

S. P. E. R.

Stop Prejudecăților despre Etnia Romă!

PHARE RO 2004/016-722.01.01.01 - Consolidarea Capacității Instituționale și Dezvoltarea de Parteneriate pentru Îmbunătățirea Percepției și Condițiilor Romilor

Vino mai aproape

*Incluziunea și excluziunea romilor
în societatea românească de azi*

Vino mai aproape

*Incluziunea și excluziunea romilor
în societatea românească de azi*

Vino mai aproape

*Incluziunea și excluziunea romilor
în societatea românească de azi*

Editat de Gábor Fleck și Cosima Rughiniș

București 2008

Vino mai aproape

Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi

Editat de Gábor Fleck și Cosima Rughiniș

© 2008 de către Agenția Națională pentru Romi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

Vino mai aproape / ed.: Gábor Fleck și Cosima Rughiniș.

București: Human Dynamics. 2008

pp. 256

ISBN 973-8973-08-2

I. Gábor Fleck și Cosima Rughiniș (ed.)

Publicat de Human Dynamics

București, 2008

România

Tehnoredactor: Bence Makkai/AMM Design

Lucrare executată în România de AMM Design, Cluj Napoca, România

Copertă 1: fotografie în comunitatea din Veseuș (Alba), fotografie de Alina Silian

Copertă 4: fotografie din album de familie, Târgu Mureș (Mureș), culeasă de Paul Cengher

AUTORI

Gábor Fleck

(Capitolele 4.4, 8, 11.1; coautor capitolele 2, 9, 13; concluzii finale)

Ioana Florea

(Capitolele 3.1, 3.2, 3.3, 6, 7.1, 10.1; coautor capitolele 2, 13; concluzii finale)

Dénes Kiss

(Coautor la capitolul 9)

Cosima Rughiniș

(Capitolele 1, 3.4, 3.5, 4.1, 4.2, 4.3, 4.5, 5, 7.2, 7.3, 10.2-7, 11.2, 11.3, 12, 14; coautor capitolele 2, 13; concluzii finale)

ECHIPA DE CERCETARE

Coordonator cercetare: Gábor Fleck

Expert senior cercetare: Cosima Rughiniș

Asistent cercetare: Ioana Florea

Contribuții: Daniel Arpinte (analiza expertizei), Elisabeth Ringhofer (analiza calitativă)

COLECTARE DE DATE

Colectare de date de la Autoritățile locale: Operations Research, București

*Colectare datelor de anchetă prin sondaj: Centrul de Studii Sociologice Avansate,
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca*

Managementul cercetării calitative de teren: Operations Research, București

Prefață

Cercetarea sociologică „Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de astăzi”, realizată în cadrul proiectului PHARE „Consolidarea capacității instituționale și dezvoltarea de parteneriate pentru îmbunătățirea percepției și condițiilor romilor”, implementat de Secretariatul General al Guvernului, și-a fixat obiective ambițioase, unul dintre acestea fiind să furnizeze date relevante pentru viitoarele politici de integrare socială a romilor. Documentul are o importanță deosebită în contextul unei lipse acute de date exacte referitoare la numărul real și la nevoile romilor în societatea românească.

Este dificil de apreciat numărul real de romi ce locuiesc în România, adesea subevaluat, deoarece recensământul oficial nu poate furniza o cifră reală pe baza auto-identificării etnice. Fiecare nou studiu pertinent ce tratează acest subiect este binevenit și apreciat, întrucât completează datele oficiale lacunare, precum și estimările neoficiale privind romii din România. Cercetarea a 2000 de gospodării (1000 de gospodării rome și 1000 ne-rome din vecinătate), alături de chestionarul transmis autorităților locale din toată țara și de anchetele efectuate în cele 36 de comunități au oferit posibilitatea unei analize în profunzime a nevoilor cetățenilor romi.

Focalizarea pe nevoile specifice ale romilor reprezintă valoarea adăugată a acestei cercetări. În același timp, prezentul studiu aduce informații noi nu doar despre comunitățile de romi, ci și despre populația ne-romă ce locuiește în imediata lor apropiere.

Cu ajutorul acestor noi informații, situația reală va fi mai ușor de evaluat, iar aceasta presupune o reajustare a costurilor, obiectivelor, programelor și politicilor publice elaborate de Guvernul român pentru îmbunătățirea condițiilor romilor. Ne exprimăm încrederea că datele furnizate de această cercetare vor veni în sprijinul celor care elaborează politici publice în domeniu, atât români cât și internaționali.

Victor GIOSAN

Secretar de Stat

Secretariatul General al Guvernului

Prefață

Agenția Națională pentru Romi, în calitate de organ de specialitate al administrației publice centrale în problematica romă și beneficiar al programului salută finalizarea și publicarea acestei cercetări mai mult decât necesară în procesul de fundamentare al politicilor publice pentru romi și implicit a identificării resurselor necesare implementării lor.

Fiind prima cercetare consistentă asupra comunităților de romi promovată de Guvernul României prin intermediul programului Phare, această analiză socio-economică a situației populației de romi aduce argumente clare și cuantificate asupra conștientizării dar totodată îngrijorării față de excluziunea socială la care romii sunt supuși zi de zi.

Această cercetare acoperă nevoile acute ale instituțiilor publice cât și altor organizații, de date avizate, pentru a planifica, fundamenta și implementa politici, programe și proiecte în vederea îmbunătățirii situației romilor și ca atare a creșterii bunăstării societății pe ansamblu.

Agenția Națională pentru Romi, în calitate de beneficiar al programului și implicit al rezultatelor cercetării va promova pe diferite canale la nivel național și internațional rezultatele cercetării și le va folosi ca instrument de advocacy la nivel european, pentru o politică europeană de incluziune socială a romilor.

În vederea implementării politicilor de incluziune socială, Agenția Națională pentru Romi își manifestă interesul deosebit pentru necesitatea documentării asupra situației comunităților de romi din România, asigurând diseminarea datelor către diferitele structuri naționale și internaționale, inclusiv prin intermediul Observatorului Social.

„Nimic pentru romi fără romi”

Gruia Ioan BUMBU

Președinte

Agenția Națională pentru Romi

Cuvânt înainte

În ultimii șaizeci de ani, în urma descoperirii lagărelor de concentrare ale naziștilor și ale aliaților lor și în urma apariției unei corelații clare între practica uciderii mecanizate și sporirea, în perioada antebelică, a numărului de analize sociale rasiste, exprimarea deschisă a unei gândiri rasiste este total inacceptabilă în orice societate care speră să fie vrednică de numele de societate respectabilă. Astăzi, cel puțin în Europa, a vorbi în termeni de „rase”, „destine biologice” sau „capacitatea genetică a unei națiuni” înseamnă a te poziționa, de bunăvoie, la marginea universului politic. Cu toate acestea, multe dintre ideile de bază care au fundamentat rasismul de la începutul secolului al XX-lea nu au dispărut cu totul.

Una dintre evoluțiile cele mai supărătoare în ceea ce privește discursul public din fostele țări comuniste în anii de după 1989 a fost apariția unui nou tip de „explicație” pentru ceea ce se numește în mod eronat „chestiunea țiganilor” sau și mai rău, „problema țiganilor”. În urma unei alianțe ciudate între relativii culturali, politicieni care încercau să scuze eșecul politicilor lor și câțiva romi militanți greșit informați, acest domeniu a ajuns să fie dominat de o strategie retorică complet nouă pentru reprezentarea „diferenței” dintre romi și ne-romi. Mă refer la acele abordări care accentuează, într-un fel sau în altul, alteritatea fundamentală și, într-un anumit sens, ireductibilă a oamenilor numiți în mod obișnuit țigani. Ca urmare a unui conservatism prost gândit în educație, atunci când copilul rom „mediu” nu reușește să progreseze la fel de repede și de mulțumitor în școala primară și gimnazială precum copilul român „mediu”, se găsesc voci care ne spun că problema o constituie de fapt felul de viață al romilor și „copilul rom needucabil” pe care îl produce această cultură. În mod similar, când citim în ziare sau în media electronică despre creșterea ratei micilor infracțiuni și afronturilor aduse la adresa decenței publice, intrăm într-un presupus nou tip de criminalitate, caracteristic nu pentru un mediu social, ci pentru un mediu etnic: „criminalitatea țigănească”.

Autorii unor asemenea expresii nu se consideră în niciun fel purtătorii moștenirii gândirii rasiste. Ei vorbesc, la urma urmei, despre „diferențe culturale” și comunități de valori care se opun, nu despre rase sau alte unități biologice. Și totuși, dacă vă uitați mai îndeaproape, dacă ascultați mai atent, veți vedea că aici cultura (și locuitorul său, „etnia”) înseamnă de fapt rasă. Cultura a devenit un ansamblu închis, bine delimitat și clar recognoscibil de proprietăți care identifică populațiile cu toată (presupusa) rigiditate și inflexibilitate a diferențelor dintre speciile biologice. Pe scurt, cultura a devenit o proprietate pseudobiologică a grupurilor sociale. Cultura nu se mai referă la o cultivare deschisă, reflexivă, orientată strategic a similitudinilor și a diferenței, ci ajunge să fie un semn al incompatibilității și al alterității ireductibile.

Și, cum spuneam mai sus, la discursul incompatibilității nu recurg numai cei care caută scuze pentru eșecul inițiativelor lor sau vor să ascundă totala lor lipsă de inițiativă în școli, care au devenit locul unde iau naștere și se constituie diferențele etnice absolute. Toți cei ale căror servicii și poziții publice actuale depind de abilitatea lor de a media între două lumi aparent ireconciliabile au interesul de a promova această viziune maniheistă. Și, astfel, printre antreprenorii etnici găsim completarea la un rasism cultural ostil, care se concentrează asupra criminalității și a imposibilității de a educa în discursuri „pozitive” și „festive”, care prezintă o idilă pastorală a familiei rome ca leagăn al dragostei și grijii. În același timp, acești asistenți sociali, mediatori și activiști naturalizează și omogenizează marea diversitate a formelor familiilor rome într-o reprezentare culturală la fel de grosolană și de reduționistă ca și imaginea fantomatică a copilului rom, sălbatic și needucabil.

În contrast cu aceste discursuri periculoase de simplificatoare și de omogenizante ale „industriei relațiilor etnice”, care încearcă să nege și să ascundă adevărata diversitate a romilor care trăiesc în România, ceea ce găsiți acum în acest raport, iscuit elaborat și editat de Gábor Fleck și de Cosima Rughiniș, este o afirmație cât se poate de limpede a extraordinarei diversități a vieților romilor din România. Studiul sintetic se bazează pe două tipuri de date: o anchetă națională cu privire la comunitățile de romi și la regiunile lor administrative, impresionant efectuată și 36 de studii realizate de cercetători cu pregătire sociologică și antropologică care au locuit câteva

săptămâni în așezări de romi, în vara lui 2007. Într-un raport de acest tip este necesar, firește, să construiești figura fictivă a „romului mediu”. Și, în măsura în care Guvernul dorește să urmărească o politică adresată romilor în general, acest gen de construct artificial are utilitatea sa.

Veți descoperi că statisticile referitoare la procentul din populație tratat de facto ca fiind de etnie romă de administrațiile locale, de autoritățile din domeniul educației, al sănătății și al ordinii publice este de patru până la zece ori mai mare decât v-ar lăsa să credeți datele de la recensământ (sau declarațiile oamenilor). Aflăm că romani nu este doar o limbă păstrată de romii săraci și izolați, ci și limba maternă a clasei de mijloc. Și că două treimi din romi ar vrea ca toți copiii români să învețe despre istoria și cultura romani (față de o minoritate mai redusă, dar semnificativă – 33% – de români care ar fi de acord cu o asemenea adăugire la programa națională de istorie). Poate lucrul cel mai surprinzător, aflăm că 34% din gospodăriile care au luat parte la anchetă (iar ancheta s-a concentrat pe acei romi care trăiesc în zone cu o mare densitate de etnici romi, deci, în general, pe romii mai săraci) au în familie membri de etnie română. Unde este atunci caracterul închis al etniei?

Pentru cei care se adâncesc în acest fascinant portret național, mai există și alte mărturii, la fel de importante, cu privire la inegalitatea radicală și la discriminarea pe care o resimt mulți romi. Respondenții romi declară, într-o proporție uluitoare de 60%, că în ultima lună cineva din gospodăria lor s-a dus la culcare flămând (față de 12% din eșantionul ne-rom). Numai 53% din copiii romi au haine de iarnă (față de 87% din ne-romi).

Dar ar fi o gravă eroare dacă cititorul sau inițiatorul de politici publice s-ar opri aici. Chiar dacă aceste cifre dau seama de poziția acelor romi care se află la mijloc în statisticile pentru eșantionul lor, o privire mai atentă asupra datelor arată cât de mare este de fapt variația. Romul „mediu” poate că nu a terminat decât clasele primare, dar 9% din romi au fost la liceu și 2% – procent mic, dar incredibil de important – au studii universitare (grație, în mare parte, proiectului de pionierat – care nu are echivalent nicăieri altundeva în Europa – prin care romii au locuri rezervate în universități). În plus, dacă în micile orașe înscrierea la grădiniță nu atinge decât un jalnic 33%, în sate procentul crește până la 55% (din păcate, mai ales din rațiuni de a ține grădinițele deschise în fața colapsului demografic).

Mai mult, dintr-o serie de studii la nivel local efectuate în urma acestui proiect, aflăm ce înseamnă această diversitate în practică, pe teren și cum o „politică pentru romi” nediferențiată nu are absolut niciun sens. Pentru a da un singur exemplu, în orașul Târgu Mureș, unul dintre cercetători consemnează trei tipuri complet diferite de interacțiune între romi și ne-romi. Într-o așezare săracă, locuitorii acesteia sunt văzuți de străini ca mai mult sau mai puțin intangibili și sunt disprețuiți în mod deschis ca persoane inferioare din punct de vedere social. Aceste gospodării rome se limitează în cea mai mare parte a timpului la colectarea fierului vechi, dacă au noroc, și la lucrul cu gunoaiile. Dar, la numai câțiva pași depărtare, cercetătorul găsește niște familii foarte puțin mai înstărite, care sunt tratate, de către vecinii lor ne-romi, ca sursă convenabilă și de încredere de forță de muncă. Membrii acestor gospodării găsesc de lucru la ferme, în grădini și, de asemenea, în casele angajatorilor lor. Și, în cele din urmă, împrăștiate prin același oraș, găsim familiile bogate de comercianți, unele având venituri de 3 000 de euro sau chiar mai mult pe lună. Ce fel de „politică pentru romi” ar putea aborda nevoile unor familii atât de diverse?

Într-o anchetă anterioară, transnațională, deschizătoare de drumuri, doi sociologi maghiari, Iván Szelenyi și János Ladányi, au susținut că, în anumite privințe esențiale, în România, bariera etnică ce împiedică accesul la resursele publice este mai slabă decât în Ungaria. Românului mediu îi era mai greu să determine cu certitudine etnia altui român decât maghiarului mediu – permițându-le romilor să se ferească să fie identificați ca atare și, prin urmare, probabil, o mai mare mobilitate socială. Și, într-adevăr, datele pe care cititorul le va găsi în acest raport sugerează de asemenea motive pentru un mic grad de optimism cu privire la viitorul romilor din România. 6% din ne-romi sunt proprietari de societăți comerciale, dar reiese că la fel se întâmplă și cu 4% din romi: o diferență sugestiv de mică – în unele zone închiderea socială nu pare să funcționeze. În comparație cu primii ani de după schimbarea sistemului, când conflictele violente dintre romi și alți cetățeni români au devenit brusc mai frecvente, astăzi, în comparație cu țările vecine, Ungaria sau Bulgaria, de pildă, atitudinea majorității românilor față de această cea mai puțin iubită și respectată minoritate pare tolerantă. Firește, creșterea economică din România și stagnarea

îndelungată a vecinului de la vest promovează neîndoielnic indiferența și, respectiv, ostilitatea. Dar eu unul văd în marele dinamism al democrației românești și în relativa sa deschidere față de influențele și modelele exterioare speranțe pentru viitor.

Cea mai mare provocare pe termen lung va veni probabil din partea acelor guverne și forțe politice care, considerând că așa-numita chestiune țigănească nu va putea fi niciodată rezolvată cu adevărat sau va mai dura câteva generații, vor să scape de această problemă și să arunce pisica moartă în ograda Europei. Acest lucru este vizibil astăzi, în organisme precum Consiliul Europei, unde se fac mari eforturi în încercarea de a defini o politică pentru romi „la nivel european” și pentru a crea o structură de conducere europeană pentru romi. Pericolul pe care îl implică această abordare este limpede. Aceasta este calea sigură spre pasivitate politică din partea guvernelor care au de fapt resursele și mijloacele de a acționa la nivelul unde intră în acțiune politica. Și este calea sigură spre o etnicizare dezastruoasă a unei serii de probleme sociale și economice care nu sunt decât slab înțelese sub eticheta de „chestiunea țigănească”. Și în spatele etnicizării se ascunde exact acel tip de gândire rasistă despre cultură pe care l-am identificat mai sus.

Acest excelent și cuprinzător raport arată ce fel de soluții sunt potrivite pentru contextul românesc în toată complexitatea lui – soluții care nu pot fi generalizate la nivel european pentru că au de-a face cu istoria specifică a diferitelor populații care au fost etichetate în România drept „țigani”.

Dr. Michael Stewart

University College Londra și

Universitatea Central Europeană

Cuprins

Prefață	VI
Prefață	VII
Cuvânt înainte	VIII
Cuprins	XI
Partea I. Introducere	1
1 Introducere	3
1.1 Perspective de cercetare	3
1.2 Teme de cercetare	4
1.3 Factori de schimbare	4
1.4 Definirea sărăciei și excluziunii în programele de cercetare referitoare la romi	5
1.4.1 Indicatorii sărăciei și excluziunii	6
1.4.2 Definirea „problemelor romilor” ca probleme etnice sau sociale	8
1.5 Strategiile identificării romilor	9
1.5.1 Heteroidentificarea populației de etnie romă	9
1.6 Găsirea romilor: probleme de eșantionare	10
1.6.1 Eșantionarea comunităților de romi vs. eșantionarea etnicilor romi	12
1.6.2 Comparabilitatea eșantioanelor de romi	12
1.7 Corectitudinea politică și definirea publică a problemelor romilor	13
2 Metodologie	15
2.1 Cercetarea prin anchetă	15
2.1.1 Chestionarul	15
2.1.2 Eșantioanele	15
2.1.3 Categoriile pentru analiză	16
2.2 Cercetarea calitativă	17
2.2.1 Studii de comunitate	17
2.2.2 Tipuri de date în studiile de comunitate	18
2.3 Ancheta sociologică în rândul autorităților locale	19
2.4 Raportul	19
2.4.1 Etnonime folosite în raport	20
2.4.2 Prezentarea informațiilor statistice	20
4.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	21
Partea II. Afilierea și clasificarea etnică	21
3 Cine sunt romii?	23
3.1 Diversitatea comunităților de romi	24
3.1.1 Niveluri de diferențiere	24
3.1.2 Strategii de autodiferențiere	24
3.1.3 Heterodiferențierea	26
3.1.4 Diferite tipuri de comunități	26
3.1.5 Clasificările cercetătorilor	27
3.2 Romii tradiționali și netradiționali	28
3.2.1 Trecutul și trecutul legendar	29
3.2.2 Limba romani	30
3.2.3 Căsătoria – ce este tradițional și ce nu	31
3.2.4 Tradiția și excluziunea	33
3.3 Atitudini și așteptări de la viață	34

3.3.1 Atitudini față de socializare.....	34
3.3.2 Divertismentul	35
3.3.3 Visurile copiilor cu privire la viitor	36
3.3.4 Atitudinile și așteptările în privința intervenției sociale și a mass-mediei	38
3.3.5 Atitudinile față de muncă	39
3.3.6 Atitudini față de trecut	41
3.4 Afilierea religioasă	43
3.4.1 Estimările anchetei	43
3.4.2 Influența afilierii religioase asupra vieții de familie și a vieții comunității	44
3.5 Analiza referitoare la afilierea etnică	45
3.5.1 Specificitatea	46
3.5.2 Folosirea limbii romani	48
3.5.3 Mândria de a aparține etniei rom/țigănești	52
3.5.4 Experiența discriminării etnice	54
3.5.5 Rezumatul influențelor asupra afilierii etnice.....	56
3.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	57
4 Stereotipuri, atitudini de distanță socială și contact interetnic	58
4.1 Țigani	58
4.1.1 Ce fel de oameni sunt țigani?.....	59
4.1.2 Explicarea variațiilor comportamentale	60
4.2 Invizibilitatea culturii rom	63
4.2.1 Definirea „culturii” și definirea „romilor”	63
4.2.2 Opinii cu privire la predarea culturii rom, a limbii române și la educație	64
4.3 Romii, „romii noștri” și „alți romi”	65
4.4 Atitudinile de distanță socială	67
4.4.1 Măsuri de distanță socială	67
4.4.2 Influențe asupra atitudinilor de distanță socială	68
4.5 Contactul interetnic	72
4.5.1 Discriminarea	72
4.5.2 Rudele și familia	74
4.5.3 Caracterul închis al familiilor	76
4.5.4 Relațiile comerciale	77
4.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	79
Partea III. Calitatea vieții	81
5 Experiențe divergente	83
5.1 Experiența foamei	83
5.2 Experiența frigului	84
5.3 Condiții de dormit	85
5.4 Vârsta la prima naștere	85
5.5 Munca, furatul și cerșitul	86
5.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	87
6 Probleme legate de asistența medicală	88
6.1 Probleme legate de sănătate în rapoartele referitoare la comunități	88
6.1.1 Probleme de sănătate legate de traiul în condiții de precaritate.....	88
6.1.2 Probleme de sănătate legate de administrarea resurselor precare	91
6.1.3 Comunitățile de romi și sistemul de sănătate	92
6.1.4 Cazuri extreme.....	98
6.1.5 Asumarea responsabilității.....	98
6.2 Înregistrarea la medicul de familie în datele din anchete	99
6.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	100

7 Probleme legate de locuințe.....	102
7.1 Probleme legate de locuințe în studiul calitativ	102
7.1.1 Locuitul într-un ghetou urban	102
7.1.2 Istoria schimbărilor de domiciliu și a evacuărilor.....	103
7.1.3 Locuințele și conflictele	105
7.1.4 Drepturile de proprietate	107
7.2 Problemele legate de locuințe în cercetarea prin anchetă	109
7.2.1 Drepturile de proprietate	109
7.2.2 Densitatea din locuințe	112
7.2.3 Accesul la principalele utilități.....	112
7.2.4 Bunuri de consum durabile	113
7.3 Segregarea rezidențială în funcție de etnie	115
7.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	117
8 Ocuparea forței de muncă	119
8.1 Problemele legate de ocuparea forței de muncă reflectate în rapoartele referitoare la comunități	119
8.1.1 Cine este șomer?	119
8.1.2 Problema sexului în ocuparea forței de muncă	120
8.1.3 Naveta vs. ajutorul social	120
8.1.4 Influența proiectelor destinate romilor asupra ocupării forței de muncă	120
8.1.5 Munca și ajutoarele sociale	121
8.1.6 Trecutul și viitorul „profesiilor tradiționale”	122
8.1.7 Un caz special: foștii mineri	123
8.2 Probleme legate de ocuparea forței de muncă în cercetarea prin anchetă	124
8.2.1 Inegalitățile etnice în activitatea economică	124
8.2.2 Distribuția sectoarelor economice	127
8.2.3 Efectul segregării spațiale	128
8.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	129
9 Veniturile și cheltuielile	131
9.1 Accesul la venituri	131
9.2 Tipuri de venituri	133
9.3 Cuantumul veniturilor	137
9.3.1 Influențele asupra nivelului veniturilor.....	138
9.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	140
Partea IV. Factorii de schimbare	143
10 Problemele legate de educație	145
10.1 Problemele legate de educație reflectate în rapoartele referitoare la comunități	146
10.1.1 Eșecul școlar	146
10.1.2 Valoarea educației	150
10.1.3 Găsirea de soluții	154
10.2 Problemele legate de educație în cercetarea prin anchetă	156
10.3 Nivelul de educație	156
10.4 Factorii determinanți ai nivelului de educație	158
10.5 În clasă	158
10.5.1 Repetenția	158
10.5.2 Analfabetismul	159
10.6 Segregarea etnică în școli	159
10.6.1 Ambivalența segregării în opinia publică	161
10.6.2 Experimente în ceea ce privește segregarea	162
10.6.3 Segregarea invizibilă în interiorul clasei.....	164

10.7 Segregarea educațională în cifre.....	165
10.7.1 Opinia publică și segregarea școlilor	165
10.8 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	167
11 Strategii de adaptare financiară	169
11.1 Migrația	169
11.2 Munca în străinătate în rapoartele referitoare la comunități	178
11.3 Împrumuturile.....	180
11.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	183
Partea V. Autoritățile locale și cetățenii de etnie romă	185
12 Structurile locale de mediere	187
12.1 Parteneriatul formal – informal	189
12.2 Suspiciunile populației	189
12.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	191
13 Informațiile despre comunitățile de romi din ancheta sociologică în rândul autorităților locale	192
13.1 Estimări de procente și cifre.....	192
13.2 Informații despre excluderea formală	194
13.2.1 Lipsa documentelor personale	194
13.2.2 Lipsa de acte de proprietate	196
13.2.3 Alți factori pentru excluderea socială	196
13.2.4 Informații despre capacitatea instituțională	199
13.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat	202
Partea VI. Concluzii	205
14 Concluzii.....	207
14.1 Construirea subiectului rom „mediu” și „de mijloc”	207
14.2 Cele două cercuri vicioase	208
14.2.1 Cercul vicios al sărăciei și al nivelului scăzut de educație	209
14.2.2 Cercul vicios al distanței sociale și al segregării etnice	210
14.3 Reflecții cu privire la datele cercetării	210
Partea VII. Referințe și anexe	213
15 Bibliografie	215
15.1 Lista rapoartelor nepublicate	216
16 Anexe.....	217
16.1 Lista tabelor	217
16.2 Lista diagramelor	219
16.3 Lista citatelor	221
16.4 Lista imaginilor.....	224
16.5 Tabele și diagrame	225
16.5.1 Informații metodologice	225
16.5.2 Diagrame și tabele pentru afilierea etnică	226
16.5.3 Modele de regresie logistică binară pentru afilierea etnică	227
16.5.4 Modele de regresie logistică binară pentru influențele segregării rezidențiale	229
16.5.5 Nivelul de educație	231
16.5.6 Locuințele	232
16.5.7 Sănătate	233
16.5.8 Ancheta sociologică în rândul autorităților locale	234

PARTEA I

INTRODUCERE

1 Introducere

Principalele puncte de interes ale cercetării au fost consecințele tranziției economice asupra comunităților de romi, diferitele forme și urmările excluziunii sociale, precum și mecanismele sale în societățile locale. Principalele obiective ale cercetării au fost:

- Să se realizeze o comparație între situația socioeconomică a romilor și cea a altor cetățeni ai României care trăiesc în localități și zone similare (vezi discuția despre eșantionare);
- Să fie scoase în evidență circuitele actuale de incluziune și de excluziune a cetățenilor de etnie romă;
- Să se ofere date relevante din punct de vedere al politicilor publice privind incluziunea și excluziunea romilor.

În acest scop, am folosit trei tipuri de metode de cercetare:

- Anchetă reprezentativă cu un eșantion rom și un eșantion ne-rom;
- Studii de comunitate în 36 de comunități rome;
- Anchetă sociologică în rândul autorităților locale.

Această metodologie complexă, care folosește mai multe metode simultan, este adecvată pentru studierea situației detaliate a persoanelor care se află în pericol sau în situația de a fi afectate de anumite aspecte ale excluziunii sociale. Un astfel de control reciproc al diferitelor metode ar trebui să reducă de asemenea numărul de posibile erori de eșantionare din concluziile finale.

1.1 Perspective de cercetare

Acest raport de cercetare cuprinde date din trei proiecte de cercetare empirică desfășurate în cadrul Componentei de Cercetare a Proiectului PHARE 2004, „*Consolidarea capacității instituționale și dezvoltarea de parteneriate pentru îmbunătățirea percepției și condiției romilor*”, implementat de Secretariatul General al Guvernului României și având ca beneficiar Agenția Națională pentru Romi. Secțiunea „Metodologie” prezintă mai în detaliu aceste trei proiecte. În următoarele rânduri vom încerca să plasăm acest raport în cadrul general al cercetării sociologice actuale cu privire la problemele romilor.

Mărginean et al. (2001) a analizat cantitativ 160 de publicații de cercetare referitoare la romii / țigani din România, oferind o imagine de ansamblu asupra principalelor perspective și subiecte de cercetare. Autorii identifică trei perspective principale:

- Perspectiva identității, concentrându-se pe tradiții, istorie și specificul populației de etnie romă, se regăsește în 43 % din publicațiile incluse în analiză;
- Perspectiva socioeconomică, concentrându-se pe sărăcia și nivelul de trai al romilor, se regăsește în 41 % din publicații;
- Perspectiva relațiilor cu autoritățile publice, concentrându-se pe discriminarea instituționalizată a persoanelor de etnie romă în ceea ce privește accesul la servicii publice și în relațiile cu autoritățile, se regăsește în restul de 16 % din publicații.

83 % din studii discutau probleme legate de identitatea etnică; 75 % se ocupau de relațiile cu alte categorii etnice de populație; 64 % discutau calitatea vieții; 52 % discutau integrarea socială; 31 % se ocupau de numărul persoanelor de etnie romă; 23 % discutau problema delincvenței și 9 % se ocupau de probleme lingvistice (totalul nu este de 100 %, întrucât unele studii se ocupau de mai multe probleme).

se ocupau de probleme lingvistice (totalul nu este de 100%, întrucât unele studii se ocupau de mai multe probleme).

Este ușor de stabilit o legătură între acest raport și principalele subiecte de cercetare, întrucât se ocupă de cele mai frecvente dintre ele: identitatea etnică, relațiile interetnice, calitatea vieții și integrarea socială. Apartenența acestei cercetări la una dintre cele trei perspective discutate mai sus se dovedește mai dificilă. Perspectiva mai largă pe care am folosit-o pentru a interpreta datele poate fi cel mai bine înțeleasă ca o perspectivă asupra interacțiunii sociale: am discutat afilierea etnică și construcția identității etnice concentrându-ne pe interacțiunile (sau lipsa de interacțiune) dintre persoanele de etnie romă și *gadje* – în majoritate, etnici români sau maghiari. Procesele de clasificare etnică, de afiliere etnică, de distanță socială și de excludere socială sunt înțelese ca diferite aspecte și consecințe ale tiparelor de interacțiune dintre indivizi, comunități și instituții.

1.2 Teme de cercetare

Toate cele trei proiecte de cercetare menționate mai sus s-au concentrat pe excluderea socială a persoanelor de etnie romă. Din rațiuni metodologice, discutate mai jos, indivizii despre care se vorbește în acest raport sunt acele persoane de etnie romă care trăiesc în comunități de romi. Toate cele trei proiecte de cercetare s-au bazat, într-o măsură mai mare sau mai mică, pe identificarea comunităților de romi ca prim pas spre selectarea acelor romi care să fie prezentați / sunt prezentați. Prin urmare, persoanele de etnie romă care trăiesc dispersate în comunități de ne-romi și care nu aparțin comunității rome așa cum este ea vizibilă în mod public nu sunt „subiecți” în acest raport. În cercetarea calitativă am ales de asemenea comunități care au fost mai afectate de diferite procese de excludere socială, comunitățile mai înstărite sau incluzive din punct de vedere social fiind subprezentate. În cadrul acestor comunități, am acordat o atenție egală persoanelor aflate în toate situațiile și condițiile sociale. Ancheta cantitativă și ancheta sociologică în rândul autorităților locale includ toate tipurile de comunități, dar, dată fiind practica obișnuită a autorităților locale și a operatorilor de cercetare de a se concentra în special pe comunitățile sărace, este probabil ca acestea din urmă să fie supraprezentate.

Putem deci conchide spunând că, în cercetarea noastră, ne-am ocupat de situația socială a persoanelor de etnie romă care trăiesc în general în comunități rome sărace.

1.3 Factori de schimbare

În momentul în care am scris acest raport am avut în vedere implicațiile sale politice. Întrebarea dominantă la care am încercat să răspundem în toate capitolele este: Care sunt factorii care vor produce o schimbare în situația socială a romilor din România? Lista de posibili candidați pe care am avut-o în vedere include forțe mai generale, cum ar fi participarea la dezvoltarea economică națională, emanciparea religioasă și politică.

Autoritățile naționale și locale au o influență puternică asupra situației romilor – fie în mod direct, prin intervenții specifice în comunitățile de romi, fie în mod indirect, prin intermediul schimbărilor structurale din societatea și economia românească. Intervențiile directe sunt discutate în secțiunile despre structurile de mediere dintre comunitățile de romi și autoritățile locale. Studiile de caz și datele din anchete nu cuprind suficiente informații relevante pentru a evalua alte inițiative și programe de dezvoltare. Influențele indirecte sunt discutate implicit în secțiunile despre diversele aspecte ale traiului de zi cu zi, cum ar fi ocuparea forței de muncă, sănătatea, educația și segregarea educațională sau migrația.

Există multe posibile efecte, directe și indirecte, ale dezvoltării economice generale a României asupra situației romilor săraci. Printre acestea, cercetarea noastră include o secțiune asupra strategiilor prin care romii fac față dificultăților financiare, mai exact asupra migrației și împrumuturi, precum și discuții despre ocuparea forței muncă, venituri și cheltuieli. Cercetarea

cuprinde de asemenea un vast capitol despre educație, o secțiune despre afilierea religioasă și o secțiune despre structurile locale de mediere.

Fără să intrăm aici într-o discuție detaliată a acestor subiecte, este important să subliniem principalele concluzii, care oferă un cadru de interpretare pentru întregul raport.

Dintre toți factorii de schimbare, cel mai important îl reprezintă, așa cum era de așteptat, însăși populația de etnie romă, iar principala sa strategie de emancipare este găsirea unui loc de muncă în străinătate (vezi secțiunile despre migrație). Cu toate acestea, secțiunile despre împrumuturi, ocuparea forței de muncă, venituri și cheltuieli arată că persoanele de etnie romă sunt departe de a se bucura de beneficiile pe care creșterea economică le-a adus altor cetățeni români. Alte cercetări ar putea studia rolul tehnologiei, din ce în ce mai larg răspândite (cum ar fi telefoanele mobile sau calculatoarele), în crearea și reducerea inegalităților dintre calitatea vieții romilor și a *gadje* (vezi secțiunea despre bunurile de consum durabile).

Structurile locale de mediere, cum ar fi liderii locali, mediatorii sanitari și educaționali sau experții pe problemele romilor, sunt actori sociali vizibili și, adesea, factori de schimbare. Secțiunea despre problemele de sănătate se concentrează în mod special pe ceea ce par a fi limitările acestor structuri, acestea fiind de o relevanță deosebită pentru discuțiile referitoare la politicile publice.

Emanciparea politică se referă de asemenea la situația de acceptare legală a cetățeniei naționale și locale prin intermediul documentelor de stare civilă și al actelor de identitate, precum și al documentelor de proprietate funciară și de domiciliu. Problema locuințelor ilegale este discutată în cele două secțiuni referitoare la drepturile de proprietate.

Organizațiile religioase, mai ales cele neoprotestante, cum ar fi Biserica Penticostală și cea Baptistă, sunt factori vizibili de schimbare în comunitățile rome. Ne-romii și romii înșiși sunt conștienți de acest lucru și, de obicei, această influență este salută de ambele părți. Totuși, este important să se acorde atenție schimbărilor complexe pe care convertirea religioasă le introduce în viața oricărei persoane sau comunități. Este ironic, de exemplu, că beneficiile „de civilizație” ale afilierii la religia neoprotestantă sunt uneori lăudate de aceiași oameni care se tem de „pericolul demografic” al ratei nașterilor în cadrul populației de etnie romă.

Instituția școlii, deși are, în teorie, ambițioasa misiune de a transforma elevii în ființe autonome, are o influență abia vizibilă asupra drumului în viață al persoanelor despre care vorbește această cercetare. În comparație cu alte forțe care contribuie la transformarea copiilor romi în adulți, școala este aproape absentă.

1.4 Definirea sărăciei și excluziunii în programele de cercetare referitoare la romi

Problema excluziunii sociale este diferită de problema sărăciei. Ea ține mai degrabă de o discuție complexă despre stratificarea socială. Distincția dintre indicatorii cantitativi și cei calitativi este extrem de relevantă în acest caz. Veniturile sau cheltuielile gospodăriei, poziția pieței forței de muncă, educația, locuințele, poziția spațială și geografică, circuitele de informații, relațiile sociale ca indicatori ai poziției sociale sunt indicatori cantitativi utili. În cazul excluziunii sociale, acești indicatori pot fi folosiți și ca indicatori calitativi și este necesară folosirea unor indicatori speciali prin care să fie scoase în evidență procesele de excluziune socială. Dacă dorim să înțelegem caracterul excluziunii sociale, trebuie să înțelegem diferența dintre a fi sărac sau la baza structurii economice și a fi în afara societății.

A fi exclus din societate poate avea diverse înțelesuri relative, dar excluziunea socială este de obicei definită ca fiind mai mult decât un simplu fenomen economic: ea are, de asemenea, consecințe în câmpul social și simbolic. Excluziunea socială nu duce în mod necesar la sărăcie – deși, în societățile stratificate, sărăcia duce aproape întotdeauna la excluziune socială. Prin urmare, sărăcia nu este un bun indicator al excluziunii sociale; de asemenea, nu este nici un indicator suficient în sine, nici necesar, deși este adevărat că cele două sunt corelate empiric. „Excluziunea socială are de-a face cu incapacitatea societății noastre de a ține toate grupurile și toți indivizii în cadrul a ceea ce așteptăm

de la o societate. Este vorba de tendința de a împinge indivizii vulnerabili și dificili în locurile cel mai puțin convenabile, cât mai departe de aspirațiile obișnuite. Înseamnă că unii oameni se simt excluși din curentul principal, ca și cum nu ar aparține acestuia” (Power și Wilson, 2000).

Din această perspectivă, categoriile etnice nu sunt doar un grup-țintă al excluziunii sociale, ci pot fi rezultatele efective ale proceselor de excluziune și de incluziune. Există contexte în care a fi *țigan* sau *rom*, potrivit identificării făcute de populația majoritară, înseamnă a fi exclus.

Pentru scopurile acestui raport, putem considera că societatea românească este o structură cu două straturi. Există, pe de o parte, societatea formală, „mainstream” și, pe de altă parte, o a doua structură, a celor excluși social din „mainstream”. Aceasta nu este doar o argumentație teoretică. Dacă diferențele economice sunt mai degrabă cantitative, excluziunea socială este o problemă deopotrivă cantitativă și calitativă. În vreme ce sărăcia reprezintă întrebarea „cât?”, excluziunea socială reprezintă întrebarea „cum și de ce?”. Înseamnă deci că este nevoie de diferite măsuri, metode de cercetare și indicatori pentru a studia această problemă.

Ipoieza noastră este că sărăcia romilor este diferită de sărăcia populației ne-rome din România. Iar excluziunea nu are de-a face numai sau în mod necesar cu sărăcia, ci și cu granițele simbolice, cu rețelele sociale și cu punctele de ruptură din aceste rețele, cu discriminarea instituțională și interpersonală, cu accesul la servicii și la informații, cu posibilitățile de participare la economia formală, cu distanțele geografice față de oportunitățile de muncă etc. Excluziunea socială este o problemă complexă cu care se confruntă oamenii excluși în mod simbolic și/sau economic din societatea „mainstream”. Toți acești factori pot influența identitățile comunităților etnice sau de alt tip.

1.4.1 Indicatorii sărăciei și excluziunii

Au existat mai multe încercări de a construi definiții operaționale și indicatori pentru excluziunea socială, în scopul unei mai bune înțelegeri a condițiilor de viață din comunitățile rome.

Dumitru Sandu (2005) definește un index al sărăciei în comunitățile de romi (ISCR) printr-o structură de șase indicatori:

Tabelul 1-1. Index al sărăciei în comunitățile de romi (ISCR).

Dimensiune	Indicatori	Valori	Valoare totală
Accesibilitate	Amplasare periferică față de localitate	1 = da 0 = nu	1 dacă unul din indicatori are valoarea 1
	Căi de acces modernizate (pavate cu piatră sau asfalt)	1 = da 0 = nu	0 în celelalte cazuri
	Amplasare lângă o groapă de gunoi	1 = da 0 = nu	
Infrastructură	Peste 50% din gospodăriile din comunitate nu dispun de o sursă de apă potabilă	1 = da 0 = nu	1 dacă unul din indicatori are valoarea 1
	Peste 50% din gospodăriile din comunitate nu sunt racordate la rețeaua de electricitate	1 = da 0 = nu	0 în celelalte cazuri
Surse de venit	Principală sursă de venit pentru peste 50% din gospodăriile din comunitate o reprezintă ajutorul social (venitul minim garantat) și/sau activitățile ocazionale	1 = da 0 = nu	1 dacă da

Sursă: Sandu 2005, p. 23

Sandu definește drept sărace acele comunități care au cel puțin doi indicatori de sărăcie din trei. Datele cercetării indică următoarea distribuție a comunităților de romi și a populației de etnie romă estimate:

Tabelul 1-2. Distribuția comunităților rome sărace și numărul estimat al locuitorilor de etnie romă

Tip de comunitate		Populație de romi (foarte probabil) autoidentificată			
		Ponderea comunităților	În zone rurale %	În zone urbane %	În zone rurale și urbane %
Fără indicator problematic		13	16	14	14
Un indicator problematic		25	44	33	33
Comunități sărace de romi	Doi indicatori problematici	45	46	31	40
	Trei indicatori problematici	14	16	9	13
% total		100,0	100,0	100,0	100,0
Număr total		848	162994	111860	274854

Sursă: Sandu 2005, p. 27

Într-o cercetare mai amănunțită asupra sărăciei, Emil Teșliuc, Lucian Pop și Filofteia Panduru definesc două praguri ale sărăciei: pragul de sărăcie și pragul de sărăcie extremă (Teșliuc et al. 2003).

Datele cercetării se bazează pe cifrele de consum înregistrate de (1) Ancheta privind bugetul gospodăriilor românești pentru perioada 2001-2002, (2) Ancheta integrată în gospodării (AIG) pentru perioada 1995-2000 și (3) Ancheta privind condițiile de viață din 2002. Autorii folosesc următoarea metodologie:

„Componenta alimentară a pragului de sărăcie reprezintă costul unui coș alimentar preferat de persoanele din chintila 2 și 3, prețurile fiind stabilite la valorile unitare obișnuite pentru acest grup, iar cantitățile majorate proporțional pentru a da un consum de 2550 de calorii / adult / zi. (...) Componenta alimentară a pragului de sărăcie, exprimat la nivelul prețurilor din decembrie 2002 din mediul urban, a fost de 872 005 ROL.¹ (...)”

Pragul de sărăcie extremă se calculează prin însumarea componentei alimentare a pragului de sărăcie cu cantitatea de produse nealimentare și servicii consumate în mod obișnuit de cei al căror consum total este egal cu necesarul alimentar. Dacă gospodăriile care nu își pot acoperi decât necesarul alimentar au renunțat la mâncare pentru alte produse de consum, aceste produse trebuie să fie de maximă necesitate. Astfel, pragul de sărăcie extremă este suma dintre necesarul alimentar și cel nealimentar. O persoană este considerată extrem de săracă în cazul în care consumul pe un echivalent adult se situează sub pragul de sărăcie severă. Pragul de sărăcie extremă, exprimat la nivelul prețurilor din decembrie 2002, este de 1 060 658 ROL.

Pragul de sărăcie ca atare se obține adăugând componentei alimentare cheltuielile pentru produse nealimentare și servicii făcute de acele gospodării al căror consum alimentar este egal cu componenta alimentară a pragului de sărăcie. În această variantă, definiția produselor nealimentare de maximă necesitate va fi mai largă. Persoanele sunt considerate sărace în cazul în care consumul pe un echivalent adult se situează sub pragul de sărăcie. Pragul de sărăcie, exprimat la nivelul prețurilor din decembrie 2002, este de 1 535 570 ROL.² (Teșliuc et al. 2003, pp. 5-6)

Folosind afilierea etnică autoidentificată a populației, care indică un total de 2,5% populație romă în România, în „Raportul de evaluare a sărăciei” întocmit de Banca Mondială în 2003 se estimează că „până în 2002, populația de etnie romă a avut de 2,7 ori mai multe șanse de a fi săracă decât restul populației și de 5 ori mai multe șanse de a trăi în sărăcie extremă. De fapt, trei din cinci persoane de etnie romă trăiesc în sărăcie extremă și doar una din cinci nu este săracă” (Teșliuc et al. 2003, p. 28).

1 Pe baza cursului valutar din decembrie 2002, 1 EURO = 33.330 ROL.

2 Vezi nota 1

1.4.2 Definirea „problemelor romilor” ca probleme etnice sau sociale

Așa cum s-a discutat în secțiunea de mai sus, datele cercetării (Sandu 2005, Teșliuc et al. 2003) indică faptul că populația de etnie romă se confruntă cu un risc mai ridicat de a trăi în sărăcie decât populația ne-romă; diferența este încă și mai mare dacă luăm în considerare persoanele care trăiesc în condiții de sărăcie extremă. O problemă de interpretare a datelor care apare în mai multe studii referitoare la romi este dacă respingerea romilor se datorează statutului socioeconomic inferior din punct de vedere calitativ al unui mare segment al populației rome sau dacă are de-a face cu clasificarea etnică în sine.

Anumiți specialiști în problemele romilor din România au evidențiat diferența dintre „respingerea etnică” și „respingerea socială” a romilor, indicând faptul că romii se confruntă în special cu atitudini negative înrădăcinate social. De exemplu, Zamfir și Zamfir (1993) scriu că „Problema care îngrijorează cel mai mult societatea românească nu este problema romilor ca etnici romi. Nu este, prin urmare, o problemă etnică. (...) Această problemă are, într-adevăr, legătură cu romii, dar numai cu un segment al populației de etnie romă, a cărui mărime este dificil de estimat, și se concentrează mai degrabă pe problemele sociale și economice decât pe problemele etnice” (p. 156).

Alte analize indică faptul că atitudinile față de romi pot reflecta diferite tipuri de intoleranță. Sandu (2003) face distincția între o intoleranță generalizată față de grupuri etnice altul decât cel propriu și o intoleranță specifică, numai față de romi. Autorul conchide că intoleranța specifică tinde să fie un complex de superioritate al oamenilor care și-au îmbunătățit recent situația materială. Prin urmare, prejudecățile etnice și statutul socioeconomic joacă deopotrivă un rol în crearea distanței sociale și a intoleranței față de romi.

Stănculescu (2004) analizează felul în care sunt percepute comunitățile sărace de diferite persoane din localitate, mai ales de profesioniștii din instituțiile publice și conchide că, de obicei, se consideră că aceste comunități sărace de romi nu merită să fie incluse într-un studiu, pentru că romii sunt răspunzători de situația în care se găsesc și chiar profită de pe urma ei (p. 10).

Kligman (2002) remarcă faptul că, în Europa de Est postcomunistă, sărăcia și concentrarea spațială sunt criterii din ce în ce mai importante în heteroidentificarea romilor: „Transformarea locală de a atribui „identitatea de țigani” celor care pretind că nu au fost identificați ca atare înainte de căderea comunismului pare a fi, în mare măsură, consecința a doi factori aflați în corelație: înrăutățirea nivelurilor de sărăcie și segregarea geografică. (...) Categoriile de clasificare precum „romi” nu sunt fixe sau imuabile; ele pot fi extinse sau reduse pentru a include sau exclude. Prin urmare, mulți dintre cei afectați astăzi de sărăcie au fost, metaforic, „romificați”, indiferent de felul în care se autoidentifică” (pp. 73-74). Prin urmare, autorul sugerează că stigmatul identității țigănești prevalează asupra stigmatului sărăciei extreme și, în unele cazuri, săracii devin efectiv clasificați drept țigani. Woodcock (2007) crede de asemenea că eticheta etnică de *țigan* poartă în sine un stigmat și declanșează puternice atitudini de respingere.

Cercetarea noastră se ocupă de asemenea de problema distanței sociale dintre romi și *gadje*; cu toate acestea, noi credem că datele cantitative și calitative sprijină ipoteza potrivit căreia atitudinile față de romi includ o puternică prejudecată etnică. Cu alte cuvinte, se pare că, dintre două persoane cu un statut socioeconomic asemănător, cea care este văzută drept *țigan* va cunoaște o respingere semnificativ mai puternică. Această interpretare este susținută de date empirice referitoare la stigmatul categoriei de *țigan* și la distanța socială a *gadje* față de romi (vezi discuțiile din Capitolul 4 despre stereotipuri și distanță socială). Datele calitative și cantitative confirmă forța etichetei de *țigan*, precum și explicațiile referitoare la diferențele comportamentale în termeni de trăsături stabile, culturale sau de personalitate și familia de utilizări suplimentare în cuvinte înrudite, proverbe sau metafore.

1.5 Strategiile identificării romilor

Identitatea etnică *țigăn / rom* încă mai poartă povara stigmatizării sociale, atât în România, cât și, în variante locale, în toată Europa. Romii sunt percepuți prin prisma stereotipurilor negative, iar distanța socială dintre ei și persoanele ne-rome este semnificativ mai mare decât în cazul altor grupuri etnice. În aceste condiții, romii aleg câteodată să se identifice ca ne-romi în contexte publice sau oficiale, tocmai în încercarea de a scăpa de posibilele reacții de aversiune. În același timp, introducerea de acțiuni pozitive sau de programe speciale pentru romi a făcut posibilă, deși la o scară mult mai redusă, reacția opusă: ne-romii aleg să se identifice drept romi în contexte oficiale pentru a avea acces la anumite beneficii – cum ar fi, de exemplu, locuri rezervate în licee sau universități.

Tabelul 1-3. Relațiile dintre autoidentificarea ca rom în contexte private și publice

Respondentul...	Se autoidentifică drept rom în contexte private	Se autoidentifică drept ne-rom în contexte private
Se autoidentifică drept rom în contexte publice	Identificare consecventă ca rom	(Pare neglijabilă) Strategie ofensivă de identificare
Se autoidentifică drept ne-rom în contexte publice	Strategie defensivă de identificare	Identificare consecventă ca ne-rom

Numărul de cetățeni români care au declarat că sunt de etnie romă la recensământul din 2002 a crescut ușor în comparație cu anul 1992; chiar și așa, se consideră că este o subestimare, dată fiind reticența romilor de a se prezenta ca atare în fața unui intervievator oficial.

Tabelul 1-4. Numărul de romi din România conform datelor de la recensăminte, 1930-2002

An	Populație totală	Grupuri etnice								
		Români	Maghiari	Romi (țigani)	Ucraineni	Germani	Ruși lipoveni	Turci	Tătari	Sârbi, croați, sloveni
1930	14 280 729	11 118 170	1 423 459	242 656	45 875	633 488	50 725	26 080	15 580	50 310
1956	17 489 450	14 996 114	1 587 675	104 216	60 479	384 708	38 731	14 329	20 469	46 517
1966	19 103 163	16 746 510	1 619 592	64 197	54 705	382 595	39 483	18 040	22 151	44 236
1977	21 559 910	18 999 565	1 713 928	227 398	55 510	359 109	32 696	23 422	23 369	43 180
1992	22 810 035	20 408 542	1 624 959	401 087	65 472	119 462	38 606	29 832	24 596	33 769
2002	21 680 974	19 399 597	1 431 807	535 140	61 098	59 764	35 791	32 098	23 935	29 570

Sursa: Institutul Național de Statistică

1.5.1 Heteroidentificarea populației de etnie romă

Patricia Ahmed et al. (2001) și Iván Szelényi și János Ladányi (2002) au participat la un proiect de cercetare care s-a concentrat pe procesele de heteroidentificare a populației de etnie romă, folosind drept clasificatori intervievatorii din anchetele omnibus.

Ahmed et al. (2001) a tras următoarele concluzii cu privire la heteroidentificarea romilor intervievați:

- aproape toate persoanele care se autoidentifică drept romi sunt heteroidentificați drept romi;
- persoanele autoidentificate reprezintă o submulțime a persoanelor heteroidentificate: aproximativ 10% din respondenții din România care s-au autoidentificat drept ne-romi erau încă desemnați drept romi de către intervievatori;
- caracteristicile externe ale individului afectează probabilitatea de a fi heteroidentificat drept rom: faptul de a locui într-o așezare (percepută drept) majoritar romă / țigănească, nivelul scăzut de educație (învățământ primar sau mai puțin), numărul de persoane din gospodărie

și veniturile reduse cresc probabilitatea de a fi definit drept rom. Faptul de a locui într-o zonă populată de romi crește această probabilitate de douăsprezece ori, lipsa de educație de aproximativ trei ori, iar sărăcia și aglomerarea – fiecare de aproximativ 1,5 ori.

Aceste trăsături sunt specifice heteroidentificării romilor, întrucât ele diferă când vine vorba de procesele de identificare a maghiarilor, de pildă. De exemplu, nivelul de trai și educația nu influențează atribuirea identității de maghiar.

În plus, Iván Szelényi și János Ladányi (2002) demonstrează că această clasificare a identității rome făcută de interviuatori este foarte contradictorie în România și Ungaria (dar nu și în Bulgaria). Au luat subeșantioane de oameni pe care primul interviuator îi clasificase drept romi în timpul procesului de testare (în anchetele de tip omnibus). Era vorba de o clasificare „oarbă”, întrucât aceste anchete nu conțineau nicio întrebare referitoare la autoidentificarea subiectului. Prin urmare, în timpul anchetei de cercetare pe eșantionul de romi, cel de-al doilea interviuator care vorbea cu subiectul îl clasifica la rândul său, luând în considerare informațiile de la autoidentificare.

Tabelul 1-5 indică faptul că, de exemplu, în Ungaria și România aproximativ o treime din subiecții incluși în eșantion pe baza clasificării de la testare nu au fost considerați romi de către al doilea interviuator. Mai mult, „aproximativ două treimi din cei care au fost clasificați ca romi în timpul procesului de testare din Ungaria și România nu se consideră romi” (idem, p. 86).

Tabelul 1-5. Neconcordanțe între clasificarea din testarea oarbă și clasificarea din ancheta documentată

	Bulgaria	Ungaria	România
Al doilea interviuator (de anchetă) a fost sigur	87,2	48,5	37,5
Al doilea interviuator nu a fost sigur	6,5	16,3	34,2
Clasificat ca ne-rom de interviuatorul de anchetă	6,3	35,2	28,3
Numărul total de subiecți clasificați ca romi de primul interviuator (de testare) (5)	100,0	100,0	100,0
Mărimea subeșantionului	524	481	368

Sursa: Szelényi și Ladányi (2002), p. 85

1.6 Găsirea romilor: probleme de eșantionare

Cercetarea calitativă în comunitățile de romi sau cu persoane de etnie romă pune relativ puține probleme cercetătorului interesat de problema găsirii de respondenți și de parteneri romi. Dată fiind natura relației dintre cercetătorul calitativ și populația inclusă în studiu – relație care este mai degrabă informală și bazată pe familiaritate – după etapa inițială a cercetării romii nu sunt reticenți la ideea de a se autoidentifica drept romi. Dificultățile sunt considerabil mai mari în cercetarea cantitativă, din mai multe motive:

- este posibil ca romii să nu fie incluși pe listele de votare, din cauza lipsei de acte de identitate și, prin urmare, nu vor fi incluși în eșantion;
- interviuatorii pot fi reticenți la ideea de a intra într-o zonă populată de romi, înlocuind subiecții cu persoane de pe lista de rezervă mai des decât în cazul persoanelor din zonele populate de ne-romi;
- confrunțați cu un interviuator necunoscut în cadrul unei interacțiuni de scurtă durată, respondenții romi pot prefera să se identifice drept ne-romi.

De obicei, indivizii care se definesc drept romi în eșantioanele reprezentative la nivel național constituie un foarte mic procent din eșantion, care nici măcar nu permite analize de frecvență pentru variabile-cheie.

Tabelul 1-6. Includerea respondenților romi în mai multe eșantioane românești

Sondaj	Agenția de colectare a datelor	Domiciliu	Număr total de cazuri	Respondenți romi (%)	Respondenți romi (număr)
Sondaj pe tema violenței domestice, 2003, Fundația pentru o Societate Deschisă	Institutul de Marketing și Sondaje IMAS	Urban și rural	1806	1,7	30
Sondaj pe tema extremismului, 2003, Institutul pentru Politici Publice (IPP)	The Gallup Organization România	Urban și rural	1500	0,9	13
Barometru rural, 2005, Fundația pentru o Societate Deschisă	Metro Media Transilvania	Rural și orașe mici	1995	1,9	37
Sondaj pe tema României urbane, 2005, Fundația pentru o Societate Deschisă	The Gallup Organization România	Urban	2195	1,3	28

Prin urmare, pentru a face o cercetare cantitativă cu privire la persoanele de etnie romă, romii trebuie să fie suprareprezentati în eșantion sau incluși într-un eșantion separat.

Ahmed et al. (2001) și Iván Szelényi și János Ladányi (2002) au folosit un subeșantion de romi care cuprindea respondenți care fuseseră anterior heteroidentificați drept romi de către interviatorii din anchetele de tip omnibus. Folosirea heteroidentificării în eșantionare se bazează pe obiective specifice de cercetare, susținute de justificări conceptuale și empirice.

Justificările empirice se referă la faptul că eroarea de excludere este neglijabilă (Ladányi și Szelényi 2002, p. 84). Prin urmare, autorul pornește de la premisa că romii autoidentificați reprezintă o submulțime a romilor heteroidentificați. Mai mult, dacă se face distincția între autoidentificare și heteroidentificarea făcută de specialiști (clasificări făcute de profesori, asistenți sociali, doctori etc.) și clasificarea făcută de interviatori în cadrul anchetelor, cele trei pot fi reprezentate ca trei cercuri concentrice (idem, p. 81).

Principala justificare conceptuală pentru studierea romilor heteroidentificați este faptul că „toate sistemele de clasificare de mai sus sunt „reale”, ne spun ceva important despre persoanele care sunt clasificate și cele care fac clasificarea” (idem, p. 80). Mai mult, autorii adaugă că putem adapta teorema lui Thomas: persoanele care sunt heteroidentificate drept romi de către interviatori sau specialiști sunt în general tratate ca romi în societatea mai largă, ceea ce are importante consecințe în plan personal și social.

Tabelul 1-7. Erori în eșantionarea populației de etnie romă pe baza heteroidentificării

Respondentul...	Se autoidentifică drept rom în contexte private	Se autoidentifică drept ne-rom în contexte private
Este heteroidentificat drept rom în contexte publice	Identificare corectă	Eroare de incluziune
Este heteroidentificat drept ne-rom în contexte publice	Eroare de excludere	Identificare corectă

Principala întrebare pentru cercetarea socială cantitativă a fost dacă respondenții heteroidentificați drept romi trebuie incluși în analizele care își propun să ofere date despre populația de etnie romă. Este neîndoielnic faptul că heteroidentificarea este necesară dacă scopul este de a studia procesul de heteroidentificare în sine, așa cum se întâmplă la Ladányi și Szelényi (2002) sau Ahmed et al. (2001). Totuși, este heteroidentificarea justificată dacă scopul cercetării este de a studia populația de etnie romă?

Până acum, programele concrete de cercetare au propus două răspunsuri principale la această întrebare. Autori precum Zamfir și Zamfir (1992) sau Zamfir și Preda (2003) acceptă eșantioane care cuprind respondenți romi heteroidentificați și care nu s-au autoidentificat ca atare, pornind de la ideea că aceste persoane s-ar identifica probabil drept romi într-un context privat. Erorile de supraincluziune sunt considerate un tip suplimentar, neesențial de eroare la nivelul anchetei, pe lângă erorile de eșantionare, subiectivitatea întrebărilor etc.

O a doua abordare în eșantionare (precum cea folosită în Barometrul Incluziunii Romilor, Fundația pentru o Societate Deschisă, noiembrie 2006) este să se folosească heteroidentificarea în prima etapă a eșantionării, dar ulterior să se utilizeze doar datele de la respondenții care se autoidentifică drept romi în analiza efectivă. Această abordare are avantajul de a folosi un indicator

neechivoc al etniei rome, însă prezintă dezavantajul erorilor de excluziune și costul suplimentar al filtrării respondenților heteroidentificați în conformitate cu autoclasificarea lor publică.

Pentru a depăși controversa autoidentificare vs. heteroidentificare, D. Sandu (2005) definește conceptul operațional „persoane cu mare probabilitate de autoidentificare drept romi”, care pot fi vizate prin diferite mijloace de eșantionare. Cercetarea „Harta socială a comunităților de romi”, efectuată în 2005, a folosit „informatori-cheie” de la nivel local pentru a stabili comunitățile locale compacte mai mari de 19 gospodării și apoi a estima proporția de locuitori de etnie romă din cadrul acestora. Numărul de persoane din fiecare comunitate care probabil se autoidentifică drept romi a fost calculat pornindu-se de la populația totală a comunității. Această metodă folosește informatori-cheie, atât romi, cât și ne-romi, pentru a identifica comunitățile de romi, fără a atribui identități etnice respondenților individuali. Autorul susține că, întrucât persoanele de etnie romă autoidentificate iau parte la procesul de identificare a comunității, posibilele erori de supraincluziune sunt reduse. Un inconvenient important al acestei metode, după cum recunoaște și autorul (pp. 11-12), constă în inerentele implicații politice ale listării și numărării comunităților de romi într-o anchetă oficială, întrucât autoritățile locale și informatorii-cheie pot spera să primească ajutoare sau alte tipuri de asistență din partea autorităților centrale. Acest subiectivism în identificarea comunităților rome și, în special, a problemelor acestora poate fi redus printr-o verificare ulterioară. De exemplu, lista de comunități rezultată din cercetarea „Harta socială a romilor” a fost validată de anchetele ulterioare (când a fost folosită pentru eșantionarea populației rome), întrucât nu s-au raportat erori.

1.6.1 Eșantionarea comunităților de romi vs. eșantionarea etnicilor romi

O altă dificultate în eșantionarea populației de etnie romă privește acele persoane de etnie romă care nu trăiesc în comunități compacte. Abordarea cea mai utilizată în eșantionare este să se pornească de la comunitățile rome, care sunt mai ușor de identificat, și apoi să se caute persoanele de etnie romă din interiorul lor. O asemenea abordare prezintă riscul subestimării numărului de locuitori de etnie romă dispersați.

O metodologie de eșantionare precum cea folosită de Ladányi și Szelényi (2002) este, în principiu, imună la această problemă. Totuși, dacă luăm în considerare reticența interviuatorilor din anchetele comerciale de a intra în comunități compacte de romi, este posibil ca locuitorii romi segregati să fi fost de fapt subreprezențați în eșantionul lor.

1.6.2 Comparabilitatea eșantioanelor de romi

Diferențele dintre metodologiile de eșantionare discutate mai sus pot avea consecințe importante asupra distribuției respondenților de etnie romă în funcție de variabile precum:

- domiciliul respondenților în comunități compacte sau în zone mixte;
- probabilitatea ca respondenții să fie heteroidentificați drept romi de un străin;
- autoidentificarea etnică a respondenților.

Din acest motiv, comparabilitatea dintre diferite eșantioane trebuie adoptată cu prudență. Când rezultatele mai multor cercetări sunt în concordanță, acest acord inter-eșantioane poate oferi o asigurare suplimentară în ceea ce privește corectitudinea estimării.

1.7 Corectitudinea politică și definirea publică a problemelor romilor

Dezbateri publice și politici referitoare la problemele romilor au avut loc de-a lungul ultimilor 17 ani, înainte de această cercetare și este limpede că au modelat, într-un fel sau altul, credințele, atitudinile și comportamentele. Datele cercetărilor cu privire la distanța socială sprijină concluzia unei creșteri a toleranței etnice, mai ales dacă luăm în considerare datele referitoare la tolerarea vecinilor romi de către respondenții ne-romi.

De exemplu, M. Voicu (2007) prezintă date din patru anchete privind procentul din populația adultă totală a României care nu acceptă vecini romi (p. 56). Tendința descendentă este clară: 72% în European Value Survey 1993, 60% în World Value Survey 1997, 49% în European Value Survey 1999 și 37% în Barometrul Incluziunii Romilor 2006. M. Voicu conchide că „gradul de intoleranță față de romi la nivelul populației majoritare a scăzut foarte mult după 1990. (...) Există numeroase cauze pentru această schimbare. Pe de o parte, o ameliorare a situației economice. Pe de altă parte, putem spune că, de-a lungul acestei perioade de tranziție, românii au învățat regulile jocului democratic, ale toleranței și ale respectului interetnic. Nu în ultimul rând, trebuie menționate cauzele instituționale, schimbarea legislativă și elaborarea de programe care au drept scop stimularea incluziunii sociale a romilor” (idem). În cercetarea de față, datele anchetelor cantitative cu privire la distanța socială indică de asemenea că 37% din respondenții ne-romi din eșantionul comparativ ar refuza vecini de etnie romă (vezi secțiunea referitoare la distanța socială).

Este, într-adevăr, dificil de stabilit impactul individual al posibilelor cauze ale acestor modificări la nivelul răspunsurilor la anchetă. Este plauzibil ca unul dintre motive să fie o mai mare conștientizare a ceea ce înseamnă răspunsuri corecte și incorecte politic – parte din regulile jocului democratic menționat de Voicu. Relevanța acestui factor este susținută de nivelul constant de respondenți ne-romi care refuză să accepte o persoană de etnie romă în cadrul familiei: 76% din eșantionul național din Barometrul Relațiilor Interetnice 2002 (apud Jderu 2002) și 82% din respondenții ne-romi din eșantionul comparativ. Explicația este probabil faptul că acceptarea ca membru al familiei este cea mai personală alegere cu puțință și orice criteriu de selecție este considerat potențial întemeiat, întrucât este, în mare măsură, o chestiune de gust. Refuzul de a accepta un țigăn ca soț este considerat mai puțin discriminatoriu decât refuzul de a avea un țigăn drept vecin. Rămâne totuși întrebarea dacă tendința de a da răspunsuri corecte politic la întrebările din anchetă este doar rezultatul dorinței de a fi acceptabil din punct de vedere social sau dacă însăși această conștientizare duce la un comportament mai puțin discriminatoriu în relațiile interetnice.

Cercetătorii care s-au ocupat de comunități menționează în diferite contexte problema corectitudinii politice. M. Goina (2007) discută conflictul dintre aparenta neutralitate a limbajului și atitudinile subiacente reflectate de alte remarci, în timp ce Pantea (2007) consideră de asemenea corectitudinea politică drept o barieră în calea comunicării sincere cu autoritățile locale, o barieră care dispare treptat pe măsură ce avansează conversația.

Citatul 1-1. Atitudini ambigue față de statisticile etnice din Timișoara
De la bun început trebuie să menționez: mi-am dat seama că problema statisticilor defalcate după etnie generează atitudini ambigue. În cadrul mișcării romilor se recunoaște că este nevoie de ele (deoarece pot defini nevoile în raport cu care ar trebui să fie implementate politicile publice), dar, în același timp, există temerea că statisticile referitoare la etnie ar putea fi interpretate în direcția etnicizării sau rasializării unor fenomene generale, cum ar fi sărăcia. Aceasta ar întări rasismul împotriva romilor, considerând drept cauze ale sărăciei „genetica”, „sângele țigănesc” și „cultura țigănească”. În rândurile majoritarilor, aceste date sunt menite să demonstreze corectitudinea lor politică („nu ne întrebăm pacienții / clienții / angajații dacă sunt sau nu romi, îi tratăm pe toți ca pe niște cetățeni cu drepturi egale” sau „nu doresc să se integreze și să se comporte ca noi”), afirmații ce dovedesc

importanța identificării etnice. Este deci evident că etnia contează pentru acești oameni care se declară neutri față de identitatea etnică a celorlalți. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Citatul 1-2. Corectitudinea politică la autoritatea locală din Oșorhei
Trebuie specificat de la început că niciunul dintre reprezentanții autorității locale (cu excepția unuia dintre ei) nu a dorit să fie înregistrat în timpul interviului. Toți au vorbit cu precauție despre „problema romilor”, abordând, pentru început, un discurs corect politic. Pe măsură ce avansa discuția, reprezentanții ne-romi începeau să-și exprime propriul punct de vedere, mai puțin corect. Nu au dorit ca aceste părți să fie notate sau au exprimat astfel de puncte de vedere după terminarea interviului propriu-zis. Motivul trebuie să fie acela că presa orădeană a semnalat de mai multe ori situația critică a romilor din Oșorhei și Cheriu. (Oșorhei, Pantea 2007)

În același timp, experiența lui M. Goina (2007), de asemenea reflectată de Rughiniș (2004), indică faptul că discursul plin de prejudecăți nu este neapărat însoțit de acțiuni ostile sau discriminatorii împotriva romilor. În mod paradoxal, este posibil ca un membru al unei categorii profesionale, fie el profesor, asistent social, preot sau funcționar local, să manifeste o atitudine rasistă împotriva romilor și, în același timp, să fie personal implicat în acțiuni sistematice de ajutorare a persoanelor de etnie romă sau a comunității rome.

Citatul 1-3. Discursul plin de prejudecăți vs. acțiunea empatică la profesioniștii din Curtici
La nivel discursiv, marea majoritate a funcționarilor și intelectualilor români au o atitudine rasistă și plină de prejudecăți față de romi. Totuși, aceiași funcționari și intelectuali se dovedesc mult mai implicați în problemele romilor cu care interacționează și încearcă, în măsura posibilului, să îi ajute. Astfel, una dintre secretarele liceului, dincolo de toate invectivele pe care le-a proferat la adresa romilor, părea sincer preocupată de soarta copiilor care renunțau la școală dintr-un motiv sau din altul. Unul dintre medicii de familie părea hotărât să meargă în comunitate și să ofere asistență copiilor nou-născuți, indiferent de lipsa de interes a părinților față de copiii lor. Directorul școlii merge să o convingă pe o bunică să-și lase nepoata să termine măcar 8 clase. (Curtici, Mariana Goina 2007)

Totuși, nu trebuie neglijate efectele directe și indirecte și costurile discursului plin de prejudecăți la nivel personal și social, chiar și atunci când acest discurs este adoptat de persoane săritoare și empatic. Discursul și atitudinile pline de prejudecăți contribuie la stigmatul care este asociat etichetei de *țigan* și împiedică astfel producerea de schimbări la nivel social mai larg. În măsura în care un asemenea discurs devine public, el poate contribui la sporirea distanței sociale și la crearea de situații în care românii se simt rușinați și umiliți, ceea ce poate avea consecințe importante.

Prin urmare, nu trebuie uitat faptul că discursul plin de prejudecăți este ascuns de o mai mare conștientizare a nevoii de a oferi răspunsuri corecte politic și că are legătură cu comportamentul și atitudinile de la nivel personal și de la nivelul comunității.

2 Metodologie

2.1 Cercetarea prin anchetă

2.1.1 Chestionarul

Chestionarul cuprinde trei secțiuni:

1. Întrebări despre gospodărie, adresate capului gospodăriei;
2. Întrebări despre toți membrii gospodăriei, adresate capului gospodăriei;
3. Întrebări referitoare la opinii și la experiența de viață, adresate unui membru al gospodăriei ales în mod aleatoriu.

2.1.2 Eșantioanele

Cercetarea prin anchetă cuprinde două eșantioane:

1. Eșantionul rom, care:
 - cuprinde gospodării cu capi de gospodărie de etnie romă;
 - este gândit ca un eșantion reprezentativ, la nivel național și regional. Eșantionul este stratificat, în funcție de tipul de localitate și de regiunile istorice.
2. Eșantionul comparativ, care:
 - cuprinde gospodării cu capi de gospodărie ne-romi din aceleași localități ca și eșantionul rom;
 - respondenții au fost de asemenea selectați din zonele învecinate cu zonele locuite de romi;
 - nu este reprezentativ la nivel național, întrucât nu include locuitori din localități fără populație de etnie romă;
 - oferă un termen de comparație pentru datele din eșantionul rom.

Ambele eșantioane au aceeași listă de localități. Localitățile au fost selectate în baza faptului că au avut cel puțin 10 persoane care, la recensământul din 2002, s-au identificat ca fiind de etnie romă. Din fiecare comună, am selectat satul cu cea mai mare comunitate de romi.

Eșantionul comparativ indică așadar situația populației ne-rome care trăiește în vecinătatea zonelor locuite de romi. Dată fiind procedura de selecție este posibil ca, în medie, gospodăriile incluse în eșantionul comparativ să aibă o poziție socioeconomică ușor mai scăzută decât media la nivel național. Acest fapt este dovedit, de exemplu, de compararea datelor din eșantionul comparativ cu datele din eșantionul național din Barometrul Incluziunii Romilor 2006 (vezi, de exemplu, tabelele recapitulative din secțiunile despre accesul la principalele utilități, bunurile de consum durabile sau nivelul de educație).

Validitatea metodologiei de eșantionare este susținută de constatările similare referitoare la indicatorii-cheie din alte proiecte de cercetare cu privire la populația de etnie romă, cum ar fi Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare 2004³ sau Barometrul Incluziunii Romilor, Fundația Soros 2006⁴. Comparațiile între diferitele proiecte de cercetare apar pe tot parcursul analizei noastre.

Metodologia noastră le-a cerut operatorilor de anchetă să identifice zonele locuite de romi din fiecare comună și să selecteze două dintre ele în mod aleatoriu. În cadrul fiecărei comunități, gospodăriile au fost inițial alese aleatoriu. Operatorul întreba cine este capul gospodăriei și efectua interviurile doar când acesta se autoidentifica drept rom. Respondentul pentru a doua secțiune a anchetei a fost selectat aleatoriu din aceeași gospodărie, fiind membrul adult care își serbase cel mai de curând ziua de naștere.

³ Disponibil pe site-ul PNUD, la adresa <http://roma.undp.sk/>

⁴ Disponibil pe site-ul Fundației Soros, la adresa <http://www.osf.ro/ro/program.php?program=16>. Baza de date este de asemenea disponibilă la cerere.

Așa cum se întâmplă de obicei în cazul anchetelor referitoare la romi care se bazează pe selectarea de către operatori a respondenților romi, este posibil ca romii care trăiesc în zone ne-rome să fie subreprezențați. Este de asemenea posibil ca unii operatori să fi evitat zonele mai îndepărtate, la care era greu de ajuns sau care erau percepute ca periculoase. Totuși, aceasta nu afectează comparabilitatea datelor cu alte anchete referitoare la romi, cum ar fi Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare 2004 sau Barometrul Incluziunii Romilor, Fundația Soros 2006.

2.1.3 Categoriile pentru analiză

Cele două eșantioane au fost selectate în funcție de etnia capului gospodăriei. Prin urmare, eșantionul rom cuprinde numai capi de gospodărie de etnie romă, iar eșantionul ne-rom cuprinde numai capi de gospodărie de etnie ne-romă. Totuși, întrucât respondentul individual a fost ales în mod aleatoriu dintre membrii gospodăriei, identificarea sa etnică poate să nu coincidă cu cea a capului gospodăriei. Gospodăriile au fost selectate în eșantion numai dacă capul gospodăriei s-a autoidentificat ca rom, deși membrul gospodăriei ales în mod aleatoriu putea fi ne-rom. Dat fiind faptul că ambele eșantioane cuprind respondenți aleși aleatoriu din diferite grupuri etnice, întrebările din secțiunea individuală a chestionarului sunt analizate în patru categorii. Primele două reprezintă obiectul principal al analizei: subiecții ne-romi din eșantionul comparativ și subiecții romi din eșantionul rom. Pentru a simplifica, dacă nu se precizează altfel, vom folosi expresia „respondenți romi” pentru a ne referi la respondenții romi din eșantionul rom și „respondenți ne-romi” pentru a ne referi la respondenții ne-romi din eșantionul comparativ.

Am inclus în categoria de respondenți romi toate persoanele care au indicat etnia romă ca prima sau a doua afiliere etnică.

Tabelul 2-1. Distribuția respondenților individuali la anchetă în funcție de etnie și tip de eșantion

	Număr de cazuri	Procent
Subiect rom în eșantion rom	1070	50
Subiect ne-rom în eșantion comparativ	954	44
Subiect rom în eșantion comparativ	59	3
Subiect ne-rom în eșantion rom	72	3
Total	2155	100,0

Combinarea celor două eșantioane (rom și ne-rom) cu formatul instrumentului de anchetă, urmând filosofia unei anchete integrate în gospodărie, a oferit șansa unică pentru două tipuri de comparabilitate:

1. Între romi și majoritatea locală în zonele sărace;
2. Între romi și statutul populației medii a țării (reflectată în anchetele referitoare la gospodăriile naționale și la forța de muncă).

Întrucât există o constrângere importantă cu privire la eșantionare – incertitudinea în privința numărului de persoane de etnie romă (dată fiind granița neclară dintre grupurile etnice) – datele (și, prin urmare, toate comparațiile posibile) au anumite limitări. Ancheta nu oferă răspunsuri la întrebări precum „Câți romi trăiesc în sărăcie?” sau „Câți romi și-au terminat studiile liceale?”, ci ajută la aproximarea unor răspunsuri la întrebări precum „Ce procent din populația de etnie romă trăiește în sărăcie?” și „Ce procent din populația de etnie romă și-a terminat studiile liceale?” Trebuie totuși să luăm în considerare faptul că ancheta se referă în principal la locuitorii din comunitățile rome și nu la romii dispersați.

Astfel de răspunsuri sunt suficient de cuprinzătoare pentru a permite inițierea de politici publice, întrucât conturează distanța dintre diverse grupuri și oferă indicii în privința motivelor pentru care există diferențe.

2.2 Cercetarea calitativă

2.2.1 Studii de comunitate

Tradiția studiilor de comunitate nu este o subdisciplină a sociologiei ori a etnografiei ori a antropologiei sociale sau culturale, ci o metodă de cercetare la limita științelor sociale. În Statele Unite ale Americii, tradiția studiilor de comunitate a pornit din sociologia calitativă de la școala din Chicago. În Europa de Est, sociografia a apărut înainte de dezvoltarea sociologiei. Însă studiile de comunitate moderne, bazate în principal pe tradițiile americane și ale Europei occidentale, au o metodologie foarte strictă, concentrându-se în special pe schimbările culturale ale comunităților etnice, pe reproducerea identităților etnice și pe influența politicilor de la nivel local și național. „Studiile de comunitate sunt caracterizate de o metodologie eclectică: sunt alese unele elemente, care sunt apoi studiate din punctul de vedere al relațiilor dintre ele, al interacțiunilor în spațiu, accentul fiind pus pe anumite comunități, zone care sunt relevante pentru analiza subiectelor de cercetare dincolo de problema localizării. Mai mult, metoda poate, în primul rând, să indice comportamente de grup și, la modul general, creează teorii pornind mai degrabă de la date empirice decât de la teze” (Kovács 2007, p. 11).

Pentru a identifica diferitele mecanisme care conduc la acest proces social, în diferite situații, a fost efectuată o cercetare calitativă aprofundată în 36 de comunități cu un risc sporit de excluziune socială. Acest tip de cercetare permite o înțelegere mai profundă a problemelor locale și o mai bună imagine de ansamblu asupra posibilităților de la nivel local și a soluțiilor adecvate / strategiilor de ameliorare.

Criteriile folosite pentru selectarea celor 36 de localități au fost:

- Informațiile de la recensăminte și informațiile oferite de cercetarea la nivel local, care indicau un risc sporit de excluziune socială;
- Grupul subetnic al comunităților de romi: procedura de selecție și-a propus să maximizeze diversitatea *neamurilor*;
- Disponibilitatea unui cercetător de teren dornic să petreacă patru săptămâni într-o comunitate anume;
- Experiența anterioară a cercetătorilor de teren într-o comunitate dată: în procesul de selecție, s-a acordat prioritate preferințelor cercetătorilor de teren.

Folosind aceste criterii, am întocmit lista comunităților pentru munca de teren (vezi Tabelul 16-1).

Cercetătorii cu care am lucrat aveau următoarele calificări: studii universitare în sociologie, antropologie, etnografie, asistență socială sau alte științe sociale; experiență în comunități de romi, experiență în comunități dezavantajate sau în cercetarea calitativă referitoare la comunități.

Fiecare cercetător de teren trebuia să locuiască în localitatea unde se găsea comunitatea sau, în măsura posibilităților, în comunitatea în sine, cel puțin trei săptămâni (cu weekenduri). Cercetătorul trebuia să furnizeze date și rapoarte referitoare la comunitate pe baza experienței sale directe.

Pentru a facilita activitatea cercetătorilor, au fost folosite următoarele instrumente de cercetare:

- Un ghid general, cu o introducere în metoda muncii pe teren și modalitatea de a colecta și înregistra date;
- Un scurt ghid despre comportamentul pe teren;
- Formatul și instrucțiunile pentru jurnalul de teren;
- Ghid de observație cu puncte de interes pentru observație;
- Ghid pentru interviul semistrukturat pentru interviurile aprofundate;
- O listă de documente și alte materiale care trebuiau strânse/copiate.

Cercetarea a avut drept țință:

- Familiile de romi;
- Familiile de ne-romi care trăiesc în jurul locuitorilor de etnie romă;

- Instituțiile locale și organizațiile care au sau ar trebui să aibă relații oficiale cu locuitorii de etnie romă;
- Școli, grădinițe la care merg copiii romi;
- ONG-uri de romi și ne-romi din localități.

Punctele de interes ale muncii de teren calitative au fost următoarele:

- principalele probleme și nevoi așa cum sunt definite la nivel local;
- accesul la utilități și la infrastructură;
- accesul la serviciile sociale;
- accesul la surse de venit;
- acte de identitate și de proprietate;
- relațiile cu instituțiile și cu autoritățile;
- experiențele în ceea ce privește angajarea (poziția pe piața formală și informală a muncii), inegalitățile resimțite pe piața muncii;
- experiențele din școli, cu profesorii (în cazul părinților, atât propriile experiențe de pe vremea când erau elevi, cât și experiențele actuale, ca părinți), inegalitățile resimțite la școală;
- aspirațiile;
- strategiile de adaptare;
- potențialul de migrație și experiențele legate de migrație;
- mobilitatea geografică în interiorul țării (modalități și motive);
- reprezentarea intereselor la nivel local și județean;
- relațiile sociale în interiorul comunității;
- relațiile interetnice, afilierea etnică și autodefinirea.

Cercetătorii au efectuat în medie 15-20 de interviuri, care au fost distribuite după cum urmează:

- locuitori romi și ne-romi, inclusiv persoane care au probleme cu actele de naștere, de identitate sau de proprietate (6-10 interviuri);
- primar sau viceprimar;
- consilier local;
- polițist de proximitate;
- medic;
- directori și/sau cadre didactice din școli și grădinițe;
- funcționar de la Evidența Populației;
- asistent social;
- expert pe problemele romilor din partea autorității locale;
- alți experți și lideri romi.

2.2.2 Tipuri de date în studiile de comunitate

Cercetarea calitativă de teren oferă mai multe tipuri de date, care sunt incluse în raportul de cercetare cu privire la comunitate și în anexe. Cercetătorii de teren au furnizat:

1. Date statistice la nivel local, oferite de autoritățile locale și de furnizorii de servicii sociale;
2. Transcrieri ale interviurilor, pentru interviurile cele mai informative (selectate de cercetătorul de teren) și fișiere audio sau rezumate pentru celelalte interviuri;
3. Propriile rapoarte de cercetare, incluzând:
 - o prezentare a celor mai informative date de teren;
 - propriile concluzii în urma cercetării;
 - un jurnal de cercetare.
4. Materiale audiovideo: fotografii, scurte filme etc.;
5. Alte anexe, cum ar fi articole de ziar sau alte documente disponibile despre localitate, alte date etc.

Cercetătorii de teren au pregătire și/sau experiență socioantropologică și, prin urmare, rapoartele lor nu sunt doar colecții de date primare, ci includ și experiențele lor de pe teren și felul cum înțeleg situația de la fața locului. Experiențele de pe teren cuprind informații despre istoria personală a întâlnirilor cu autoritățile locale și cu locuitorii, ușurința sau dificultatea cu care au obținut informații, felul în care au simțit că au fost primiți – călduros sau cu neîncredere

etc. Concluziile cercetărilor acoperă subiecte precum practicile culturale locale, nivelul de trai, formele de participare socială sau de excluziune din diferite instituții, discriminarea etnică.

Prin urmare, raportul nostru este, într-o anumită măsură, o metaanaliză a rapoartelor de teren, care sunt în sine elemente de cercetare sociologică. Concluziile cercetărilor de teren sunt interpretate în lumina datelor statistice, din interviuri și audiovizuale din localitatea respectivă și integrate în contextul mai larg al celorlalte rapoarte. Evaluăm de asemenea credibilitatea concluziilor trase de cercetătorii de teren, luând în considerare diversitatea și coerența datelor care se referă la afirmațiile acestora.

2.3 Ancheta sociologică în rândul autorităților locale

Chestionarul autoaplicat pentru autoritățile locale a fost elaborat în scopul de:

1. A obține date recente de la nivelul localității cu privire la comunitățile de romi (concentrându-se pe comunitățile compacte, segregate);
2. A evalua percepția administrațiilor locale cu privire la locuitorii romi din localitățile respective (concentrându-se pe percepția administrațiilor locale în ceea ce privește lipsa cărților de identitate, a actelor de proprietate și problemele legate de educație);
3. A compara datele oferite de administrațiile locale cu datele de la recensământul din 2002.

Instrumentul de cercetare a fost un chestionar autoaplicat, lung de 4 pagini, cu 23 de întrebări (inclusiv tabele și întrebări deschise). Chestionarul era destinat să fie trimis, însoțit de o scrisoare, tuturor administrațiilor locale, pentru a fi completat și returnat echipei de asistență tehnică și cercetare.

Am trimis chestionare tuturor celor 3177 de administrații locale din România prin poștă și, când a fost posibil sau ni s-a solicitat, prin fax sau e-mail. Procentul final de reacție a fost de aproximativ 56% (am primit 1770 de răspunsuri).

O problemă frecventă întâlnită la nivel local a fost faptul că anumiți reprezentanți ai administrațiilor locale nu au vrut să contrazică datele recensământului din 2002 cu privire la numărul de romi din localitate, deși erau de părere că situația reală a comunităților de romi era alta. De exemplu, în unele cazuri administrațiile locale nu au vrut să indice în chestionar acele comunități de romi ai căror membri nu își declaraseră etnia romă la recensământ, chiar dacă se considerau și se declarau de etnie romă în contexte mai puțin formale.

Am efectuat o analiză a statisticii descriptive, precum și o analiză comparativă a datelor de la recensământ și a indicatorilor suplimentari din colectarea anuală de date făcută de Institutul Național de Statistică.

Atunci când se folosește o variabilă ponderată, datele anchetei la nivel local sunt reprezentative pe regiuni și tipuri de așezări⁵.

2.4 Raportul

Acest raport combină constatările din cercetarea calitativă și cantitativă și cuprinde de asemenea un capitol cu privire la datele din ancheta sociologică în rândul autorităților locale (vezi secțiunea 13). Datele cantitative sunt folosite pentru discutarea distribuțiilor de frecvență ale variabilelor relevante și pentru identificarea celor mai relevante influențe, printr-o analiză multivariată și univariată. Cercetarea calitativă este folosită pentru a ilustra conceptele utilizate în cercetarea cantitativă și pentru a scoate în evidență legăturile dintre numărul și viețile reale ale persoanelor de etnie romă și *gadje*.

⁵ Aceasta înseamnă că, în baza de date, procentul localităților pe regiuni (de dezvoltare) și procentul localităților pe diferite categorii de tipuri de așezări (municipii, orașe, comune) este același ca în baza națională de date (recensământ 2002).

Raportul este integrat la nivelul capitolelor, în timp ce subsecțiunile se bazează în principal fie pe analiza calitativă, fie pe cea cantitativă. Întrucât fiecare tip de date necesită o anumită atitudine pentru a le interpreta, sperăm că această structură va facilita lectura.

Chestionarele pentru cercetarea prin anchetă și pentru cercetarea la nivelul autorităților locale sunt disponibile pe site-ul proiectului.

2.4.1 Etnonime folosite în raport

În acest raport am folosit diferite etnonime generale, cum ar fi rom, țigan, gadje, ne-rom, precum și unele mai specifice, precum căldărari, ursari, gropeni și altele. Pentru fiecare persoană, etnonimul adecvat este cel pe care îl folosește persoana respectivă, iar etnonimele sunt cel mai adesea dificil de tradus deoarece o parte din sensul lor s-a pierdut. Totuși, întrucât acest raport se bazează pe date calitative și cantitative despre mii de persoane de etnie romă și zeci de comunități rome, este imposibil de folosit în fiecare caz etnonimul specific prin care se definesc aceste persoane și grupuri.

Am folosit termenul de „rom” pentru a desemna diferitele grupuri și persoane care se numesc „romi”, „țigani”, „ursari”, „căldărari”, „țigani românizați”, „rudari” sau folosesc alte etnonime care se subsumează în mod obișnuit etichetei de „rom”. Am ales să folosim termenul de „rom” și nu de „țigan” ca termen generic întrucât primul este mai puțin încărcat de presupuziții morale, emoționale, explicative și descriptive. Nu am folosit cuvântul „țigan” întrucât am vrut să păstrăm distanța față de stereotipurile legate de țigani și de stigmatul pe care îl implică faptul de a fi țigan. Prin urmare, am folosit etnonimul *țigan* în analiză, cu italice, numai pentru a ne referi la atitudinea ne-romilor din România față de romi.

Am folosit etnonime specifice, precum „lingurari”, „gabori” etc., în toate contextele în care afilierea specifică a unei persoane sau a unei comunități era cunoscută și când această informație era relevantă pentru tema discutată.

Atunci când am scris despre persoane cu altă afiliere etnică decât cea la etnia romă, am folosit termenii de „ne-rom” și „gadje” în mod intersanjabil, ca o succintă aducere aminte a perspectivei romilor asupra societății din afară.

2.4.2 Prezentarea informațiilor statistice

În paginile următoare, datele din anchete sunt cel mai adesea prezentate ca distribuții de frecvență, în tabele sau diagrame. Distribuția unei anumite variabile, cum ar fi limba vorbită în gospodărie, este de asemenea prezentată ca funcție a altor trăsături ale respondentului – cum ar fi educația, venitul, domiciliul urban sau rural etc. Este posibil ca o anumită asociere între două variabile, de exemplu o rată mai mare a succesului școlar la elevii din orașe în comparație cu cei din mediul rural, să reflecte efectul unei alte variabile, cum ar fi venitul, întrucât gospodăriile din mediul urban sunt, în general, mai înstărite. Pentru a vedea, de pildă, dacă diferențele în ceea ce privește succesul școlar pot fi atribuite domiciliului sau nivelului de bunăstare al gospodăriei, putem folosi modelul regresiei, care testează simultan ambele corelații. În timp ce modelul regresiei liniare încearcă să descrie variația unei anumite variabile ca funcție a mai multor variabile, modelul regresiei logistice descrie șansele de apariție a unui anumit eveniment (probabilitatea ocurenței evenimentului împărțită la probabilitatea de a nu se întâmpla) ca funcție a mai multor variabile. În acest raport am folosit modelele de regresie în special pentru a identifica principalii predictori și, astfel, posibilele influențe asupra unei anumite trăsături. Prin urmare, capitolele cuprind prezentări ale relațiilor dintre perechi de variabile, iar modelele de regresie cu caracter de explorare sunt incluse în anexe. Diferențele dintre diferite valori au fost testate cu testul Chi patrat (în cazul tabelelor de contingență) sau cu testul t pentru eșantioane independente. Probabilitatea de eroare acceptată este de 5% în cazurile în care nu este specificat explicit.

În măsura în care au fost disponibile, am inclus de asemenea date din Barometrul Incluziunii Romilor 2006 (Bădescu et al. 2007), în scopuri comparative.

PARTEA II

AFILIEREA ȘI CLASIFICAREA ETNICĂ

3 Cine sunt romii?

Populația de etnie romă se află într-un proces de diferențiere complexă, influențat de schimbările structurale din societatea și economia românească, precum și de factori cu o influență mai precisă. Extremele în ceea ce privește nivelul de bunăstare sunt cele care influențează cel mai mult reprezentarea publică a romilor: cei foarte bogați și cei foarte săraci. „Tradiția romă”, *manelele*⁶ și contrastele puternice determinate de schimbarea rapidă sunt temele frecvente ale discursurilor cu mare încărcătură emoțională despre *țigani*. Pe lângă reprezentarea culturii rome care se concentrează pe trăsăturile sale „exotice” și cele mai distinctive, nu există o mare conștientizare la nivel public a trăsăturilor comune și a diferențelor dintre cele două părți ale scindării dintre țigani în ceea ce privește perspectivele asupra vieții și experiențele. Această secțiune utilizează informații din anchetele calitative și cantitative pentru a discuta afilierea etnică a romilor pe fondul informațiilor mai generale referitoare la diversitatea comunităților și a persoanelor de etnie romă.

Care sunt multiplele perspective pe care le-am putea utiliza pentru a răspunde la întrebarea foarte largă: Cine sunt romii? Una dintre aceste perspective ar putea fi metodologică – mai precis, să ne concentrăm pe romii care sunt zugrăviți în această cercetare, pe criteriile care au dus la selectarea lor și la influența lor asupra imaginii care rezultă. Problemele de eșantionare și de selectare a comunităților au fost discutate în prima parte a raportului. Pentru a rezuma, cercetarea noastră are la bază informații dintr-o varietate de comunități și se referă în principal la romii care trăiesc în comunități de romi mai mult sau mai puțin distincte. Am adunat puține informații despre romii care trăiesc în zone locuite preponderent de ne-romi. Este ceva obișnuit în cercetarea sociologică, date fiind practicile comune de eșantionare. Totuși, este necesar să ținem seama de această selecție centrată pe comunități atunci când interpretăm rezultatele dintr-o perspectivă mai largă.

O a doua perspectivă pornește de la felul în care înțeleg cercetătorii viețile romilor – principalele forțe care duc la similaritățile și la diferențele dintre ei, acele experiențe care se întâlnesc cel mai frecvent în viețile romilor, în comparație cu ne-romii. În acest capitol folosim date calitative și cantitative pentru a studia diversitatea comunităților de romi, problema tradiției, atitudinile și așteptările romilor, experiența sărăciei extreme, afilierea religioasă și vârsta la care fetele devin mame (vezi secțiunile 3.1 – 5.4).

O a treia perspectivă se referă la afilierea etnică a romilor înșiși: cum își definesc etnia? La ce se referă când spun că „sunt romi”? Ce sentimente sunt asociate cu această identitate? Cum le influențează alegerile în ceea ce privește stabilirea de legături cu persoane din alte grupuri etnice? Acesta este abordarea pe care o vom urmări în secțiunea 3.5 despre „Analiza referitoare la afilierea etnică”.

O a patra perspectivă se referă la stereotipurile despre țigani și romi împărtășite de populația romă și ne-romă a României și la sentimentele, atitudinile și practicile asociate acestor stereotipuri. Studiem această perspectivă asupra romilor în capitolul despre „Stereotipuri, atitudini de distanță socială și contact interetnic”.

⁶ Stil muzical, cu tonalități orientale, interpretat în special de artiști de etnie romă, foarte popular în rândul anumitor segmente ale publicului rom și non-rom, în același timp foarte criticat de alte segmente ale publicului, în special pentru conținutul versurilor.

3.1 Diversitatea comunităților de romi

Privită din diferite puncte de vedere, diversitatea percepută, prezentată, reprezentată, revendicată a comunităților de romi ne oferă anumite indicii în privința mecanismelor de excludere socială/culturală și a felului în care oamenii înșiși se confruntă cu aceste mecanisme.

3.1.1 Niveluri de diferențiere

Această secțiune începe cu o distincție cvadripartită a clasificărilor și diferențierii comunităților și persoanelor de etnie romă:

1. *Autodiferențierile* folosite de romii înșiși, în scopul de a se identifica în opoziție cu „alți” romi, precum romii din localitățile învecinate sau romii cei mai marginalizați din aceeași localitate/așezare.

Un exemplu elocvent al felului în care „ceilalți” romi sunt percepuți ca o reprezentare în oglindă se întâlnește în cazul de la Cetate*: romii intervieuați se diferențiază de romii care trăiesc în localitățile învecinate și care sunt percepuți / prezentați drept o comunitate autosegregată de romi, cu o rată ridicată a șomajului, furtului de lemne și altor încălcări ale legii. În același timp, romii din satul învecinat sunt percepuți ca nou-veniți, migranți din regiunea Moldovei și, prin urmare, cu un statut social scăzut. O altă categorie de „alți” romi este reprezentată de familiile care trăiesc în blocul de locuințe sociale (cei mai săraci și cei mai excluși din rețelele socioeconomice ale localității), care sunt percepuți drept inferiori, întrucât sunt nou-veniți în localitate.

Un alt exemplu este grupul subetnic al gaborilor – prezent în așezările care au fost studiate în Oșorhei, Sântana de Mureș, Târgu Mureș – care se consideră singurii romi adevărați, care vorbesc singura limbă romani adevărată, având cel mai nobil sânge dintre toți romii. Gaborii îi consideră pe toți ceilalți romi ca fiind inferiori, prin urmare căsătoriile exogame cu non-gabori nu sunt de dorit și sunt chiar interzise. Mai mult, romii „inferiori” sunt tratați ca niște servitori și sunt percepuți drept „scandalagii” care generează atitudinile discriminatorii în rândul ne-romilor – motiv pentru care gaborii folosesc aceleași stereotipuri discriminatorii ca și ne-romii față de „ceilalți romi”.

2. *Heterodiferențierile folosite în discursurile ne-romilor.* Principalele categorii folosite de subiecții ne-romi au fost „romii noștri” – romii din localitate sau romii cu care aveau anumite contacte – și „alți romi” – romii din alte localități sau care erau absenți din rețelele socioeconomice ale subiecților ne-romi.

3. *Clasificările romilor făcute de cercetători* în studiile de caz se adaugă la această diversitate de perspective. Unele dintre aceste clasificări reflectă îndeaproape distincțiile stereotipe obișnuite, în timp ce altele sunt mai utile ca instrumente analitice.

Citatul 3-1. Clasificarea romilor făcută de cercetător în Mibail Kogălniceanu

Romii pot fi încadrați și aici în mai multe categorii: sunt cei care sunt mai ordonați, au curățenie în casă, sau cei care sunt foarte murdari, neîngrijiți, copiii își fac nevoile pe stradă, umblă dezbrăcați, au foarte mulți câini și pisici. În familiile numeroase și regulile de igienă sunt mai precare, deoarece mama nu are timp de toți copiii odată. (Kogălniceanu, Marcu 2007)

4. Nu în ultimul rând, putem discuta despre diversitatea tipurilor comunităților de romi din perspectiva mai largă pe care ne-o oferă o privire de ansamblu asupra rapoartelor referitoare la comunități.

3.1.2 Strategii de autodiferențiere

Strategiile de autodiferențiere se referă la modul în care romii se percep și se prezintă unul pe celălalt în cadrul aceleiași așezări, în familie sau ca vecini, atât apropiați, cât și mai îndepărtați.

* Mai multe detalii despre situarea geografică a comunităților și localităților în care au fost realizate studiile de caz sunt disponibile în anexă.

Așa cum am observat în majoritatea studiilor noastre de caz, „nou-veniții”, chiar dacă sunt stabiliți în locul respectiv de multă vreme, au un statut mai scăzut. Astfel, durata perioadei de ședere într-o localitate este folosită ca o resursă care conferă statut și de asemenea prioritate la accesul la alte resurse și ajutoare sociale.

Citatul 3-2. Statutul și perioada de ședere în Cugir

În privința integrării în comunitatea cugireană, pare că cei mai puțin activi sunt „corturarii”, acest fapt datorându-se poate și lipsei unui nivel de trai adecvat, dar și faptului că aceștia sunt printre ultimii veniți în oraș. De altfel, în privința sosirii romilor în Cugir, putem detecta trei mari etape ale sosirii lor: înainte de anii '50 ai secolului al XX-lea, perioada 1968-1989, anii de după 1990. Acest fapt duce la aprecieri legate de romii înșiși sau de vecinii lor: „...toți suntem „barabe”/„vinituri” (nou-veniți, intruși), dar unii sunt mai „vinituri” ca noi” („barabă” și „vinitură” arată caracterul alogen al cuiva, în limbaj popular). (Cugir, Stoianovici 2007)

La Sântana, oamenii susțin că există o diferență importantă între „vechea elită”, care practica ocupații tradiționale în regiune – familiile de negustori de piele și de pene, care practicau aceste ocupații în anii '40 – și celelalte familii „vechi” de romi, care nu au avut niciodată o ocupație regulată sau tradițională. Diferențierea în funcție de statut funcționează și astăzi, la mulți ani după ce aceste ocupații au dispărut. Trebuie recunoscut faptul că, în anii '40, aceste ocupații regulate/tradiționale confereau avantaje economice și sociale, cei care practicau aceste ocupații intrând în rețele socioeconomice mai stabile cu ne-romii și având de asemenea un sentiment de protecție/securitate în timpul mobilității spațiale.

În comunitățile unde există anumite oportunități pentru mobilitatea spațială, statutul este reclamat – și acordat – în funcție de amplasarea caselor față de casele ne-romilor.

Citatul 3-3. Diferențieri de statut și amplasarea caselor în Curtici

În procesul de înaintare a romilor și de retragere a românilor mai spre centru, unele familii mai înstărite din grupul gropenilor reușesc să cumpere case în mijlocul celeilalte comunități. La fel, mai recent, romii mai înstăriți cumpără case în mijlocul românilor. La fel, câteva „palate” specifice se pot vedea chiar în centrul orașului Curtici. Este evident un atribut de statut să ai o casă în mijlocul românilor sau mai către centru. O femeie cam de 50 de ani mi-a spus cu mândrie: „vedeți ce departe stau de comunitate?...” și mi-a explicat că, de când feciorii ei lucrează în Franța, au ținut să îi cumpere casă între români. Se observă deci un proces continuu de mișcare a persoanelor mai înstărite din zonele mai periferice către cele mai centrale și afară din ghetoul țigănesc. (Curtici, Goina, M 2007)

În unele comunități de romi mai compacte se pare că, în ciuda acestor diferențieri interne, toți copiii sunt tratați ca și cum toți adulții ar fi părinții lor. Au existat mai multe studii de caz în care s-a relatat că bebelușii erau uneori hrăniți de alte femei decât mamele lor, iar copiii erau primiți în orice casă și tratați și hrăniți ca și cum ar fi fost membri ai gospodăriei.

Citatul 3-4. Îngrijirea copilului și „comportamentul comunitar” în Dolbasca

Am constatat că alăptarea copiilor de către o altă femeie decât mama lor (sora mamei) e un lucru firesc și care se produce frecvent. [...] Dna M. îmi relatează că s-a întâmplat o dată să fie ajutată chiar de o familie de români, „de la vale” și că astfel de cazuri nu constituie excepții. (Dolbasca, Lazăr 2007)

Excepții de la acest „comportament comunitar” au fost observate în „comunitățile ghetoizate” urbane, care trăiesc în blocuri aglomerate, unde copiii devin adesea motive/pretexte pentru conflicte între adulți. Referitor la aceste excepții, cercetătorii au remarcat că așezarea/zona nu poate fi de fapt considerat(ă) o „comunitate”.

Citatul 3-5. Copiii ca motive pentru conflicte într-o „pseudocomunitate” de romi din Zăbrăuți

„De la copii vine toate certurile, în primul rând vine cearta de la copii, apoi de la bani. Alteva n-ai să vezi ceartă între ei.” (G.M., etnie romă, 21 de ani, Zăbrăuți, citată de Țircă 2007)

3.1.3 Heterodiferențierea

Diferențierea între „romii noștri” și „alți romi” este încărcată de sensuri morale și emoționale, întrucât „romii noștri” tind să fie văzuți ca niște persoane mai bune și mai amabile, care ar putea intra în rețelele sociale din întreaga localitate, în timp ce „ceilalți romi” – care nu au fost niciodată subiecții unor interacțiuni directe – sunt percepuți drept persoane capabile de infracțiuni și vrednice de reprezentările negative ale romilor. Vom discuta mai în detaliu această perspectivă dihotomică în capitolul 4.3.

Pe fundalul acestei diferențieri se construiesc stereotipurile sociale și distanța socială.

Un aspect important al heterodiferențierii este legat de diferențierea geografică a așezărilor de romi – nume precum „pe vale”, „din deal”, „Viitorului” (nume de cartier), „Byron” (nume de stradă). Într-o localitate cu mai mult de o așezare de romi, unele așezări sunt percepute, în general, drept periculoase, altele sunt percepute drept prietenoase, iar altele drept neutre. Diferențierea geografică indică diferite niveluri de distanță fizică, precum și structuri ale hărților sociale folosite de ne-romi. Astfel, diferențierile geografice corespund nivelului de excluziune socială și nivelului de bunăstare din cadrul așezărilor de romi.

3.1.4 Diferite tipuri de comunități

Cercetarea calitativă efectuată în cele 36 de așezări de romi a indicat nu numai o eterogenitate internă ridicată și o mare diversitate în cadrul așezărilor, ci și o mare varietate de tipuri de comunități. Erau așezări în care locuitorii aveau probleme similare, mecanisme similare de adaptare și erau implicați și legați prin strânse rețele sociale.

În cazul localității Lupeni, în cartierul „Revoluției”, puternicele rețele sociale sunt un motiv pentru familii de a rămâne în comunitate și, așa cum sugerează cercetătorul, principala resursă în lupta împotriva sărăciei. Merită notat faptul că acest tipar este frecvent în zonele rurale și în zonele urbane cu case.

Citatul 3-6. „Comunitatea” ca resursă – capitalul social în Lupeni

O resursă importantă pentru supraviețuire sunt relațiile de rudenie pe care le au în comunitate. Într-una din zilele muncii mele de teren toată strada își spăla covoarele cu mâna, până când cineva a reușit să împrumute un furtun de la un văr. Una dintre femeile pe care le-am intervievat stă în timpul zilei la sora ei, să o ajute cu copiii; în lupta cu autoritățile și cu regulamentele pe care nu le înțeleg, localnicii ar fi complet pierduți fără ajutorul rudelor. O femeie ia zilnic apă de la fiica sa și, în schimb, îi crește copiii. Aceia care sunt în relații de rudenie cu familia al cărei cap este angajat la salubritate au acces preferențial pe rampa cu deșeuri și pot aranja să transporte materialele colectate cu mașina firmei. Odată am încercat să interviuez un bărbat care nu era acasă, era plecat la o înmormântare, unde mai multe rude săpau groapa. Niciun interlocutor nu a zis că ar putea conta pe ajutorul vreunui cunoscut, pentru că, practic, nici nu se află în legătură cu persoane din afara cercului de rude. Există, în schimb, exemple și pentru situații complet opuse: odată ce o femeie botărăște să plece de acasă și să se mute în acest cartier, ea pierde sprijinul întregii familii. (Lupeni, Geambașu 2007)

Pe lângă aceste exemple, cărora li se poate aplica termenul de „comunitate”, au fost observate și așezări unde oamenii nu sunt legați prin rețele strânse sau prin mecanisme similare de luptă cu problemele și cu excluderea.

Într-adevăr, în unele studii de caz, cercetătorii au menționat faptul că locuitorii romi – atât autoidentificați, cât și heteroidentificați – nu pot fi considerați o „comunitate”, în sensul de a avea în mod conștient o identitate de grup și/sau de a construi rețele sociale puternice. Studiile de teren efectuate în zone urbane sau în zone în care principala formă de locuință este blocul au oferit diferite perspective asupra „pseudocomunităților”.

1. „*comunitatea de tranzit*” din ghetoul bucureștean Zăbrăuți – unde oamenii construiesc relații și rețele temporare, încercând în același timp să găsească modalitatea de a se muta cât mai repede, într-un loc mai bun. Legăturile și diferențierile sunt definite în principal în funcție de anturaj și de canalele temporare de comunicare, stabilite în funcție de nevoile de moment.

Citatul 3-7. Rețelele sociale temporare dintr-o „pseudocomunitate”, în Zăbrăuți

Există anumite rețele de comunicare în cartier: pe de o parte, rețelele bazate pe rudenie, apoi grupurile de oameni care petrec timp împreună și socializează în fața blocurilor, în scări sau la singura băncuță montată în Zăbrăuți, grupurile de adolescenți care se grupează în diferite puncte ale cartierului și grupurile numeroase de copii care își improvizează cum pot joaca în cartier. La toate acestea se mai adaugă relația dintre liderii informali și restul locuitorilor. (București, Tîrcă 2007)

2. Iris, „*vecinătatea urbană dispersată*”, cu aspect rural, din Cluj, unde oamenii sunt uniți numai de școală, biserica penticostală și centrul comunitar (nu o instituție, ci o mică piață, un loc de întâlnire) (Plainer 2007).

3. Lupeni, cartierul „*Viitorului*”, cu blocuri de locuințe sociale, „*comunitatea refugiaților*”, unde locuitorii au legături strânse cu membrii propriei familii, locuind în apartamente vecine, dar nu stabilesc aproape deloc relații cu alte familii.

Citatul 3-8. Legături puternice de familie vs. rețele comunitare slabe în cartierul „Viitorului” din Lupeni

Resursa cea mai valoroasă a acestor oameni este capitalul social, relația cu rudele, cu familia extinsă. Acest lucru se evidențiază chiar și prin faptul că acești oameni nu au relații (sau rude) în afara cartierului, iar relațiile cu colegii lipsesc cu desăvârșire; însă relațiile dintre familiile din același bloc sunt foarte puternice... (Lupeni, Geambașu 2007)

3.1.5 Clasificările cercetătorilor

Folosirea clasificărilor a fost un instrument de organizare a muncii de teren. În localitățile în care existau mai multe așezări de romi, clasificările inițiale pe care cercetătorii le-au făcut pe teren au avut rolul de a identifica acea comunitate sau acele comunități asupra cărora aveau să se concentreze. Cercetătorii au folosit de asemenea și limitele geografice, pentru a reflecta hărțile sociale ale localităților, așa cum sunt ele percepute. Ei au studiat diferențierile subetnice folosite de romii înșiși și utilizate în strategiile de autodiferențiere.

În fiecare raport referitor la o comunitate, clasificarea a fost prezentată în primul capitol. Aceasta arată din nou faptul bine cunoscut că aceste clasificări și categorizări sunt un instrument util, mai ales dacă sunt folosite în mod adecvat – ca și în viața de zi cu zi.

Doar câțiva cercetători au ales să adauge judecăți morale la clasificările lor și să reprezinte diferitele grupuri de romi din perspectiva ne-romilor și a heterodiferențierii.

Citatul 3-9. Clasificare și judecăți morale făcute de cercetător, în Kogălniceanu
[...] și ȣiganii musulmani ar putea fi încadrați în 2 categorii, deoarece există romii bișnițari, care sunt plini de aur, au foarte multe înele, ghiuluri și lanțuri, sunt mult mai curați și țin la aspectul fizic și la igienă și mai există și romii musulmani mai săraci. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

Pe lângă acestea, proiectul general de cercetare a avut la bază diferite niveluri de clasificare a așezărilor de romi: în primul rând, când au fost stabilite eșantioanele pentru anchetă, așa cum am prezentat în subcapitolul 1.1; în al doilea rând, când au fost alese cele 36 de comunități, în funcție de caracteristicile prezentate în subcapitolul 1.2; în al treilea rând, când ne-am referit la diferitele caracteristici ale comunităților sau așezărilor pentru a indica diferitele tipare de excluziune socială și cazurile „tipice” de excluziune socială.

3.2 Romii tradiționali și netradiționali

În ultimele decenii, folosirea conceptelor de „tradiție” și de „cultură” în domeniul sociologiei și al antropologiei a devenit destul de controversată. S-a susținut că tradițiile sunt un construct social, în permanentă schimbare și adaptare în funcție de contextele sociale sau, pur și simplu, în funcție de interese punctuale (cum ar fi manipularea politică sau discursivă)⁷. Mai mult, „cultură” nu este ceva ce are oamenii se nasc, ci un construct social, un anume răspuns comportamental sau atitudinal la realități specifice și contexte mai largi, pe care îl folosesc sau îl foloseau grupurile de oameni confrunțați cu aceste realități specifice⁸.

Este important să ținem seama de aceste aspecte atunci când ne ocupăm de subiectul culturii și tradițiilor rome, în special deoarece termenul de „tradiție” generează reacții emoționale și discrepante între diferitele utilizări ale sensurilor simbolice – ceea ce este valoros pentru unii poate fi stigmatizat de alții.

De exemplu, există două puncte de vedere principale cu privire la tradițiile rome, împărtășite deopotrivă de ne-romi și de romi. Un punct de vedere este că adevărații romi sunt numai cei tradiționali și că toți ceilalți sunt o formă falsă de romi care, ieșind din normalitate (nu sunt nici romi, nici *gadje*), pot avea comportamente antisociale. Celălalt punct de vedere este că romii se confruntă cu precaritatea și excluziunea din cauza culturii și tradițiilor lor.

Citatul 3-10. Reprezentările sociale ale romilor, în funcție de tiparele culturale, în Timișoara

Percepția publică a romilor din localitate e structurată de două păreri care se amestecă și care, atunci când se generalizează, alimentează stereotipurile negative. Una se referă la „romii bogați”, care și-au construit „palate” în centrul orașului și, după cum spun oamenii, „cred că pot cumpăra orice cu banii lor (murdari)”. Cealaltă se referă la „romii săraci”, care locuiesc în barăci la marginea orașului și, potrivit opiniilor majoritate, „fac orașul de rușine”. Iată cum au devenit romii din Timișoara elemente nedorite, fie din cauza bogăției, fie din cauza sărăciei. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Totuși, datele empirice nu sprijină ideea unei relații cauzale simple între trăsăturile culturale și sărăcie. Atitudinile, valorile și tiparele comportamentale sunt răspunsuri negociate la problemele dificile ale vieții și reflectă problemele pe care le rezolvă.

⁷ Începând cu publicarea, în 1983, a cărții *The Invention of Traditions*, de Hobsbawm, Eric și Ranger, Terrence, Cambridge University Press, există un întreg curent de gândire socială și de savanți care susțin această idee.

⁸ Recent, recunoașterea acestui fapt a fost introdusă chiar și în dezbaterile Consiliului Europei cu privire la Dialog și Învățare Interculturală – în evaluarea lui Gavin Titley, „Plastic, Political and Contingent: Culture and Intercultural Learning in Department of Youth and Sport Activities”, 2005.

Pe de altă parte, problema identității și a autodefinirii rămâne una complexă, pentru oricine – ținând cont de faptul că identitatea se construiește prin interacțiuni sociale reciproce și situații complexe de viață, așa cum dă de înțeles conceptul sociologic clasic al „sinelui oglindit”⁹. Procesul de folosire a tradiției / de renunțare la tradiție / de schimbare sau de adoptare a unei „noi tradiții” – ca termen de referință pentru identitatea persoanei – ar trebui analizat din această perspectivă. Această perspectivă este relevantă și pentru înțelegerea proceselor de excludere socială, așa cum se reflectă ele în construirea autoreprezentărilor: autoreprezentările romilor sunt construite și ca răspuns la stereotipurile negative folosite de către ne-romi în discursurile dominante.

Romii care se autodeclară romi și acordă importanță identității lor etnice pot folosi mai multe modalități legate de tradiție pentru a-și construi identitatea și a se autoreprezenta, modalități precum: vorbirea limbii romani, referirea la trecut, practicarea ocupațiilor părinților, adeviziunea la unitatea familiei extinse, păstrarea codului vestimentar și a obiceiurilor legate de căsătorie. În același timp, este posibil să nu folosească niciuna din modalitățile de mai sus și să își declare totuși afilierea la etnia romă.

3.2.1 Trecutul și trecutul legendar

Poveștile despre trecut sunt istorisite pentru a construi nu numai identitatea, ci și statutul social, pentru a se diferenția de „cealalt” – romii care au un trecut mai puțin „onorabil” sau care sunt nou-veniți în zonă, precum și ne-romii care judecă aceste identități și acest statut.

Una dintre metodele folosite de romi în acest sens este scoaterea în evidență a poveștilor care vorbesc de un trecut onorabil, în care romii aveau relații bune cu ne-romii de viță nobilă sau sus-puși și erau implicați în rețele sociale cu aceștia (chiar dacă aceste rețele aveau o bază economică sau se bazau chiar pe sclavie). Aceste povești sunt de asemenea folosite pentru a dovedi sederea îndelungată a romilor în respectiva zonă/localitate, pentru a legitima prezența romilor și dreptul lor de a locui acolo – drept răspuns la atitudinile de respingere din partea ne-romilor și la amenințările de izgonire prezente în discursul public al ne-romilor din România.

Citatul 3-11. A fi cei mai vechi locuitori din localitate: Sântana, Cetate și Coltău

Din punct de vedere istoric, comunitatea de romi din Comilăuș este poate cea mai veche din regiune. Când i-am întrebat „ce fel de romi sunt”, toți respondenții mi-au spus că sunt „băștinași” – adică romi autohtoni, sau „vătrari”, de la rădăcina „vatră”, pentru a sublinia faptul că aparțin locului. (Sântana, Goia, C 2007)

Se deosebesc de romii din Budacu de Sus sau Ragla, despre care se știe că sunt veniți o parte din Moldova (fiind de asemenea numiți „moldeni”). (...) Fotografiile vechi de familie, precum și interviurile cu persoane de etnie romă mai în vârstă dovedesc că romii din localitate au adoptat portul și obiceiurile tradiționale ale sașilor. Obiceiurile de nuntă, cele de Anul Nou, dar și divertismentul tradițional rom sunt de origine săsească. Faptul prezentat mai sus atestă că pretențiile locuitorilor romi, cum că ei sunt „țigani săsești” și realmente cei mai vechi locuitori ai comunei, sunt oarecum întemeiate. (Cetate, Isan 2007)

„Că de multe ori s-a pus problema: care au fost mai repede, maghiarii sau romii în Coltău? Noi n-avem nimic, nici pământ, nicio proprietate. Ei au venit, noi zicem, după noi și au pământ, au proprietăți. Noi suntem la mila lor. [...] Și nu le suntem foarte dragi. [...] (K.O., rom, 37 de ani, Coltău, citat de Iorga 2007)

O altă metodă de a construi identitatea și statutul prin folosirea tradiției este scoaterea în evidență a unui trecut romantic sau a unei anumite sărbători care se referă la trecutul romantic al subgrupurilor de etnie romă.

⁹ Concept central în psihologia socială, folosit pentru a defini procesul de construire a identității prin interacțiune socială – oglindirea în alții, care se oglindesc la rândul lor în sine. A fost creat de Charles H. Cooley în 1902.

Citatul 3-12. Amintirea și sărbătorirea unui trecut romantic la Curtici
Nouă nu ne spune căldărari, [ei] se găsesc mai sus, nouă ne spune cortorari, bătrânii noștri au mers cu cortul... Ne spune cortorari, na, suntem două nații de romi, de exemplu corbei sunt țigani, dar nu știu țigănește... (C.I., 57, Curtici, citat de Goina, M 2007)

Citatul 3-13. Amintirea tradițiilor din trecut la Dolbasca
Comunitatea din Gulia nu este una tradițională, nu și-a păstrat vestimentația, iar obiceiurile din vechime sunt din ce în ce mai afectate de conviețuirea cu românii. Când sunt întrebați de sărbători și obiceiuri din vechime, povestesc doar de Joia Verde, sărbătoarea tradițională, moment-cheie în calendar, pentru care se întorc și cei plecați prin alte părți ale țării sau în străinătate și care e celebrată în săptămâna de după Paște – un decalaj față de sărbătoarea românilor, care se explică prin același motiv pentru care nunțile au loc joia și nu sâmbăta: de Paște și la sfârșit de săptămână, romii cântă pe la sărbătorile altora. (Dolbasca, Lazăr 2007)

Citatul 3-14. Memoria colectivă în clanul din Oșorbei
Memoria colectivă spune că migrația lor a început în urmă cu maximum 8-10 generații, dintr-o familie Gabor din Târgu Mureș care s-a extins în Transilvania, Valahia și Ungaria. În aceste condiții, se poate vorbi de un clan al Gaborilor, asemenea clanurilor scoțiene, cu o nostalgie prezentă în viața cotidiană după locul mitic al originii părăsite de predecesori. Toți sunt vorbitori de romani, maghiară și română. (Pantea 2007)

3.2.2 Limba romani

Limba romani ca limbă maternă și folosirea limbii romani în gospodărie au fost prezentate în multe interviuri ca o trăsătură identitară, care îi identifică pe „adevărații romi” în opoziție cu nevorbitorii de romani, care sunt uneori considerați inferiori.

Citatul 3-15. Limba romani ca marcă a autenticității romilor, în Curtici
„Romii din Curtici se împart în două comunități. Fiecare dintre ele poartă mai multe nume. Căldărarii, mai rar cortorarii sau, în propriul discurs, pur și simplu țigani sunt cei care vorbesc limba romani și care se definesc pe ei ca romi, sau mai curând țigani, în raport cu ceilalți, cărora li se neagă această calitate.” (Curtici, Goina, M 2007)

Citatul 3-16. Statutul inferior al nevorbitorilor de romani din Curtici și Sântana
Ei înșiși se definesc ca „țigani românești”, fiindcă vorbesc între ei limba română. „Etnia noastră suntem porecliti de ceilalți țigani caștale, noi, țigani, nu avem între noi așa etnie, avem baiași, lingurari, rudari, dar nu caștale, este un dispreț...” (V.S., 52, în Curtici, citat de Goina, M 2007)
Toată lumea din cartier vorbește romani. Am întâlnit cel puțin doi nou-veniți, un bărbat care se însurase și venise în comunitate în anii '90 și o femeie care se măritase și venise în comunitate la sfârșitul anilor '50, niciunul dintre ei nevorbind romani înainte – întrucât aparțineau altor comunități de romi – care au trebuit să învețe romani ca să fie acceptați. (Sântana, Goina, C 2007)

Folosirea limbii romani este văzută de asemenea, mai ales de funcționarii publici, ca un factor care întreține dezavantajarea romilor, îngreunând comunicarea.

Citatul 3-17. Romani ca limbă maternă și riscul excluziunii, în Nufsalău și Timișoara
Avem copii care nu știu nimic, dar absolut nimic, cei care vorbesc doar romani. Și am nevoie de traducător ca să comunic cu ei, dar mai sunt câțiva, care au rămas

repetenți, care au învățat deja ceva română și mă ajută și îmi traduc... Și e foarte dificil să îi înțelegi, să înveți câteva vorbe în romani... Dar ei învață limba foarte repede, dacă ar veni regulat la școală ar putea învăța foarte repede... (profesor de română, școala primară din Nușfalău, citat de Toma 2007)

Când vin la mine și îi văd că-s necăjiți, că n-au bani, n-au asigurare, că unii nu știu să citească și nici să vorbească în limba română... merg cu ei să îi ajut [...] (mediator sanitar din Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

3.2.3 Căsătoria – ce este tradițional și ce nu

Vârsta fragedă la care au loc căsătoriile la romi este o problemă foarte controversată. Profesorii, reprezentanții autorităților locale, mass-media folosesc acest comportament social ca argument pentru a da vina pe „cultura” și „mentalitatea” romilor pentru vulnerabilitatea lor în fața problemelor socioeconomice serioase.

De fapt, căsătoria la o vârstă fragedă nu este întotdeauna o tradiție asumată. Fiecare căsătorie este definită ca făcând parte din „tradiție” și prețuită ca atare mai ales în comunitățile mai înstărite de *gabori*, *căldărari* și *corturari*, unde căsătoriile endogame aranjate au funcția socială de a administra averea și moștenirea familiei. Totuși, există numai câteva astfel de gospodării bogate – observație susținută de datele din anchetele referitoare la venituri și la deținerea de bunuri de consum durabile. În alte cazuri, strategia familiei de a recurge la o căsătorie timpurie nu este motivată de o „tradiție” recunoscută. În aceste cazuri, căsătoria timpurie poate fi rezultatul lipsei de alte opțiuni atrăgătoare pentru viitor. Tinerii urmează calea comunității în viața lor de familie, fără a defini acest lucru drept o „tradiție”, dată fiind lipsa traiectoriilor alternative.

De exemplu, în comunitatea Mimiș din Ploiești, fetele de gimnaziu percep dragostea și căsătoria ca pe o posibilitate de a scăpa de sărăcia extremă în care trăiesc, de a scăpa de gospodăriile aglomerate în care trebuie să aibă grijă de frații și surorile mai mici, de veri și de a-și întemeia propria familie, în care se așteaptă să muncească mai puțin (după cum i-au mărturisit cercetătorului, care este de asemenea profesorul de romani de la școala învecinată).

În acest context al lipsei de alternative, soluția la îndemână a căsătoriei (începerea de la zero și așezarea la propria casă) se dovedește, în cele din urmă, o capcană: mobilitatea socială este scăzută și se perpetuează precaritatea, tinerii și copiii lor având foarte puține alternative.

Ne-romii care trăiesc în condiții de sărăcie în zonele segregate cu o mare densitate de populație de etnie romă, în ghetouri sau în zone rurale sărace au un comportament matrimonial/de planificare familială asemănător.

Citatul 3-18. Căsătoria timpurie ca indicator al oportunităților precare, în Curtici

Vorbind cu câțiva români cu o situație economică modestă, am aflat uimită că și ei practică aceleași vârste de căsătorie. V.I., 56 de ani, crescută fără tată într-o familie cu multe probleme financiare, se căsătorise la 16 ani, iar fiul ei la 18. Mi-am dat seama că aceste căsătorii timpurii nu sunt specifice doar romilor din Curtici, ci și românilor și că această vârstă timpurie ar putea fi un indicator al clasei și nu al etniei. Faptul că vârste foarte fragede de căsătorie sunt practicate și la romii înstăriți pare, în opinia mea, să sublinieze ideea că tradiția locală și anumite trăsături ale identității culturale se schimbă mai greu decât situația economică. (Curtici, Goina, M 2007).

Datele calitative indică faptul că, în anumite comunități de romi, tiparul familial trece printr-un proces de schimbare: vârsta primei căsătorii crește, iar numărul de copii scade odată cu facilitarea accesului la informații referitoare la planificarea familială. Același lucru se întâmplă și în cazul unor grupuri similare romilor studiați (familii tinere de ne-romi, cu mobilitate socială scăzută și puține oportunități), care trăiesc în aceleași zone rurale sărace sau în enclave urbane sărace.

Citatul 3-19. Schimbarea tiparului în familiile tinere, în Dolhasca și Sântana

În ultimii ani, tinerele cupluri preferă să aibă un număr mai redus de copii. De exemplu, deși au crescut în familii numeroase, cu mulți frați, mai multe femei tinere mi-au spus că găsesc că doi e numărul optim în privința copiilor, pentru a-i putea întreține și pentru a le asigura educația corespunzătoare. (Dolhasca, Lazăr 2007) Unul dintre „mediatorii sanitari” mi-a spus că, inițial, femeile erau reticente la ideea de a le folosi serviciile și cu precădere reticente la ideea de a utiliza metode contraceptive. Acum, merg adesea la Arad cu grupuri de femei care fie au nevoie de un consult ginecologic, fie, și mai adesea, merg să își pună sterilet ca metodă contraceptivă. La întrebarea dacă soții sunt de acord cu asemenea măsuri, „mediatorul sanitar” mi-a spus că nu e întotdeauna nevoie ca bărbații să știe totul și că femeile rome sunt foarte încăpățănate (...) chiar și câteva femei penticostale veniseră pentru metode contraceptive după ce avuseseră doi sau trei copii. (Sântana, Goina, C 2007)

În același timp, regulile explicit tradiționale referitoare la căsătoriile timpurii sunt încă prezente în unele comunități studiate, mai ales în cele înstărite. Este interesant de văzut cum, în aceste cazuri, intervențiile autorităților române au devenit un element în negocierile din cadrul sistemului tradițional și nu factorul de schimbare pe care ar trebui să îl reprezinte în conformitate cu funcția pe care o îndeplinesc:

Citatul 3-20. Căsătoriile tradiționale în Babadag

Un exemplu în acest sens îl reprezintă căsătoria unei tinere, A., în vârstă de 14 ani. În urmă cu un an, tânăra a fost promisă de tatăl ei nepotului său de frate, deci vărul primar al fetei, pentru suma de 100 de milioane de lei. Suma nu a fost plătită și fata a rămas în continuare în casa părinților săi până când suma solicitată avea să fie strânsă de către socri, iar nunta putea să aibă loc. Într-o noapte din propria locuință de un alt văr de-al ei din Tulcea, minor și el, ajutat de câteva persoane. Din povestirile ei reiese că a fost dusă la un hotel din Tulcea, unde a fost ținută aproape două săptămâni și unde a fost dezvirginată în modul tradițional. După înfăptuirea acestui lucru, familia tânărului a luat legătura cu părinții fetei pentru a negocia cumpărarea ei. Forțat de împrejurări, tatăl tinerei acceptă prețul de 90 de milioane, din care primește și un avans de 40 de milioane. În acest moment însă intervine primul pretendent, care declară că se simte înșelat, că acceptă fata chiar și nemăi fiind virgină, ba, mai mult, este dispus să plătească 120 de milioane pentru ea. Prinși la mijloc, convinși și de suma considerabilă aflată în joc, părinții fetei găsesc rapid o soluție: reclamă la poliție răpirea fetei și solicită aducerea ei acasă. După ce este recuperată, fata este dusă imediat de către părinți în casa unchiului său, primul pretendent, sub pretextul oficial că acolo i se va asigura o mai bună protecție decât în casa părintească de unde mai fusese răpită. În urma cercetărilor nu este arestat nimeni, nu se dă nicio amendă. Poliția se rezumă să constate că nu există probe pentru ca fapta să fie încadrată la infracțiunea de răpire sau la cea de viol și mediază conflictul dintre familia fetei și cea din Tulcea, care își recuperează bijuteriile de aur dăruite tinerei, dar pierde avansul de 40 de milioane, care este păstrat drept despăgubire pentru pierderea virginității. (Babadag, Gătin 2007)

Practicile tradiționale au de asemenea la bază endogamia în ceea ce privește selectarea partenerilor, pornind de la afilierea la neam.

Citatul 3-21. Regulile endogamiei în comunitatea de căldărari din Curtici

Căsătoriile mixte între căldărari și caștalei nu sunt admise în comunitatea din Curtici. Căldărarii merg mai departe și spun că ei nu se amestecă cu nicio altă națiune și că se căsătoresc numai între ei, între comunitățile învecinate de căldărari.

Întrebând dacă au relații cu comunitatea de romi vătrari din Comlăușul vecin, situată la 15 km de Curtici și vorbitoare de romani, mi-au spus că nu, că ei nu sunt căldărari. „Noi, căldărarii, ne căsătorim numai cu căldărari. (...) Noi aici, la Curtici, Siria, Covasanti, Sâmbăteni, suntem căldărari... rude, neamuri... și accentul cu care vorbim noi... Comlăușul nu aparține de noi, e alt soi. Noi, soiul nostru cum suntem noi, nu dăm acolo fete și nici nu luăm de acolo (accentuat).” (G, C, 42). Aceste reguli care sunt „formale” și inflexibile la nivel discursiv au de fapt excepții generalizate. Pe teren am întâlnit mariaje mixte între căldărarii din Curtici și comunitatea de vătrari din Comlăuș la nivel de trei generații. Bunica, A.G., de 56 de ani, la fel ca și R., de 13 ani, mi-au spus că fiecare are câte o soră căsătorită în Comlăuș. Totuși, am întâlnit o singură căsătorie mixtă, la o vârstă înaintată, între un bărbat din comunitatea gropenilor și o femeie căldărără. Țigani românești par să fie afectați de acest separatism: „ei nu se căsătoresc cu fetele noastre, deși țigani românești din altă parte duce, dar nu de la noi [adică acceptă căsătoriile cu alți țigani nevorbitori de romani], biserica este despărțită de biserica noastră, cartierul nostru este despărțit de al lor, atâta doar că ne salutăm între noi...”. (D.P., 42) (Curtici, Mariana Goina 2007)

3.2.4 Tradiția și excluziunea

Practicarea meșteșugurilor tradiționale este încă o sursă de bogăție pentru unele familii de romi. Căsătoriile aranjate încă păstrează averile în familiile rome mai înstărite. Dar, pe termen lung, aceste practici pot inhiba mobilitatea socială – mai ales prin îngreunarea mobilității educaționale și profesionale/ocupationale – și pot crea vulnerabilitate în fața schimbărilor structurale de la nivel macrosocial.

Citatul 3-22. Vulnerabilitatea gaborilor tradiționali

Situația gaborilor este foarte diferită. Ei pot fi considerați integrați din anumite puncte de vedere: economic, al domiciliului, chiar și în privința statutului. Însă poziția lor este paradoxală: sunt integrați tocmai pentru că își caută autonomia; stilul lor particular de viață le permite să își păstreze independența economică și, într-o oarecare măsură, pe cea socială, dar le și fragilizează poziția: cu nivelul scăzut de educație pe care îl au și dată fiind izolarea socială în care trăiesc nu pot lua parte la deciziile colective și pot cu ușurință încălca legi sau regulamente pe care nu le cunosc. Prin urmare, chiar dacă unii dintre ei sunt oameni înstăriți și respectabili, sunt totuși marginalizați și excluși de la multe lucruri care sunt apanajul societății moderne. De fapt, se descurcă tocmai pentru că nu sunt oameni moderni, ci păstrătorii unui mod de viață arhaic. Este însă discutabil dacă vor putea rămâne neschimbați și pe termen lung. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

Pe de altă parte, păstrarea anumitor tradiții și obiceiuri este un mod prin care romii își păstrează respectul de sine și însemnele statutului, chiar și în situații economice defavorabile sau atunci când se confruntă cu marginalizarea.

Citatul 3-23. Obiceiurile și respectul de sine al romilor săraci

Un aspect interesant l-am întâlnit la familia Mustafa, o familie de romi musulmani, care, deși sunt foarte săraci, cred că, potrivit tradiției, botezul unui copil trebuie întotdeauna să se desfășoare în stil mare, cu lăutari. Prețul unei astfel de sărbători depășește suma de 1 000 de lei noi, conform spuselor lor. Din acest motiv, mai au de strâns bani pentru doi dintre copiii care nu sunt botezați, dar nu vor face economie de la nimic, spun ei. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

3.3 Atitudini și așteptări de la viață

3.3.1 Atitudini față de socializare

Majoritatea studiilor de caz au arătat că socializarea nu e rezultatul unei alegeri, ci ceva impus de situațiile specifice de viață: poate fi vorba de segregarea locativă, de negocierea încrederii și de rețelele de familiaritate, de șansa de a-i întâlni/a-i cunoaște pe „ceilalți”, de aderarea la o tradiție restrictivă (așa cum se întâmplă în cazul gaborilor). Capitalul social este una dintre principalele resurse pe care le au oamenii pentru a face față excluziunii sociale sau precarității. Așadar, socializarea este o resursă vitală și, prin urmare, poate duce la competitivitate. Pe măsură ce restricțiile sporesc, se multiplică și mecanismele de excluziune socială.

În contextul comunităților etnice segregate sau compacte (omogene), fie ele enclave rurale sau urbane, oamenii sunt siliți să interacționeze, chiar și atunci când nu ar face-o în mod normal. Insuficiența spațiului social și lipsa de spații-tampon inhibă intimitatea, afectează comunicarea și alimentează lupta pentru un statut privilegiat.

Citatul 3-24. Socializarea forțată într-un ghetou urban, precum Zăbrăuți
Socializarea în Zăbrăuți este deseori imprevizibilă. (...) Observația de teren m-a condus la concluzia că existența într-un ghetou nu le permite oamenilor să aleagă cu cine să socializeze și cu cine nu. Libertatea lor este destul de limitată în această privință, întărită de mobilitatea redusă prin alte locuri sau spații sociale din oraș. Educația socializării arată cam așa: „Suntem toți aici la un loc și trebuie să avem de-a face unii cu alții chiar dacă vrem sau nu, pentru că nu avem de ales”. Ghetoul nu permite o socializare foarte elevată, nici măcar posibilitatea de a-ți delimita propriul cerc de cunoscuți, ci mai degrabă o luptă pentru prestigiu, putere, respect și o poziție importantă în cadrul comunității. De multe ori, aici socializarea include agresivitatea mimată, înjurătura ca salut, amenințarea în glumă, funcționând după cu totul alte coduri sociale decât cele familiare nouă (sau cel puțin mie). (București, Tîrcă 2007)

Citatul 3-25. Socializarea ca influență negativă, în Zăbrăuți
Prima dată când am intrat în cartierul ăsta aveam 6 ani, acum 10 ani, nu știam nicio prostie când am intrat aicea, nu știam nici ce e o țigare, nu știam să înjur, nimica, de când am intrat în ghetourile astea, am intrat în anturaj, am început să înjur, începusem la un moment dat să mă drogbez, să trag din pungă, nu veneam cu zilele acasă, cerșeam, îmi plăcea anturaju' acesta de aicea, acu', de la un timp, nu prea îmi mai place... am văzut că tot timpu' vine verii mei după mine, am văzut că nu iese bine, era să mor de două ori de la aurolacu' ăsta. (C.I., fată de 16 ani, Zăbrăuți, citată de Tîrcă 2007)

Pe de altă parte, în asemenea contexte, familia și rudele devin cel mai prețios capital relațional – în special întrucât alte rețele de sprijin (cum ar fi colegii sau serviciile comerciale precum împrumuturile sau babysittingul) nu sunt disponibile. Potrivit datelor calitative, dependența de rețeaua familiei extinse este asociată, la nivelul capitalului relațional, cu experiențele de excluziune socială.

Citatul 3-26. Dependența de familia extinsă în Lupeni
Un motiv dominant care determină deciziile acestor oameni este încercarea de a nu se îndepărta de restul familiei extinse – motivul care determină de cele mai multe ori hotărârile în rândul familiilor care trăiesc în sărăcie. (Lupeni, Geambașu 2007)

3.3.2 Divertismetul

Un stereotip foarte comun este acela că romii sunt în mod cultural (dacă nu genetic) dedicați divertismentului. Se merge chiar mai departe și se consideră că romii sunt zgomotoși, leneși, mint când spun că trăiesc în sărăcie sau sunt indiferenți față de sărăcia în care trăiesc.

Expertii în antropologie culturală consideră divertismetul și „strategiile de evadare” un comportament social fundamental uman¹⁰. Practicile legate de divertismet – fie că este vorba de privit la televizor, de ascultat muzică, de petrecut timp cu prietenii, de jocuri sau de sport etc. – dezvăluie mai multe lucruri la analiză dacă sunt privite din această perspectivă și nu doar din prisma interpretării rigide a paradigmei „piramidei nevoilor” a lui Maslow.

Magyari-Vincze (2007) situează folosirea divertismentului într-un cadru mult mai politic, adoptând poziția lui Day et al. (1999). Din această perspectivă, a trăi în prezent este o strategie de protest activ și de rezistență, gesturi care nu produc numai bucurie, ci și libertate. Pentru cei care sunt stăpâni pe viețile lor, poate părea o formă de autolimitare, dar pentru cei care nu dețin o astfel de putere, concentrarea pe prezent este o strategie de a face față încarcerării lor invizibile.

Cercetătorii și respondenții ne-romi au remarcat câteodată că unele gospodării de romi care trăiesc în sărăcie severă au televizor sau că familiile de romi care trăiesc înghesuie într-o singură cameră acceptă oferta companiei de cablu de a-i conecta la o antenă de satelit (de exemplu, în ghetourile din Iris, Zăbrăuți și Mimiș). Această observație empirică sugerează că, într-adevăr, nevoile nu sunt resimțite în ordine strict ierarhică – nici în gospodăriile înstărite, nici în cele sărace. Asemenea investiții, care au drept scop să facă viața puțin mai suportabilă sau mai confortabilă, sunt considerate importante sau chiar vitale de către membrii gospodăriei, chiar și de către aceia care trăiesc în condiții de sărăcie severă, date fiind opțiunile/alternativele de acțiune accesibile unor astfel de persoane/gospodării.

Citatul 3-27. Obiecte care fac viața mai confortabilă, în Lupeni

Presupun că, pentru orice cercetător care studiază comunități marginalizate, sărace, există momente care îi marchează munca pe teren. Unul dintre acestea, în ceea ce mă privește, a fost acela în care am descoperit modalitățile prin care oamenii își concep și își aranjează locuințele, în așa fel încât acestea să le ofere, pe cât posibil, cel mai mare sentiment de familiaritate: condiții pe care un outsider le-ar crede în cel mai bun caz de tranziție, insuportabile, sunt pentru acești oameni casa, căminul. Un loc în care oamenii se instalează pe termen lung. Interiorul caselor reflectă aceste încercări: mici obiecte cumpărate, ordinea și toate elementele care sfidează sărăcia și oferă vizitatorului o senzație de „cămin”. (...) Oamenii nu pot și nu vor să investească în casele lor – o atitudine perfect rațională în condițiile în care nu au posibilitatea să le cumpere. În schimb, achiziționează aparate și accesorii care le fac viața mai ușoară. După 13 ani de muncă grea la salubritate, un bărbat s-a hotărât să-și cumpere un televizor, un DVD-player și un congelator. „Păi o scos taică-meo. O scos un congelator, o scos un televizor și un dividiu. Și-i un milion. În fiecare lună. Și pe patru ani. Măcar am zis că dacă lucră de atâția ani la firma asta, măcar să scoată și el acuma. E prima dată de când lucră că o scos și el ceva. Și în fiecare lună câte-un milion duce.” (Lupeni, Geambașu 2007)

Pe de o parte, mulți locuitori din așezările de romi, mai ales tineri, s-au plâns de lipsa alternativelor de divertismet: în ghetourile urbane (cum ar fi Zăbrăuți în București, Byron în Cluj), oamenii nu-și permit decât să-și petreacă timpul în fața blocului, fără să aibă acces la viața socială a orașului. Pe de altă parte, cercetătorii au remarcat că puținele gospodării rome înstărite (nou îmbogățite sau cu o istorie mai lungă de bunăstare) au adoptat comportamente consumeriste specifice societății românești: de la cumpărarea de mai multe haine la modă decât necesar, până la cumpărarea de echipamente electronice de ultimă generație și cheltuirea de mai mulți bani decât necesar pe mâncare sau pe decorații interioare.

¹⁰ Teoria „structurii și antistructurii”, care se echilibrează reciproc în cadrul societății, propusă de Victor Turner la sfârșitul anilor 1960, a impus această idee în domeniul antropologiei și al sociologiei.

3.3.3 Visurile copiilor cu privire la viitor

Cât timp au stat pe teren, cercetătorii au strâns scurte „eseuri” de la copiii din comunitățile pe care le-au studiat. Copiilor li s-a cerut să scrie despre ei înșiși și despre cum se văd în viitor. Aceste scurte eseuri ilustrează evenimentele și dilemele pe care le trăiesc în viața de zi cu zi sau care le-au marcat puternic copilăria. În același timp, ele ilustrează discuțiile dintre adulți, pe care le aud și pe care le interpretează după propria lor viziune.

Citatul 3-28. Copii reproducând sfaturile adulților cu privire la căsătorie și la familie, în Zăbrăuți

„La copii vreau să îi vindec de boli, să le dau rețetă medicală, pormă pă la 32 de ani aș vrea să îmi fac o familie de copii să am grijă de ei să le dau bani să le iau de mâncare să mă duc la muncă să muncesc pentru ei să mănânce și aș vrea să le respect dorințele și copii mei să fie frumoși și mama lor să fie frumoasă și să muncească să fie vrenică să muncească și să ia de mâncare și eu și ea să trăim până la adânci bătrâneți și aș vrea să-mi trimit copiii la școală când se fac mari să muncească și aș vrea să se facă avocați.” (M.A., clasa a patra, București, citat de Tîrcă 2007)

Citatul 3-29. Copii reproducând discuțiile adulților despre polițiști și șomaj, în Zăbrăuți

„Eu când o să mă fac mare și o să termin școala aș vrea să mă fac mascat și să prind infractori, să fac ce-mi zice șeful meu și să ascult comenzile lui. Să am și eu familia mea, cu copiii mei și cu nevasta mea. Dar dacă ar dao pe nevasta mea afară de la muncă sau pe mine? Dacă mar da afară maș face lăutar, sau taximetrist sau maș angaja la o fabrică sau la o măcelărie sau multe altele. Dar dacă pe nevasta mea ar dao afară oare ce ar face?” (R.R., clasa a patra, București, citat de Tîrcă 2007)

Asemănările dintre „eseurile” scrise de copiii din aceeași comunitate arată oportunitățile precare pe care le au pentru viitor și puținele puncte de referință care le marchează viața cotidiană. Asemenea puncte de referință sunt exemplul părinților – ca modele indezirabile de dezvoltare – și al altor rude, mai ales cele care lucrează în străinătate – ca modele dezirabile de evoluție personală. După cum au observat cercetătorii, viziunile asupra viitorului sunt un amestec de momente care au un fundament în realitatea socială, fantezii care nu au nicio bază reală și dorința de schimbare și de „a merge mai departe”.

Citatul 3-30. Eșecul fraților ca punct de referință în structurarea visurilor tinerilor, în Veseuș

Prezentarea membrilor familiei și alegerile pe care le-au făcut aceștia par să funcționeze pentru câțiva dintre copii ca puncte de reper, par să structureze câmpul posibilităților pentru ei înșiși: ce au ales frații, surorile sau părinții să facă în viață și cam unde mă situez eu în comparație cu ei. Raportarea aceasta este exprimată explicit de o fată de 14 ani care tocmai a fost acceptată la Liceul Economic din Blaj și care prezintă extrem de pragmatic alternativele pe care le are o adolescentă în Veseuș: fie învață și merge la Școala de Arte și Meserii sau la liceu, fie se mărită și lucrează via la fel ca părinții. (Fidvei, Silian 2007)

Citatul 3-31. Viața părinților ca punct de referință, în Veseuș

Fie că este exprimat direct, fie că trebuie dedus din preocuparea cu care copiii își compară șansele cu cele ale altor membri ai familiei, idealul tuturor pentru când vor fi mari este să aibă o viață mai bună decât cea a părinților: „Deci, tot ce vreau este să am un viitor care să mă mulțumească pe mine, mai bun decât cel pe care l-au avut părinții mei”. (16) Lar drumul către o viață mai bună trece întotdeauna prin procesul de învățare a unei meserii mai ușoare decât cea de agricultor: „Visul meu pentru un

viitor mai bun este să termin școala și să merg mai departe la o școală cu o meserie cât mai frumoasă”. (fată romă, 14 ani, Veseuș, citată de Silian 2007)

Citatul 3-32. Testele naționale ca punct de referință în structurarea viitorului, în Veseuș

Punctul de cotitură în viață, pragul care ordonează alternativele și dictează drumurile de urmat este pentru toți copiii examenul de capacitate. Toți își asumă responsabilitatea pentru testele naționale; succesul sau eșecul depinde în totalitate de ei. Părinții nu joacă niciun rol în acest rezultat și niciun copil nu se plânge de lipsa de resurse pentru ore particulare suplimentare: „Eu îmi doresc cel mai mult când voi fi în clasa a VIII-a să pot învăța foarte bine pentru a-mi lua examenul și să pot să merg mai departe la școală”. (copil rom, 13 ani, Veseuș, citat de Silian 2007)

Citatul 3-33. Visarea la o fericire nematerială, în Veseuș

În ciuda diferențelor de vârstă și a claselor în care sunt, compunerile copiilor prezintă foarte multe similitudini, cea mai frapantă fiind faptul că fiecare dintre aceste compuneri prezintă și se prezintă sub forma unui traseu imaginar, o progresie clară de la situația lor actuală de elevi către realizarea unui ideal în viață. În afară de o fetiță de 13 ani, care spune: „Eu vreau ca să am un calculator”, niciunul dintre copii nu face vreo referință la posedarea de bunuri materiale, nu construiește liste de obiecte prin care să concretizeze ideea de „viitor mai bun decât cel al părinților”. Nicio mențiune despre case, mașini, haine sau mobile. Ceea nu înseamnă că tinerii sau părinții lor nu ar vorbi despre ele. Dimpotrivă! Dar niciunul dintre copii nu le introduce în ecuația fericirii, nici ca mijloc, nici ca scop. Avem de-a face în schimb, în fiecare compunere, cu câte o poveste a devenirii individuale care identifică inclusiv punctele de cotitură în funcție de rezultatele cărora sunt imaginate și traseele alternative în viață. (Jidvei, Silian 2007)

Citatul 3-34. Distanța dintre visuri și mijloacele de a le atinge, în Veseuș

Meseriile pe care și le aleg copiii sunt destul de variate, la fel ca și motivarea alegerii. În afară de situațiile în care copiii își aleg meseriile de vânzător sau contabil pentru că asta își imaginează că produce Liceul Economic din Blaj, în celelalte cazuri alegerile sunt destul de fanteziste și copiii nu știu care sunt concret instituțiile de învățământ pe care ar trebui să le frecventeze pentru a-și realiza visul:

„Visul meu este să ajung judecătoare, fiindcă îmi place să se facă dreptate.” (11 ani)

„Mie mi-ar plăcea să mă fac ceferistă, să primesc biletele de călătorie să le pișc și să dau amenzi celor care nu au bilete. În același timp mi-ar plăcea să mă fac și doctoriță, ca să vindec oamenii care au tot felul de boli.” (12 ani)

„Mi-aș dori să fiu șefă de poliție.” (14 ani)

„Îmi mai doresc când voi fi mare să devin vânzătoare sau profesoară de matematică.” (13 ani)

„Visul meu este să ajung polițistă; îmi place să practic această meserie fiindcă îmi place acțiunea.” (14 ani)

„Mi-aș dori să ajung un inginer/contabil priceput.” (16 ani) (Silian 2007)

Nu numai că există o prăpastie între ceea ce visează copiii/tinerii și mijloacele și cunoștințele de care dispun pentru a-și îndeplini aceste visuri, dar există o prăpastie și între visurile lor și ce cred/și imaginează ceilalți despre aspirațiile acestor tineri. Pe de o parte este vorba de neîncrederea părinților în capacitatea copiilor de a-și alege calea potrivită pentru viitor, pe de altă parte este vorba de perspectiva profesorilor asupra motivațiilor copiilor.

Citatul 3-35. Prăpastia dintre visurile copiilor și felul în care le înțeleg profesorii, în Veseuș

Imaginea pe care o au profesorii cu care am discutat despre aspirațiile copiilor pe care îi educă este destul de departe de ce au exprimat copiii în compuneri. „Viața lor e

destul de simplă. Nu ai pretenții, nu ai motivații, de ce să te străduiești să faci ceva când se poate trăi și așa. Exemple în sat... majoritatea au ajutorul ăla social, se mai duc și greblează pe marginea drumului, de bine, de rău. (...) Dar totuși vin la școală și totuși îi mai poți civiliza, chiar dacă nu învață. Să îi scoți din țigănie!” (profesor din Veseș, citat de Silian 2007)

3.3.4 Atitudinile și așteptările în privința intervenției sociale și a mass-mediei

În timpul cercetării de teren, unii dintre cercetătorii noștri s-au confruntat cu suspiciunile și scepticismul subiecților. Sceptici erau cei care mai fuseseră intervievați cu alte ocazii și care speraseră ca între timp să vadă o schimbare; sau cei cărora li se promisese beneficii în urma anumitor proiecte sociale care nu își atinseseră ținta; sau cei care fuseseră manipulați politic în perioadele electorale; sau cei care se întâlniseră cu presa și fuseseră folosiți ca personaje în articole de scandal; sau, pur și simplu, cei care, fără să înțeleagă cu adevărat mecanismele, își dăduseră seama că alte persoane – experți, cercetători, reprezentanți autoprocampați – aveau adesea beneficii de pe urma vizitelor efectuate în comunitatea sau gospodăria lor.

Această reacție este o combinație între dezamăgire și deznădejde – din cauza încălcării anumitor promisiuni sau intervențiilor improprii –, acces scăzut la informații despre proiecte sociale și lipsă de participare efectivă la procesul de luare de decizii în cadrul acestor proiecte.

Citatul 3-36. Suspiciunea la adresa intervențiilor sociale, în Zăbrăuți

Un element relativ nou este faptul că locuitorii cartierului au început să conștientizeze ideea de proiecte sociale, să înțeleagă mecanismele prin care funcționează fundațiile sau asociațiile și, mai ales, să își dea seama că aceste mecanisme implică bani. De aici rezultă un anumit tip de atitudine: oamenii se plâng că sunt folosiți ca niște cobai de pe urma cărora se generează fonduri; susțin că oricine vine în cartier cu propuneri sau proiecte nu vrea decât să facă bani „pe spinarea lor”; au așteptări sporite de a fi ajutați și au impresia adânc înrădăcinată că trebuie să li se acorde ajutor fără a face ceva pentru a-l primi. Într-un anumit sens, acest tip de atitudine este de înțeles, deoarece există un sâmbure de adevăr în bănuielile oamenilor și nu sunt rare situațiile când diferite ONG-uri sau fundații se transformă într-un fel de mașini de produs proiecte sociale generos finanțate, dar cu prea puțin impact real și concret asupra comunităților dezavantajate. (București, Tîrcă 2007)

Atitudinea părtinitoare, bazată pe stereotipuri, din prezentările în mass-media ale țăganilor agravează neîncrederea romilor în informațiile date de mass-media. Lipsa banilor, a timpului, a experienței și a cunoștințelor cu privire la instituțiile din care sunt în mare parte excluși descurajează de asemenea consumul critic de numeroase surse mass-media și astfel scade accesul la informații de calitate în rândul oamenilor săraci și marginalizați.

Citatul 3-37. Lipsa de echilibru social în reprezentările media, în Timișoara

„Cine e de vină că s-a ajuns să fie problema romilor atât de gravă? Și televiziunea accentuează caracteristicile negative, dacă-i un conflict între țigani și români, țiganul e pus în postura negativă, iar românul în postura de victimă. Și se mai zice că țăganii strică imaginea României în Europa, ei sunt deci oia neagră. Dar câți țigani au spart conturi bancare și câți au furat milioane de dolari, câți sunt în marea corupție? Ei au cerșit și în România, cerșește și dincolo, dincolo a văzut același lucru, baracă și cerșit. Și noi avem uscăturile noastre, dar nici așa... De ce cerșesc? Trebuie să trăiască din ceva. De ce strâng fier vechi? Câte kilograme îi trebuie să facă un milion de lei? Nu știe să facă altceva, trăiește cu ziua. Copiii lor ce pot să facă altceva decât ce văd la părinți? (M.P., Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Oamenii și grupurile care nu se pot reprezenta singure sunt de obicei reprezentate de mass-media în mod părtinitor, urmând stereotipurile și părerile majorității dominante (din punct de vedere economic și cultural). Așa se întâmplă și în cazul romilor, a căror zugrăvire în mass-media accentuează de obicei trăsăturile negative ale stereotipului legat de țigani. În al doilea rând, reprezentanții (uneori autodeclarați) ai oamenilor excluși din punct de vedere social tind, pe măsură ce câștigă imagine publică, să piardă contactul cu cei pe care îi reprezintă.

Cercetătoarea Enikő Magyar-Vincze a fost martoră la un asemenea proces pe când efectua un studiu de caz în Timișoara, când un rom a fost ucis și altul grav rănit de un român. În aceeași perioadă avea loc un festival internațional de cultură romani. Pe de o parte, mass-media a prezentat relatări distorsionate despre omor, permițând apariția și popularizarea declarațiilor șovine. Pe de altă parte, reprezentanții romi de la festival au evitat să ia atitudine față de omor, întrucât evenimentul la care participau era unul bazat pe optimism și pe conciliere.

Totuși, romii care au avut acces la produsele mass-media au început să fie suspicioși în privința acestei instituții și a felului în care zugrăvește întreg grupul etnic.

Citatul 3-38. Conștientizarea stereotipurilor negative din mass-media, în Zăbrăuți

Oamenii conștientizează de asemenea faptul că mass-media le-a reflectat aproape întotdeauna comunitatea prin reprezentări accentuat negative și că o va face și în continuare. În general, oamenii din Zăbrăuți conștientizează faptul că lumea din afară îi percepe într-un mod negativ și că televiziunea și presa scrisă contribuie în mod direct la acest lucru. (București, Tîrcă 2007)

Subiecții interviurilor și interviurilor de grup aveau așteptări scăzute de la partidele politice, întrucât neîncrederea și dezamăgirea par să fi atins cote înalte. Atitudinea față de autoritățile locale și de datoria lor de a asigura condiții decente pentru toți oscila de la nemulțumire și dezaprobare la distanțare și refuzul de a cere ajutor.

Comunitățile cele mai sărace și cele mai supuse excluziunii sociale, cum ar fi cele din Iris, Cetate, Grădinari, Sântana de Mureș (pentru a menționa doar câteva dintre ele), s-au plâns de autoritățile locale (de care depind), din cauza imposibilității de a avea acces și la alte resurse în afară de ajutorul social. Alți romi, de exemplu *rudarii* din Grădinari, nu fac cerere pentru ajutor social, declarând că au mândria lor – ceea ce arată că, de fapt, acest drept social este stigmatizat.

Citatul 3-39. Așteptările cu privire la sprijinul din partea actorilor externi, în Zăbrăuți

Oamenii care trăiesc în Zăbrăuți declară în general că nu au așteptări de la guvern sau partide politice. Despre acestea din urmă spun că apar în zonă în perioada alegerilor electorale și le oferă alimente. Așteptări au mai ales de la Primăria de sector, în special cei care sunt înscrși pe listele pentru ajutor social. (București, Tîrcă 2007)

3.3.5 Atitudinile față de muncă

Atitudinile față de muncă diferă de la o comunitate la alta și chiar în cadrul aceleiași comunități, în funcție de posibilitățile de angajare de la nivel local și de venituri. De exemplu, în aceeași localitate, două grupuri de romi au atitudini diferite față de intervenția externă pentru ameliorarea condițiilor lor de viață. În timp ce comunitatea „din vale” (comunitatea cea mai săracă din Grădinari, menționată mai sus) așteaptă ajutor direct și material din partea autorităților locale, comunitatea „de la stradă” (romi mai înstăriți, mai puțin afectați de segregarea rezidențială) are atitudini antreprenoriale, încercând să îmbunătățească situația din interior – sub forma rețelilor economice și comerțului. Aceasta se explică prin accesul la diferite strategii de adaptare și la diferite oportunități de muncă.

Stereotipul *țiganilor* leneși și care se feresc de muncă este adesea în contradicție cu atitudinea față de muncă a oamenilor pe care acest stereotip pretinde că îi descrie. În anumite cazuri, poate fi stabilită o legătură între așa-numita lene și faptul că romii sunt în general angajați ca zilieri, fără contract, cel mai adesea făcând munci necalificate, care necesită mare efort fizic, dar care sunt stigmatizate ca fiind ocupații „temporare”, inferioare. În alte cazuri, stereotipul este doar o suprageneralizare, pornind de la obiceiurile de muncă vizibile. Contextul structural și mecanismele care blochează accesul la munca formală sunt estompate în discursul dominant de strategie „blamării victimei”.

Citatul 3-40. Munca „inferioară” percepută ca lene, în Colțău

Merg romii și-i plătim... Pe mine mă enervează chestia asta – zicem tot timpul că romii sunt leneși. Eu zic că romii nu sunt leneși, atâta timp cât ei îți sapă de dimineața de la 7 până seara la 7, pe căldură și indiferent ce vreme ar fi. Dacă ei fac chestia asta și tu n-o faci, atunci asta înseamnă că ei nu sunt leneși, ci că nu știi să-i apreciezi, pentru că ei lucrează și poate pentru 200-300 de mii ei lucrează mai mult decât lucrezi tu. Atunci eu zic că nu sunt leneși... se folosesc de ei. Mai sunt unii care nici nu le dau de mâncare – dacă ar merge un maghiar să le lucreze, atunci i-ar da și de mâncare și cafea și țigări și așa și bani poate le dau mai puțin, dar nu au ce să facă. Și zicem că sunt leneși. (maghiar de 21 de ani, Colțău, citat de Iorga 2007)

În comunitățile studiate s-a scos la iveală faptul că romii nu numai că făceau munci grele, ci prestau și activități importante pentru angajatorii din localitate și pentru întreținerea întreprinderilor din zonă. Totuși, faptul că erau angajați ca zilieri, fără contract și pentru a face muncă necalificată era considerat de ne-romi un argument suficient pentru a nu aprecia munca romilor.

Citatul 3-41. Munca „inferioară” percepută ca nemuncă, în Nușfalău

Deși romii din Brazilia iau parte la aceste structuri de multă vreme, aceste activități nu au fost niciodată considerate activități economice. Este evident și firesc ca romii să fie prezenți când are cineva nevoie de ei. De exemplu, deși femeile rome aprovizionează satul cu fructe de pădure și ciuperci, o gadje (femeie de etnie maghiară) spune: „da, mare lucru e să culegi fructe; te duci în pădure, te plimbi și primești bani pe degeaba”. (Nușfalău, Toma 2007)

Un alt aspect care contrazice opinia curentă că romii s-ar feri de muncă este dorința lor de a emigra (vezi de asemenea datele cu privire la intențiile de migrație, în secțiunea 0) și aprecierea muncii dure (mai ales în domeniul construcțiilor) prestate în străinătate (de exemplu în Mihail Kogălniceanu, localitate cu o rată ridicată a plecărilor în străinătate).

Citatul 3-42. Părerii contradictorii, externe și interne, despre muncă, în Mihail Kogălniceanu

Munca are conotații diferite la romi și nu reprezintă nici o sursă de satisfacție, nici un chin, ci mai degrabă o nevoie sporadică. Munca este privită în primul rând ca o sursă de venit: când ai nevoie de bani, mergi și muncești ceva. Nu se țintește în niciun fel cariera. Pe lângă asta, comoditatea și teama de nou sunt lucruri care îi fac pe mulți să rămână acasă. De cele mai multe ori [romii din Mihail Kogălniceanu] obișnuiesc să doarmă până târziu, în jurul prânzului.

„Întrebare: Cum vi se pare viața de „afară”?

Bărbatul: Mai frumoasă, mult mai frumoasă.

Î: De ce?

B: Acolo găsești de muncă, e mult mai frumos, ai bani mai mulți acolo.

Î: Unde ați stat?

B: Valencia. Chiar în capitală.

Î: Și ce ați lucrat?

B: Ca „salaur”.

Î: Ce înseamnă?

B: În construcții.”

(interviu în comunitatea romă) (Mibail Kogălniceanu, Marcu 2007)

În plus, ocupațiile calificate sau profesionale, cum ar fi cea de muzician sau de agricultor, sunt însoțite de un puternic sentiment de demnitate și de respect de sine, pentru care merită să înduri privațiuni economice sau să îți dedici viața studiului.

Citatul 3-43. Munca, sursă de mândrie și respect de sine în Cugir

Interpreții constituie exemple demne de urmat: oameni care au cântat în fanfară, dar au muncit și la câmp, ori în alte locuri; muzicanți cu școală puțină, însă cu un talent foarte mare, pe care muzica i-a ajutat uneori să ducă un trai mai bun, mai ales în ultimele decenii. E drept că, multă vreme, oamenii care iubeau muzica au dus-o și foarte greu; exodul multora în căutare de locuri de muncă (de exemplu, cei veniți în Cugir) s-a datorat unor situații de criză economică sau dorinței de a nu repeta drama sau tragedia predecesorilor („stră-străbunicul meu cânta la trompetă și e un lucru pentru care îmi pare rău – bietul de el a murit de foame, în foamea din ’46” – N.S., rom, 25 de ani, trompetist). (Cugir, Stoianovici 2007)

Citatul 3-44. Munca, sursă de mândrie și respect de sine în Curtici

„Noi suntem romi, de naționalitate căldărari, noi ne ocupăm cu munca, noi nu luăm șomajuri... noi nu cerșim, noi ne ocupăm cu agricultura mai mult (...) avem pământuri multe, sunt moștenire.” (familie de romi din Curtici, citată de Goina, M 2007)

3.3.6 Atitudini față de trecut

Am menționat anterior nostalgia recunoscută de unii dintre subiecți față de trecutul interbelic, „legendar” sau romantic (vezi de asemenea secțiunea 3.2.1), în care ei sau strămoșii lor erau respectați, bogați sau pur și simplu fericiți.

Această nostalgie este încă și mai puternică în cazul familiilor care se ocupă în continuare cu meșteșuguri tradiționale și care asistă la degradarea ocupațiilor lor, în contextul dezvoltării economice din ultima vreme. Această nostalgie poate lua forma disprețului față de noile ocupații și practici comerciale.

Citatul 3-45. Nostalgia și schimbările în tipurile de ocupații, în Oșorhei

Gaborii din Oșorhei sunt foarte conștienți de faptul că piața pe care o dețineau cu 20 de ani în urmă se îngustează cu mare viteză. Cererea pentru burlane de tablă scade simțitor, iar ei nu dețin tehnologia necesară fabricării celor din plastic. Din cauza faptului că nu au un venit stabil, băncile nu le acordă credite pentru cumpărarea acestor ustensile. Ei se găsesc deci într-o situație din ce în ce mai dramatică. Pentru moment, umblă în zonele rurale, pe la familii care își permit doar lucrări din tablă.

(...) În ultima vreme, meseria tradițională de tinichigiu a căzut pe un loc secundar în raport cu afacerile (bișnița). În funcție de subiectul intervievat, afacerile sunt fie foarte bine văzute, fie desconsiderate de familiile de gabori. (Oșorhei, Pantea 2007)

Atitudinile față de trecutul comunist sunt și ele diferite. Pe de o parte, există nostalgia după o perioadă în care persoanelor necalificate le era mai ușor să găsească de lucru și când polarizarea socială era mai puțin vizibilă și mai puțin resimțită în viața de zi cu zi. Aceste sentimente personale sunt de obicei asociate cu o înțelegere mai puțin clară a contextului mai larg și a implicațiilor mai

largi ale vechiului și ale actualului regim. Pe de altă parte – în mult mai puține cazuri –, oamenii înțeleg foarte bine oprimarea comunistă și practicile de asimilare forțată.

Citatul 3-46. Nostalgia după comunism într-o comunitate minieră, Lupeni

„Bărbatul: Dacă era Ceaușescu, nu ar fi închis mina. Și eu am fost miner 21 de ani și m-au derutat, nu mi-au zis ce pensie o să am la atâția copii. Și mă descurc foarte greu. Foarte greu mă descurc! Nu dau în cap la nimeni, nu fur de la nimeni.

Femeia: Soțu' a lucrat atâția ani în mină, atunci n-o fost rău, vă spun io, n-o fost.

B: Era bine.

F: O fost bine, am avut bani, copiii umblau la școală, erau la școală, să învețe, să nu stea vagabonzi pe străzi, cum mai este acum. Io am trimis copiii la școală, „mergeți și-nvățați, că pântru voi-i bine”. Da' acum îi vai ș-amar de noi.

B: Comunismul ăsta, spărgătorii de țară, o împrăștiat țara, o vândut uzine, o vândut fabrici, o vândut berghelii de cai, tot.” (femeie și bărbat, 49, respectiv 53 de ani, Lupeni, citați de Geambașu 2007)

Citatul 3-47. Comunismul prin ochii unei muncitoare din Iris

Își aduce aminte de perioada comunismului, când „totul era bine, pentru că oamenii aveau locuri de muncă și bani”. În Cluj lucrau la Șantier 1, 2 și 4 și se ocupau de construcția blocurilor din Mănăstur și Mărăști. În amintirile ei, bărbații și femeile făceau aceleași treburi, cu excepția curățeniei în blocurile nou construite, care revenea exclusiv femeilor. În acea perioadă exista o echipă separată de muncitori de etnie romă doar pentru că, spunea ea, erau din același sat și le plăcea să lucreze împreună. Pentru ea, comunismul a fost de asemenea o perioadă în care aveau loc multe evenimente sociale: petreceri de aniversare, nunți cu muzică și dansuri. Mergeau adesea la Sărpatak pentru a participa la reuniuni de familie, dar existau sărbători și în Cluj: la un moment dat, a tăiat 10 găini pentru ziua de naștere a fiului ei. (femeie de etnie romă, 51 de ani, din Iris, citată de Plainer 2007)

Citatul 3-48. Conștientizarea politicii comuniste de asimilare forțată, în Curtici

„Înainte de '90 era discriminare, nu am avut drepturile noastre, dar acum nu (...) era o lege dată de CC prin care să spună că romii trebuie marginalizați, îngrădiți. La noi în Curtici nu s-o dat voie să se facă case [în centru], nu s-o dat voie, o mers românii cu sticle [incendiare]... [cineva] o vrut să cumpere case în centru și l-o obligat să renunțe, să nu mai... cumpere. De la revoluție încoace tot mai bine o fost, prin '92, '95. Nimeni nu o mai avut treaba noastră, înainte eram bătuiți, maltratați de Poliție, Primărie, dacă mergeam în centru ne băteau, ne luau, ne lua Poliția, dacă vedea grupuri... acum au date concrete, dacă știu că cineva face rele le dă amenzi... dar nu-i mai bate” (P.D., 42, lider local, Curtici, citat de Goina, M 2007)

Citatul 3-49. Conștientizarea politicii de segregare de dinainte de 1990, în Curtici

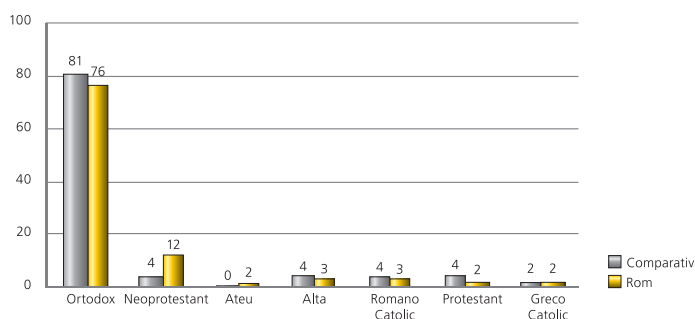
„Tata mi-a povestit că s-a dus la lucru, la legat de snopi și când s-au întors de la lucru și au venit au văzut că [Primăria] le-o inundat casele și de acolo de la gară i-o mutat aici... și ne-o mutat în partea asta.” (rom din Curtici, citat de Goina, M 2007)

3.4 Afilierea religioasă

3.4.1 Estimările anchetei

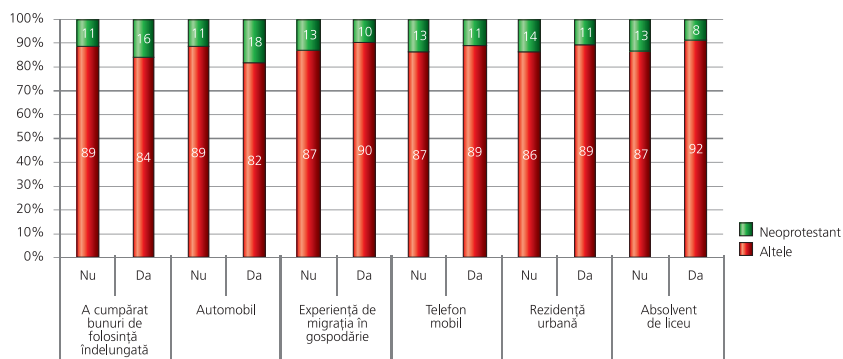
O trăsătură distinctivă a romilor cu privire la afilierea religioasă este procentul mare de membri ai bisericilor neoprotestante (vezi mai jos). Dacă luăm în considerare toți membrii adulți ai gospodăriilor, 12% din membrii gospodăriilor din eșantionul rom sunt neoprotestanți, în comparație cu doar 4% din membrii gospodăriilor din eșantionul comparativ.

Diagrama 3-1. Distribuția afilierii religioase pe tip de eșantion (procente)

În Tabelul 16-3, din anexă, vedem un model de regresie logistică binară pentru afilierea romilor la neoprotestantism. Șansele de a face parte dintr-o biserică neoprotestantă sunt mai ridicate pentru membrii gospodăriilor rome mai înstărite (cele care posedă un automobil sau au achiziționat recent un obiect de consum durabil), dar, în același timp, mai scăzute pentru membrii gospodăriilor mai moderne, mai mobile – cu experiență în migrația în străinătate sau care posedă un telefon mobil. Probabilitatea este de asemenea mai scăzută în rândul locuitorilor din mediul urban și al absolvenților de liceu (vezi Diagrama 3-2). Nu există o corelație între folosirea limbii romani și afilierea la un subgrup tradițional, pe de o parte și afilierea la neoprotestantism, pe de altă parte.

Diagrama 3-2. Afilierea la neoprotestantism pe tip de gospodărie și în funcție de educație (procente)

3.4.2 Influența afilierii religioase asupra vieții de familie și a vieții comunității

Afilierea religioasă este folosită în interacțiuni deopotrivă de romi și de ne-romi. Romii o folosesc uneori pentru a-și îmbunătăți imaginea (vezi Citatul 3-50), în timp ce ne-romii o folosesc pentru a face diferențe între romi.

Citatul 3-50. Afilierea la Biserica Penticostală în rândul romilor din Babadag

Pe lângă religia musulmană, dominantă în comunitate, au mai apărut în perioada anilor '90 și trei culte neoprotestante: adventiștii, baptiștii și penticostalii. Cei din urmă sunt deosebit de activi, cu o mare influență în viața socială a ȝiganilor turci. Printre cele mai importante realizări ale penticostalilor se numără „Clubul copiilor”, dedicat exclusiv copiilor romi, aflat pe strada Vlad Țepeș, adică în centrul cartierului Bendea. Activitatea clubului este susținută de două tinere de 30 și respectiv 33 de ani, care locuiesc în Babadag din 2004 și sunt deosebit de vizibile în comunitatea ȝiganilor turci, participând la diverse evenimente, implicându-se în aplanarea unor conflicte sau oferind ajutor atunci când e nevoie. Chiar dacă ȝiganii horabai sunt foarte tradiționaliști și valorizează puternic pozitiv religia musulmană, nu au nimic împotriva ca un membru al familiei să primească botezul creștin, oricare ar fi el – ortodox, baptist etc. Dintre cei tineri, aproape toți au și un nume creștin, obținut prin botez sau doar împrumutat, cu care se prezintă celor din afara comunității. Petrecerile care însoțesc botezul musulman al băieților, concretizat prin circumcizie, sunt destul de dese în cartierul Bendea. Este o dorință care ține și de statutul social al fiecărei familii – de a organiza petreceri cât mai fastuoase, la care să participe un număr cât mai mare de oameni, fie cu ocazia nunților, fie cu cea a botezului. O astfel de petrecere durează aproximativ trei zile, începând în prima zi cu prietenii și rudele apropiate. (Babadag, Gătin 2007)

Creștinarea la o biserică neoprotestantă este văzută de ne-romi ca o influență pozitivă, „civilizatoare” asupra ȝiganilor. Bisericile neoprotestante, mai ales cea Penticostală și cea Baptistă, au de asemenea proiecte sociale vizibile în comunitățile de romi și sunt organizații active, care mobilizează oamenii. Cu toate acestea, cercetătorii care s-au ocupat de aceste comunități subliniază faptul că această influență asupra vieții oamenilor este complexă, dar în același timp limitată (vezi de asemenea Citatul 3-19).

Citatul 3-51. Afilierea la Biserica Baptistă în Nușfalău

„Cea mai mare parte din romii din Nușfalău erau de religie reformată (iar restul ortodocși), dar, în ultimii 10 ani, Biserica Baptistă și-a început activitatea în sat și a reușit să atragă o parte considerabilă din romii din Brazilia. (...) După cum indică interviurile făcute în comunitate și în sat, aproape toți cei 441 de baptiști sunt romi din Brazilia. Toți reprezentanții autorităților și reprezentanții școlilor au primit oarecum cu bucurie această nouă tendință care a apărut printre romi, aceea de a deveni membri ai Bisericii Baptiste. Fiecare persoană interviuată și-a exprimat speranța că, în acest fel, romii din Brazilia vor primi un bun exemplu cu privire la cum să-și ducă viața: să se gândească la viitor și să nu cheltuiască bani pe produse de lux (cum ar fi alcoolul și ȝigările), să nu fure și să se ocupe cu mai multă seriozitate de educația copiilor.” (Nușfalău, Toma 2007)

Bisericile penticostale prezentate în rapoartele referitoare la comunitate le cer enoriașilor să renunțe la alcool, la fumat, dar și la muzică, bijuterii și dans. Ele au contribuit de asemenea la legalizarea stării civile, inclusiv a căsătoriilor, și se opun măsurilor de planificare familială.

Citatul 3-52. Influența Bisericii Penticostale asupra vieții din Curtici

Regulile bisericii neoprotestante au fost primele care au pus problema actelor de identitate, în momentul în care s-a cerut o legalizare a căsătoriilor. Biserica

neoprotestantă este văzută ca instituția care a generat integrarea romilor: „nimeni nu a putut face ce a făcut biserica pentru noi, romii”. Este interesant că, deși biserica le cere enoriașilor să renunțe la o parte importantă din tradiția lor culturală, cum ar fi muzica, dansul sau portul bijuteriilor, totuși aceste norme sunt acceptate, se pare, fără resentimente. Atunci când am sugerat că e păcat să se piardă obiceiurile tradiționale de nuntă, cu muzica și dansurile țigănești, membrii comunității nu au părut preocupați. (Curtici, Mariana Goina 2007)

Citatul 3-53. Punctele forte și limitele influenței Bisericii Penticostale asupra practicilor familiale din Oșorbei

Femeile rome se confruntă cu o dilemă în ceea ce privește angajamentul lor de a avea copii. Pe de o parte, sunt conștiente de situația economică precară, fapt care le scade dorința de a avea prea mulți copii. Pe de altă parte, bisericile neoprotestante, la care s-au convertit majoritatea dintre ele, interzic avortul și folosirea metodelor contraceptive. Prezervativul nu este des utilizat din cauza mentalității retrograde a bărbaților. Practica generală este folosirea metodelor contraceptive după nașterea a 4-5 copii. Metodele cel mai des utilizate sunt steriletul și „injecția” (pe bază de hormoni), proceduri care se fac la Maternitatea din Oradea. (...) Problema majoră cu care se confruntă [Biserica Penticostală] este căsătoria fetelor la 12-14 ani. Botezul are loc, conform ritualului, la majorat. Prin urmare, la această vârstă fragedă fetele nu sunt botezate și, ca atare, nici cununia religioasă nu poate avea loc. Din punctul de vedere al Bisericii Penticostale, ele trăiesc „în curvie”. (Oșorbei, Pantea 2007)

În același timp, este posibil ca această convertire religioasă să nu reușească să schimbe obiceiul căsătoriilor timpurii, în ciuda faptului că acestea sunt considerate imorale, sau să unifice neamurile segregate într-o singură comunitate religioasă.

Citatul 3-54. Segregarea a două neamuri în comunitățile penticostale din Curtici

Deși ambele comunități (țigani românești și corturarii) sunt majoritar penticostale, fiecare comunitate are biserica ei. Am încercat să corelez această separare cu limba diferită folosită de cele două comunități. Am întrebat dacă se predică în romani și mi s-a spus că în ambele biserici de obicei se predică în română, deși unele explicații se pot da în romani. Unii lideri ai țiganilor românești pun această separare pe seama neînțelegerii dintre șefi, alții o văd ca parte din atitudinea căldărarilor de a „se feri de ei” și o amintesc cu remanare și regret. (Curtici, Mariana Goina 2007)

3.5 Analiza referitoare la afilierea etnică

Următoarele secțiuni analizează afilierea etnică a romilor, luând în considerare următoarele dimensiuni:

1. Specificitatea: afilierea la subgrupuri („neamuri”) și folosirea limbii romani;
2. Mândria de a aparține etniei, măsurată în mod direct prin atitudinea favorabilă față de predarea limbii și istoriei romilor la școală (vezi analiza acestor atitudini în secțiunea 4.2.3);
3. Caracterul închis: experiența discriminării pe criterii etnice și refuzul de a primi un etnic român în familie (vezi analiza caracterului închis al familiilor în secțiunea 4.5.4).

Aflierea etnică este astfel înțeleasă ca o combinație între experiența de viață – inclusiv faptul de a fi membru al comunității și/sau de a fi respins de alte comunități – și alegerile personale, pe baza experienței anterioare. Pentru fiecare dimensiune, am studiat influența a trei tipuri de variabile:

1. Instituții de socializare: educația primită, locul de muncă, familia și prietenii, vecinătatea imediată (segregare etnică) și zona mai largă (localitate urbană/rurală);
2. Specificitatea etnică (așa cum a fost definită mai sus);

3. Alte variabile sociodemografice: sex, vârstă, nivelul de bunăstare al gospodăriei măsurat în funcție de numărul de bunuri de consum durabile.

Tabelul 3-1. Definițiile operaționale ale variabilelor în studiul afilierii etnice

Variabilă	Indicatori
Afilieră la subgrupuri	Dacă respondentul declară că este un anume tip de rom
Folosirea limbii romani	Dacă limba romani este folosită ca limbă principală acasă
Mândria de a aparține etniei	„Cât de mândru sunteți de următoarele aspecte din viața dumneavoastră” ... „Sunt rom/țigan” În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații? „Copiii romi ar trebui să învețe la școală limba romani.” „Toți elevii ar trebui să învețe la școală istoria și cultura romilor.”
Educația primită	Dacă respondentul a absolvit liceul
Locul de muncă	Dacă în ultima lună respondentul a primit salariu de la o organizație privată sau de stat
Familia	Dacă familia cuprinde membri de etnie română sau maghiară
Prieteni	Dacă, dintre cei mai buni trei prieteni ai respondentului, cel puțin unul este de etnie română sau maghiară
Vecinătatea imediată	Dacă operatorul estimează că în vecinătatea imediată toate sau aproape toate familiile sunt de etnie romă
Zona mai largă	Localitate urbană sau rurală

Pentru fiecare variabilă dependentă am realizat modelele de regresie care sunt incluse în anexă; în următoarele secțiuni sunt prezentate doar corelații bivariante cu factori semnificativi, folosind tabele și diagrame (vezi de asemenea secțiunea 2.4.2).

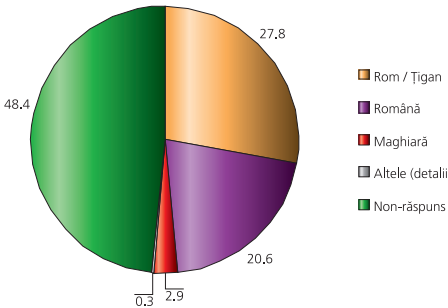
3.5.1 Specificitatea

Afilierea etnică ale romilor

Le-am cerut tuturor respondenților din ancheta cantitativă, printr-o întrebare semideschisă¹¹, să ne spună două afilieri etnice: cea mai importantă și una secundară.

Dintre toți respondenții selectați aleatoriu din eșantionul rom care s-au declarat romi, aproximativ 21% consideră că a doua lor etnie este cea română, 3% consideră că este cea maghiară, 0,3% – altă etnie, 28% declară etnia romă/țigănească ca fiind a doua lor etnie, iar restul de 48% nu oferă nicio identificare etnică secundară.

Diagrama 3-3. Distribuția afilierilor etnice secundare

Dintre cei 719 de respondenți din ambele eșantioane a căror primă limbă maternă este limba romani, doar 7 se consideră a nu fi de etnie romă. Acest fapt indică o foarte strânsă legătură între limba maternă și afilierea etnică la maturitate.

¹¹ Întrebarea semideschisă este o întrebare deschisă cu categoriile scrise în chestionar. După ce sunt date răspunsurile, operatorii trebuie să le clasifice (în acest caz, a fost vorba de alegerea dintr-o listă ce cuprindea „romă”, „română”, „maghiară”, „germană” și „alta – specificați care”).

La o întrebare deschisă, doar 44% din respondenții romi se identifică de asemenea drept subgrup. Principalele subgrupuri (rezultate în urma înregistrării răspunsurilor date de respondenți) sunt inventariate în Tabelul 3-2.

Tabelul 3-2. Afilierea la subgrupuri de romi/țigani

	Număr de cazuri	Procent		Număr de cazuri	Procent
Căldărari	28	3	Domnești	6	1
Ciurari	5	0	Romi maghiari	29	3
Cortorari	13	1	Rostaș	9	1
De vatră	31	3	Rudari	32	3
Gabori cu pălărie	18	2	Spoitori	36	4
Geambași	11	1	Ursari	85	8
Lingurari	9	1	Alta	42	4
Romi românizați	48	5	Afilieri totale	448	44
Romi românești	35	3	Fără afiliere	567	56
De mătase	11	1	Total	1015	100,0

Pentru a folosi afilierea la un subgrup ca variabilă explicativă, am clasificat aceste afilieri în funcție de mai multe criterii: folosirea limbii romani, educație, vârsta medie la prima naștere și acceptarea românilor ca membri ai familiei. Am grupat afilierile care prezentau foarte puține cazuri și am inclus în analiza noastră acele neamuri sau clase de neamuri care aveau în jur de 30 de membri sau mai mult. Firește, procentul de asemenea cazuri rare trebuie folosit cu prudență. Cu toate acestea, se distinge un anumit tipar (vezi Diagrama 3-4):

- Rudarii prezintă valori extreme pentru trei din cele patru criterii: vorbesc cel mai puțin frecvent limba romani (13% din rudari o folosesc acasă), au cel mai mare procent de absolvenți de liceu (22% din rudari) și vârsta cea mai ridicată la prima naștere (20,9 ani). Este de asemenea relevant faptul că, în multe situații, rudarii nu se consideră romi propriu-zisi (vezi, de exemplu, Citatul 3-58), ci români sau un grup etnic diferit;
- Romii românizați, romii românești, romii de vatră, romii maghiari și cei care se declară ca aparținând altei etnii (incluși sub eticheta „alta” în baza de date) folosesc mai puțin limba romani și prezintă un nivel mai ridicat de educație, o vârstă mai ridicată la prima naștere și un grad mai ridicat de acceptare a românilor ca membri ai familiei.

Tabelul 3-3. Clasificarea subgrupurilor (neamurilor)

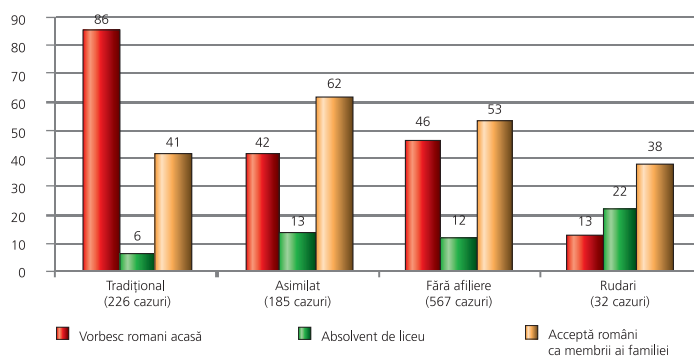
	Număr de cazuri	Romani acasă (procent)	Absolvenți de liceu (procent)	Vârsta medie la prima naștere pentru femei (ani)	Acceptă români ca membri ai familiei (procent)
Rudari	32	13	22	20,9	38
Romi românizați	48	27	13	18,5	56
Romi românești	35	34	6	19,6	77
De vatră	31	42	19	18,3	50
Romi maghiari	29	45	11	16,9	54
Alte afilieri	42	62	18	18,5	69
Ciurari și alte afilieri mai puțin frecvente	82	77	5	17,9	51
Căldărari	28	82	4	17,7	33
Ursari	85	91	6	19,1	45
Spoitori	36	97	9	17,0	14
Total	443	62	10	18,4	49
Respondenți fără afiliere	567	46	12	19,1	53

Prin urmare, distingem patru mari tipuri de afiliere etnică la subgrupuri:

1. Respondenții care aleg numai identitatea principală de romi, dar niciun subgrup;
2. Rudarii;
3. Respondenții care aleg o etichetă asimilată – cum ar fi „romi românești”, „romi romanizați”, „de vatră” sau „romi maghiari/unguri”; am inclus aici și categoria reziduală „alta”, care grupează afilieri mai puțin frecvente, pe care le-am denumit „afilieri asimilate”;
4. Respondenții care aleg subgrupuri tradiționale – cum ar fi „căldărari”, „ciurari”, „cortorari”, „spoitori” etc. Am numit aceste neamuri „afilieri tradiționale”¹².

Categoria globală a „afilierii tradiționale” include 22% din respondenții de etnie romă din eșantionul rom care au răspuns la întrebările de opinie.

Diagrama 3-4. Proporția de oameni care vorbesc romani, care au absolvit liceul și care acceptă românii ca membri ai familiei (procent din fiecare categorie de afiliere)

Este important de subliniat faptul că această clasificare a neamurilor în „tradiționale” și „asimilate” este menită a fi un instrument de analiză statistică, întrucât are la bază mai mulți indicatori cantitativi largi. Este posibil să existe o variație considerabilă în interiorul acestor clase și chiar în interiorul neamurilor în sine în ceea ce privește perspectivele asupra lumii și traiectoriile în viață. Totuși, această variație reflectă o dimensiune a afilierii etnice și poate fi folositoare pentru studierea tiparelor comportamentale.

3.5.2 Folosirea limbii romani

Aproximativ jumătate din respondenții romi folosesc limba romani în gospodărie: 47% o indică drept prima limbă, iar 3% drept a doua limbă. 34% din respondenții romi folosesc limba romani ca principală limbă în interacțiunea cu prietenii și cunoștințele, în timp ce alți 6% o folosesc ca limbă secundară în aceste cercuri. Când vine vorba de interacțiunile cu alte persoane, mai puțin cunoscute, 17% din romi folosesc limba romani ca limbă principală și 6% o folosesc ca limbă secundară.

Este important de menționat aici că recensământul din 2002 cuprinde 535 140 de persoane de etnie romă, dintre care un procent de 44,4% (237 570 de persoane) au limba romani ca limbă maternă¹³. Barometrul Incluziunii Romilor indică faptul că 40% din romii romanizați și 55% din ceilalți romi au învățat limba romani ca limbă maternă (Bădescu et al. 2007, p. 8).

57% din respondenții selectați aleatoriu au învățat limba romani ca primă limbă maternă, iar alți 10% au învățat-o ca a doua limbă maternă.

¹² Căldărari, ciurari, cortorari, gabori cu pălărie, geambași, lingurari, romi de mătase, romi domnești, rostaș, spoitori, ursari.

¹³ Vezi datele de la recensământ pe site-ul fundației Jakabffy Elemér, Asociația Media Index: <http://recensamant.referinte.transindex.ro/>

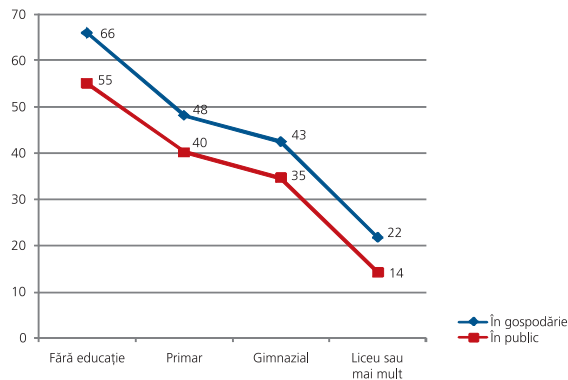
Tabelul 3-4. Care sunt principalele limbi folosite de membrii gospodăriei dumneavoastră... (procent)

	... acasă		... cu prietenii		... cu alte persoane	
	Eșantionul rom	Eșantionul comparativ	Eșantionul rom	Eșantionul comparativ	Eșantionul rom	Eșantionul comparativ
Română	50	88	64	90	81	92
Maghiară	3	10	4	9	5	7
Romani	47	1	32	1	14	0
Alta	0	1		0	0	0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Dintre gospodăriile ai căror membri folosesc limba romani acasă, o treime folosesc limba română în conversațiile cu prietenii și mai mult de două treimi folosesc limba română în conversațiile cu alte persoane. Bineînțeles, nu toate persoanele care folosesc limba romani acasă o folosesc și în contexte publice și invers. Membrii a aproximativ 12% din gospodăriile din eșantionul rom vorbesc în general romani în toate cele trei tipuri de situații, în timp ce alții nu folosesc limba romani frecvent decât într-unul sau două tipuri de interacțiuni.

Folosirea limbii romani scade odată cu creșterea nivelului de educație (vezi Tabelul 16-5).

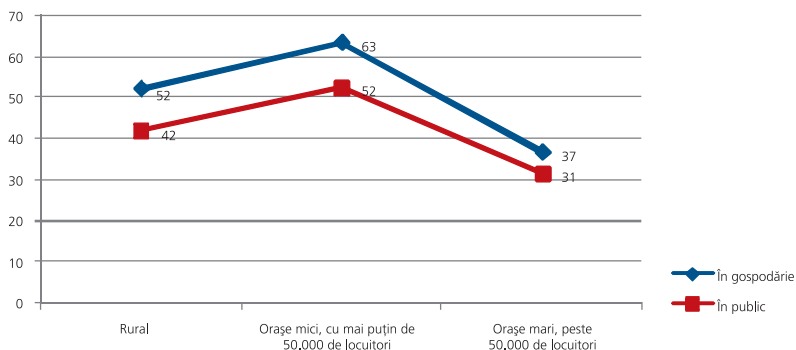
Diagrama 3-5. Folosirea în public și în gospodărie a limbii romani pe categorii de educație (procente)

Structura etnică a familiei exercită de asemenea o influență puternică: 60% din respondenții fără români sau maghiari în familie folosesc limba romani acasă, în comparație cu 30% din cei care au familii mixte.

Nu există o relație liniară între mărimea localității și folosirea limbii romani: se pare că orașele mici încurajează folosirea limbii romani, în timp ce orașele mari oferă stimulentele cele mai puternice pentru folosirea altor limbi, atât în contexte publice, cât și în contexte private.

Diagrama 3-6. Folosirea limbii romani acasă și în public după tipul de localitate (procente)

Famiiliile de romi care nu vorbesc limba romani acasă au în medie mai multe obiecte electrocasnice, singura excepție fiind automobilele, care sunt deținute mai frecvent de vorbitorii de romani (vezi Diagrama 3-7). De exemplu, 43 % din gospodăriile ai căror membri vorbesc limba romani au frigider, iar 15 % au automobil. Aceasta indică faptul că stilurile moderne de viață se întâlnesc mai frecvent în gospodăriile în care este folosită româna sau maghiara ca limbă principală în familie. Situația excepțională a automobilului se datorează, poate, procentului mai mare de comercianți în comunitățile rome tradiționale. Firește, aceasta nu indică o relație de cauzalitate între limbă și accesul la resurse, întrucât, probabil, ambele aspecte sunt determinate de anumite traiectorii în viață, adaptate la oportunitățile locale.

Folosirea limbii romani în gospodărie este legată de un nivel subiectiv de trai în formă de U: cei mai înstăriți și cei mai săraci folosesc mai frecvent limba romani în gospodărie decât cei din categoria de mijloc. De exemplu, aproximativ 50 % din gospodăriile cu un nivel decent de trai și, de asemenea, cele cu un nivel de trai mai scăzut decât cel minim folosesc limba romani în familie, în comparație cu aproximativ 40 % din gospodăriile care au strictul necesar. Invers, folosirea constantă a limbii romani (acasă, cu prietenii și cu alte persoane) este legată de bunăstarea subiectivă (vezi Diagrama 3-8).

Diagrama 3-7. Obiecte electrocasnice după limba principală vorbită în gospodărie (procente)

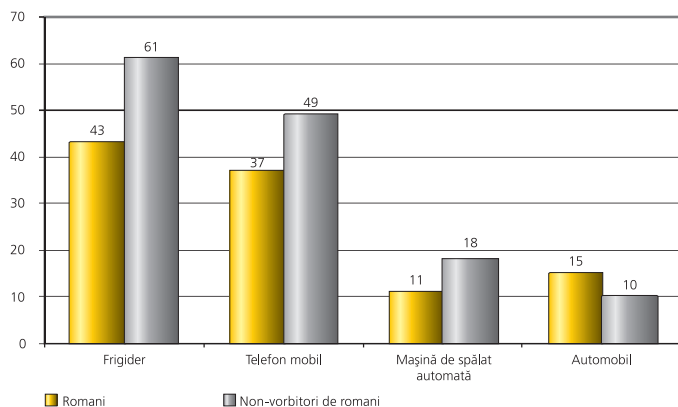
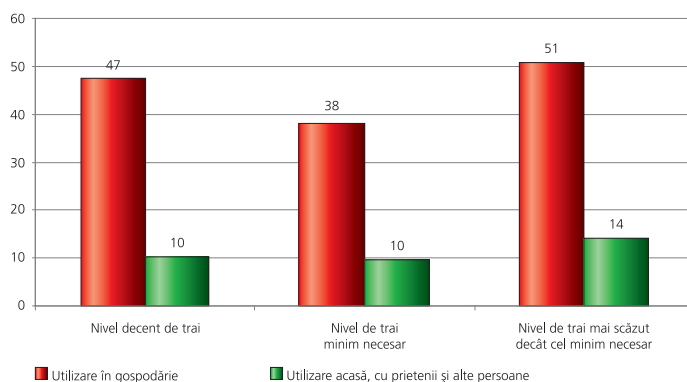

Diagrama 3-8. Folosirea limbii romani după nivelul subiectiv de trai (procente)

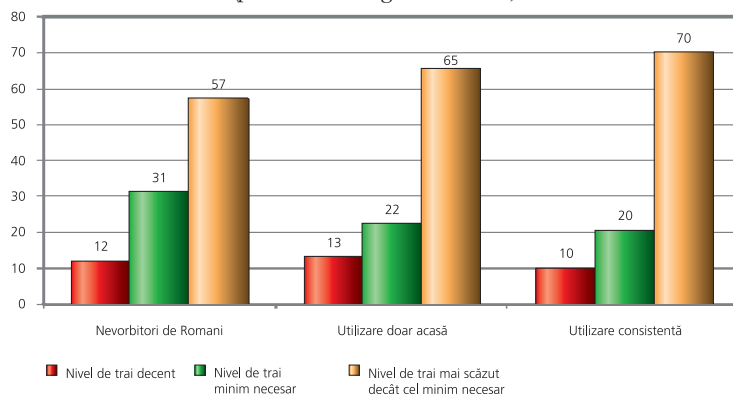

Datele indică faptul că gospodăriile în care se folosește limba romani au într-o mai mică măsură acces la resurse materiale decât gospodăriile în care sunt folosite alte limbi. De exemplu, 25 % din

gospodăriile din eşantionul comparativ au cumpărat bunuri durabile în ultimul an, în comparație cu 20% din gospodăriile rome în care nu se vorbește romani și cu 10% din gospodăriile rome în care limba romani este folosită fie acasă, fie atât în situații private, cât și publice.

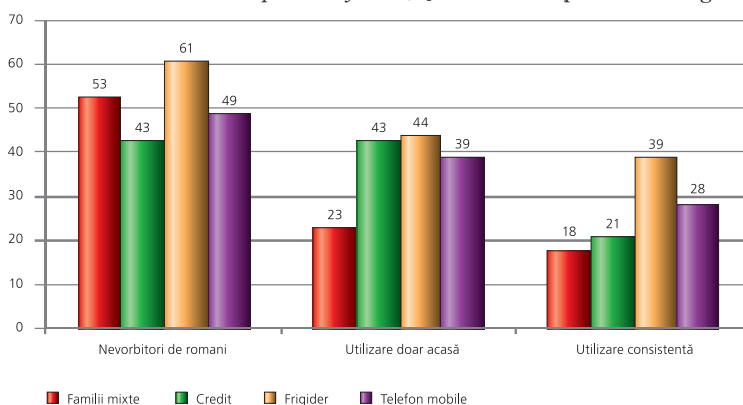
Această observație generală este ilustrată și în Diagrama 3-9 și Diagrama 3-10. Ambele diagrame indică faptul că oamenii care folosesc constant limba romani (acasă și în spații publice) sunt mai săraci decât cei care o folosesc doar acasă.

Diagrama 3-9. Evaluarea nivelului de trai după limba folosită, eşantionul rom (procente de categorii de limbă)

Diferența dintre persoanele care vorbesc limba romani în familie și cele care o vorbesc în comunitate sunt mai mari atunci când vine vorba de accesul la împrumuturi. Familiile rome au în principal acces la împrumuturi din partea creditorilor privați și a membrilor familiei. Cu toate acestea, în cazul gospodăriilor care folosesc limba romani în spații publice, chiar și accesul la acest tip de împrumuturi este mult mai scăzut. Dimpotrivă, diferența dintre persoanele care vorbesc limba romani în familie și cele nevorbitoare de romani se șterge în cazul împrumuturilor.

Diagrama 3-10. Accesul la resurse după limba folosită, eşantionul rom (procente de categorii de limbă)

3.5.3 Mândria de a aparține etnie rome/țigănești

Mândrie, rușine și afiliere etnică

În limba curentă a ne-romilor, eticheta de țigani și cuvintele înrudite, cum ar fi „țigănie” sau „a se țigăni” sunt de mult timp stigmatizante. Acest lucru se reflectă nu numai în sensul cuvintelor, ci și în utilizarea lor asimetrică (vezi Silian 2007, mai jos).

Citatul 3-55. „A țigăni” – inovație lexicală în Veseuş

La nivel lexical, a fost un cuvânt pe care l-am găsit uimitor, folosit pentru a descrie situații ce presupun relații interetnice: „a țigăni” pe cineva – un cuvânt pe care nu-l mai auzisem în vocabularul românilor din Transilvania sau de altundeva. Pe de altă parte, verbul „a se țigăni” este folosit frecvent de români pentru a descrie un comportament insistent, supărător. Procedura este destul de limpede: un tip de comportament este văzut drept specific pentru toți membrii unui grup etnic, așa că este descris transformând substantivul „țigan” în verbul „a țigăni”. Totuși, ar fi tautologic să spui despre un țigan că „se țigănește”, prin urmare verbul este folosit pentru a avertiza un non-țigan că se tocmește prea mult sau că cere ceva prea insistent, astfel încât riscă să semene periculos de mult cu un țigan. Cu toate acestea, când folosim în mod deschis invective precum cioară/țigan, cu toate atributele obișnuite care însoțesc aceste cuvinte – murdar, urât mirositor, soios – „țigănim” sau „cioroim” pe cineva. Într-adevăr, când facem această acțiune, nu suntem conștienți de faptul că acțiunea noastră are un nume, dar cei care suferă această acțiune își descriu astfel experiența: m-a țigănit. Fie că acuzi pe cineva că se țigănește, fie că îl țigănești, este vorba de o relație asimetrică, bazată pe putere: reproșul că o persoană seamănă cu un țigan sau este un adevărat țigan vine dintr-o poziție de superioritate morală. Poate că acesta este motivul pentru care nu există verbe derivate de la numele altor grupuri etnice: spui despre cineva că se țigănește, dar nu spui că se „românește”; țigănești pe cineva, dar nu „românești” pe nimeni. (Veseuş, Silian 2007)

Introducerea etnonimului „rom” după 1990 a generat o dezbatere aprinsă cu privire la identificarea corectă a romilor, alimentată în special de puternicele sentimente negative ale românilor față de asemănarea fonetică cu etnonimul „român”. Etnonimul „rom” a funcționat ca un experiment spontan, testând și venind în sprijinul definiției avansate de F. Barth a distincțiilor etnice ca granițe între oameni, indiferent de inventarul de trăsături culturale (vezi Barth 1969 și Wimmer 2007). Într-adevăr, cea mai importantă caracteristică a etichetei de „rom” este că nu reușește să își îndeplinească funcția de stabilire a unei granițe și estompează mult dorita diferență între romi și ne-romi. Folosirea etnonimului „rom” este o altă strategie de a marca diferența etnică.

Data fiind această dezbatere, sentimentele asociate cu etnonime precum „țigan” sau „rom” s-au diversificat, pe măsură ce diferite grupuri sau persoane aleg să își declare afilierea la unul, la celălalt sau la niciunul și resimt rușine sau mândrie în funcție de această alegere. Această multitudine de afilieri se reflectă în experiențele cercetătorilor de teren (vezi Citatul 3-56).

Citatul 3-56. Eticheta rom/țigan

Încă un fapt ar trebui menționat, anume că cei mai mulți resping sau evită folosirea apelativului „rom” când e vorba de propria persoană, preferând să spună: „dom’ le, eu î s țigan...”. Spre deosebire de varianta oficializată, cuvântul „țigan” e folosit des în cadrul comunității, având uneori semnificație dublă: se spune așadar „țigănie”, cu sens peiorativ, sau „hai să nu ne țigănim”, în același sens, dar și „noi suntem țigani și nu ni-i rușine cu asta”. Interesant este că pentru unii apropierea în cadrul grupului e dată și de altceva decât de „nație”: „romi... țigani, cine știe ce-om fi... oameni necăjiți, asta suntem...”. (P.R., 67 de ani, etnie romă) (Cugir, Stoianovici 2007)

Afilieră etnică a romilor a fost întotdeauna un proces diferențiat, din cauza identificării cu diverse subgrupuri (neamuri) – unele dintre ele, cum ar fi rudarii, uneori nici nu se consideră a fi țigani (vezi Citatul 3-57 și Citatul 3-58).

Citatul 3-57. Acceptarea și respingerea publică a etichetei țigani la diferite neamuri

Astfel, atunci când se încearcă o aproximare a dimensiunilor celor două mari comunități de romi mureșeni, putem considera cifrele oficiale (3759) ca reprezentând în mare parte romi din subgrupul gaborilor; întrucât mare parte din romii de vatră, după cum am aflat de la persoane din comunitate, s-au declarat maghiari la recensământul din 2002. Pe de altă parte, gaborii își asumă identitatea (romă) într-o măsură mult mai mare, primele indicii în acest sens fiind păstrarea tradiției, portului etc. „Pe gabor dacă îl întrebi ce e, îți zice că e țigan, ei nu poartă rușine. Ei vorbesc țigănește și la biserică, la ei la pocăiți. Aia nu poartă rușine.” (J.L., 48 de ani, rom de vatră) (Târgu Mureș, Cengher 2007)

Citatul 3-58. Despre identificarea rudarilor

Primul rom pe care l-am întâlnit (un tânăr de aproximativ 20 de ani), după ce i-am explicat scopul venirii mele în comună, m-a îndrumat către cineva care știa el că are de-a face cu „lucruri d-astea”. A ținut însă să îmi spună că el și ceilalți romi care locuiesc în comună „nu sunt nici țigani și nici romi, noi suntem rudari” și că sunt câteva familii de romi argintari (al doilea tip de romi care locuiesc în comună) care, spre deosebire de ei (rudarii) sunt vorbitori de limbă țigănească. Am încercat să-i explic că, de fapt, rudarii sunt tot romi, chiar dacă nu sunt vorbitori de limbă țigănească, dar mi-am dat seama că știa că sunt și ei romi, numai că nu-i convenea să se numească țigan sau rom și prefera să își spună rudar (situație pe care am întâlnit-o la multe alte persoane rome pe durata perioadei petrecute în comună). (Modelu, Feraru 2007)

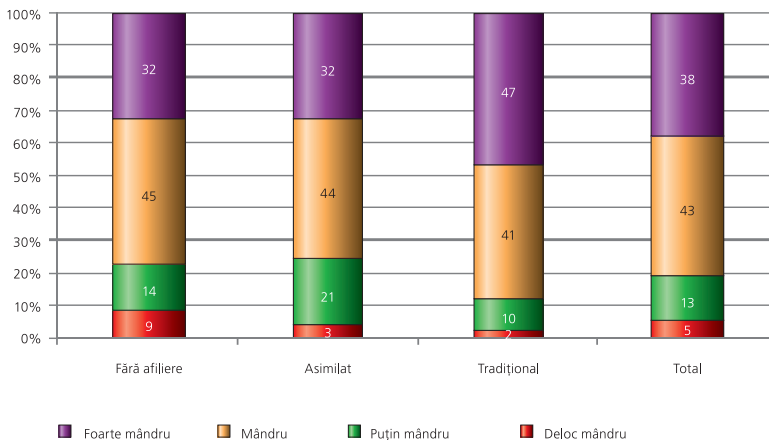
Discuția cercetătorului de teren despre identificarea rudarilor ilustrează o reacție obișnuită: ne-romii neagă adesea afirmațiile romilor/țiganilor heteroidentificați că nu sunt țigani, fie pe considerente teoretice, cum ar fi cele din Citatul 3-58, fie pe baza altor presupuziții. Heteroidentificarea țiganilor nu este, în această privință, ușor de falsificat.

Variații în privința mândriei etnice în rândul romilor

În afară de identitatea locală, toate celelalte tipuri de identitate stârnesc aceleași sentimente de mândrie în rândul respondenților de etnie romă. Același lucru este valabil și pentru eșantionul comparativ. Diferențele dintre respondenții romi și ne-romi sunt semnificative numai în ceea ce privește mândria etnică și mândria de a fi cetățean român (vezi Diagrama 16-1).

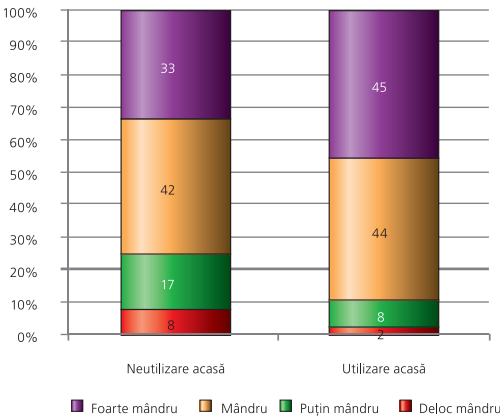
Este interesant că membrii subgrupurilor etnice mai tradiționale sunt adesea mai mândri sau foarte mândri de identitatea lor romă/țigănească decât cei fără afiliere etnică sau cei cu afiliere asimilate. Nu există diferențe statistice între ultimele două categorii.

Diagrama 3-11. Mândria afilierii etnice după tipul de afiliere la subgrupurile etnice (procente)

Folosirea limbii romani are de asemenea o influență accentuat pozitivă asupra sentimentului de mândrie de a fi rom. Diagrama de mai jos arată că 45% din respondenții care vorbesc limba romani acasă sunt foarte mândri de etnia lor romă, în comparație cu 33% din cei care nu vorbesc romani.

Diagrama 3-12. Mândria și folosirea limbii romani acasă (procente)

În mod surprinzător, nivelul de educație nu influențează mândria etnică, deși ne-am aștepta ca persoanele mai educate să fie mai puțin mândre de o etnie stigmatizată social. Cu toate acestea, un model de regresie logistică indică faptul că probabilitatea de a fi „foarte mândru” de etnia romă/țigănească este influențată doar de afilierea la un subgrup și de folosirea limbii și nu este afectată de educație, vârstă, tip de domiciliu sau sex (vezi Tabelul 16-6 din Anexă).

3.5.4 Experiența discriminării etnice

Respondenții romi au resimțit discriminarea etnică mult mai frecvent decât respondenții ne-romi. O treime din subiecții romi declară că au fost discriminați pe baza identității lor etnice, în comparație cu numai 6% din ne-romi.

Tabelul 3-5. Experiența discriminării etnice pe categorii de respondenți individuali (procente)

„Ați fost vreodată tratat mai prost decât alte persoane pentru că sunteți... (afilierea etnică a respondentului)?”	Subiect ne-rom din eșantionul comparativ	Subiect rom din eșantionul rom
Nu	95	67
Da	5	33
Total	100,0	100,0

Probabil că această discriminare este făcută simultan pe considerente etnice și economice. De exemplu, Grigoraș și Surdu (2004) observă că există mai multe șanse ca locuitorii extrem de săraci din zonele urbane sărace să fie nemulțumiți de felul în care sunt tratați de autoritățile locale decât locuitorul urban mediu și să recurgă la mici șpăgi pentru a li se da atenție (p. 371).

Mai mult de jumătate din respondenții care au vorbit de cazuri de discriminare au spus că aceste incidente au avut loc la autoritățile locale, pe stradă, la școală, în unitățile medicale, în transportul în comun și la poliție. Aceasta arată că discriminarea apare cel mai adesea în interacțiunile cu autoritățile publice și cu furnizorii de servicii sociale, pe de o parte și cu marele public, pe de altă parte. Locul de muncă și relațiile comerciale au fost menționate de aproximativ 25-50% din

respondenți, în vreme ce biserica a fost menționată de aproximativ 20%. Alte cazuri au avut loc în interacțiunile cu militarii, în străinătate sau la punctele de trecere a frontierei.

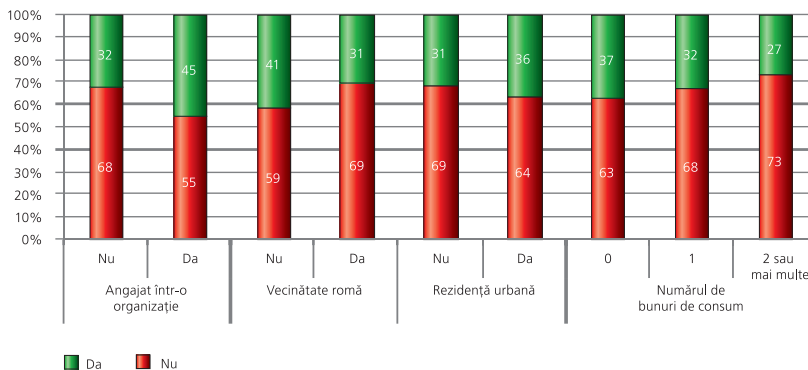
Cu toate acestea, frecvența relatărilor referitoare la discriminare reflectă nu numai prezența practicilor discriminatorii, ci și frecvența interacțiunilor: cu cât persoana interacționează mai puțin cu un anumit tip de agent, cu atât e mai mică probabilitatea apariției discriminării. Din acest punct de vedere, trebuie plecat de la premisa că nivelul mai scăzut de discriminare în ceea ce privește locul de muncă, de exemplu, se datorează în parte contactelor mai puțin frecvente cu angajatorii și colegii decât cu autoritățile locale sau furnizorii de servicii – o situație care este, cel puțin parțial, consecința discriminării de pe piața muncii.

Tabelul 3-6. Unde ați fost tratat mai prost decât alte persoane pentru că sunteți de etnie romă? (procente din totalul de 326 respondenți romi din eșantionul rom care au răspuns „da” la întrebarea...). Au fost posibile răspunsurile multiple.

	Procent de răspunsuri afirmative		Procent de răspunsuri afirmative
La autoritatea locală	67	Din partea vecinilor	36
Pe stradă	64	La locul de muncă, din partea colegilor	30
La școală	60	La locul de muncă, atunci când s-au făcut disponibilizări	25
În timpul serviciilor medicale	61	La biserică	20
În transportul în comun	55	La locul de muncă, atunci când s-a negociat salariul	18
La poliție	52	În armată	14
Când ați răspuns la o ofertă de serviciu	49	În străinătate	14
La magazin	43	La punctele de trecere a frontierei	12
În locurile de distracție	42		

Am studiat discriminarea etnică în două modele de regresie logistică. Primul includea numai variabile sociodemografice, dintre care singurele influențe semnificative sunt domiciliul în mediul urban și nivelul de bunăstare al gospodăriei. Educația, măsurată ca absolvire a școlii gimnaziale sau a liceului, nu are nicio influență. În al doilea model, am adăugat variabile care indică contactul interetic, cum ar fi lucrul în cadrul unei organizații, faptul de a avea români sau maghiari în familie sau domiciliul într-o zonă locuită de romi. Persoanele care lucrează în cadrul unei organizații și locuitorii din cartierele mixte au resimțit mai des discriminarea etnică. În acest model, bunăstarea gospodăriei continuă să aibă o influență puternic negativă, dar domiciliul în mediul urban nu mai este semnificativ (vezi Tabelul 16-10 din anexă și vezi de asemenea Diagrama 3-13 pentru analiza bivariată).

Diagrama 3-13. Experiența discriminării etnice după statutul economic, tipul de zonă, domiciliu și nivel de bunăstare (procente)

Influența nivelului de bunăstare al gospodăriei asupra discriminării etnice arată că, într-adevăr, discriminarea economică împotriva săracilor sporește discriminarea etnică a romilor. Totuși, acest fapt nu este un motiv pentru a conchide că romii se confruntă doar cu discriminarea economică, întrucât și romii mai înstăriți au avut parte de tratament diferențial. De exemplu, 51 din cei 190 de respondenți care trăiesc în gospodării cu 4 sau mai multe bunuri de consum durabile declară că au fost discriminați (27%).

3.5.5 Rezumatul influențelor asupra afilierii etnice

Imaginea de ansamblu a influențelor asupra afilierii etnice este rezumată în Tabelul 3-7. Este interesant de remarcat faptul că educația influențează doar folosirea limbii romani, fără să existe o legătură semnificativă din punct de vedere statistic cu variabilele afilierii etnice. Educația nu influențează mândria de a aparține etniei rome și nici aprecierea culturii rome, nu influențează experiențele și opiniile legate de caracterul închis al etniei. Putem așadar deduce că instituția școlii este în mare parte absentă din construirea identității etnice a persoanelor de etnie romă din România.

Folosirea limbii și afilierea tradițională par să fie fundamentale pentru afilierea etnică, întrucât sunt asociate una cu cealaltă și cu mândria de a aparține etniei. Familiile mixte din punct de vedere etnic și prietenii au o influență negativă asupra specificității, iar o familie mixtă crește probabilitatea deschiderii etnice, cel puțin către români.

În mod paradoxal, bunăstarea și zona omogenă de romi au aceeași influență asupra discriminării resimțite, deși, probabil, circuitele cauzale sunt foarte diferite. Pare plauzibil ca segregarea rezidențială să reducă gradul de discriminare prin reducerea șanselor de contact interetnic, în vreme ce bunăstarea reduce atitudinile discriminatorii ale partenerilor la interacțiune – cum se spune în popor, „haina face pe om”.

Tabelul 3-7. Rezumatul influențelor asupra afilierii etnice

Variabilă	Afilierea tradițională	Folosirea limbii	Educație	Loc de muncă într-o organizație	Familie mixtă	Prieteni micști	Zonă de romi	Mediu urban	Bună-stare
Afilierea tradițională		+				-			
Folosirea limbii	+		-		-				
Sentimentul de mândrie	+	+							
Aprecierea favorabilă a culturii rome (vezi secțiunea 4.2.2)	+	+					+ (polarizarea atitudinilor față de limba romani)		
Experiența discriminării				+			-	+ (datorată oportunităților de interacțiune)	-
Acceptarea românilor ca membri ai familiei (vezi secțiunea 4.5.4)		-	+ (datorată oportunităților de interacțiune etnică)	+	+				

3.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Aproximativ 25% din romi au și o afiliere etnică secundară. Aproximativ 21% consideră că a doua lor etnie este cea română, iar 3% consideră că este cea maghiară.
- 50% din romi folosesc limba romani acasă, 40% o folosesc cu prietenii și cunoștințele, iar 23% o folosesc în interacțiunile cu persoanele mai puțin cunoscute.
- Dacă luăm în considerare toți membrii adulți ai unei gospodării, 12% din membrii gospodăriilor din eșantionul rom sunt neoprotestanți, în comparație cu 4% din membrii gospodăriilor din eșantionul comparativ.

Atât datele calitative, cât și cele cantitative sprijină observația deja cunoscută că romii și comunitățile de romi au strategii foarte diferite de a se defini în raport cu etnia, istoria, tradițiile și practicile de zi cu zi.

Ceea ce, pentru un observator extern, poate părea același comportament, de exemplu folosirea limbii romani sau căsătoriile timpurii, poate fi trăit și înțeles foarte diferit de la o comunitate sau familie la alta. De exemplu, poate fi resimțit ca o alegere utilă, ca o identificare simbolică a comunității sau ambele, într-o oarecare măsură. Poate fi un motiv de rușine sau de mândrie sau pur și simplu irelevant pentru afilierea emoțională la propria comunitate.

Clasificările etnice sunt făcute și refăcute cu finețe de romi, care adesea fac distincția între mai multe tipuri de romi, și cu mai puțină finețe de ne-romi. Afirmațiile celor care pretind, în mod individual sau colectiv, că nu sunt de etnie romă sunt adesea negate de cei care se consideră de etnie ne-romă. Distincțiile etnice sunt folosite ca instrumente morale puternice pentru a judeca oamenii și a atribui merite și vinovații.

Afilieră tradițională, folosirea limbii romani în gospodărie și mândria de a fi rom se stimulează reciproc. Există mai multe forțe vizibile care produc schimbări sistematice în zona afilierii etnice și a construirii propriei identități în raport cu ceilalți. Educația face să scadă folosirea limbii romani și creează noi oportunități pentru interacțiunea cu ne-romi, ceea ce duce la o toleranță sporită față de familiile interetnice. Bunăstarea scade discriminarea.

O direcție viitoare de investigație ar putea fi studierea felului în care experiența migrației duce la reinventarea definițiilor și clasificărilor etnice, pe măsură ce interacțiunile interetnice se diversifică, rețelele sociale se consolidează, iar veniturile cresc. Datele din anchete nu pot capta aceste schimbări acum, întrucât sunt de-abia la început.

4 Stereotipuri, atitudini de distanță socială și contact interetnic

Acest capitol analizează credințele și atitudinile ne-romilor față de romi și, așa cum sunt ei adesea identificați în România, despre *țigani*. Firește, etichetele de romi și *țigani* nu se referă la aceeași realitate socială, întrucât eticheta folosită pentru a-i identifica proiectează și stereotipuri, activează atitudini și arată cine aparține efectiv grupului și cine nu. Chiar dacă în întrebările din anchete și în discuții folosim adesea etnonimul „rom”, trebuie reținut faptul că acesta este în continuare contestat în societatea românească și chiar de romii înșiși, iar termenul de *țigan* este folosit frecvent atât de romi, cât și de ne-romi – deși cu diferite sensuri și conotații. Putem distinge mai multe tipuri de utilizare a etnonimului *țigan*:

1. Autoidentificarea ca țigan; de exemplu, în eșantionul folosit în Barometrul Incluziunii Romilor, 45% din respondenții romi se consideră „rom românizat”, 23% se consideră „pur și simplu țigan”, iar restul de 32% declară că aparțin diferitor subgrupuri (rudari, căldărari, ursari etc.)¹⁴ (Bădescu et al. 2007, p. 8).
2. Folosirea termenului de țigan (de către observatori romi sau ne-romi) pentru referirea la o anumită persoană sau comunitate autoidentificată ca atare (o utilizare „emică” a termenului, pentru a folosi distincția antropologică emic/etic)¹⁵.
3. Folosirea termenului de țigan pentru referirea la persoane nespecificate, a căror autoidentificare este multiplă, diferită sau necunoscută (folosirea termenului de către un observator extern, dar nu o utilizare „etică”, întrucât nu se bazează pe o cunoaștere din interior și pe reflecția sistematică).

Putem spune că romii sunt adesea (ne)văzuți și (greșit) percepuți prin ochelarii țigani (vezi, de exemplu, Citatul 4-6).

Acest capitol folosește informații calitative pentru a discuta stereotipurile legate de țigani, perceperea – bazată pe sărăcie – a romilor ca „oameni-problemă” și invizibilitatea publică a culturii rome (vezi secțiunile 4.1, 4.2 și 4.3). După aceea vom folosi informații cantitative despre atitudinile de distanță socială pentru a schița harta proximității relative resimțite de diverse grupuri etnice unul față de celălalt (vezi secțiunea 4.4). Rapoartele calitative referitoare la comunități ilustrează modul în care sunt apar aceste atitudini și felul în care contribuie, la rândul lor, la apariția oportunităților pentru contactul social interetnic (vezi secțiunea 4.5).

4.1 Țiganii

Stereotipul țigan este o etichetă morală și socială puternică, definind cu claritate presupusa personalitate a persoanei, precum și atitudinile și interacțiunile adecvate cu aceasta. Acest stereotip este folosit în general de ne-romi, dar nu numai. Poate fi utilizat și de romii dintr-o comunitate la adresa altor comunități de romi (vezi Citatul 4-1).

¹⁴ Această distribuție a afilierilor la subgrupuri etnice poate varia de la un eșantion la altul, în funcție de criteriile de selectare a comunităților de romi din localitățile alese în mod aleatoriu.

¹⁵ „Emic”: a înțelege o cultură „dinăuntru”, din interiorul propriului cadru de referință, prin participarea la această cultură.

„Etic”: acea fază din studierea unei anumite culturi – după ce a participat la ea în mod nemijlocit – în care observatorul „ia distanță” și evaluează experiența pe care a trăit-o. Punctul în care o experiență „emică” este „interpretată” folosind termenii explicativi din propria cultură.

Citatul 4-1. Folosirea stereotipului țigani în Nușfalău

Romii din Bakos folosesc exact aceleași stereotipuri și manifestă aceleași atitudini față de romii din Brazilia, Bogbiș și Valcău. Romii din Bakos îi consideră pe romii din Brazilia murdari, necivilizați, boți, bețivi, leneși și așa mai departe. (Nușfalău, Toma 2007)

4.1.1 Ce fel de oameni sunt țiganii?

Stereotipurile etnice legate de țigani, transferate și asupra romilor, sunt bine cunoscute de cetățeni și de autorități și pot fi comunicate cu ușurință și de bunăvoie străinilor, fără răutate (vezi Citatul 4-2). La nivelul anului 2007, în România, filtrul „corectitudinii politice” împotriva exprimării de prejudecăți etnice nu este foarte puternic.

Citatul 4-2. Eticheta de țigan

„Cea mai mare problemă pentru localitatea noastră o reprezintă acea comunitate (de țigani) unde trăiesc aproximativ 350 de oameni. Atitudinea lor față de muncă și de viață este destul de negativă. Au cbeluit deja ieri pe băutura banii pe care îi vor câștiga azi. Nu se gândesc la nimic. (...) Învață unul de la celălalt acest mod dezordonat de viață, așa se nasc și continuă să trăiască așa.” (Funcționar de etnie maghiară din Nușfalău, citat de Toma 2007)

Imagina contemporană a țiganilor contrastează nu numai cu cea a românilor sau a maghiarilor, ci și cu cea a țiganilor din trecut:

Citatul 4-3. Țiganul romantic din Nușfalău

„Încă mai găsim o viziune romanțioasă asupra romilor, mai ales la gadjo mai în vârstă. Ei își amintesc încă de marii lăutari țigani din Nușfalău, care erau cunoscuți atât în țară, cât și în străinătate. Gadjo își aduc aminte de ocupațiile tradiționale ale romilor din Nușfalău: lăutari, cărămidari, fierari. Puternica solidaritate dintre romi este menționată în mod pozitiv aproape de fiecare dată. Respectul și atenția pe care le manifestă tinerii romi față de cei mai în vârstă este o altă trăsătură pozitivă, pe lângă grija pe care romii le-o arată copiilor. În poveștile istorisite de gadjo, aceste imagini sunt valabile pentru întreaga comunitate romă în general, fără a face diferențe între romii din Bakos și romii din Brazilia. Dar subiecții au declarat că acești țigani vechi aparțin deja istoriei. În zilele noastre nu mai există asemenea romi. Numai sărăcia și mizeria rămân constante; chiar dacă mai există lăutari în comunitate, aceștia nu au bani să își cumpere instrumente noi și, oricum, cel mai mare lăutar a murit, iar ceilalți nici nu se pot compara cu el.” (Nușfalău, Toma 2007)

Proiectele de dezvoltare sau caritabile destinate romilor contribuie, în mod neintenționat, la conținutul cognitiv și emoțional al etichetei de țigan. De exemplu, ajutoarele sociale pentru romi pot fi văzute ca fiind nemeritate și discriminatorii (vezi Citatul 4-4) sau o dovadă indirectă a deficiențelor etnice ale romilor (vezi Citatul 4-5).

Citatul 4-4. Percepția asupra ajutoarelor discriminatorii în Colțău

Potrivit unei credințe larg răspândite în localitate, care mi-a fost transmisă de o interlocutoare de etnie maghiară, ne-romii consideră nedrepte toate ajutoarele (ajutor social, proiectele făcute pentru ei, oamenii care vin să se intereseze de soarta lor) pe care le primesc romii, pentru că nu au pământ și nu muncesc. În schimb, maghiarii care se ocupă cu creșterea animalelor și cu agricultura nu primesc niciun fel de ajutor. Potrivit acestei opinii, tot ce se face se face pentru romi și, astfel, „ei ar

putea ajunge mai sus decât maghiarii (al căror sat este)". (I., etnie maghiară, 44 de ani) (Colțău, Iorga 2007)

Citatul 4-5. "Baia socială pentru romi" din Cugir

Multora li se pare ciudat că Baia socială este „pentru romi”, având în vedere lipsa generală de apă caldă din oraș. (Cugir, Stoianovici 2007)

Stigmatul care însoțește etichetele de *țigan* și *țigănie* nu depinde de modul real de viață al oamenilor care sunt identificați ca atare. Se prea poate ca atitudinile față de *țigani* care nu manifestă mărcile stereotipe ale *țiganilor* să fie mai tolerante – dar aceste sentimente particulare nu conduc la o redefinire a categoriei *țiganilor* în sine.

Citatul 4-6. Definirea țiganilor și a țigăniei în Veseuș

Dintre cele trei sate cu populație romă, Veseușul este singurul unde numărul de etnici romi autodeclarați ca atare la recensământul din 2002 este același cu datele adunate de Primărie.

Mulți dintre romii veseușeni ar putea trece cu ușurință drept români. Chiar și la sfârșitul șederii mele în sat, dacă nu aș fi cunoscut deja oamenii, i-aș fi considerat pe majoritatea români. Gazda mea îmi povestea o întâmplare asemănătoare, când mersese cu una din fete s-o înscrie la Liceul Economic din Blaj. Secretara o întrebuse de câteva ori, pentru a se asigura că e cu adevărat romă: „Da, doamnă, doar nu mințim! Vreți să vă vorbesc țigănește?” La fel, când căutase cameră cu chirie pentru copilă în Blaj, îi spusese bătrânei de la început că sunt familie de țigani, de teamă ca nu cumva gazda, aflând mai târziu, să-i creeze probleme. După ce stătuseră ceva timp la povești, bătrâna o luase pe copilă deoparte și o sfătuisse pârîntește: „Mamă-ta asta nu prea e zdrăvăănă la cap să spună așa că e țigană. De parcă ar fi mândră! Să nu mai spui că ești țigană!” Nu există veseușean care să nu îți poată povesti una sau două întâmplări de felul acesta. Față de mine, atitudinea celor pe care îi întâlneam pentru prima dată era una de „înțelegere” – invariabil încercau să-mi arate îngăduință pentru presupusa mea reticență față de romi, întrebându-mă cu ușoară compătimire pentru faptul că trebuia să fiu acolo: „Cum vă simțiți la Veseuș? Cum vă place Veseușul?” Iar continuarea, înainte să apuc să răspund, era de cele mai multe ori: „Ar fi frumos dacă nu ar fi așa multă țigănie, nu?” (Veseuș, Silian 2007)

4.1.2 Explicarea variațiilor comportamentale

Romii și problemele lor constituie adesea, pentru marele public și pentru autorități, o singură entitate, deoarece oamenii sunt considerați a fi sursa problemelor. Această relație de cauzalitate este definită în termeni morali ca răspunderea personală pentru situația în care te găsești. Această responsabilitate nu este văzută în contextul mai larg al diferitelor oportunități și constrângeri cu care se confruntă oamenii. Politicile instituționale, care încurajează un anumit tip de comportament și descurajează altele, sunt de asemenea neglijate în favoarea unei concepții minimaliste despre libertate, conform căreia toți oamenii sunt în egală măsură liberi să facă tot ce doresc. Această concepție are de asemenea avantajul de a nu ține, la prima vedere, cont de etnie, ceea ce îi conferă o legitimitate suplimentară.

Această înțelegere a problemelor sociale care se concentrează asupra oamenilor pare curentă în rândul autorităților locale (vezi Citatul 4-7 și Citatul 4-8).

Citatul 4-7. Neutralitatea aparentă în stereotiparea etnică

„- Trebe să ne-nvățăm că orice consumăm trebuie să și plătim. Deci orice. Dacă dumneavoastră aveți apă, trebuie să plătiți apa.

- Ce credeți că ar fi o soluție pentru problemele romilor?
- Încă o dată, am început și ne oprim aici. Nu există probleme ale romilor, există probleme ale oamenilor. Deci romii nu sunt o categorie separată. Ați auzit vreodată de problemele românilor pe undeva? Ca să integram pe cineva, rom sau român, trebuie noi, în primul rând, să ne adaptăm modului de viață.
- Credeți că este întâmplător că oamenii cu tenul mai închis stau la marginea orașului, în grupuri?
- Nu, dumnealor și-au ales treaba asta. Întrebați-i. Eu, de exemplu, stau în același apartament din '79. Întrebați-i pe dumnealor câte apartamente și-au schimbat. Deci nu tenul contează. Contează cum știi să te gospodărești." (Reprezentant al autorității locale, Lupeni, citat de Geambașu 2007)

Citatul 4-8. Viziunea autorității locale asupra romilor

Merg din nou la Primărie, unde mă întâlnesc cu viceprimarul. Nu dorește să fie interviuat, dar îmi spune propria părere despre romi. Conform spuselor lui, romii sunt prea băgați în seamă și, de când s-a mediatizat problema cu discriminarea romilor, fac pe victimele. Au foarte multe locuri de muncă în localitate, dar nu se prezintă. Este foarte supărat că nu se poate baza pe ei; atunci când se prezintă pentru un post, stau o săptămână și se retrag. (Din jurnalul de teren al unui cercetător)

Explicațiile obișnuite pentru diferențele de comportament dintre romi și ne-romi, cum ar fi diferențele de comportament școlar, includ doi factori principali: factorul economic și factorul cultural.

Citatul 4-9. Explicațiile economice și culturale pentru eșecul școlar în Cugir

Abandonul școlar în rândul romilor și nu numai constituie o altă problemă; din partea romilor, justificarea este atât economică, cât și, cred cadrele didactice, de esență tradițională („nu valorizează învățământul”). Tot de natură economică este și abandonul ne-romilor, familii întregi fiind plecate la muncă în străinătate. (Cugir, Stoianovici 2007)

Se poate considera că acești doi factori sunt corelați într-o „cultură a sărăciei”. Conform acestui tip de explicație, strategiile de viață ale persoanelor de etnie romă sunt cumva autonome, fără o legătură rațională cu contextul exterior (vezi Citatul 4-10). Referirile la sărăcie, chiar dacă pot părea contextuale, de fapt nu sunt, deoarece nu stă în puterea factorilor de decizie locali să schimbe în mod semnificativ acest aspect. Variabilele contextuale care ar putea fi modificate – cum ar fi practicile organizaționale, procesele de comunicare – nu sunt luate în considerare în explicațiile obișnuite.

Citatul 4-10. Explicațiile bazate pe „cultura sărăciei” pentru eșecul școlar, în Nușfalău

„(...) nu vin regulat la școală. E inutil să vii o zi sau două și după aceea să lipsești o lună... asta nu înseamnă nimic. Și cel mai rău e că nu vor. Și asta mă înfurie. Pur și simplu nu vor să iasă din situația în care se găsesc. Deși ar putea, acum chiar ar putea. Pentru că primesc ajutoare sociale, primesc orice, dar tot nu vor... Nu știu. (...) și sunt mulțumiți, copiii învață să trăiască așa... așa văd...” (învățător, școală elementară, secția în maghiară, Nușfalău, citat de Toma 2007)

În general, explicațiile pentru eșecul școlar se concentrează pe partea de cerere și mai puțin pe parte de ofertă de educație. Elevii și părinții sunt considerați singurele elemente fundamentale pentru înțelegerea motivelor pentru care copiii romi abandonează școala, iar școlii în sine i se acordă puțină atenție. Chiar și în cazurile în care organizațiile de învățământ alternativ au succes, acest succes nu este văzut ca o indicație a faptului că este nevoie de o schimbare organizațională – sau poate fi chiar considerat chiar un potențial dezavantaj (vezi Citatul 4-11).

Citatul 4-11. Explicații în termeni de „cerere” și „ofertă” pentru abandonul școlar în Nușfalău

„au construit o clădire mult mai mare, sunt mulți oameni... și e bine... iar (copiii romi din Brazilia) merg acolo la grădiniță. E una... Merg acolo la grădiniță... acum e vacanță, dar se duc și li se dă și de mâncare și copiii mai mari merg acolo, e o cameră unde-și pot face lecțiile, e cineva care îi ajută să învețe... e foarte bine... dar nu știu cât o să fie așa... da, da, acum sunt mulți copii care merg la școală, când cineva lucrează ceva mai mult cu ei, se mai schimbă... e un lucru foarte bun, cred... fiindcă acasă părinții nu se prea ocupă de ei... bieții de ei, merg la școală pentru că primesc de mâncare, iar iarna chiar și baine, cizme... e bine. Dintr-un punct de vedere e bine că primesc, dar din altul nu e bine, pentru că se învață așa... se învață să primească fără să facă niciun efort și se așteaptă să se întâmple mereu așa. Și asta-i nu-i deloc bine. Pentru că primesc tot timpul ajutoare... Nu vreau să zic că n-au nevoie. Pentru că sunt foarte săraci, dar o să se obișnuiască să primească lucruri de pomană și după părerea mea nu e bine. Trebuie să-i ajutăm, pentru că au nevoie, pentru că – să ne ajute Dumnezeu – sunt cazuri unde sunt 8-9 copii, iar părinții n-au serviciu, primesc doar alocația copiilor și ajutorul social, nu-și găsesc de lucru, au nevoie să fie ajutați. Dar... nu vor primi ajutoare tot timpul. Și... nu e bine când oamenii nu se preocupă să repare lucrurile... nu...” (femeie de etnie romă, reformată, Nușfalău – Bakos, citată de Toma 2007)

Influența factorilor organizaționali asupra structurilor motivaționale este exemplificată și de sistemul ilegal de racordare la electricitate din Colțău. În ciuda stereotipului larg răspândit al romilor rău-platnici, organizațiile alternative reușesc să se susțină economic (vezi Citatul 4-12).

Citatul 4-12. Plata pentru electricitate – Colțău

Sistemul de întraajutorare cu electricitate este, în cele mai multe cazuri (chiar și în situațiile în care cei implicați sunt rude), unul profitabil pentru cel care oferă, astfel:

- situația 1: dacă cineva primește curent, dar nu dă mai departe: se împarte pe jumătate factura sau cel care primește plătește tot;
- situația 2: dacă cineva primește curent și dă mai departe: cel care dă nu plătește nimic și se împarte totul între ceilalți sau (foarte rar) se împarte totul la câți sunt, inclusiv cel care dă. (Colțău, Iorga 2007)

Totuși, există și respondenți care înțeleg logica a ceea ce fac cunoștințele și vecinii lor de etnie romă și care caută modalități de a le îmbunătăți situația (vezi Citatul 4-13).

Citatul 4-13. Necesități de infrastructură și practici în privința curățeniei în Colțău

„Eu zic că în primul rând [necesare] ar fi electrificarea caselor de acolo și introducerea apei potabile. Că ei nu au fântâni acolo. Zicem noi că sunt nespălați, murdari sau că nu fac curățenie... Eu fac anchete în tot satul și vă rog să mă credeți că am găsit în comunitatea de romi câte-o casă mult mai curată decât la maghiari. Și nu au apă sau nu au unde să spele hainele, poate nu au bani nici să cumpere sodă sau detergent și poate era mai curat decât la români sau la maghiari... Asta e. Toată ziua-s acasă și au grijă de cum arată casa. Dacă nu pot să aibă grijă de cum arată pe dinafară, măcar pot să aibă grijă pe dinăuntru. Și arată bine.” (femeie de etnie maghiară, 21 de ani, Colțău, citată de Iorga 2007)

Un alt concept larg folosit pentru explicarea tiparelor comportamentale ale romilor este dependența de ajutoare. Ajutoarele materiale sau financiare acordate familiilor de romi sunt considerate de majoritatea ca fiind contraproductive, încurajând o atitudine pasivă față de muncă (vezi Citatul 4-14).

Citatul 4-14. Atitudinile față de ajutoare în Târgu Mureș

În discuțiile succesive avute cu angajații instituției, aceștia și-au manifestat dezacordul față de orice ajutor direct acordat de fundații, exceptând cazurile extreme, deoarece aceste gesturi mențin această percepție a dependenței, a existenței marginale, inferioare, a romilor. (Târgu Mureș, Cengher 2007)

4.2 Invizibilitatea culturii rome

Țigani sunt în general văzuți nu ca purtători de cultură, ci ca purtători de sărăcie și de probleme sociale. Această înțelegere a viziunii despre lume a romilor din punctul de vedere al unei „culturi a sărăciei” este determinată, pe de o parte, de puternicele stereotipuri despre romi și, pe de altă parte, de înțelegerea folclorică a culturii populare – având la bază imaginea idealizată a „țaranului tradițional”.

Citatul 4-15. Definirea romilor din punctul de vedere al sărăciei, în Veseuș

Ca tot românul nesociolog, am pus semnul egalității între „comunitate considerabilă de romi” și „probleme sociale”. Aceeași interpretare am regăsit-o mai târziu și în paginile PUG-ului¹⁶, care înregistrează printre „disfuncționalități” și avertizarea că ponderea mare a populației de etnie romă din unele sate (ale comunei Jidvei) va genera probleme sociale specifice și va necesita asistență și programe de susținere. Populația romă este caracterizată de un comportament demografic diferit de cel al populației majoritare și de un grad mare de sărăcie. (Veseuș, Silian 2007)

4.2.1 Definirea „culturii” și definirea „romilor”

„Cultura” este înțeleasă în mod obișnuit ca un ansamblu de dansuri și costume din trecut, poezii vechi și omniprezentele „tradiții”. Această perspectivă folclorică și nostalgică asupra culturii populare exclude practicile curente ale populației de etnie romă și ne-romă. Chiar și așa, românii (și alte grupuri etnice, precum maghiarii, germanii etc.) au mai ușor acces la această paradă de dansuri și colinde. O asemenea înțelegere limitată și dezechilibrată a culturii este foarte puternică în cazul românilor – dar încă și mai puternică în cazul romilor. Stigmatul asociat termenului de *țigan* și discriminarea care rezultă sunt întărite de – și întăresc definirea „aculturală” a romilor.

Citatul 4-16. Cultura țigănească în serbările școlare din Veseuș

În două ocazii, copiii de la școala din Veseuș au fost invitați să participe cu dansuri țigănești și colinde la serbarea de 1 iunie și la cea de Crăciun, amândouă desfășurate la căminul cultural din Jidvei. La festivitatea de Crăciun, mijlocul de transport pus la dispoziție de Primărie, care ar fi trebuit să-i ducă pe copii dimineața, a întârziat până către prânz. Copii îmbrăcați în costume și rochițe noi au ajuns la serbare către sfârșit, când s-a anunțat pe scenă că elevii din Veseuș și Bălcaciu nu vor mai colinda, pentru că nu sunt îmbrăcați în costume populare. Le-a fost propusă soluția de compromis: să cânte afară, în fața bradului împodobit și nu pe scenă, astfel încât să aibă și ei totuși prilejul să primească pachete de la Moș. Mediatoarea școlară a refuzat. I s-a părut prea mare coincidența ca tocmai copiii de la cele două școli preponderent de romi să nu mai ia parte la serbare. I-a părut rău că nu a anunțat-o nimeni de seara, tot ar fi găsit zece costume populare pe la oameni în sat. În plus, ajungând la spartul târgului, spre sfârșitul spectacolului, veseușenii nu au mai avut mai nimic de văzut pe scenă. Copiii repetaseră mult, părinții „cheltuiseră pentru baine noi ca să îi vadă și pe ei lumea”. „Nu pentru pachete au mers acolo, până la urmă tot copilul a cheltuit un cincizeci de mii în Jidvei pe suc și dulciuri, mai mult decât a costat pachetul.” (Veseuș, Silian 2007)

¹⁶ Plan general de urbanism – comuna Jidvei, 2005, p. 34.

O altă idee frecventă cu privire la cultură dezvoltată în Europa insistă asupra inegalităților dintre diferitele națiuni și societăți (inițial, societățile europene și societățile din colonii), cultura fiind civilizația în opoziție cu natura. Pe baza acestui concept, o națiune poate fi clasificată ca fiind „mai civilizată”, iar altele ca fiind mai puțin civilizate, dar mai aproape de natură.

Dacă e să fie totuși văzuți ca purtători de cultură, romii trebuie să adopte imaginea preexistentă a țiganului romantic, persoană exotică, sălbatică – chiar dacă nu are nicio legătură cu istoria lor locală și cu viața lor:

Citatul 4-17. Copii romi degbizați ca „țigani” în Veseș

„Fetele au fost cu fuste lungi, cu baticuri, împletite cu fonte, mărgel, ca țigăncile. Chiar dacă noi n-avem costume în sat, dar așa o fost.” De Crăciun se aștepta de la ei să poarte costume populare românești, deși sunt romi și nu așa le e portul. (Veseș, Silian 2007)

4.2.2 Opinii cu privire la predarea culturii rome, a limbii romani și la educație

Două treimi din romi cred că toți copiii ar trebui să învețe despre istoria și cultura romilor la școală, în comparație cu o treime din respondenții ne-romi care sunt de acord cu acest lucru (vezi Tabelul 4-1). Această distribuție a răspunsurilor reflectă probabil invizibilitatea actuală a culturii și istoriei romilor în discursul public românesc, de la manualele care ignoră complet istoria romilor din România, până la relatările din mass-media, care îi înfățișează pe romi drept „probleme sociale”.

Majoritatea respondenților sunt de acord că elevii romi ar trebui să învețe limba romani la școală. Există diferențe semnificative din punct de vedere statistic între respondenții romi și ne-romi. De exemplu, 65% din respondenții romi sunt de acord cu limba romani ca disciplină de studiu pentru copiii romi (20% „sunt mai degrabă de acord”, în timp ce 45% „sunt complet de acord”), în timp ce 50% din respondenții ne-romi sunt de acord cu aceeași afirmație.

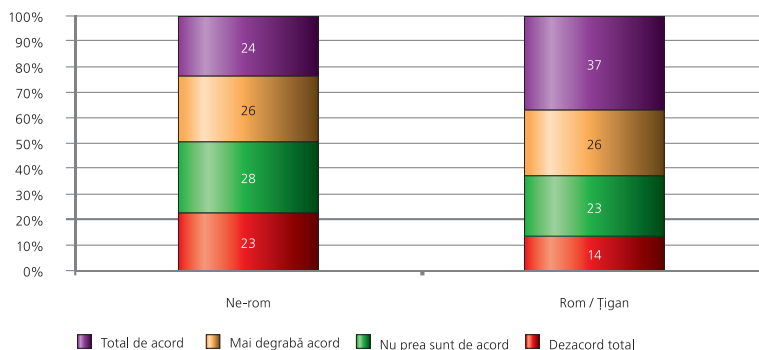
Tabelul 4-1. Opinii cu privire la reforma în educație (procente)

	Copiii romi ar trebui să învețe limba romani la școală		Toți copiii ar trebui să învețe despre istoria și cultura romilor la școală		Trebuie să existe locuri rezervate pentru romi la admiterea în liceu	
	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi
Dezacord total	20	32	15	42	13	28
Mai degrabă dezacord	14	19	19	24	10	24
Mai degrabă acord	20	24	24	19	30	27
Acord total	45	25	43	14	47	20
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Diferențele de opinie între respondenții romi și ne-romi sunt semnificative din punct de vedere statistic pentru toate întrebările (testul Chi pătrat) pentru $p = 0,01$.

Aceeași distribuție a răspunsurilor apare și în Barometrul Incluziunii Romilor, realizat de Fundația pentru o Societate Deschisă, noiembrie 2007 (vezi Diagrama 4-1).

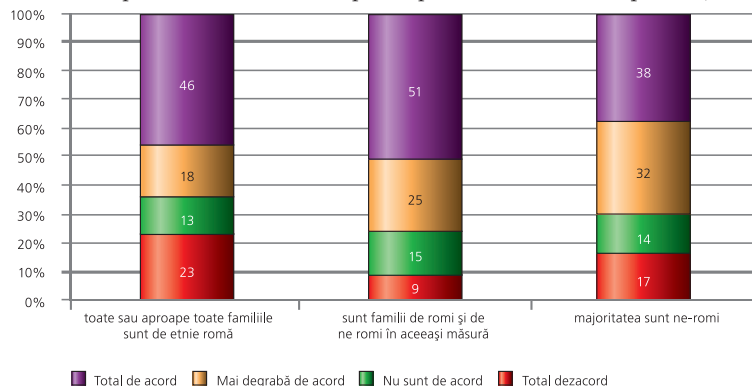
Diagrama 4-1. Opinii cu privire la învățarea limbii romani la școală, după afilierea etnică (BIR 2006) (procente)

Este interesant că părerea cu privire la învățarea limbii romani la școală de către elevii romi nu este decât marginal influențată de folosirea curentă a limbii romani acasă. Persoanele care vorbesc efectiv romani și cele care nu vorbesc au, în medie, opinii foarte asemănătoare. Se pare că limba romani nu este apreciată numai din punctul de vedere al utilității sale pentru respondent, ci și din perspectiva valorii și demnității sale culturale ca disciplină școlară.

Nivelul de educație al respondentului nu are o influență semnificativă. Faptul de a locui într-o zonă populată preponderent de romi (așa cum este percepută de operator) are o influență mixtă: atât acordul puternic, cât și dezacordul puternic cresc, ducând la o opinie publică mai polarizată.

Diagrama 4-2. Distribuția răspunsurilor la întrebarea dacă tuturor copiilor romi ar trebui să li se predea limba romani, după compoziția etnică a zonei (procente)

Același tip de corelații se regăsește și în cazul opiniilor referitoare la predarea istoriei și culturii rome tuturor elevilor (vezi Tabelul 16-8).

4.3 Romii, „romii noștri” și „alți romi”

Așa cum a arătat literatura sociopsihologică despre stereotipuri, informațiile care contravin stereotipului nu duc în mod necesar la schimbări în stereotip (Cernat 2005, pp. 177-196). O

strategie de păstrare a stereotipului în cazul romilor este o construcție bazată pe subtipuri, folosind distincția dintre „romii noștri” și „ceilalți romi”. Prin urmare, informațiile despre „romii noștri” care contravin stereotipului pot lăsa stereotipul general referitor la romi neschimbat.

Citatul 4-18. „Romii mei”, „romii noștri” și „ceilalți romi” din Nușfalău

În Nușfalău am identificat trei dimensiuni: imaginea romilor din România în general, imaginea romilor din Nușfalău în general și relația dintre cele două. Maghiarii, comparând situația etnică din satul lor cu cea din România, consideră că satul lor poate fi considerat un model. Oamenii din Nușfalău nu au avut interacțiuni cu alte grupuri de romi din alte regiuni din România. Știu despre romi în general din mass-media – care nu este niciodată nepărtinitoare și îi prezintă pe romii din România în principal în termeni negativi. Totuși, experiențele lor cu romii sunt diferite și aceasta este cea de-a doua dimensiune. Micile escrocherii făcute de romii din Nușfalău nu se compară cu criminalitatea altor grupuri de romi. Cu toate acestea, în contextul local, aceste escrocherii au devenit cea mai mare problemă a comunității. A treia dimensiune este cea a relațiilor interpersonale. Este interesant că stereotipurile existente aplicate în contextul întregii comunități nu sunt aplicate și în relațiile interpersonale.

În sfârșit, „țiganul meu” e demn de încredere, muncitor, civilizat. Totuși, distanțele sociale și intențiile comportamentale manifestate în relațiile interpersonale corespund celor de la nivelul întregii comunități (al doilea nivel). Gadjó evită interacțiunile strânse cu romii. Firește, există excepții – în cazul relațiilor economice, numărul de interacțiuni este foarte ridicat. Prezența romilor într-o instituție oficială sporește de asemenea numărul de interacțiuni (de exemplu, profesor în școala din localitate, mediator sanitar într-o unitate sanitară etc.). (Nușfalău, Toma 2007)

De exemplu, mai multe rapoarte subliniază faptul că respondenții cred că romii din localitate sunt excepționali, pentru că nu sunt violenți. Cunoștințele personale nu sunt prin urmare folosite pentru a modifica stereotipul, ci sunt compatibilizate cu acesta (vezi Citatul 4-19). Chiar și în localitățile unde nu au fost înregistrate conflicte violente cercetătorii au găsit stereotipuri violente împotriva romilor (vezi Citatul 4-20).

Citatul 4-19. Perceperea rudarilor în Modelu

Din spusele șefului de post al poliției din comuna Modelu reiese că romii rudari sunt foarte liniștiți și nu-i fac probleme; acesta consideră chiar că sunt mai liniștiți decât etnicii români. Nu au fost înregistrate conflicte ample, doar incidente minore pe fondul consumului de alcool. Tot de la acesta am aflat că nu sunt persoane care să nu aibă acte de identitate, iar dacă un astfel de caz există, organele de poliție demarează demersurile legale pentru a-i pune în legalitate. Acesta consideră că rata infracționalității este în scădere și comparativ cu alte comunități de romi din alte zone este foarte mică. (Modelu, Feraru 2007)

Citatul 4-20. Discursul cu prejudecăți împotriva țiganilor din Colțau

Romii colțeieni sunt foarte prietenoși, ospitalieri și toleranți. Le place viața și se bucură de și cu oamenii, oricare ar fi. Am fost atenționat că la ei nu se fură și pot să stau liniștit. (...) Într-una din serile petrecute la bufetul central din sat, am întâlnit niște tineri maghiari (unul de 18, celălalt de vreo 21 de ani). Când le-am zis ce fac în Colțau, au început o pledoarie neargumentată, rasistă, împotriva țiganilor. Începând de la faptul că sunt urâți și nespălați, până la propuneri de alungare sau exterminare. Din păcate, aceste cazuri prezintă un pericol în sine, pentru că părerile expuse de ei nu se întemeiază pe experiențe directe cu populația romă (au declarat că nu au interacționat). Dimpotrivă, un al treilea tânăr (de circa 28 de ani) a spus că a făcut naveta cu bicicleta zilnic, sus, în comunitatea romă, pentru că lucra la un atelier de acolo și nu era nicio problemă, se salutau și gata. (Colțau, Iorga 2007)

4.4 Atitudinile de distanță socială

4.4.1 Măsurile de distanță socială

Din punctul de vedere al romilor, românii sunt, în afară de romi/țigani, grupul etnic acceptat cu cea mai mare bunăvoință. Le-am pus întrebări oamenilor și cu privire la atitudinile lor față de un grup etnic fictiv, numit „pirez”¹⁷. Grupul „pirez” s-a confruntat cu cele mai ridicate niveluri de respingere: aproape 20% din respondenții romi ar declara că nu ar accepta ca pirezii să fie cetățeni români. Situația este similară și în cazul respondenților ne-romi, cu excepția evidentă a distanței sociale față de romi (vezi Tabelul 4-2).

18% din ne-romi ar accepta romi ca membri ai familiei, în timp ce, dintre romi, 54% ar accepta români ca membri ai familiei și 29% ar accepta maghiari ca membri ai familiei. Numai 10% din ne-romi au rude de etnie romă, în timp ce 34% din romi au rude români.

42% din respondenții ne-romi ar accepta un rom ca prieten. Dintre romi, 89% ar accepta un român ca prieten și 45% ar accepta un maghiar ca prieten.

Aproximativ 20% atât din respondenții romi, cât și din cei ne-romi ar accepta o persoană de etnie (fictivă) pireză ca membru al familiei. Aproximativ 30% din romi și gadje ar accepta un pirez ca prieten.

Tabelul 4-2. Distanța socială a respondenților romi și ne-romi față de diverse categorii etnice, inclusiv o categorie fictivă (procente)

	Români		Maghiari		Romi/ Țigani		Evrei**		Chinezi		Pirezi**		Arabi**		Moldoveni (din Republica Moldova)	
Etnia respondentului*	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR
ar accepta ca membru al familiei	54,1	92,3	28,5	37,7	87,0	17,9	20,4	24,4	17,9	19,7	19,7	21,8	20,5	19,9	24,9	29,4
ar accepta ca prieten	89,3	98,6	44,9	56,7	92,6	42,0	32,2	35,4	27,6	31,2	29,8	32,8	30,3	30,9	39,2	51,0
ar accepta ca vecin	95,3	99,5	64,6	68,7	96,0	63,2	45,1	49,9	38,7	40,4	38,9	41,6	39,8	38,6	56,1	63,9
ar accepta în calitate de coleg	97,1	99,6	72,9	77,6	96,7	69,6	59,8	63,6	48,5	54,2	44,8	49,3	47,1	46,3	67,9	72,5
ar accepta în calitate de cetățean al țării	99,0	100,0	83,0	86,0	98,2	80,6	75,6	77,9	65,8	71,8	58,3	64,0	62,4	62,9	83,1	85,0
ar accepta ca turist în țară	99,5	100,0	92,9	94,4	99,2	84,4	91,8	92,3	92,6	93,7	80,9	85,1	85,0	85,9	95,5	94,6
ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară	0,5	0,0	7,1	5,6	0,8	15,6	8,2	7,7	7,4	6,3	19,1	14,9	15,0	14,1	4,5	5,4

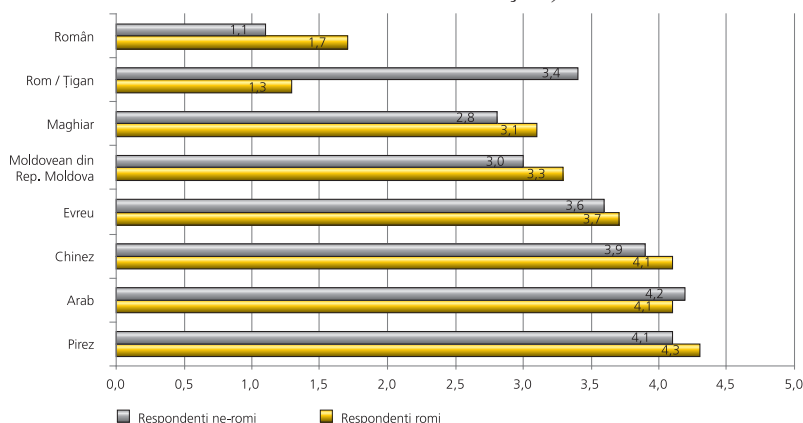
* R = respondent rom, NR = respondent ne-rom

** Nu există diferențe semnificative între răspunsurile respondenților romi și cele ale respondenților ne-romi

Pe o scară a distanței sociale de la unu la șapte, în medie, romii se confruntă cu un grad puțin mai mare de respingere decât moldovenii din Republica Moldova, dar cu un grad mai scăzut de respingere decât evreii, chinezii, arabii sau „pirezii” (vezi Diagrama 4-3). Această medie maschează faptul că romii au cel mai scăzut scor de acceptare ca membri ai familiei: mai puțin de 18% din ne-romi ar fi de acord ca un membru al familiei să fie de etnie romă (vezi Tabelul 4-2). Scorul mediu este mai ridicat, dată fiind acceptarea mai frecventă a romilor ca prieteni sau vecini.

17 Grupuri etnice fictive, precum *Wallonian* sau *Pirenian*, sau au fost folosite în studii stereotipurilor și prejudecăților de E. L. Hartley în lucrarea sa din 1946 “Problems in Prejudice”, New York: Columbia University Press.

Diagrama 4-3. Distanța socială medie față de diferite grupuri etnice, pentru respondenții romi și ne-romi, scor mediu (1 = ar accepta ca membru al familiei, 7 = ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară)

Datele din Barometrul Incluziunii Romilor, realizat de Fundația pentru o Societate Deschisă (vezi Tabelul 4-3) indică de asemenea că aproximativ 63% din respondenții ne-romi din eșantionul reprezentativ la nivel național ar prefera să nu aibă vecini romi, cifră care este în concordanță cu informațiile referitoare la distanța socială din Tabelul 4-2.

Tabelul 4-3. Comparatie cu alte informații referitoare la distanța socială primite de la respondenții ne-romi din Barometrul Incluziunii Romilor, Fundația pentru o Societate Deschisă (2007) (procente)

		Români	Ma- ghari	Romi/ Țigani	Evrei	Chinezi	Pirezi	Arabi	Moldoveni (din Republica Moldova)
Ar accepta ca vecini sau persoane mai apropiate	Anchetă despre incluziune, 2007, ne-romi din eșantionul comparativ	99,5	68,7	63,2	49,9	40,4	41,6	38,6	63,9
	Data de baze a BIR, ne-romi în eșantionul național*	-	76	63	77	-	-	-	-

*Sursa: http://www.sfos.ro/en/comunicate_detaliu.php?comunicat=22#

4.4.2 Influențe asupra atitudinilor de distanță socială

Respondenții romi care folosesc limba romani ca primă limbă maternă păstrează o mai mare distanță socială față de alte grupuri etnice în comparație cu cei a căror limbă maternă nu este limba romani, cu excepția distanței sociale față de romi/țigani, unde corelația este inversă. Putem presupune că, în spatele faptului de a folosi limba romani ca primă limbă maternă se ascunde o legătură mai strânsă cu tradițiile. Cu alte cuvinte, cei a căror primă limbă maternă nu este limba romani sunt asimilați într-o mai mare măsură; comunitățile tradiționale sunt mai închise față de alte grupuri etnice, în timp ce comunitățile mai asimilate tind să fie mai deschise, păstrând în același timp o mai mare distanță față de alți romi. Cei a căror primă limbă maternă este alta decât limba romani sunt, după câte se pare, mai asimilați și păstrează o mai mare distanță socială față de alți romi: 77% din ei ar accepta un alt rom ca membru al familiei, în timp ce, în comunitățile tradiționale, acest procent crește la 94%, iar procentul celor care i-ar alunga pe toți ceilalți romi din țară este de opt ori mai mare (1,6 față de 0,2%).

Tabelul 4-4. Distanța socială a respondenților romi față de diferite grupuri etnice, după limba maternă a respondenților (procente)

	Români		Maghiari		Romi/Țigani		Evrei		Chinezi		Pirezi		Arabi		Moldoveni (din Republica Moldova)	
Limba maternă a respondentului*	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR
ar accepta ca membru al familiei	44,1	67,0	22,5	36,0	94,3	77,1	15,8	26,5	13,7	23,4	15,9	24,6	16,7	25,4	18,8	33,0
ar accepta ca prieten	86,1	93,2	40,4	50,7	98,2	84,9	28,7	36,9	25,0	31,1	28,2	32,0	27,8	33,7	34,4	45,7
ar accepta ca vecin	94,2	96,6	60,5	69,9	98,9	92,2	41,4	50,1	37,7	40,3	38,5	39,7	38,5	41,5	52,8	60,4
ar accepta în calitate de coleg	96,2	98,1	71,6	74,9	99,2	93,3	55,0	66,2	46,7	51,0	43,1	47,1	45,4	49,2	66,0	70,4
ar accepta în calitate de cetățean al țării	98,6	99,4	80,8	85,7	99,8	96,0	67,7	85,5	63,5	69,2	54,0	64,0	60,1	65,5	78,9	88,6
ar accepta ca turist în țară	99,5	99,6	92,3	93,7	99,8	98,4	88,1	96,4	91,9	94,0	77,4	85,1	85,1	85,0	93,7	97,8
ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară	0,5	0,4	7,7	6,3	0,2	1,6	11,9	3,6	8,1	6,0	22,6	14,9	14,9	15,0	6,3	2,2

* R = limba maternă a respondentului este limba romani; NR = limba maternă a respondentului nu este limba romani

Pe baza rezultatelor cercetărilor anterioare cu privire la acest subiect, ipoteza noastră spune că, cu cât nivelul de educație este mai ridicat, cu atât distanța socială a respondenților față de alte grupuri etnice este mai mică. În unele cazuri ipoteza noastră este confirmată, dar în majoritatea cazurilor datele arată o imagine complet diferită. Răspunsurile respondenților romi față de români, evrei, chinezi și pirezi au fost influențate pozitiv de nivelul lor de educație, cu alte cuvinte, cu cât nivelul de educație era mai ridicat, cu atât distanța socială față de aceste grupuri era mai redusă. Distanța socială a ne-romilor față de maghiari și de evrei este de asemenea invers proporțională cu nivelul de educație. Aspectul cel mai interesant este că atât distanța socială a respondenților romi, cât și a celor ne-romi crește în corelație cu nivelul de educație. În cazul romilor, am putea explica acest fapt ca fiind o consecință a politicilor de asimilare forțată.

Tabelul 4-5. Distanța socială medie față de diferite grupuri etnice, după etnia și nivelul de educație al respondenților, scor mediu

	Români		Maghiari		Romi/Țigani		Evrei		Chinezi		Pirezi		Arabi		Moldoveni (din Republica Moldova)	
Țigani	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR	R	NR
Etnia respondentului*	1,7	1,1	3,1	2,8	1,3	3,4	3,7	3,6	4,1	3,9	4,3	4,1	4,1	4,2	3,3	3,0
Total	1,8	1,1	3,2	3,2	1,1	3,1	4,0	3,9	4,3	4,0	4,4	4,3	4,3	4,1	3,4	3,8
Neșcolarizat	1,7	1,1	3,1	2,9	1,3	3,1	3,8	3,7	4,2	4,0	4,4	4,0	4,3	4,3	3,4	3,0
Școala primară neterminată	1,6	1,1	3,1	2,8	1,3	3,3	3,6	3,8	3,9	4,0	4,1	4,2	3,9	4,2	3,1	3,0
Școala primară terminată	1,3	1,1	3,0	2,7	1,8	3,6	3,3	3,4	3,9	3,8	3,9	4,0	4,1	4,1	3,2	3,0

* R = romi. NR = ne-romi

Opiniile respondenților ne-romi sunt influențate în mod semnificativ de posibilitatea contactului zilnic cu persoane de etnie romă. Compoziția etnică a zonei, așa cum este estimată de capul gospodăriei, are o influență importantă asupra coeficienților de distanță socială față de etnicii romi. Aproximativ 23% din locuitorii din zonele locuite de romi ar accepta romi ca membri ai familiei, în comparație cu 17% din locuitorii din zonele ne-rome. În plus, sub 10% din cei care trăiesc într-o zonă locuită de romi i-ar alunga pe toți din țară, în comparație cu mai mult de 15% din cei care trăiesc într-o zonă locuită preponderent de familii ne-rome.

Tabelul 4-6. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi, după etnia majorității din zona în care locuiește respondentul (procente)

	Etnia majorității în zona în care locuiește respondentul		Total
	Romă	Ne-romă	
ar accepta ca membru al familiei	22,9	17,4	18,4
ar accepta ca prieten	51,0	42,3	43,9
ar accepta ca vecin	78,4	61,9	64,9
ar accepta în calitate de coleg	80,4	69,3	71,3
ar accepta în calitate de cetățean al țării	87,6	80,7	82,0
ar accepta ca turist în țară	90,2	84,7	85,7
ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară	9,8	15,3	14,3

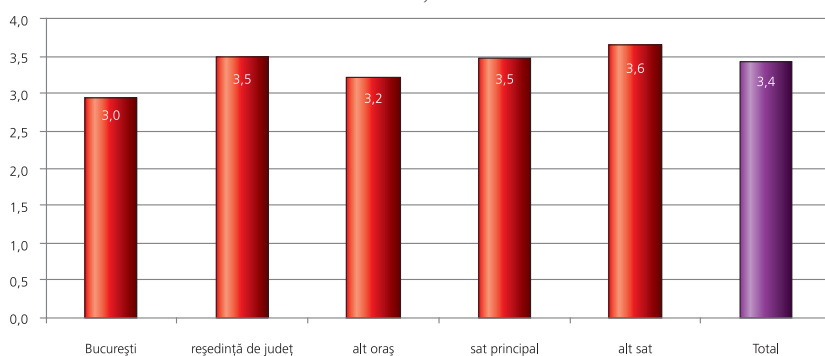
Distanța socială a respondenților ne-romi față de persoanele de etnie romă diferă puternic în funcție de tipul de localitate unde trăiește respondentul. Există o tendință clară aici: acceptarea legăturilor strânse cu populația de etnie romă scade considerabil în funcție de mărimea localității, începând de la capitală până la așezările cele mai mici. În București, acest procent este de 40%, în timp ce în alte sate este mai mic de 10% (vezi Tabelul 4-7). Totuși, în același timp, dacă analizăm numărul celor care ar prefera să îi alunge pe toți romii din țară, cel mai mare procent este tot în București, precum și în „alte sate”. În reședințele de județ și în reședințele de comună procentul ne-romilor intoleranți este ușor mai mic, în timp ce procentele cele mai mici se găsesc în alte mari orașe.

Tabelul 4-7. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi după tipul de localitate (procente)

	Tip de localitate					Total
	București	Reședință de județ	Alt mare oraș	Reședință de comună	Alte sate	
ar accepta ca membru al familiei	40,0	23,3	18,8	16,1	9,5	17,9
ar accepta ca prieten	55,6	44,5	38,0	43,0	39,2	42,0
ar accepta ca vecin	73,3	59,6	65,4	62,3	62,7	63,2
ar accepta în calitate de coleg	75,6	66,4	75,0	68,4	66,5	69,6
ar accepta în calitate de cetățean al țării	80,0	73,3	89,9	79,8	77,2	80,6
ar accepta ca turist în țară	80,0	82,9	92,8	82,5	80,4	84,4
ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară	20,0	17,1	7,2	17,5	19,6	15,6

Dacă verificăm distanța medie a ne-romilor față de romi după tipul de localitate, Bucureștiul pare localitatea cea mai tolerantă sau cea mai deschisă față de romi. Totuși, în același timp, trebuie avut în vedere faptul că această medie maschează faptul că în București se găsește și cel mai mare procent de persoane intolerante (vezi Diagrama 4-4). În alte sate, ne-romii păstrează cea mai mare distanță față de populația de etnie romă.

Diagrama 4-4. Distanța socială medie a respondenților ne-romi față de romi, după tipul de localitate, scor mediu

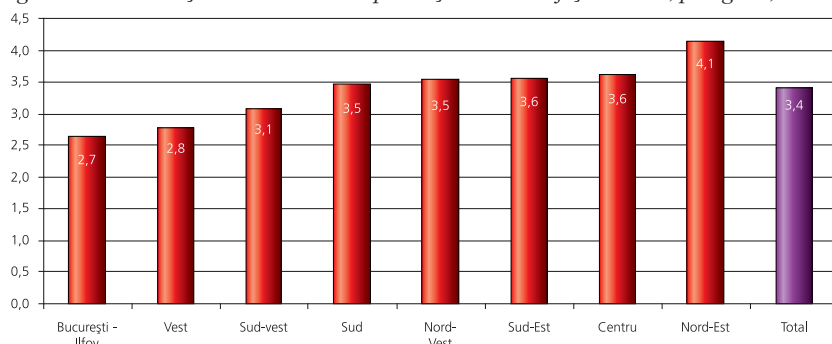
Distanța socială a ne-romilor față de romi diferă de asemenea și din punct de vedere geografic. În București găsim cel mai mare procent de oameni care ar accepta romi ca membri ai familiei (de două ori mai ridicat decât media de la nivelul țării). Lucru la fel de important, în București, procentul celor care ar prefera să îi alunge pe romi din țară se situează undeva între cifrele medii de la nivelul țării. În sud găsim cele mai scăzute procente de ne-romi „deschiși” către romi, mai puțin de o treime din totalul de la nivelul țării; în sud-vest, procentul este de mai puțin de jumătate. O atitudine foarte radicală împotriva romilor este de asemenea foarte rară în vest, urmat de sud-est. Din acest punct de vedere, respingerea cea mai puternică față de romi se găsește în regiunea de nord-est, unde mai mult de 20% din respondenții ne-romi i-ar alunga pe romi din țară – procent de aproape o dată și jumătate mai ridicat decât totalul de la nivelul țării.

Tabelul 4-8. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi pe regiuni (procente)

	Regiuni								Total
	Nord-est	Sud-est	Sud	Sud-vest	Vest	Nord-vest	Centru	București – Ilfov	
ar accepta ca membru al familiei	16,1	28,6	5,1	9,6	26,7	20,4	18,8	36,7	17,9
ar accepta ca prieten	27,4	40,3	39,1	40,7	51,1	44,5	38,2	66,7	42,0
ar accepta ca vecin	40,3	54,5	67,4	75,6	75,6	59,2	58,1	80,0	63,2
ar accepta în calitate de coleg	50,0	59,7	72,5	82,2	80,0	66,5	66,0	81,7	69,6
ar accepta în calitate de cetățean al țării	74,2	79,2	82,6	88,9	91,1	75,9	77,0	85,0	80,6
ar accepta ca turist în țară	77,4	81,8	86,2	94,1	97,8	80,6	80,1	85,0	84,4
ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară	22,6	18,2	13,8	5,9	2,2	19,4	19,9	15,0	15,6

Dacă analizăm scorurile medii pe regiuni, imaginea de ansamblu rămâne aproape la fel: nord-estul prezintă scorul cel mai ridicat pentru cea mai mare distanță socială, Bucureștiul este cea mai deschisă parte a țării, având cele mai strânse relații cu etnicii romi, iar scorul mediu al regiunii de vest se apropie destul de mult de scorul Bucureștiului (vezi Diagrama 4-5). Trebuie să subliniem faptul că aceste scoruri maschează diferențe foarte importante între aceste două regiuni. Chiar dacă sunt de șapte ori mai intoleranți față de romi, ne-romii din București ar accepta romii ca prieteni sau ca persoane mai apropiate, la fel ca și ne-romii din regiunea de vest, care au o rată puțin mai scăzută a intoleranței (vezi Tabelul 4-8).

Diagrama 4-5. Distanța socială medie a respondenților ne-romi față de romi, pe regiuni, scor mediu

4.5 Contactul interetnic

Rapoartele referitoare la comunități indică faptul că acest contact interetnic este profund diferențiat: unii romi iau mult mai des contact cu ne-romi și invers. În același timp, există un dezechilibru vizibil între comunități, întrucât romii sunt mult mai familiarizați cu zonele locuite de ne-romi decât ne-romii cu zonele locuite de romi.

Citatul 4-21. Contact asimetric în Colțau

Așezarea spațială a comunității rome nu permite ieșirea din comunitate decât prin traversarea centrului comunei, ceea ce implică expunere și interacțiune cu populația maghiară. Romii salută în maghiară și primesc răspuns în aceeași limbă. Nu rare sunt cazurile când se opresc și vorbesc sau se întreabă ce fac. Aspectul interesant este că romii cunosc foarte bine partea maghiară, în timp ce maghiarii nu cunosc partea romă a satului. (Colțau, Iorga 2007)

În același timp, contactele informale se limitează de obicei la rude și la vecinii apropiați.

Citatul 4-22. Excluziunea socială și contactul social în Babadag

Probabil că problema excluziunii sociale și a discriminării se simte cel mai acut în rândul celor mai tineri membri ai comunității. Fie că este vorba de triste întâmplări cotidiene – injurături, adresări jignitoare de tipul apelativului „cioară”, imposibilitatea socializării cu alți tineri într-un bar din oraș – sau de experiențe de durată, cum ar fi imposibilitatea găsirii unui loc de muncă, contextul social îl conduce pe tânărul provenind din comunitatea romă de pe Bendea către vechile metode de acțiune, perpetuând starea de lucruri existentă. Fără îndoială se poate declara că unui tânăr țigan turc îi este aproape imposibil să învețe alte roluri sociale decât cele transmise și primite de la familia sa. (Babadag, Gătin 2007)

4.5.1 Discriminarea

Încercările de a evita interacțiunile cu romii duc, în unele cazuri, la practici discriminatorii față de întreaga comunitate (vezi de asemenea datele din anchete referitoare la discriminare, în secțiunea 3.5.4).

Citatul 4-23. Discriminarea în relațiile comerciale din Babadag

Țiganii nu sunt primiți în multe magazine din oraș, mai ales în cele cu autoservire, sub motivul că fură și, desigur, nu de puține ori au fost prinși făcând acest lucru. De

asemenea, le este interzis și accesul în microbuzele care tranzitează Babadagul spre Tulcea sau Constanța, invocându-se lipsa de igienă, așa încât pentru deplasările în afara localității sunt folosite mașinile personale sau trenul. Un alt loc unde ȣigani nu sunt primiți sunt barurile din oraș, reproșându-li-se comportamentul necivilizat și zgometos, care îi deranjează pe ceilalți clienți. (Babadag, Gătin 2007)

Cercetătorii de teren fac distincția între două tipuri de discriminare cu care se confruntă etnicii romi: discriminarea economică și discriminarea etnică. Discriminarea economică apare atunci când oamenilor li se aplică un tratament inegal, în funcție de situația lor economică – de exemplu, când politicile publice, cum ar fi îmbunătățirea infrastructurii, sunt făcute în așa fel încât de ele să beneficieze doar zonele mai înstărite. Atât romii, cât și românii pot fi afectați de discriminarea economică.

Citatul 4-24. Discriminarea economică vs. discriminarea etnică în Cugir

Pentru că nu există niciun cartier locuit exclusiv de romi, ar fi hazardat să lansăm ipoteza conform căreia aspectele sociale negative din acele zone ar aparține doar lor. Contrar acestei idei, problemele legate de canalizare, de utilități precum agentul termic, de starea defectuoasă a drumurilor aparțin tuturor cetățenilor Cugirului. În urma unei vizite pe Râul Mic, am auzit plângeri legate de aceste chestiuni atât la romi, cât și la vecinii lor români, toate criticile îndreptându-se către Primărie. E drept, starea cartierelor marginase lasă mult de dorit, în contextul în care anumite zone mai centrale, „de vile”, sunt puse la punct din foarte multe puncte de vedere, inclusiv în privința căilor de acces rutier. (Stoianovici, raport de cercetare, Cugir)

Totuși, întrucât persoanele de etnie romă sunt adesea semnificativ mai sărace decât altele, sunt afectate simultan de ambele tipuri de discriminări – sau de o combinație între cele două. Trasarea distincției dintre ele este o problemă dificilă.

Citatul 4-25. Discriminarea în relațiile de muncă din Colțau

Printre persoanele de astăzi, V., soția unui lider local, a vorbit despre cum discriminează ungurii și despre faptul că le cer ȣiganilor care merg la magazinele lor să ceară în ungurește, dar atunci când îi cheamă la muncă li se adresează în românește. Că își bat joc de ȣiganii zilieri cu mâncarea, că ungurii au o părere foarte proastă despre ȣigani – pe care nici nu-i cunosc și de aceea își permit să-și bată joc de ei, crezând că sunt nespălați și că pot mânca orice. A spus că toată lumea ar trebui să vorbească românește la magazine, la Primărie și așa... „că doar trăim în România, nu în altă parte”. (Colțau, Iorga 2007)

Citatul 4-26. Evaluarea discriminării etnice în Cetățeni

În ultima perioadă a cercetării am început să am sentimentul, din ce în ce mai pregnant, că, în privința discriminării etnice (deși aș prefera să înlocuiesc cuvântul „discriminare” cu sintagma „diferență etnică”) lucrurile nu stau tocmai așa cum le afișează la prima vedere romii sau românii, adică, după expresia localnicilor din ambele tabere, „la noi nu se face diferență”. Am început să simt această schimbare în special după contactul cu oficialitățile comunei, cu profesorii, polițiștii, funcționarii Primăriei, medicul. (...) În aceste interviuri se poate remarca o anumită duplicitate, uneori neconștientizată, față de romi și de problemele lor. Recunosc că există probleme sociale la romi, pentru că nu au încotro, sunt evidente, susțin că s-au implicat în rezolvarea lor prin diferite proiecte, dar nu înțeleg totuși de ce atâtea eforturi, proiecte, cercetări etc. pentru romi, la ce bun toate astea. Nu înțeleg rostul discriminării pozitive și consideră că nu este benefică pentru societate în genere. Ar fi de preferat o politică de asimilare pentru că, de exemplu, la ce bun învățământ în limba romani, atâta timp cât lumea tinde spre globalizare, îmi spunea un profesor. (...) Pe de altă parte, susținea că romii au felul lor de a trăi, de a fi, abilitățile lor și că din asta nu îi scoate nimeni. Prin urmare, domnul profesor se contrazicea, de vreme ce nu sunt

la fel, nu trăiesc la fel ca majoritarii, nu pot fi asimilați și integrați complet în rândul acestora. Ideea asimilării nu survine la cei intervievați ca urmare a vreunei teorii specifice, ci mai degrabă dintr-o gândire egocentrică. (Cetățeni, Isan 2007)

În același timp, conștientizarea discriminării poate duce la încercări de a o reduce.

Citatul 4-27. Strategii de tratament egal în Babadag

Trebuie totuși menționată aici și încercarea administrației locale de a păstra echilibrul între cartierul Bendea, locuit de țigani turci și celelalte cartiere ale orașului. Din declarațiile primarului, dar și din observațiile făcute personal, se poate constata că strategia Primăriei este de a demara lucrări de îmbunătățire și/sau înlocuire a rețelei de apă, de iluminat public, de drumuri etc. în restul orașului, concomitent cu unele de același tip în cartierul țiganilor turci, tocmai pentru a preveni posibilele critici din ambele părți (în perioada când s-a desfășurat cercetarea se lucra în paralel la două drumuri, din care unul în cartierul Bendea). (Babadag, Gătin 2007)

O situație interesantă este discutată de Silian (2007) în Veseuș, unde etnicii romi se confruntă cu imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă în afara comunității. Zvonurile, precum și afirmațiile mai mult sau mai puțin directe indică o înțelegere între patronul din localitate, care beneficiază de forța lor de muncă, alți patroni și autoritățile locale – o strategie care este văzută drept binevoitoare și paternalistă, dar, dacă este adevărată, este de fapt exploatare și discriminatorie:

Citatul 4-28. Strategii de izolare în Veseuș

Cu toate acestea, toți sătenii sunt de părere că slaba implicare a autorităților în asfaltarea drumurilor nu are nimic de-a face cu incompetența aleșilor. Dimpotrivă, cred că există un fel de înțelegere între proprietarul fabricii de vin și primar: „Doamnă, alții construiesc kilometri de șosea! Kilometri! Becali singur a construit sate și a pus un indicator la intrare, pe care scria „Becali”! Și aici nu pot construi 6 km de șosea?! Ce s-a întâmplat, au rămas fără bitum și fără pietre? Sau preferă să nu facă drum asfaltat pentru că proprietarului i-e frică să nu plece forța de muncă din Veseuș? Așa văd eu lucrurile!” Suspiciunile oamenilor sunt întărite și de alte zvonuri referitoare la intervențiile proprietarului la alți contractori din domeniul construcțiilor de drumuri, cerându-le acestora să nu angajeze oameni din Veseuș. Într-un mod pe care l-aș numi paternalist dacă n-ar fi chiar mai cinic, primarul comunei explică cum i-a izolat el pe romii din Veseuș: „Mai mult – nu că ar fi benefic, pentru că nu pot să spun că e benefic, dar faptul că infrastructura până în satul unde am derulat acest proiect costisitor (e vorba de un proiect Phare pentru înființarea unui magazin de împletire a coșurilor) este proastă. Drumul este dificil, e aproape imposibil de mers pe el, așa că, într-un fel, i-am obligat să stea mai mult în sat și să facă asta – să îndeplinească coșuri și așa mai departe.” (Veseuș, Silian 2007)

4.5.2 Rudele și familia

Relațiile de familie reprezintă una dintre zonele care limitează cel mai mult contactul interetnic – fapt confirmat de datele referitoare la distanța socială (vezi Tabelul 4-2): procentul ne-romilor care ar accepta romi ca membri ai familiei este mai scăzut decât pentru orice alt grup etnic inclus în studiu.

Citatul 4-29. Caracterul închis al relațiilor de familie din Colțău

Căsătoriile interetnice între romi și maghiari sunt rare și condamnate de partea maghiară. „Niciodată nu este admis ca unul dintre maghiari să se căsătorească sau să steie în concubinaj cu unul dintre romi. Nu știu... Eu zic că e o mai mare groapă între maghiari și romi decât între români și romi. Deci, fac foarte mare ciudă din căsătoria a 2 persoane.” (G.A., de etnie maghiară, 21 de ani) (Colțău, Iorga 2007)

Citatul 4-30. Căsătoriile interetnice în Valea Mare

Există cazuri de căsătorii mixte, între români și țigani, dar întotdeauna trecerea s-a făcut spre familia romă, pentru că ei sunt de părere că un român între țigani poate conviețui în liniște, pe când invers nu. (Valea Mare, Turcitu 2007)

Citatul 4-31. Relațiile informale în Nușfalău

Gadjo nu au relații informale cu romii. Interacțiunile se limitează la relațiile economice. Instituția naștitului, singura care poate fi interpretată drept informală, a dobândit o nouă interpretare în rândul locuitorilor. Chiar dacă, inițial, gadjo acceptau această relație în virtutea unei conștiințe etice și religioase, această relație este treptat redefinită în termenii economiei informale. Astfel, instituția naștitului a devenit o formă mai subtilă de relații economice între gadjo și romi sau, în unele cazuri, o consecință sau a condiție a aceluiași tip de relații. (Nușfalău, Toma 2007)

Romii sunt mult mai deschiși la căsătorii interetnice decât gadje. Totuși, această deschidere nu este lipsită de restricții. Unele comunități de romi preferă căsătoriile endogame în interiorul propriului neam (vezi, de exemplu, Citatul 3-21), în timp ce altele preferă să îi evite pe gadje. Silian (2007) ilustrează multitudinea raționamentelor care conduc la o asemenea preferință (vezi mai jos).

Citatul 4-32. Opinii cu privire la exogamie în Veseuș

Cum adesea eram nemulțumită de răspunsurile la întrebările mele destul de generale despre relațiile dintre romi și alte grupuri etnice, am încercat să aduc discuția pe un teren mai specific. Căci, pentru sociologi, căsătoria este, în mod clasic, un indicator al relațiilor interetnice. I-am întrebat pe romi despre familiile mixte: Vi s-a întâmplat să vă îndrăgostiți de un băiat român când erați tânăra? V-ați lăsa copilul să se căsătorească cu un român/româncă? Dacă ar veni acasă cu o mireasă/un ginere român(că), ar fi vreo problemă? Răspunsurile nu arată nicio urmă de îndoială cu privire la faptul că românii ar putea fi soți buni – dimpotrivă, o căsătorie mixtă este un semn că romii se pot ridica la nivelul românilor: „Firește că ne-am bucura, pentru că și noi suntem civilizați, doar că ar trebui ca și românii să vrea să se căsătorească cu țigani. Sunt tineri și umblă împreună. Sunt romi pe care nu-i deosebești de copii români, care sunt educați și vin din familii frumoase. Sunt și din astea! Sunt destule (căsătorii între oameni din diferite grupuri etnice).” De fapt, romii își demonstrează în mod constant calitățile umane în fața membrilor altor grupuri etnice, pentru a se bucura de atenția acestora. Am întrebat-o pe bătrâna Veronica cum stăteau lucrurile cu sașii: „Mă înțelegeam bine cu unguroaicele alea, plantam copaci, nu ne țineam mândre – noi mâncam de la ele și ele mâncau de la noi”. Altădată, persoanele intervievate au nostalgia lumii așezate, simple de acum douăzeci de ani, când fiecare avea nația lui și oamenii nu „înnebuniseră”, ca acum: „Maria: Ducă-se pe pustii! Un maghiar? (Râde din toată inima, de parcă n-ar fi auzit niciodată așa o glumă – o femeie de etnie romă măritată cu un maghiar.)

Alina: De ce nu?

Maria: N-avem nevoie de români și de maghiari.

Alina: De ce, ce au?

Maria: Nația noastră! (Râde din nou, cu poftă.) Nația noastră.

Alina: De ce vă era frică – să fiți nora unui maghiar sau de faptul că erau oameni care...

Maria: Doamnă, nu era ca acum. Când vedeam un român, o luam la fugă, de frică să nu ne bată. Nici nu ne trecea prin cap să stăm de vorbă cu el! Nația noastră! Nu-i mai bine așa – cu nația ta?

Alina: Nu știu.

Maria: E mai bine! Și ce zice româncă: Du-te dracului, țigane! Sau românul: Du-te dracului, țigăna! Sunteți țigăna, nu? Dar altfel nu-mi dau seama...

Alina: Ziceați că vă înțelegeați destul de bine.

Maria: Păi... Acum ne înțelegem bine, dar acum 23 de ani nu era așa. Nu știu ca vreo țigancă să se fi măritat cu un român sau un maghiar... Am 39 de ani, dar n-am auzit niciodată de așa ceva?

Alina: Dar un sas și o țigancă?

Maria: Nu! N-am avut așa ceva în sat! Sas cu țigancă. Nu! Oamenii au înnebunit în ultima vreme. Dă-le pace! Dacă nu-i din nația ta, dă-i pace!” (Interviu cu o femeie de etnie romă, Veseș, citat de Silian 2007)

4.5.3 Caracterul închis al familiilor

Gradul de deschidere al familiilor față de membrii altor grupuri etnice diferă în mod semnificativ între familiile rome și ne-rome. 34% din respondenții romi (capi de gospodărie) au în familie membri de etnie română, iar 9% din respondenții romi au în familie membri de etnie maghiară. În ansamblu, aproximativ 40% din respondenții romi au în familie membri de etnie ne-rome – față de numai 6% din respondenții din eșantionul comparativ care au în familie membri de etnie romă.

Aceste date concordă cu informațiile din Barometrul Incluziunii Romilor, care cuprinde un eșantion reprezentativ la nivel național și un eșantion rom reprezentativ.

Tabelul 4-9. „Am rude de etnie romă/română”. Sursa: baza de date BIR 2006 (procente)

„Am rude de etnie romă/română”	Respondenți ne-romi despre rude de etnie romă	Respondenți romi/țigani despre rude de etnie română
Da	9,8	34,3
Nu	90,2	65,7
Total	100,0	100,0

Această asimetrie se reflectă de asemenea la nivel atitudinal: 78% din respondenții romi din eșantionul BIR declară că e bine sau foarte bine ca românii și romii să se căsătorească între ei, față de 53% din respondenții din alte grupuri etnice (Bădescu et al. 2007, p. 11).

Contactele sociale familiale cu familii ne-rome sunt puternic influențate de situația materială a gospodăriei. Aproximativ 60% din respondenții romi care declară că au un nivel de trai decent sau mai mult decât decent au în familie membri ne-romi, față de 30% din cei care nu au destui bani pentru minimul necesar.

Tabelul 4-10. Membrii familiei de etnie ne-romă pentru gospodăriile din eșantionul rom, după nivelul subiectiv de trai (procente)

	Ne permitem...		
	...un trai decent sau mai mult decât decent	...numai minimul necesar	Nu avem destui bani pentru minimul necesar
Numai membri de etnie romă	39	50	70
Membri de etnie ne-romă	61	50	30
Total	100,0	100,0	100,0

În cadrul eșantionul comparativ, 3% din gospodăriile mai înstărite (nivel de trai decent sau mai mult decât decent) au în familie membri de etnie romă, în comparație cu 7% din gospodăriile mai sărace.

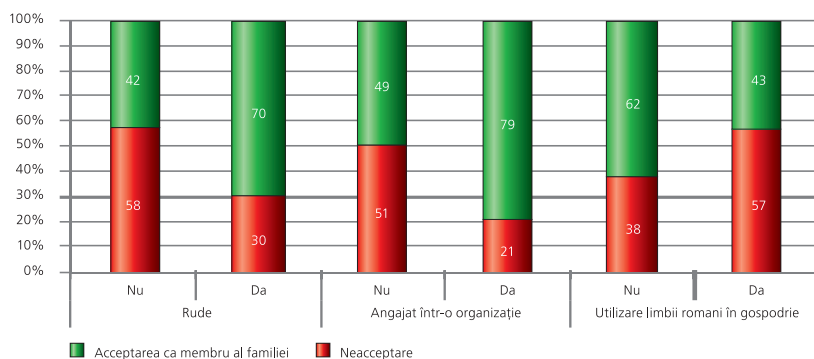
Famiiliile mixte se găsesc de asemenea în acele gospodării care nu folosesc limba romani (vezi Diagrama 3-10). Am analizat variațiile în părerile referitoare la căsătoriile interetnice folosind două modele diferite. Primul model de regresie nu includea decât principalele variabile sociodemografice: afilierea la un subgrup tradițional (după cum s-a discutat mai sus), folosirea limbii romani în gospodărie, educația (dacă persoana este absolventă de gimnaziu/liceu), numărul

de bunuri de consum durabile din gospodărie și domiciliul în mediul urban. Este interesant de văzut că toate au o influență semnificativă din punct de vedere statistic asupra disponibilității de a accepta români ca membri ai familiei, cu excepția notabilă a bunurilor de consum (vezi Tabelul 16-11)*. Romii care își declară afilierea la neamurile tradiționale și cei care vorbesc limba romani în familie sunt mai puțin dispuși să accepte români ca membri ai familiei, în timp ce absolvenții de gimnaziu și locuitorii din mediul urban sunt mai dispuși. Nivelul de bunăstare al gospodăriei, măsurat în funcție de bunurile de consum durabile, nu are nicio influență.

În al doilea model, am adăugat variabile care indicau contactul social cu ne-romi: statutul de angajat într-o organizație, faptul de a avea români sau maghiari în familie și de a avea prieteni români sau maghiari. După adăugarea acestor variabile, numai folosirea limbii romani a continuat să fie semnificativă din punct de vedere statistic. Influența afilierii la un grup tradițional, a nivelului de educație, a domiciliului în mediul urban este explicată prin variabilele interacțiunii sociale (vezi modelul de regresie din anexă, în care sunt incluse doar variabilele semnificative).

După cum era de așteptat, romii care au deja în familie un etnic român sau maghiar își declară mai des disponibilitatea de a accepta un român ca membru al familiei (70%) decât ceilalți (42%). Este interesant că socializarea profesională are un efect similar: aproximativ 80% din angajații din organizații acceptă în familie membri de etnie română, față de 49% din ceilalți. 62% din respondenții care nu folosesc limba romani în familie sunt deschiși la ideea unui membru al familiei de etnie română, în comparație cu 43% din ceilalți.

Diagrama 4-6. Acceptarea persoanelor de etnie română în familie, după limba folosită, componența familiei și statutul pe piața muncii

4.5.4 Relațiile comerciale

Spre deosebire de alte tipuri de interacțiuni, relațiile comerciale sunt cel mai adesea interetnice. Dacă o căsătorie între o persoană de etnie romă și o persoană de etnie ne-romă este excepțională și supusă la intense presiuni din partea comunității, relațiile comerciale sunt de obicei înglobate într-o structură economică locală și nu sunt considerate neobișnuite.

În același timp, relațiile economice sunt bazate pe putere, întrucât dau partenerilor roluri economice relativ stabile și le conferă statut social în consecință. Tranzacțiile comerciale nu reprezintă neapărat un pas spre alt tip de tranzacție – ele au propria logică (vezi Citatul 4-33).

Citatul 4-33. Puterea în relațiile comerciale din Nușfalău

Deși serviciile oferite gadjo de către romi reprezintă o necesitate pentru gadjo, activitățile acestora sunt considerate lipsite de importanță. Mai mult, gadjo sancționează aceste

* Acest model explică aproximativ 8,8% din variația în atitudini (Nagelkerke R pătrat).

activități. Acest fapt se materializează în reproducerea constantă de stereotipuri și în păstrarea distanței sociale la un nivel constant. (Nușfulău, Toma 2007)

În același timp, subangajarea la scară largă a romilor (vezi capitolul despre ocuparea forței de muncă) limitează dramatic oportunitățile de interacțiuni comerciale cu ne-romii. Tipurile de locuri de muncă disponibile în general pentru romi îi situează la baza ierarhiilor de putere, reducând astfel oportunitățile pentru alte relații interetnice.

Tabelul 4-11. Tipuri de ocupații pentru membrii adulți, din câmpul muncii, ai gospodăriilor, după tipul de eșantion (procente)

Tip de ocupație	Eșantion rom	Eșantion comparativ
Proprietar de societate comercială	4,0	5,5
Manager	0,4	1,4
Intellectual/Profesionist	0,7	5,2
Angajat de birou	0,4	2,2
Lucrător în administrație	1,4	5,7
Maistru, tehnician	1,1	3,4
Muncitor calificat	24,7	42,9
Muncitor semicalificat	3,3	1,8
Muncitor necalificat	30,4	10,6
Funcționar public (profesor, polițist etc.)	0,7	3,7
Fermier	2,8	9,2
Agriculator	21,0	2,8
Alta	9,2	5,5
Total	100,0	100,0

De exemplu, în cazul Babadagului, principalul tip de relație nu presupune ocuparea unui loc de muncă sau colegialitatea, ci doar scurte tranzacții între comercianții ambulanți.

Citatul 4-34. Șomajul și segregarea socială în Babadag

Toți cei cu care am vorbit au declarat că nici ei, nici un alt cunoscut de-al lor nu este angajat, acest lucru vorbind despre amplitudinea și frecvența ocupării. (...) Pentru mai toate gospodăriile din comunitate comerțul ambulant reprezintă principala ocupație și sursă de venit. (Babadag, Gătin 2007)

Același raport referitor la comunitatea din Babadag ilustrează două forțe care au afectat în mod negativ oportunitățile de relații economice: pe de o parte, o structură în schimbare a nevoilor (vezi Citatul 4-35) și, pe de altă parte, practicile culturale contradictorii (vezi Citatul 4-36).

Citatul 4-35. Permisele de conducere în Babadag

(...) o achiziție importantă pentru o gospodărie horabai este Dacia papuc, cu care se poate dezvolta comerțul ambulant, dar lucrul cu adevărat dificil este obținerea permisului de conducere. Inițial erau angajați români pe post de șofer care mergeau în aceste deplasări, fiind plătiți cu 300-500 de mii de lei pe zi. În ultima perioadă, numărul țiganilor turci cu permis auto a început să crească (obținerea permisului este un eveniment care se sărbătorește cu fast și cu numeroși invitați, 50-100 de persoane) și au renunțat la colaborarea cu românii. (Babadag, Gătin 2007)

Citatul 4-36. Sentimentele și relațiile comerciale în Babadag

Bugetul familiei este administrat tot de soție, care păstrează banii (și alte lucruri de valoare sau acte) într-un buzunar special, cusut pe interiorul fustei sau șalvarilor, în partea din față, în zona pelviană, de unde îi scoate de fiecare dată când e nevoie. Obiceiul acesta stârnește dezgustul și nemulțumirea mai ales vânzătoarelor de la magazine, care refuză să le primească banii și să le vândă marfa. (Babadag, Gătin 2007)

Un alt exemplu de semnificații contradictorii ale aceleiași practici („normal” pentru romi și „rușinos” pentru ne-romi) este ilustrat de Toma (2007) în Nușfalău: părinții romi vând adesea bunurile pe care le-au primit ca ajutoare. Acest fapt este considerat în general drept lipsă de respect față de donatori și este blamat în consecință.

Pe de altă parte, chiar dacă relațiile comerciale sunt supuse unei distribuții dezechilibrate a puterii, practicilor discriminatorii și interpretărilor contradictorii, uneori sunt generatoare de încredere și funcționează ca situație din care toată lumea are de câștigat (vezi Citatul 4-37).

Citatul 4-37. Comerțul și încrederea în Nușfalău

Sărăcia și lipsa de bani îi silesc pe mulți romi să cumpere mâncare și alte produse pe credit. Acest sistem informal de credit, fără dobândă, se numește „lista”, deoarece proprietarii de magazine notează toate produsele pe care le vând, menționând de asemenea data exactă a plăților. Data este fixată de cumpărători, întrucât aceștia știu exact data la care vor primi bani. La începutul acestei practici, proprietarul era cel care stabilea data plăților, dar s-a dovedit a fi un obicei ineficient, întrucât puteau apărea neînțelegeri care duceau apoi la neîncredere din partea proprietarului. Fiind obligat să continue afacerea de familie – singura sursă de venit – proprietarul și-a schimbat politica și a hotărât să se adapteze după clienți. Clientela sa e formată în special din romi. Contrar așteptărilor, magazinul său este unul dintre cele mai prospere din sat. Una dintre explicații ar putea fi faptul că are un cerc stabil de clienți. Cumpărătorii romi îi sunt fideli și plătesc la timp, pentru că, dacă îi pierd încrederea, pierd aproape orice acces la necesitățile de bază.

Pentru unii locuitori, existența „listei” este semnul ultim al sărăciei. Dar – după cum am văzut –, dincolo de sărăcie, este și un semn de încredere. (Nușfalău, Toma 2007)

4.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Aproximativ 50% din gadje sunt de acord că elevii romi ar trebui să învețe limba romani la școală, față de 65% din respondenții romi.
- Aproximativ 47% din gadje sunt de acord să existe locuri rezervate pentru romi în licee, față de 77% din romi.
- Aproximativ 33% din gadje sunt de acord că elevii ne-romi ar trebui să învețe istoria și cultura romilor la școală, față de 67% din romi.
- Respondenții romi mai educați acceptă mai des relații strânse cu gadje. Din contră, ne-romii mai educați acceptă mai rar relații strânse cu romii.
- 18% din ne-romi ar accepta romi ca membri ai familiei, în timp ce, dintre romi, 54% ar accepta români ca membri ai familiei și 29% ar accepta maghiari ca membri ai familiei. Numai 10% din ne-romi au rude de etnie romă, în timp ce 40% din romi au rude de etnie română.
- 42% din respondenții ne-romi ar accepta un rom ca prieten. Dintre romi, 89% ar accepta un român ca prieten, iar 45% ar accepta un maghiar ca prieten.

- Aproximativ 20% atât din respondenții romi, cât și din respondenții ne-romi ar accepta o persoană de etnie (fictivă) pireză ca membru al familiei. Aproximativ 30% din romi și din gadje ar accepta să aibă un prieten pirez.
- 34% din romi au în familie membri de etnie română, iar 9% din romi au în familie membri de etnie maghiară. În ansamblu, aproximativ 40% din romi au în familie membri de etnii ne-rome – față de numai 6% din respondenții din eșantionul comparativ care au în familie membri de etnie romă.

Romii trăiesc în România de secole, dar tot sunt străini pentru gadje. Atitudinile de distanță socială ale românilor față de romi sunt foarte reci – mai ales în ceea ce privește acceptarea lor ca membri ai familiei. Este interesant de remarcat că bunăstarea gospodăriei nu afectează deschiderea romilor față de potențiali membri ai familiei de etnie română, dar absolvirea gimnaziului are influență. Este de asemenea interesant că efectul de „toleranță” al educației se datorează de fapt efectului său pozitiv asupra oportunităților de contact interetnic. Așa cum am discutat în secțiunea despre caracterul închis al familiei, dacă controlăm aceste contacte, influența educației și a domiciliului în mediul urban dispare.

O concluzie generală este că șansele de stabilire de relații între romi și ne-romi sunt scăzute – fie că este vorba de relații familiale, de cooperare între vecini sau doar de interacțiuni comerciale. Relațiile interetnice sunt rare și, atunci când există, sunt cel mai adesea bazate pe putere și, de asemenea, cel mai adesea, participanții romi se află în poziția predominantă. Această concluzie este susținută de datele prezentate în tot restul textului, cum ar fi informațiile despre segregarea rezidențială și segregarea educațională. Vedem cum, în școlile rome, relația profesor-elev, care ar putea fi baza unei experiențe formative, devine câteodată doar o experiență de conviețuire lipsită de sens.

Lipsa de disponibilitate față de alte etnii este reciprocă, dar asimetrică. Datele statistice și calitative indică faptul că gadje se opun mai mult interacțiunilor cu romii decât romii în relația cu ne-romii.

Această asimetrie în atitudinile față de interacțiuni este întărită de lipsa de oportunități pentru cunoașterea nemijlocită. Informația mediată – mai ales ca informație la mână a doua sau conținut mass-media – este mult prea des influențată de afirmații stereotipe, care sunt principalul cadru pentru interpretarea și povestirea oricărui eveniment în care este implicat un *țigan*.

PARTEA III

CALITATEA VIEȚII

5 Experiențe divergente

Așa cum ilustrează citatul următor, sărăcia extremă este încă o experiență foarte tangibilă pentru multe familii de romi. Următoarele capitole analizează dimensiunile cantitative ale vieții la limită.

Citatul 5-1. Traiul în sărăcie extremă în Timișoara

A doua zi mă întâlnesc cu E.L. de dimineață. Luăm un troleu și mergem către CAS. Cam într-o oră rezolvăm acolo, se dau numere de ordine, stăm până ne vine rândul. Plătim asigurarea. O plătim și pentru octombrie, astfel I.L. va putea sta la spital nu doar patru zile care au mai rămas din septembrie, ci și în octombrie, dacă este nevoie. Pornim către spital, ne ia desigur mult și acest drum, între timp povestim de toate cu E.L. Despre cum trăiesc ei; cum și-au făcut un WC săpând o groapă și punând în jur niște scânduri; de unde își aduc apa; cum stau copiii la lumânare; cum își fac de mâncare (vara făcând foc afară); n-au lemne pentru încălzire (folosesc baine și flacoane); despre șobolanii uriași care le umblă prin casă; despre cum nu primesc copiii manuale la școală și cum n-au reușit să învețe să citească și au fost lăsați repetenți; despre disperarea ei fără sfârșit; despre cum trebuie să fie ea și femeie și bărbat, pentru că I.L. este bărbat și nu poate lucra (nu putea nici înaintea accidentului); despre cum lui I.L., înainte de accident, la pocăiți, i s-a spus că i se va întâmpla ceva și cum Dumnezeu i-a arătat că îl poate omori, dar l-a lăsat în viață; despre foamea copiilor, despre cum le-au ars barăcile și cum s-au întors la ei cei cu pricina, să-i certe că „au făcut scandal la ziare și televiziune și i-au făcut de rușine”. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

5.1 Experiența foamei

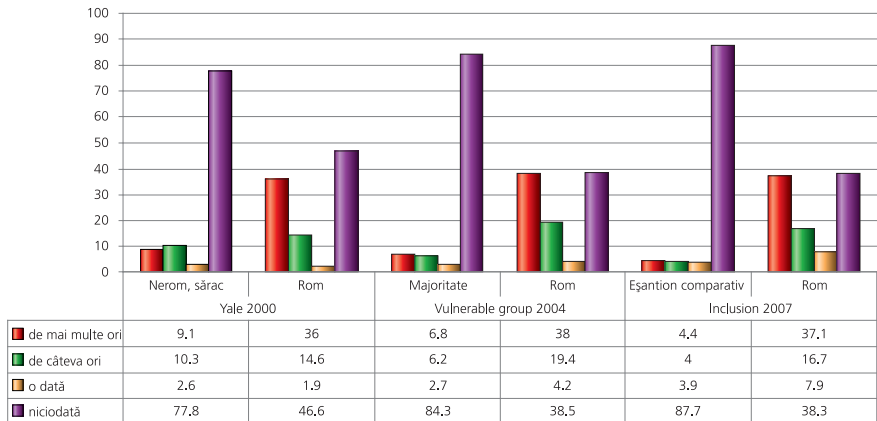
Unul dintre indicatorii relevanți ai sărăciei extreme este experiența foamei. Aproape 60% din capii romi de gospodărie declară că, cel puțin o dată în ultima lună, cineva din gospodăria lor s-a dus la culcare flămând pentru că nu avea ce mânca, în comparație cu 12% din respondenții ne-romi.

Tabelul 5-1. Experiența foamei pentru respondenții romi și ne-romi

Mă scuzați că vă întreb, dar s-a întâmplat în ultima lună ca dumneavoastră sau unul dintre membrii gospodăriei dumneavoastră să vă culcați flămând pentru că nu aveți ce mânca?	Romi din eșantionul rom	Ne-romi din eșantionul comparativ
1 Niciodată	38	88
2 O dată	8	4
3 De câteva ori (2-3)	17	4
4 De mai multe ori (4 sau mai multe)	37	4
Total	100,0	100,0

În Diagrama 5-1 se observă că răspunsurile la aceste întrebări au rămas remarcabil de constante de-a lungul anilor, mai ales în eșantionul rom. Anchetele efectuate în perioada 2000-2007 indică faptul că aproximativ 37% din romi au avut sistematic experiența foamei, față de numai 6% din ne-romi. Și în cazul ne-romilor există o stabilitate considerabilă a datelor; informațiile din ancheta Yale se referă la un subeșantion de respondenți săraci ne-romi, ceea ce explică de ce ocurența foamei este mai ridicată decât în celelalte două anchete.

Diagrama 5-1. Analiză comparativă a expunerii la foame (procente)

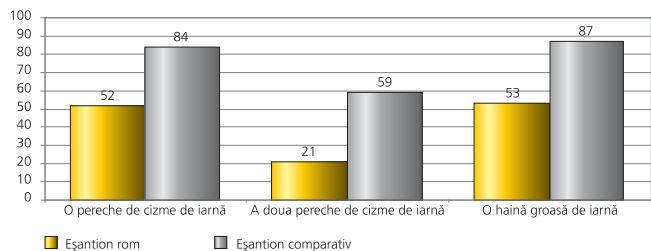

5.2 Experiența frigului

Dacă luăm în considerare numărul de camere care sunt încălzite în timpul iernii și numărul total de membri ai gospodăriei, vedem că, în medie, în timpul iernii, gospodăriile rome trebuie să adăpostească 3,1 membri / cameră încălzită (3,4 membri în gospodăriile din mediul rural și 2,8 membri în gospodăriile din mediul urban), în timp ce gospodăriile din eșantionul comparativ trebuie să adăpostească 1,5 membri / cameră încălzită (1,7 în gospodăriile din mediul rural și 1,3 în gospodăriile din mediul urban). Prin urmare, în timpul iernii, densitatea în camerele încălzite este dublă în gospodăriile rome în comparație cu gospodăriile ne-rome.

Copiii se luptă de asemenea mai frecvent cu frigul în gospodăriile rome. Numai jumătate din gospodăriile rome își pot permite să dea fiecărui copil un set de haine de iarnă și o pereche de cizme și mai puțin de un sfert își pot permite o a doua pereche de cizme pentru fiecare copil – față de 60% din eșantionul comparativ (vezi mai jos).

Diagrama 5-2. „Au toți copiii (sub 14 ani) din gospodărie...” (procente)

Dacă ne uităm la toți copiii cu vârste cuprinse între 1 și 14 ani, vedem că 53% din copiii rome trăiesc în gospodării care nu își permit câte o pereche de cizme pentru fiecare, în comparație cu 15% din copiii ne-romi; 53% din copiii rome trăiesc în gospodării care nu își permit o haină groasă de iarnă pentru fiecare, față de 13% din copiii ne-romi.

5.3 Condiții de dormit

Calitatea somnului este de asemenea afectată de aglomerația din gospodăriile rome, unde dorm în medie 1,9 persoane / pat, față de 1,4 în eșantionul comparativ. Este interesant că numărul mediu de persoane / pat nu diferă în localitățile rurale față de localitățile urbane, nici în ceea ce îi privește pe romi, nici în ceea ce privește eșantionul comparativ.

Nivelul subiectiv de trai al gospodăriei este asociat cu condițiile de dormit în cazul gospodăriilor rome, dar nu și în cazul eșantionului comparativ. Aceasta indică faptul că această nevoie de bază a fost rezolvată în mod mulțumitor în toate gospodăriile ne-rome, dar este satisfăcută la diferite niveluri în eșantionul rom.

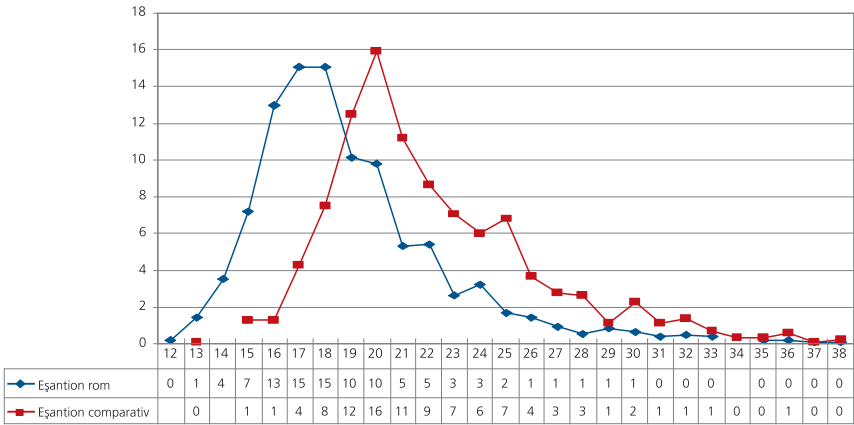
Tabelul 5-2. Numărul mediu de persoane / pat, după nivelul subiectiv de trai

	Eșantion rom	Eșantion comparativ
Trai decent sau mai mult decât decent	1,6	1,4
Doar minimul necesar	1,8	1,4
Insuficient pentru minimul necesar	2,0	1,4
Total	1,9	1,4

5.4 Vârsta la prima naștere

Există o diferență de aproximativ trei ani între vârsta la prima naștere a femeilor din eșantionul rom în comparație cu femeile din eșantionul comparativ (vezi Diagrama 5-3). Majoritatea (55%) din femeile din eșantionul rom au avut prima sarcină când erau încă minore, față de 14% din eșantionul comparativ. 16% din femeile din eșantionul comparativ au avut prima sarcină după 25 de ani, față de 5% din femeile din eșantionul rom.

Diagrama 5-3. Vârsta la prima naștere după eșantion (procente)

Un model de regresie al vârstei la prima naștere a tuturor femeilor care au luat parte la anchetă, care dă seama de 17,5% din variație (vezi Tabelul 16-26), indică faptul că educația și etnia romă au influențe aproape egale. Este de asemenea interesant de remarcat că domiciliul în mediul urban nu are nicio influență. (Vârsta nu este inclusă în model, întrucât nu avem informații complete cu privire la femeile care nu și-au încheiat perioada de fertilitate.)

Dacă analizăm cele două eșantioane separat, vedem că aproximativ 10% din variația vârstei la prima naștere se explică prin educație și prin vârstă, fără nicio contribuție semnificativă din partea domiciliului în mediul urban.

5.5 Munca, furatul și cerșitul

Cerșetorii țigani și hoții țigani sunt parte fundamentală din stereotipul *țigan*. Aceste trăsături au puternice conotații morale și implicații despotice la nivelul politicilor publice. Se pune totuși întrebarea care este semnificația morală și care sunt soluțiile la nivelul politicilor publice pentru asemenea practici. Atunci când sunt plasate în perspectiva mai largă a criminalității din societatea românească, diagnosticele se pot modifica în mod semnificativ (vezi Citatul 3-37).

Infrafracțiunile legate de subzistență cuprind infrafracțiuni care nu implică furturi, cum ar fi cerșitul (de asemenea cerșitul în străinătate) și infrafracțiuni care implică furturi, cum ar fi furtul de fier vechi sau de alte materiale cu valoare comercială, precum piatra sau lemnul și furtul de produse agricole din grădinile gospodăriilor. Aceste practici pot fi mai mult sau mai puțin organizate.

Citatul 5-2. Infrafracțiuni legate de subzistență în Cugir

Nu se întâlnesc des infrafracțiuni majore, Cugirul fiind în genere un oraș liniștit. În rândul romilor, cu excepția „tulburării liniștii publice” se semnalează sustragerile de fier vechi – practică întâlnită de altfel în multe comunități sărace, rome sau ne-rome. (Cugir, Stoianovici 2007)

Citatul 5-3. Infrafracțiuni legate de subzistență în Glod

În ciuda avertizărilor de mediu (dislocarea pietrelor din albia râului duce la lărgirea acestora, potențând pericolul de inundații în amonte, satul fiind deja acoperit de ape în vara lui 2004 și în vara lui 2005 în zona de lângă râu) și a amenajărilor mari, locuitorii continuă să colecteze și să vândă piatră, această activitate fiind, pentru o mare parte a lor, singura din care pot scoate un venit pentru a-și întreține familia. (Glod, Oțeanu 2007)

Furtul este doar o strategie secundară asociată cu un anumit domeniu de afaceri – cum ar fi colectarea fierului vechi sau agricultura. Astfel de practici sunt, în parte, efectul sărăciei, în parte efectul proastei organizări sau chiar a corupției din organizațiile locale, ceea ce sporește caracterul profitabil al criminalității.

Citatul 5-4. Fierul vechi ca oportunitate de afaceri și de furt în Curtici

Altă sursă de venit o reprezintă colectarea și vânzarea fierului vechi. Se pare că ambele comunități sunt implicate în această afacere, însă intermediarii între comunitate și punctele de colectare aparțin grupului de căldărari, aflați iarăși într-o situație mai bună. Totuși nu pot spune nimic cu certitudine, acesta fiind un subiect delicat în Curtici. Se pare însă, după informațiile oferite de unii copii, că ar fi o afacere profitabilă. „Tata spune că câștigă mult mai bine în țară cu fierul decât în străinătate.” (R., 13 ani) Poliția, autoritățile române, la fel ca și liderii comunităților de romi îmi spun că asta este una dintre marile probleme ale comunității, furtul de fier vechi. Unii presupun o anumită implicare a poliției. Mi s-a sugerat (off the record) că unii romi ar fura fier vechi de la depozitul care îl colectează și l-ar revinde altor depozite, la Arad (Curtici, Goina M 2007).

Cercetarea calitativă vine în sprijinul concluziei că asemenea practici sunt o alternativă temporară la muncă, în contexte sociale în care oportunitățile de lucru sunt extrem de reduse, în timp ce aceste oportunități de venit sunt relativ accesibile.

Citatul 5-5. Alternative la furtul de subzistență în Lupeni

Un al treilea motiv (al pauperizării) îl constituie frecventele experiențe negative pe care le au cunoscuții sau rudele lor, de fiecare dată când o firmă înșală angajații. Acest lucru se întâmplă de cele mai multe ori în cazul firmelor care recrutează forță de muncă în afara zonei de activitate (în Lupeni aproape oricine cunoaște întâmplările cu angajatorii de la Ineu), promițând remunerație mare, precum și alte facilități

(cazare, masă, transport gratuit). De multe ori însă oamenii vin acasă după prima lună fără salariu, după o muncă grea, în condiții grele. (Lupeni, Geambașu 2007)

Oportunitățile ilegale de venit pot fi tolerate sau chiar sprijinite de oamenii din societatea mai largă, cum ar fi în cazul cerșitului, care se bazează pe disponibilitatea oamenilor de a-i finanța pe cerșetori. Pot fi chiar tolerate de angajații din organizații publice și private, cum ar fi poliția sau fabrici, depozite etc. În cadrul aceleiași comunități, unii oameni aleg cerșitul sau strategiile care presupun furturi, în timp ce alții rămân la ocupații „mainstream” (vezi Citatul 5-6). Este important de remarcat faptul că această distincție diferă de cea între legal/ilegal, întrucât munca în străinătate poate fi de asemenea ilegală pentru persoanele care nu au permis de muncă.

Citatul 5-6. Cerșitul și munca în străinătate pentru romii din Curtici
Altă sursă de venit este munca în străinătate. Cornelia, mediatore sanitară, estimează că aproximativ 25% din populație este plecată în străinătate. De obicei sunt preferate destinații ca Franța sau Irlanda. (...) Îndeletnicirile ambelor comunități (de romi) par să fie identice în străinătate. Se pare că preponderență au cerșitul, vânzutul de ziare sau de flori, dar și munca în construcții sau în agricultură, menționată în special de romii căldărari. Uneori lucrul în agricultură în țară este combinat cu plecarea la muncă în străinătate. G., 38 de ani, îmi spune că ei pleacă „în țări” la sfârșitul sezonului în agricultură, toamna târziu și se întorc iarna târziu când trebuie să se ocupe de răsaduri pentru viitorul an: „Am fost și dincolo, ca să vă spun drept și banii ce i-am făcut acolo nu-i faci aici. Te obligă faptul să mergi, nu ajung banii. Am muncit și acolo, cel mai mult în Spania, la struguri, la mandarine, la portocale, cum crezi dumneata că și România asta de unde s-a îmbunătățit, tot din țări, nu din țări, doamnă dragă? Aici, la noi, la România, abia îți faci bani de trăit, să trăiești de pe-o zi pe alta, cum să-ți faci casuță? Dar unde-s copii, cum își fac ei casuță?... acum n-are niciun rost, că aici stau... aici e țara mea și nu-i bine să zic, dar totuși e mai bine acolo.” (C.G., 42 de ani, Curtici, citat de Mariana Goina 2007)

5.6 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- 62% din respondenții romi declară că o persoană din gospodăria lor s-a dus la culcare flămândă în ultima lună, față de 12% din respondenții ne-romi.
- Numărul de persoane / cameră încălzită (în timpul iernii) este dublu în gospodăriile rome în comparație cu gospodăriile ne-rome.
- Dacă ne uităm la copiii cu vârste cuprinse între 1 și 14 ani, vedem că 53% din copiii romi trăiesc în gospodării care nu își permit o pereche de cizme pentru fiecare, față de 15% din copiii ne-romi.
- 53% din copiii romi trăiesc în gospodării care nu își permit o haină groasă de iarnă pentru fiecare, în comparație cu 13% din copiii ne-romi.
- În gospodăriile rome dorm în medie 1,9 persoane / pat, față de 1,4 persoane în eșantionul comparativ.

Flămânzi, suferind de frig, înghesuiți, ținând copii în brațe și cerșind – aceasta este una dintre imaginile omniprezente referitoare la *țigani*. Sărăcia este într-adevăr o realitate vizibilă în comunitățile de romi. Deși nu este o trăsătură definitorie sau exclusivă a romilor, indicatorii statistici arată că apare mai frecvent în gospodăriile rome. Firește, indicatorii statistici nu atribuie răspundere morală și nu cunosc înțelesul social al etichetei de *țigan*. Există o prăpastie între experiența privată și percepția publică a greutăților și suferințelor.

Informațiile calitative, precum și cifrele, arată de asemenea că sărăcia este într-adevăr mai frecventă în rândul romilor, dar nu este omniprezentă și, de asemenea, poate fi evitată. Oamenii luptă împotriva ei și o depășesc. Totuși, stigmatul de „sărac demn de dispreț” nu face diferență între gradele de sărăcie, iar reprezentarea din perspectiva „culturii sărăciei” este un instrument insuficient pentru a dirija înțelegerea.

6 Probleme legate de asistența medicală

Acest capitol discută problemele de sănătate și accesul la asistența medicală, precum și implicațiile pentru viațile oamenilor, folosind informațiile din rapoartele referitoare la comunități și datele din cercetarea pe teren.

6.1 Probleme legate de sănătate în rapoartele referitoare la comunități

Lipsa asigurării medicale este o formă de excluziune socială, întrucât acest fapt face aproape imposibil accesul la serviciile medicale și la rezolvarea problemelor de sănătate. Observațiile de teren sprijină această afirmație.

Oamenii se găsesc în situația de a nu avea acces la asigurare medicală dacă nu au acces la informații despre regulile din sistemul medical sau dacă nu au certificat de naștere sau un act de identitate valabil. Această situație poate apărea și în cazul unei persoane care nu are un serviciu stabil, cu contract și care nu și-a putut plăti contribuțiile lunare la Casa de Asigurări de Sănătate, împreună cu suma retroactivă pentru asigurare pentru ultimele 6 luni (până de curând, această sumă trebuia să fie retroactivă pentru ultimii 5 ani).

În toate cele 36 de comunități române studiate, cercetătorii au remarcat probleme de sănătate și de acces la sistemul medical. Observațiile arată că situațiile din aceste comunități combină problema accesului la serviciile medicale și la asigurarea medicală, problema sărăciei și a bolilor provocate de sărăcie, problema resurselor precare, incapacabile să garanteze sănătatea, precum și problema accesului la informații și practici despre tratamente și medicamente.

Citatul 6-1. Cercul vicios al lipsei asigurării medicale

Lipsa asigurării medicale este unul dintre mecanismele excluziunii sociale în raport cu sănătatea. Cei care nu sunt angajați, nu beneficiază de pensii, nu primesc ajutor social și/sau cei care nu-și plătesc contribuțiile lunare către Casa de Asigurări de Sănătate nu au asigurare medicală. Drept urmare, ei nu acces la medici de familie, nu beneficiază de dreptul la medicamente gratuite și compensate, nu au acces la consult și examene medicale de specialitate, la spitalizare gratuită și așa mai departe. Totuși, trebuie să menționez că în ultima perioadă s-au modificat câteva dintre reglementările în domeniu care, în principiu și la prima vedere, par să le îmbunătățească șansele în materie de acces la asistență medicală: cei fără asigurare se pot înscrie pe lista medicilor de familie, iar obligația plății retroactive a contribuției la CAS pentru a beneficia de drepturile aferente (de exemplu, spitalizarea gratuită) s-a redus de la cinci ani la șase luni. Dar înscrierea lor la medicul de familie atrage după sine doar dreptul la un consult primar (nu și la medicamente gratuite și/sau la consultații de specialitate). Mulți localnici mi-au spus că această directivă s-ar fi dat pentru a lua „prea marea povară de pe umerii urgențelor” la care oamenii neasigurați au apelat mult în lipsa medicului de familie. Pe de altă parte, cei care n-au venituri stabile n-au posibilitatea să plătească nici suma pe șase luni, de circa 200 RON.” (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

6.1.1 Probleme de sănătate legate de traiul în condiții de precaritate

Când au evaluat starea de sănătate a comunităților de romi pe care le studiau, cercetătorii au remarcat o rată crescută a bolilor provocate de sărăcie. Sursele pentru aceste informații au fost

interviurile cu doctorii care erau într-o oarecare măsură implicați în comunitate, cu asistenții sociali de la Primărie, cu mediatorii sanitari (acolo unde existau), interviurile cu membrii comunității înșiși și observația directă a gospodăriei, a condițiilor de trai și a practicilor medicale.

Bolile provocate de sărăcie sunt un termen general pentru afecțiunile cauzate și întreținute de frig, umiditate, igienă precară datorată apropierii de gropile de gunoi sau lipsa surselor de apă potabilă și de mâncarea cu valori nutriționale reduse. O altă caracteristică a anumitor boli provocate de sărăcie este că dezvoltarea și răspândirea lor ca epidemie este legată de marea densitate a populației. (Aceste condiții de viață sunt demonstrate de datele din anchete din secțiunile despre experiența foamei și a frigului, densitatea din locuințe și accesul la utilități).

Pentru a menționa numai câteva din notițele de teren: în Oșorhei, în comunitatea romă, cei mai mulți copii au probleme respiratorii și suferă de anemie; 90% au paraziți; 60% au TBC și, dat fiind accesul scăzut la asistență medicală, au existat cazuri de deces din cauza TBC-ului. În Colțau, copiii romi suferă de afecțiuni acute ale pielii, mai ales vara, când se înmulțesc paraziții. În Dolhasca, cercetătorul a remarcat o rată crescută a bolilor provocate de frig și de umiditate.

Gabriel Troc notează bolile și tulburările care sunt frecvente la romii din Sântana, din cauza nivelului scăzut de trai: intoxicații, malnutriție, boli de stomac, probleme dentare, rahitism – provocate în special de obiceiurile nutriționale și de modul de pregătire a hranei, marcat de dificultatea de a obține mâncare proaspătă și de a o fierbe în mod adecvat, pentru a asigura niveluri nutriționale acceptabile; boli de piele, boli de inimă și alcoolism, răni grave – datorate mării densități, înghesurii persoanelor și obiectelor în aceeași cameră – și degerături.

Este important de subliniat faptul că majoritatea așezărilor de romi studiate erau sever afectate de lipsa de surse de apă sau de niveluri periculoase de impuritate a apei. Aceasta are efecte dramatice asupra diferitelor aspecte ale sănătății individuale și la nivelul comunității: în primul rând, afectează rezerva vitală de apă potabilă; în al doilea rând, afectează nutriția (imposibilitatea de a găti în mod adecvat sau de a crește mici animale pentru consumul propriu); în al treilea rând, afectează igiena personală și spălarea adecvată a farfuriilor, așternuturilor și hainelor, care devin apoi transmițătoare de microbi și de virusi; nu în cele din urmă, dacă sursa de apă este poluată (ca, de exemplu, în cazul comunității din Glod și de pe strada Byron din Cluj), devine un mediu toxic, afectând sistemul respirator și pielea.

Citatul 6-2. Sursele de apă – principala problemă care afectează sănătatea în comunitățile de romi precum cea din Curtici

„Una dintre propuneri, făcută de o doamnă secretară, a fost construirea unei băi publice în comunitate. Mi-a spus că, înainte ca prețurile să devină prohibitive, romii foloseau piscinele de la strandul cu apă termală din localitate drept sală de baie.”
(Curtici, Goina M. 2007)

Problemele de sănătate nu sunt generate numai de locuința precară, ci și de condițiile periculoase de muncă. Exemplul a trei dintre comunitățile studiate este revelator în acest sens: foștii mineri din Lupeni (acum șomeri) lucrau în condiții cu risc ridicat de boli profesionale; dar, după închiderea minelor, nu au mai avut acces la asistență medicală – întrucât mulți dintre ei nu au fost pensionați, ci concediați. Un alt exemplu de probleme de sănătate legate de munca necalificată și precară este cel al satului Voinești din Slobozia: olăritul, o activitate economică frecventă în zonă, implică anumite riscuri în ceea ce privește sănătatea, cum ar fi intoxicația cu plumb, dar, din cauza caracterului informal al acestei activități, oamenii care o practică nu au asigurare medicală. În plus, așa cum notează Ami Oteanu în cazul comunității rome din Glod, colectarea pietrelor de construcție din râuri sau munca sezonieră la pădure, culegând fructe sau ciuperci, sunt activități asociate cu condiții foarte proaste de igienă (Oteanu 2007).

Aceste exemple arată că aceste ocupații precare, necalificate și informale sunt asociate cu riscul de boală și, în același timp, cu accesul dificil la asigurare medicală și servicii medicale.

Cercetătorii au cules informații și despre speranța de viață în comunitățile de romi. Datele oferite de personalul medical, asistenții sociali sau structurile de mediere au arătat că – cel puțin în localitățile studiate – speranța de viață a romilor pare a fi cu 10 ani mai scăzută decât cea a

ne-romilor. De exemplu, în Racoș, vârsta de 50 de ani este considerată o vârstă înaintată și sunt foarte puțini romi trecuți de 60 de ani (Gătin 2007).

Citatul 6-3. Speranța scăzută de viață în comunitatea romă din Oșorbei
Nu am întâlnit nicio familie fără măcar un copil decedat la vârstă fragedă, tot așa cum nu am întâlnit bătrâni ce să se bucure de o pensie decentă. (Oșorbei, Pantea 2007)

Ne putem face o idee despre diferențele în ceea ce privește speranța de viață dacă ne uităm la tabelul de mai jos, unde apare distribuția tuturor membrilor din gospodăriile care au luat parte la anchetă, în funcție de categoria de vârstă. De exemplu, dintr-un total de 5400 de persoane din eșantionul rom despre care avem informații cu privire la vârstă, un total de 1786 au vârste cuprinse între 30 și 59 de ani, iar 336 au 60 de ani sau peste. Dacă luăm categoria de vârstă 30-59 drept termen de comparație, vedem că:

- Pentru fiecare membru al unei gospodării rome cu vârsta cuprinsă între 30 și 59 de ani există 0,2 membri mai în vârstă, în timp ce pentru fiecare membru al unei gospodării ne-rome cu vârsta cuprinsă între 30 și 59 de ani există 0,5 membri mai în vârstă.
- Situația se inversează când analizăm membrii mai tineri ai familiilor: fiecare membru al unei gospodării rome cu vârsta cuprinsă între 30 și 59 de ani este însoțit, în medie, de 0,4 copii de vârstă preșcolară, de 0,8 copii cu vârsta cuprinsă între 7 și 17 ani și de 0,7 adulți tineri cu vârsta cuprinsă între 18 și 29 de ani. Procentele corespunzătoare din eșantionul comparativ sunt cam la jumătate.

Tabelul 6-1. Distribuția membrilor gospodăriei în funcție de categoria de vârstă în eșantionul rom și în eșantionul comparativ (frecvențe și procente)

Categoriile de vârstă	Număr de persoane		Ca procent din grupul de vârstă 30-59	
	Rom	Comparativ	Rom	Comparativ
Mai puțin de 7 ani	758	214	0,4	0,2
Între 7 și 13 ani	820	255	0,5	0,2
Între 14 și 17 ani	471	160	0,3	0,1
Între 18 și 29 de ani	1229	572	0,7	0,4
Între 30 și 59 de ani	1786	1391	1,0	1,0
60 de ani și peste	336	713	0,2	0,5
Total	5400	3305	-	-

Firește, această distribuție nu reflectă doar rata mortalității, ci și rata fertilității, care duce la un procent mai ridicat de persoane mai tinere față de persoanele mai în vârstă. Chiar și așa, în lipsa unor date mai relevante, putem conchide că aceste comunități de romi au un număr semnificativ mai redus de persoane în vârstă decât comunitățile de ne-romi.

Dacă ne uităm doar la cifrele absolute, în 1142 de gospodării din eșantionul rom erau doar 31 de persoane de peste 80 de ani și 121 cu vârste cuprinse între 70 și 80 de ani. În eșantionul comparativ, în mai puține gospodării (1013) erau 114 persoane de peste 80 de ani și 276 de persoane cu vârste cuprinse între 70 și 80 de ani.

Dat fiind acest fond de speranță scăzută de viață și de boli provocate de sărăcie care caracterizează majoritatea comunităților rome sărace, este interesant de observat cum sănătatea poate deveni un simbol al statutului – condițiile bune de sănătate reprezentând o diferențiere față de „alți romi” săraci și marginalizați.

Citatul 6-4. Sănătatea ca simbol al statutului, în Sântana de Mureș
Foarte interesante sunt informațiile furnizate de medic despre gaborii și căldărarii bogați care îi sunt „clienți”, dar nu sunt din sat. Vin la cabinetul lui de la mare distanță pentru că nu vor să se afle în comunitate că sunt bolnavi. Boala este așadar

considerată rușinoasă și trebuie ținută secretă; medicul trebuie să-i asigure de confidențialitate și i se cere să îi vindece, astfel încât să evite să meargă și să stea în spital. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

6.1.2 Probleme de sănătate legate de administrarea resurselor precare

Am discutat înainte de teoria „trăitului în prezent” și de administrarea specifică a resurselor pe care o presupune, administrare specifică acelor comunități sărace și excluse. Astfel, combinația între condițiile precare pentru gătitul mâncării proaspete, dorința de a consuma ce consumă și „ceilalți”, mai înstăriți, și administrarea resurselor de pe o zi pe alta creează premisele pentru o nutriție proastă, care este un indicator al sărăciei și al excluziunii de la unele resurse.

Citatul 6-5. Cazul Glod: lipsa apei și oferta precară de brână

Alimentația este, de asemenea, un factor de risc, deoarece majoritatea produselor consumate se rezumă la sucuri acidulate, dulciuri, chipsuri și foarte puține produse care să conțină necesarul zilnic de proteine și de carbohidrați. Din această cauză, în ultimii ani au apărut cazuri de gastrite, ulcere și alte afecțiuni ale aparatului gastrointestinal, datorate în totalitate alimentației nesănătoase. Acest fapt apare atât la nivelul discursiv al medicilor din sat, dar reiese și din interviurile cu vânzătorii din magazine și cu părinții copiilor predispuși la astfel de afecțiuni: „Ce să cumpere, domnișoară? Țigări, suc... că toată lumea bea suc, mai ales că nu e apă... și mai vine câte unu’, domnișoară și mai ia și 2-3 felii de salam, dar d-ăla mai prost, că e scump, domnișoară... ce să facem? Piatra merge prost, nu sunt bani...” (vânzător/proprietar de magazin) (Glod, Oteanu 2007)

Opinia comună a ne-romilor (personal medical, asistenți sociali, observatori aleatorii) este că multe boli din comunitățile de romi se datorează obiceiurile nutriționale inadecvate, mai ales în cazul tinerilor și tinerilor adulți. Dar merită studiat faptul că nutriția este strâns legată de comportamentul consumerist, de simbolurile statutului și de dorința generală de a avea ce au și „ceilalți” și ce îi face pe „ceilalți” mai fericiți sau ce le conferă un statut superior. Reclamele și popularitatea vizibilă/aparentă a anumitor produse, combinația prețurilor bune cu porțiile mici în cazul snackurilor, toate influențează obiceiurile alimentare în gospodăriile rome (și, de asemenea, ne-rome).

Citatul 6-6. Societatea de consum și nutriția în comunitățile rome: cazul localității Oșorbei

Copiii învață să prefere energizantele și chipsurile în locul unor alimente sănătoase. Consumul produselor mult mediatizate este o practică frecventă, datorată probabil unei nevoi de recunoaștere și de asemănare cu populația majoritară și cu cei mai înstăriți. O educație alimentară în acest sens ar fi mai mult decât necesară. S-ar putea chiar oferi la școală, în locul tradiționalului corn, produse sănătoase. Problema nu ține doar de copiii rome, ci de toți școlarii care cresc într-o societate mediatică, dar încă destul de săracă economic. (Oșorbei, Pantea 2007)

Fumatul și consumul de alcool în gospodăriile rome sunt considerate de outsidersi una dintre principalele cauze ale bolilor din comunitățile rome și un indicator al proastei administrări a resurselor (cheltuieli iraționale). Dar, pentru a îmbunătăți politicile de sănătate publică, este important să înțelegem funcțiile sociale ale acestor practici pentru romi și ne-romi și să adaptăm politicile în consecință, fără tendința de a moraliza. Este incontestabil faptul că fumatul duce la serioase probleme de sănătate, precum și la dependență, atât în cazul romilor, cât și în cazul gadje, dar, pe de altă parte, nu există dovezi empirice care să sprijine scoaterea în evidență a acestei practici ca fiind „irațională” pentru romi, spre deosebire de gadje.

**Citatul 6-7. O critică frecventă: comportamentul „cafea și țigări”,
în cazul localității Mihail Kogălniceanu**

În schimb, dimineața începe cu o cafea. Nu există trezire fără cafea și fără țigări. Chiar dacă n-au bani, aproape toți romii fumează câte un pachet de țigări pe zi. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

Mai există o practică frecventă în România – cea a automedicației, a administrării de medicamente fără consultarea medicului, ci în funcție de cele auzite de la alți pacienți. După cum remarcă un cercetător, această practică (Goina C., 2007) are legătură directă cu accesul populației la servicii medicale, informații și educație.

**Citatul 6-8. Automedicația improvizată ca administrare defectuoasă a informației,
exemplul Sântanei**

Oamenii își împart antibioticele cu alții, nu numai pentru că sunt scumpe, ci pur și simplu pentru că i-au „ajutat” și, prin urmare, ar putea să îi ajute și pe alții, fără să ia în considerare faptul că tratamentul trebuie terminat și că nu poate fi oprit doar pentru că se constată o îmbunătățire. Au încredere în tot felul de remedii, farmaceutice sau de altă natură (ciuperci „fermecate” fermentate în iaurt, bune pentru orice, de la astm la lumbago) sau automedicația ad hoc. (Sântana, Goina C., 2007)

Interviurile cu personalul medical din localitatea Mihail Kogălniceanu a scos în evidență o ameliorare în ceea ce privește îngrijirea copiilor, ca urmare a unui mai mare acces la informații despre acest subiect.

**Citatul 6-9. Îngrijirea copiilor în condiții de precaritate: cazul localității Mihail
Kogălniceanu**

„De obicei sunt destul de cooperanți când e vorba de copii, cumpără tratamentele chiar dacă nu se eliberează gratuit. Ba, mai mult, când vine vorba de copii, se interesează mai mult decât românii, vin câte 3-4 persoane pentru un singur copil, în caz că acesta este bolnav.

(...) Un lucru nou care a fost observat în ultimul timp de cadrele medicale, legat de romi, este că au început să folosească pampersul la copiii mici; chiar dacă nu au bani, reușesc să cumpere pampersi și nu mai vin cum obișnuiau, cu cârpe.” (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

6.1.3 Comunitățile de romi și sistemul de sănătate

Rapoartele din localități arată că centrele medicale fie nu sunt bine echipate, fie sunt departe de așezările de romi – care, de obicei, sunt cele mai sărace și mai periferice așezări din localitate. Aceasta arată, în primul rând, dificultatea de a avea acces la servicii de sănătate care caracterizează anumite grupuri sociale, cum ar fi românii care trăiesc în comunități compacte.

În același timp, sugerează că sistemul medical din România prezintă deficiențe îngrijorătoare și că centrele medicale nu sunt în stare să facă față cererii de servicii medicale.

Un alt aspect scos în evidență de cercetările calitative este dificultatea de a avea acces la sistemul medical din România de astăzi, în ciuda unei presupuse asigurări medicale universale. Oamenii fără surse de venit sunt asigurați dacă primesc ajutor social. Însă ajutorul social este distribuit în funcție de prioritățile și politicile locale, lăsând astfel comunități întregi fără asigurare medicală. Asigurarea medicală formală nu conduce în mod automat la accesul la îngrijire medicală de calitate, din cauza dificultății de a ajunge la unitățile medicale, a corupției personalului medical, a practicilor discriminatorii, a lipsei de informație, a experiențelor anterioare negative care descurajează și a altor asemenea piedici.

Citatul 6-10. Caracterul greoi al sistemului medical și aranjamentele informale din Sântana

În multe cazuri țiganii nu cunosc – sau preferă să acționeze ca și cum nu ar cunoaște – felul în care este organizat sistemul de sănătate din România. (...) Potrivit unei asistente din Comlăuș cu care am vorbit, cei mai mulți țigani vin pur și simplu la dispensar și se duc (și se așteaptă să fie consultați) la orice doctor care este disponibil, indiferent dacă acea persoană este medicul de familie al pacientului sau nu. (Sântana, Goina C., 2007)

Practica mituirii personalului medical – larg răspândită printre pacienți și așteptată în mod tacit de beneficiari – devine un dezavantaj pentru cei săraci: probabilitatea de a se bucura de mai puțină atenție din partea personalului medical este mai mare. Aceasta este, așadar, o altă formă de excludere din sistemul medical, care este înglobată în modul în care funcționează sistemul în prezent.

Unii dintre acești factori de excludere pot fi parțial reduși prin intervenția unui mediator sanitar (cum ar fi problema accesului la informație, discriminarea, exercitarea propriilor drepturi); alții, în schimb, sunt sistematic încorporați fie în structura sistemului medical (cum ar fi corupția), fie în poziția marginală a comunităților de romi (cum ar fi segregarea spațială și marginalitatea).

Accesul la serviciile de sănătate

Problema accesului fizic la serviciile medicale, descrisă în aproape toate cele 36 de rapoarte referitoare la comunități, este legată de 3 aspecte:

- În primul rând, numărul redus de centre medicale din anumite zone, de exemplu, cazul localității Colțâu, unde centrul medical este improvizat în casa medicului;
- În al doilea rând, segregarea geografică și distanța mai mare față de cel mai apropiat centru medical, care caracterizează cele mai multe așezări compacte de romi;
- În al treilea rând, dar în legătură directă cu aspectul anterior, starea proastă a drumurilor și dificultatea de a intra/a ieși din așezările compacte de romi; de exemplu, la Curtici, pacienții romi trebuie să meargă pe jos până la centrul medical, pentru că nu există mijloace de transport. Există chiar și unele așezări romi, cum ar fi Dolhasca, unde ambulanțele nu pot ajunge din cauza stării proaste a drumurilor de acces.

Pe de altă parte, deschiderea unui centru medical în interiorul unei comunități de romi ar spori segregarea și ar putea duce la o discriminare indirectă, dacă, de pildă, acest centru separat ar fi mai puțin bine echipat și ar avea personal mai puțin calificat (Goina, M 2007).

Lipsa de comunicare dintre personalul medical și pacienții de etnie romă este exacerbată de problema accesului fizic la serviciile medicale. Unii dintre medicii intervievați s-au plâns de tensiuni între personalul medical și pacienții romi legate de eliberarea de medicamente compensate. Cercetătoarea Veronica Lazăr a descoperit că un doctor din localitatea Dolhasca refuză să ia în evidență pacienți romi. La Cugir, nici directorul spitalului, nici medicul care colaborează cu mediatorul sanitar nu au vrut să îl ajute pe cercetătorul nostru și să îi ofere informații relevante pentru starea de sănătate a romilor, dovedind lipsa dorinței de a sprijini cercetarea orientată spre politici publice.

Într-un sat din apropierea localității Nușfalău a existat chiar un conflict între comunitatea de romi și medicul care a refuzat să îi trateze în mod corespunzător.

Citatul 6-11. Conflict între romi și medic, într-un sat din apropierea localității Nușfalău

„Nu-i consulta cu adevărat pe țigani, nu le dădea rețete compensate și, în cele din urmă, țiganii au scris un articol despre ea în ziar. În jur de 50 de țigani au semnat articolul, au fost deștepți... nu știu ce s-a întâmplat acolo (...) noi n-am avut așa... da, câteodată se mai ceartă din cauza medicamentelor... dar... nu... Oricum... e bine, n-avem nimic cu ei și nici ei n-au nimic cu noi.” (mediator sanitar pentru comunitatea din Bakos, citat de Toma 2007)

Excluziunea de la serviciile normale de sănătate îi face adesea pe pacienți să se adreseze serviciilor de urgențe din centrele medicale mai mari, în special spitale, ca ultimă alternativă, când situația devine gravă. Uneori nu primesc îngrijiri dacă vin singuri la camera de gardă, așa că fie cheamă ambulanța acasă, pretinzând că au asigurare, fie încearcă să obțină o hârtie de la un medic în care să scrie că au nevoie de tratament de urgență. Unii medici fac acest lucru, știind că este singura cale prin care pacienții pot primi îngrijiri gratuite, chiar dacă nu sunt luați în evidență sau asigurați.

Citatul 6-12. Strategii de acces la serviciile de sănătate, înregistrate în Timișoara

Mai recent s-a luat decizia de a înscrie pe listele medicilor de familie și pacienții neasigurați. Se pare că prin asta au luat povara de pe umerii urgenței. Căci, în lipsa posibilității de a avea un medic de familie, oamenii neasigurați bolnavi apelau la urgență, acolo primind îngrijire gratuită. (Anca [mediator sanitar] mi-a zis cu câteva zile mai devreme că, atunci când sună la urgențe, oamenii spun că sunt asigurați, căci altfel n-ar veni ambulanța și sunt acceptați la urgențe doar dacă sunt aduși de ambulanță.) (discuție cu medic de familie, Timișoara, citată de Magyari-Vincze 2007)

Citatul 6-13. Percepția romilor asupra serviciilor medicale de urgență, înregistrată în Zăbrauți

„Cu spitalul n-avem ce să zicem, spitalu’ te mai știe, mai repede te ajută, dar nu se uită cu ochi răi, așa, din ciudă că ești țigan. Ei se uită din modu’ că sunt unii care sunt murdari, sunt jegosi, știi, partea asta se uită, e murdari. Domne, dac-ai fi ca unu’ îmbrăcat normal... În rest spitalu’ își face datoria. Ambulanța vine zi de zi pe aici, sunt oameni bolnavi, vine, nu zice că nu vine.” (F., bărbat, 38 de ani, București, citat de Țircă 2007)

În Curtici, în timpul iernii, familiile care trăiesc în sărăcie extremă încearcă să nu își externeze copiii din spital după ce se însănătoșesc. Aceasta reprezintă o strategie de adaptare la problemele din localitate, dar și o practică preventivă împotriva îmbolnăvirilor, întrucât copiii au contractat bolile acasă, iar acest lucru s-ar putea repeta. Dar regulile sistemului medical nu permit acest lucru – copiii sunt chiar trimiși acasă dacă afecțiunile nu sunt severe, ceea ce poate duce la o înrăutățire a stării lor de sănătate. Interviuurile au scos de asemenea la iveală cazuri de pacienți care au fost trimiși acasă de la spital prematur.

Citatul 6-14. Reacția spitalului la strategiile de adaptare ale romilor săraci, în Curtici

Am înțeles de la mediatoarea sanitară că unii copii romi, trimiși spre spitalizare de medicul de familie, au fost externați din spitalul de la Arad după câteva zile, deși problemele lor de sănătate persistau. Medicul nu confirmă acest fapt, deși în decursul discuției menționează că „se mai satură și spitalele de ei”. Pe de altă parte, am înțeles că există o practică în familiile sărace să nu-și externeze copiii din spital pe timp de iarnă, chiar dacă s-au însănătoșit, deoarece acasă „nu au foc, nu au mâncare și îi lasă în spital ca ultima soluție”. (G.P., 56 de ani, Curtici, citat de Goina, M., 2007)

Dificultatea fizică și socială de a avea acces la centrele medicale și la serviciile oferite de acestea le transformă într-un teritoriu necunoscut. Odată ce intră pe acest teritoriu necunoscut, românii și alte grupuri excluse se trezesc într-o situație de nesiguranță și de lipsă de control asupra circumstanțelor înconjurătoare. Pentru o persoană aflată în această situație, anumite reacții emoționale etichetate drept ciudate, agresive, denotând ignoranță sau lipsă de control sunt de așteptat, din moment ce persoana se simte dezavantajată sau discriminată – ceea ce este adevărat, în sensul că nu are acces la o înțelegere a ceea ce se petrece și a tipurilor de decizii care se iau cu privire la sine.

Citatul 6-15. Sentimentul de a fi discriminat de personalul medical și reacțiile emoționale la acest lucru, în Dolbasca

După Ns. F., romii sunt dificil de conving să-și vaccineze copiii, reticență explicabilă prin lipsa de informare în privința riscurilor, prin efectele secundare imediate ale vaccinului: febră, durere și plânset, dar și prin propagarea gregară a refuzului și a temerilor de la un părinte la altul. În plus, romilor li se pare mereu că sunt discriminați și pretind un tratament preferențial. (Dolbasca, Lazăr, 2007)

Cu toate acestea, unii romi au mai mare acces la serviciile medicale decât alții: la Oșorhei, gaborii bogați sunt în evidența celui mai experimentat medic care, în afară de ei, nu tratează decât ne-romi; ei au făcut parte din primul val de persoane din localitate cu asigurare, înregistrate la medicul de familie (Pantea 2007). Chestiunea accesului la servicii medicale este, așadar, nu doar o problemă etnică, ci și o problemă de nivel economic și de acces la informații.

Faptul de a avea mediatorii sanitari crește considerabil posibilitățile comunităților de romi de a avea acces la informații despre serviciile medicale și de a beneficia efectiv de aceste servicii. Nu toate comunitățile de romi sau toate localitățile cu populație de etnie romă din România au un astfel de mediator. Dar, acolo unde există, mediatorii sunt adesea asociați cu un anume volum de muncă voluntară și cu o ameliorare a stării de sănătate a membrilor comunității. Cele mai multe rapoarte referitoare la comunități arată acest lucru, în analiza interviurilor cu locuitorii, cu mediatorii înșiși, cu alte tipuri de personal medical sau de asistență socială implicat și cu oamenii/personalul din alte structuri de mediere sau de conducere.

Citatul 6-16. Mediatorii sanitari și implicarea voluntară în Timișoara

„Le-am mai dus și la control, la medicul meu de familie, să le facă un control de bază. Când vin la mine și îi văd că-s necăjiți, că n-au bani, că vor să-i scoată din spital că n-au asigurări, unele nu știu să citească și nici să vorbească în limba română... merg cu ele să le ajut. Zilnic plec la 8 dimineața și vin seara pe la 6-7. Merg să le aranjez și asigurările de sănătate și la finanțe... Mai bine ar fi să le explic doar unde să meargă, să nu merg cu ele de mână, dar ele nu merg fără mine și când suntem acolo strigă după mine: „A., unde ești?“, că se sperie, ca niște copii mici... Vreo 300-400 din persoanele de care mă ocup eu nu au asigurări.” (mediator sanitar, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Citatul 6-17. Greutăți în medierea sanitară, mărturisire făcută în Zăbrăuți

Cea mai mare dificultate pe care a întâmpinat-o mediatorul sanitar în munca sa a fost reticența oamenilor de a vorbi despre boală, de a-și accepta problemele, de a se lăsa convingi să se trateze sau să meargă la spital. (Zăbrăuți, Tîrcă 2007)

Efectele vizibile, pozitive pe termen scurt ale prezenței mediatorilor sanitari în comunitățile de romi ar putea să fie reduse pe termen lung de efectele negative, cum ar fi: dependența de mediere a comunităților; bazarea excesivă a personalului medical pe mediatorii, ceea ce poate duce la o confuzie cu privire la responsabilități; perpetuarea practicilor medicale defectuoase și a autodiagnosticării; percepția publică a discriminării pozitive excesive și a concentrării pe romi. Acest ultim risc este riscul pe care îl presupune orice politică publică ce se concentrează explicit sau implicit pe o anumită categorie etnică.

Argumentele pro și contra cu privire la introducerea mediatorilor sanitari sunt subiect de dezbatere în rândul celor care se ocupă de politicile publice, al activiștilor sociali și al evaluatorilor de politici publice. Miza nu este numai starea de sănătate a grupurilor dezavantajate și excluderea din sistemul de sănătate a comunităților de romi, ci și calitatea serviciilor medicale în ansamblu.

Citatul 6-18. Efectele secundare negative ale medierii sanitare, ca în cazul Timișoarei

Cum femeile sunt cele care își asumă responsabilități mai mari în îngrijirea membrilor familiei, ducând copiii la medic (pentru vaccinare sau în caz de boală) –

fiind, astfel, mai expuse la tratamentul discriminatoriu, dar și mai bine poziționate în relaționarea cu medicii –, atunci când s-a înființat instituția medierii sanitare la propunerea Romani Criss, s-a decis ca mediatorii sanitari să fie aleși din rândul femeilor. Din partea femeilor activiste rome programul urmărea, printre altele, să recunoască rolul femeii în comunitate și în familie și să îi întărească puterea în luarea deciziilor. Chiar dacă elaborarea și implementarea politicii privind mediatorele sanitare a fost și încă este considerată în Europa drept un model pozitiv reprezentat de guvernul României în materie de îmbunătățire a condiției romilor, implicațiile – pozitive și negative – ale acestora sunt mult dezbătute. Cele din urmă se leagă în primul rând de efectele secundare ale modului în care se practică medierea sanitară: pe de o parte, ea produce dependență în cadrul comunităților de romi (căci oamenii se obișnuiesc ca altcineva să le rezolve problemele – de exemplu, cum am văzut la Timișoara, mediatoarea sanitară să meargă cu ei la medic, la Casa de Asigurări de Sănătate, să ducă copiii la vaccinare etc.), iar pe de altă parte medicii de familie (după ce le acceptă, de obicei cu greu și cu rezerve) pot să abuzeze de mediatorele sanitare, transferându-le din sarcinile lor privind contactul cu comunitatea și deplasarea pe teren. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Accesul la informațiile despre îngrijirile medicale

Când vorbim despre informații și fluxul de informații cu privire la problemele legate de sănătate, trebuie să ținem cont de faptul că mediatorul sanitar nu are toate cunoștințele necesare pentru toate problemele medicale. Aceste cunoștințe se limitează la cele împărtășite de medicul (medicii) de familie și, dincolo de bunele intenții ale mediatorului sanitar, pot fi incomplete.

Din rapoartele referitoare la comunități am remarcat că responsabilitatea pentru explicarea diferitelor tratamente medicale se poate pierde pe drumul dinspre doctor spre pacienți, trecând prin structurile de mediere, scutind astfel medicul de depunerea unor eforturi suplimentare pentru îngrijirea unora dintre potențialii săi pacienți de etnie romă.

Aceste aspecte se adaugă la lipsa generală de informații despre sistemul medical, despre drepturile pacientului și despre responsabilitățile față de pacient, despre măsurile necesare pentru a evita anumite boli sau pentru a stopa evoluția anumitor afecțiuni și despre riscurile asociate automedicației și diagnosticelor stabilite după ureche.

Citatul 6-19. Obstacole în accesul la informații despre planificarea familială, înregistrate în Timișoara

Stereotipurile conform cărora femeile rome nu se gândesc la viitor, precum și stereotipurile de gen și cele etnice pot face asistenței medicali să nu ofere servicii și informații despre planificarea familială sau să ofere informații doar despre un anumit tip de contracepție. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Rolul femeilor rome în sistemul de sănătate, precum și relația lor cu acest sistem pot fi analizate la trei niveluri: în primul rând, ele sunt cele care răspund de sănătatea gospodăriei, prin urmare gradul de conștientizare și accesul la informații sunt vitale; în al doilea rând, mediatorii sanitari au fost aleși, în principal, din rândul femeilor rome care erau, sau au devenit, activiste și au început să fie purtătoare de emancipare în propriile comunități sau printre femei în general; în al treilea rând, femeile sunt supuse celor mai delicate probleme de sănătate – sarcina și planificarea familială.

Citatul 6-20. Studii anterioare referitoare la sănătatea femeilor rome
Cercetătorii și activiștii care au abordat problema accesului romilor la serviciile medicale – pe lângă rata ridicată de îmbolnăviri, durata scăzută de viață și mortalitatea infantilă ridicată – subliniază că femeile rome nasc primul copil la vârstă tânără și au un nivel scăzut de acces la informații și îngrijiri (consult ginecologic, planificare familială și îngrijire postnatală) legate de sănătatea sexuală preventivă și de reproducere. (apud Magyari-Vincze 2007)

Planificarea familială este de obicei un subiect controversat, dar este chiar mai controversat când este legat de romi – așa cum arată rapoartele referitoare la comunități. Există mai multe tipuri de discurs în legătură cu acest subiect, care pot fi găsite în studiile de caz:

1. Un tip de discurs se concentrează pe vârsta fragedă la care un număr de femei rome din România au prima sarcină și posibilele cauze culturale ale acestui fapt. Discursul atribuie de obicei acest comportament tradițiilor rome și aprecierile merg de la blamare până la protejarea respectivei tradiții.
2. Un alt discurs este cel religios, în special al bisericilor neoprotestante, care se opun planificării familiale.
3. Un alt tip de discurs se referă la numărul de copii din gospodăriile rome, care este, în medie, mai ridicat decât cel din gospodăriile ne-rome. Perspectivile sunt diverse: unii consideră că educația și informațiile referitoare la planificarea familială sunt necesare, pentru ca părinții să poată lua decizii în cunoștință de cauză și, de asemenea, pentru emanciparea femeilor. Alții subliniază faptul că decizia de a avea copii este una foarte personală și că, chiar și în gospodăriile sărace, nașterea copiilor, mai ales a băieților, este motiv de mândrie și de bucurie și, prin urmare, nu poate fi evaluată doar din punctul de vedere al implicațiilor la nivel social. Alții consideră că preocuparea pentru planificarea familială vine în mod firesc din interiorul gospodăriei atunci când este atins un anumit nivel de bunăstare și, prin urmare, nu trebuie abordată în mod artificial.

La nivel pragmatic, există de asemenea o dezbatere în jurul metodelor contraceptive, din diverse perspective – de la abordarea feministă a emancipării până la nevoia ca bărbații să fie și ei responsabili – și având în vedere criteriile legate de costuri și de riscuri.

Pentru scopurile raportului nostru, dezbaterea cea mai importantă este legată de injecțiile contraceptive, care par a fi metoda contraceptivă cel mai des folosită în majoritatea comunităților studiate. Multe femei de etnie romă își fac injecțiile gratuit, la fiecare trei luni. Interviuurile arată că, în unele cazuri, aceste injecții sunt administrate fără a ține seama de situația medicală specifică a femeii, ducând la efecte secundare potențial periculoase.

Citatul 6-21. Obstacole în accesul la informații despre planificarea familială și pericolele pe care le presupune, înregistrate în Timișoara

„Am dus vreo 5-6 femei la contraceptivul injectabil, nimeni nu mi-a zis că le face rău femeilor, au dureri foarte mari de cap, au hemoragie la ciclu, altădată nu le vine deloc. Acuma nu mai duc nicio femeie la injectabile. Doctorul mi-a spus că până la 40 de ani femeile nu au voie să facă injecția asta, lor le dă pilule. Le dă gratuit. Unele se descurcă, dar altele mai uită, că au copii mici. Cam greu și cu astea, altele se mai îngrășă de la ele. Eu am explicat că cel mai bine ar fi cu spirala, dar înainte trebuie să facă un tratament să nu fie microbi și ceva și apoi cinci ani de zile nu au probleme. Bărbații nu zic nimica despre asta... prezervativele nu le folosesc, femeile nici nu iau de astea de la doctor, că bărbații nu le folosesc. Și atunci mai bine femeile, săracele, iau medicamente și așa...” (mediator sanitar, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Așa cum a arătat cercetarea calitativă, nivelul de acces la informații despre practicile medicale depinde și de doctori. Dar sunt cazuri în care medicii nu împărtășesc aceste informații pacienților sau potențialilor pacienți.

Citatul 6-22. Refuzul de a explica părinților romi bolile copilului, în Dolbasca

Deși și-a petrecut ultimii ani prin spitale cu copiii, mamei nu i se spune niciodată vreun diagnostic (eventual, medicii preferau să vorbească doar cu tatăl, dar nici aceasta întotdeauna), ba chiar, la scurt timp după nașterea primului copil, a descoperit că acesta suferise o intervenție chirurgicală la cap și nici acum nu a aflat din ce cauză. (Dolbasca, Lazăr 2007)

6.1.4 Cazuri extreme

Dimensiunea excluziunii romilor de la serviciile medicale și vulnerabilitatea comunităților marginalizate poate fi mai bine înțeleasă dacă este ilustrată cu câteva exemple de cazuri extreme:

- în ultimii doi ani, la Dolhasca, au fost 2 cazuri de pneumonie netratată care au dus la moartea copiilor, iar în Oșorhei au fost copii care au murit de TBC – ceea ce arată vulnerabilitatea comunităților marginalizate față de „bolile provocate de sărăcie”;
- la spitalul din Arad, romii sunt de obicei puși în saloane separate; a existat recent un caz al unei femei de etnie romă care a fost lăsată să nască singură – medicul care nu a dorit să o asiste la naștere a fost amendat (Goina, C 2007).

6.1.5 Asumarea responsabilității

Excluziunea de la serviciile medicale și marea vulnerabilitate în fața problemelor de sănătate a romilor săraci și segregati (și, de asemenea, a ne-romilor) pot fi abordate numai prin implicarea și coordonarea tuturor actorilor implicați, de la oamenii înșiși la cei care elaborează politici publice și iau decizii.

Luând în considerare această nevoie de responsabilizare, merită deconstruite (în mod constructiv) anumite discursuri stereotipe care vădesc fie o slabă înțelegere a situației de ansamblu, fie dorința de a pasa răspunderea.

În ceea ce urmează, vom scoate în evidență atitudinile părintoare și erorile din anumite discursuri apărute în sistemul medical. Aceasta nu înseamnă nici că îi acuzăm pe medici, nici că toți medicii gândesc la fel. Scopul este de a explica modul în care aceste atitudini părintoare apar și interferează cu distribuirea responsabilităților. Într-adevăr, rapoartele referitoare la comunități au ilustrat practicile voluntare ale mai multor doctori pentru a ameliora starea de sănătate a celor neluăți în evidență și excluși.

Uneori, din cauza necunoașterii situației reale din comunitățile de romi, medicii tind să identifice în mod eronat motivele care duc la bolile cele mai frecvente. De exemplu, într-un sat fără surse de apă și cu locuințe extrem de sărăcăcioase, personalul medical consideră încă lipsa de igienă drept alegerea oamenilor.

Citatul 6-23. „Blamarea victimelor” în satul Glod

„fumează mult, domnișoară... mai ales ăștia tineri, sub 20 de ani... apar viroze, bronșite... era de înțeles înainte, că se lucra la Cimentul, la Steaua, dar... (...) și nu se spală, nu au nici cea mai mică idee ce înseamnă o igienă optimă...” (membru al personalului medical, Glod, citat de Oteanu 2007)

Cel mai adesea, procedurile, rezultatele, efectele secundare ale vaccinărilor și modul în care trebuie reacționat când apar asemenea efecte secundare nu sunt explicate. În aceste condiții, nu este deloc surprinzător că beneficiarii sunt neîncredători în vaccinuri și nu le cunosc adevărata importanță.

În unele cazuri, discursul medicilor despre refuzul părinților de a-și vaccina copiii arată o înțelegere superficială a acestui mecanism de neîncredere. Se creează astfel o dublă neînțelegere și o prăpastie de comunicare între cele două părți care, de fapt, vor același lucru: să își facă bine treaba (ca părinte sau medic), astfel încât copiii să fie bine îngrijiți.

Citatul 6-24. Minimalizarea responsabilității medicului de a explica procedura de vaccinare, în Mibail Kogălniceanu

„Am câteva familii de țigani care nu vor nici de-ai dracu’ să vină la vaccin. Că zic că le facem rău. A făcut unu’ odată febră și de atunci n-au mai venit. Noi încercăm să le explicăm, le tot zicem, dar dacă nu vor, ce să le facem, să-i aducem cu forța?” (medic, Mibail Kogălniceanu, citat de Marcu 2007)

Alegerile personale ale medicilor, legate, de exemplu, de credințele sau religia lor, pot avea o puternică influență asupra informațiilor care le sunt împărtășite pacienților și asupra canalelor de informare care sunt folosite în timpul interacțiunii cu pacienții. Uneori, problemele delicate intră în conflict – de exemplu, planificarea familială și religia neoprotestantă a medicului.

Citatul 6-25. Religia medicului și accesul la informații despre planificarea familială, în Timișoara

Îmi spune că ea nu face planificare familială, pentru că în oraș există cabinet de planificare familială. Eu știam din Orăștie că planificarea familială face parte din pachetul de bază al medicinei primare. Dar se pare că nu, sau nu mai, sau aici nu... Dar mă gândeam și la faptul că, fiind de religie neoprotestantă, problema contracepției etc. se pune altfel la ea, dar n-am forțat această temă, observând că vrea să treacă cu rapiditate peste ea.

S-a menționat adesea în interviurile din studiile de caz că, în anii '90, starea de sănătate în respectivele comunități de romi era mult mai proastă. Primele intervenții din acea perioadă au venit din societatea civilă. *Médecins Sans Frontières*¹⁸ (menționați în Nușfalău și Zăbrăuți) și alte asociații din străinătate (de exemplu, o fundație germană a fost prima care a implementat sistemul mediatorilor sanitari în Sântana, concentrându-se pe planificarea familială și pe protecția copilului) au preluat cazurile extreme.

Acum există, la nivel local, câteva asociații de romi care se ocupă de crearea de parteneriate cu structurile de stat pentru îmbunătățirea stării de sănătate a comunităților. Dar există încă o prăpastie între obiectivele ONG-urilor și ale mai recentelor „grupuri mixte de lucru pentru sănătate” din mai multe Consilii Locale și rezultatele vizibile.

Citatul 6-26. O perspectivă critică asupra strategiei naționale pentru sănătate

Acești pași nu sunt nici pe departe suficienți pentru aducerea la viață a strategiei intitulate „Politici naționale de sănătate relevante pentru includerea minorităților”, elaborate de consilierul ministrului sănătății publice și reprezentant al Romani Criss în 2005, care prevedea, printre altele: „implementarea în proporție de 100% a programului național de sănătate în comunitățile de romi, cu atenție specială pe programele preventive”; „promovarea sănătății pentru copii și familie”; „garantarea accesului 100% al comunităților de romi la servicii medicale și farmaceutice primare, corespunzătoare standardelor UE”; „promovarea educației interculturale în rândul tuturor categoriilor de personal medical la scară națională” și „facilitarea includerii în sistemul de asigurări sociale a romilor care nu îndeplinesc criteriile legale din motive obiective (lipsa cărților de identitate, sărăcie)”. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

6.2 Înregistrarea la medicul de familie în datele din anchete

Dacă îi luăm în considerare pe toți membrii gospodăriilor care au făcut obiectul cercetării, 9% din persoanele de etnie romă și 4,5% din persoanele din eșantionul comparativ nu sunt în evidența unui medic de familie. BIR 2006 indică faptul că 8% din romii români și 20% din ceilalți etnici romi nu sunt în evidența unui medic de familie, față de 4% din persoanele cu altă afiliere etnică (Bădescu et al. 2007, p. 47).

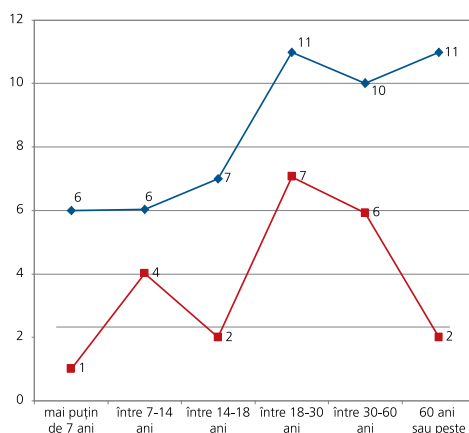
Există diferențe semnificative între categoriile de vârstă. Persoanele din eșantionul ne-rom manifestă un tipar al „alegerii raționale”: copiii sunt înregistrați la medicul de familie, deoarece pentru ei nu e nevoie de o dovadă a veniturilor; cea mai mare rată de neînregistrare se întâlnește

18 Médecins Sans Frontières (fr.) = Medici fără frontiere

la adulți, scăzând din nou în cazul persoanelor în vârstă – probabil deoarece majoritatea persoanelor în vârstă ne-rome se bazează pe pensii și au mai des nevoie de îngrijiri medicale.

În cazul romilor, găsim aceleași diferențe între copii și adulți, dar și cei în vârstă prezintă aceeași rată a neînregistrării la medicul de familie ca și persoanele mai tinere – probabil din cauza faptului că nu sunt îndreptățiți.

Diagrama 6-1. Proportia de membri ai gospodăriei care nu sunt înregistrați la un medic de familie, după categoria de vârstă și eșantion

Două treimi din respondenții care sunt capi de gospodărie, atât din eșantionul rom, cât și din eșantionul comparativ, declară că există un mediator sanitar care ajută comunitatea. Nu există o diferență semnificativă în ceea ce privește înregistrarea la medicul de familie între respondenții care știu de prezența mediatorului sanitar și cei care nu știu.

6.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Comunitățile rome au un număr semnificativ mai mic de persoane în vârstă decât comunitățile ne-rome. În 1142 de gospodării din eșantionul rom erau doar 31 de persoane de peste 80 de ani și 121 cu vârste cuprinse între 70 și 80 de ani. În eșantionul comparativ, în mai puține gospodării (1013) erau 114 persoane de peste 80 de ani și 276 de persoane cu vârste cuprinse între 70 și 80 de ani.
- În comunitățile rome au fost găsite dovezi de deficiențe în ceea ce privește sănătatea și siguranța la locul de muncă.
- Aproximativ 10% din romi nu sunt înregistrați la medicul de familie.
- Faptul că medicii sanitari obișnuiesc să le explice pacienților intervențiile medicale poate afecta asumarea responsabilității de către medic.

Studiile de caz indică faptul că familiile rome sunt adesea afectate de boli provocate de sărăcie. Lipsa apei potabile, locuințele aglomerate și veniturile scăzute sporesc riscurile pentru sănătate. Obiceiurile alimentare nesănătoase și dependența de fumat fac victime atât printre romi, cât și printre *gadje*, probabil în mai mare măsură în gospodăriile sărace.

Sistemul de sănătate românesc se confruntă în continuare cu probleme sistematice majore. Mulți pacienți reușesc să se descurce în hățișurile sistemului folosindu-se de bani, relații și informații suplimentare din surse diverse – prieteni, cărți, alți medici, internet. Pacienții romi se confruntă cu multiple dezavantaje în interacțiunea lor cu personalul medical și cu unitățile medicale: mulți

dintre ei sunt săraci, „analfabeți” în domeniul medicinei, nu au relații utile și poartă stigmatul etichetei de *țigăn*. Toate aceste dezavantaje au consecințe vizibile asupra oportunităților de acces la sistemul medical, calității îngrijirilor medicale și stării lor generale de sănătate.

În timp ce rapoartele referitoare la comunități au ilustrat practicile voluntare ale mai multor doctori pentru a ameliora starea de sănătate a persoanelor neluate în evidență și excluse, în unele cazuri medicii nu dau informații persuasive pacienților sau potențialilor pacienți. Este în special cazul vaccinărilor.

Instituția mediatorilor sanitari a diminuat, într-o oarecare măsură, problema accesului la serviciile medicale cu care se confruntau etnicii romi, dar, în același timp, ridică semne de întrebare cu privire la dependența pacienților și la confuzia între responsabilitățile medicilor și ale mediatorilor. Este de așteptat ca intervenția mediatorilor sanitari să aibă efecte pozitive indirecte în ceea ce privește înțelegerea reciprocă între pacienții romi și medicii *gadje*, o mai bună informare în rândul potențialilor pacienți romi și producerea de informații relevante și de feedback pentru cei care se ocupă de politicile publice. Drumul este încă lung – cel puțin până când va exista un procent semnificativ de medici romi în toate localitățile, ceea ce va indica faptul că această barieră profesională a fost înlăturată.

7 Probleme legate de locuințe

Subiectul locuințelor persoanelor care trăiesc în sărăcie extremă a fost studiat pe larg în cercetările anterioare, precum Dan (2004) și Berescu și Celac (2006). Acest capitol analizează mai multe probleme legate de locuințe, așa cum apar ele în rapoartele referitoare la comunități și în baza de date, concentrându-se pe cele mai dificile dintre ele și pe consecințele lor. Firește, locuitul nu este întotdeauna o experiență statică, dar poate fi o provocare continuă. Oamenii se străduiesc să își îmbunătățească locuințele și să le adapteze la nevoile lor, dar în egală măsură își adaptează nevoile la posibilitățile *de facto* pentru locuit.

7.1 Probleme legate de locuințe în studiul calitativ

7.1.1 Locuitul într-un ghetou urban

Mai multe studii de caz din mediul urban au consemnat prezența unei populații rome compacte în ceea ce se numește de obicei „ghetouri”. În toate aceste cazuri, cercetătorii au menționat că populația ghetoului nu este complet omogenă din punct de vedere etnic, dar este omogenă din punct de vedere economic. Toți poartă stigmatul ghetoului și, adesea, trăiesc într-o intimitate nedorită. (vezi de asemenea discuțiile despre socializare și Citatul 3-24).

Condițiile de viață din ghetourile studiate prezintă anumite asemănări: zone segregate de blocuri de locuințe sociale sau publice, apartamente cu camere mici, de obicei prost echipate (fără facilități sau doar recent racordate la electricitate, apă sau gaze ori debransate de la facilitățile publice din cauza datoriilor neplătite), aglomerare și dificultăți în ceea ce privește funcționarea canalizării sau a sistemului de colectare a gunoaielor.

Citatul 7-1. Aglomerarea masivă într-un ghetou de locuințe sociale, precum Zăbrăuți

În Zăbrăuți se folosesc mult holurile ca spații de depozitare și socializare. Noaptea pe holuri e o atmosferă febrilă. Se usucă rufe în hol, se joacă uneori și copii, mai ales iarna, își scot oamenii câte un scaun și stau de vorbă. E un spațiu folosit și negociat la maximum. Holul reprezintă pentru toată lumea o a doua casă, folosită în comun cu ceilalți. (București, Tîrcă 2007)

Poveștile personale ale indivizilor sau gospodăriilor care sfârșesc prin a trăi într-un ghetou de locuințe sociale prezintă de asemenea similitudini: poveștile vorbesc de schimbări consecutive de domiciliu, de evacuări și vânzări ale apartamentelor mai bune deținute odinioară, de acumulări de datorii, din cauza lipsei de acces la servicii bine plătite. Dar poveștile vorbesc și de munca grea depusă pentru a îmbunătăți condițiile de locuit, prin mici reparații și investiții în confort.

Subiecții intervievați manifestau o tendință clară de a-și asuma responsabilitatea pentru condițiile în care trăiau. Conștientizarea faptului că locuiesc într-un ghetou și visurile lor pentru un viitor mai bun demonstrează acest lucru.

Citatul 7-2. Viața în ghetoul din Zăbrăuți și speranța de a avea o locuință mai bună

În legătură cu planurile de viitor, majoritatea informatorilor au declarat că vor să plece din cartier, fie „la curte”, fie într-un loc „mai civilizat”. Marea parte conștientizează că trăiesc într-un ghetou, termen pe care de altfel îl și folosesc în vocabularul zilnic: „sunt în ghetou”, „așteaptă-mă că vin acum în ghetou”, „am plecat din ghetou”. Iar dorința generală este de a-l părăsi cât mai curând posibil. (București, Tîrcă 2007)

Unii cercetători au observat două aspecte diferite în paralel: pe de o parte, discursul autorităților locale cu privire la istoria socială și situația ghetourilor sau a enclavelor de sărăcie; pe de altă parte, poveștile locuitorilor și amintirile lor despre cum au luat naștere ghetourile. Cazul localității Lupeni

arată tocmai lipsa de concordanță dintre aceste două perspective; în același timp, este ilustrativ pentru multe alte orașe industriale din România, unde fostele blocuri muncitorești au fost abandonate după Revoluție și căderea comunismului și apoi reocupate la mijlocul anilor '90.

„Blocurile sociale – comunități de refugiați” din Lupeni descrise de cercetătoarea Reka Geambașu au o istorie controversată: una din alternative spune că fostele blocuri muncitorești au fost abandonate și au rămas goale câțiva ani, când tot orașul era în stare de faliment. La mijlocul anilor '90, mai multe familii sărace și-au găsit refugiul în aceste blocuri aproape dărâmate. „Ocupanții” au început să remobileze interiorul camerelor locuite, pentru a face posibil traiul acolo pe durata iernii și în anotimpurile ploioase, dar nu au avut resurse să repare exteriorul sau să facă reparații capitale. Cealaltă alternativă, preferată de reprezentanții autorităților locale, este „scenariul ocupării”, care afirmă că oamenii au ocupat de fapt blocurile de locuințe sociale deja reparate și le-au distrus între timp.

Citatul 7-3. Părerii contradictorii cu privire la istoria ghetoului din Lupeni

La Lupeni, blocurile sociale goale, părăsite nu sunt o priveliște neobișnuită. Construite în timpul socialismului, dar lăsate în paragină de către proprietar – autoritățile locale – câteva dintre acestea oferă refugiu pentru familiile (de romi) aflate în dificultate. Desigur, măsurile deseori cinice care îi afectează pe oamenii aflați în situații fără ieșire reflectă atât atitudinea ambivalentă a autorităților față de comunitățile marginalizate, cât și lipsa unei strategii coerente de a le crea șansa de a scăpa de sărăcie. Așa cum, la modul cel mai ironic, oamenii care stau practic pe rampa de gunoarie, fiind amenințați zilnic de apariția șerpilor, plătesc pentru serviciile de salubritate, și familiile care se mută în locuințele de mult uitate de Primărie și le fac locuibile sunt nevoite, din prima zi, să plătească chirii substanțiale. Cu alte cuvinte, autoritățile locale uită de aceste clădiri și de apartamentele care nu mai au uși, geamuri, de fapt nimic în afară de beton, dar odată ce oameni aflați în criză le repară, apar și autoritățile să colecteze chirii.

Situația reală, deci, este total opusă celei prezentate de primar, bazate pe una dintre cele mai des amintite prejudecăți și stereotipuri referitoare la etnia romă și anume: „incapacitatea” lor de a locui „civilizat” și „distrugerea mediului înconjurător”.

„- Este greu numai să-i ajuți. Este mult mai ușor să-i ajuți pe cei care știu și să întrețină și mult mai greu pe cei cărora astăzi le faci ordine și mâine e mai mare dezordinea. Dumnealor nu sunt învățați cu... și va fi foarte greu, dar este de meditat pentru noi, trebuie să-i mobilizăm pe acești oameni, să-i determinăm să vină în rândul cetățenilor și să păstreze ce au bun în jurul dumnealor. Fiindcă, de cele mai multe ori, unde există unul sau doi romi, strică pur și simplu o scară întreagă, să spunem, de bloc.

- Cum adică?

- Prin modul de comportare, prin modul de a fi, prin felul de a vorbi. Fiindcă, vedeți, cetățenii și cel puțin cei mai în vârstă, nu au de gând să se certe toată ziua cu dumnealor pentru a-i integra în societate. Acest lucru trebuie să înțeleagă fiecare om în sine, că singuri trebuie să ne integrăm în societate.”

(Lupeni, cartierul Viitorului, Geambașu 2007)

7.1.2 Istoria schimbărilor de domiciliu și a evacuărilor

Așa cum am menționat în subcapitolul anterior, există mai multe scenarii referitoare la traiectoriile locative, care încep în ultimii ani ai perioadei comuniste și sfârșesc în ghetouri sau în condiții extreme de viață.

Povestea localității Lupeni este reprezentativă pentru situația fostei zonei miniere de pe Valea Jiului și pentru cea a altor orașe care depindeau de industria de stat și de fabricile/uzinele comuniste. Familiile care au ajuns în ghetoul Viitorului din Lupeni au fost condiționate de nevoia de a-și părăsi locuințele anterioare, de informațiile la care au avut acces (despre unde puteau găsi un loc de stat) și de capitalul social reprezentat de rețelele de rudenie. Nevoia de a părăsi locuințele

anterioare a fost, la rândul său, condiționată de nevoia de a găsi surse de venit într-o altă regiune, de nevoia de găsi o locuință mai ieftină, de nevoia de a vinde proprietatea pentru a plăti datoriile sau a face față cheltuielilor zilnice.

Citatul 7-4. Traiectorii locative sfârșind în ghetoul Viitorului

Toate familiile intervievate în aceste trei blocuri s-au mutat aici în ultimul deceniu, preluând locuințele goale. De asemenea, în toate cazurile, rețelele de rudenie descrise în capitolul precedent se dovedesc a fi cele mai importante în recrutarea noilor locatari. Unul dintre bărbații intervievați afirmă că s-au refugiat în Lupeni în speranța că aici vor găsi locuințe mai ieftine, după ce acasă, în județul Sibiu, s-au văzut nevoiți, după moartea tatălui, să vândă casa părintească. Trei din restul apartamentelor sunt locuite de rude ale lor – mama și două surori –, care acum 18 ani le-au facilitat mutarea acolo. Un alt scenariu tipic este acela al cuplului tânăr căsătorit care află tot de la rude de existența acestor apartamente goale și care își încep viața împreună în aceste blocuri sociale.

Istoria fiecărei familii pare să repete aceleași evenimente: o viață satisfăcătoare la țară, cu loc de muncă acceptabil în CAP-uri, apoi dispariția surselor de venit odată cu căderea socialismului. Și din moment ce migrația internă se desfășoară în rețele extinse de rudenie, toată familia părăsește satul natal deodată, nici întoarcerea nu mai este posibilă în localitățile cu care oamenii au tăiat astfel orice legătură. (Lupeni, cartierul Viitorului, Geambașu, 2007)

În majoritatea rapoartelor de teren a fost consemnat faptul că soluțiile locative și traiectoriile migrației interne depind de rețelele de rudenie și de informațiile care sunt transmise prin aceste rețele. În aceste condiții, capitalul social este singura resursă pe care o au locatarii din ghetou. Cu puținele resurse materiale pe care le dețin, ei îmbunătățesc apartamentele „ocupate”.

Ghetourile și zonele cu locuințe sociale sunt caracterizate de incertitudine și instabilitate: oamenii nu sunt proprietarii caselor în care trăiesc; statutul lor este unul de semitoleranță; dacă nu își permit să plătească autorităților locale chiria, ar putea fi evacuați; dacă se investește în bloc, aceasta duce automat la creșterea chiriilor și, în plus, toată lumea visează la condiții mai bune de locuit, altundeva, în afara ghetoului.

Citatul 7-5. Instabilitatea și investițiile în apartamentele sociale în ghetoul Viitorului, Lupeni

Explicația „culturală” oferită de primar se încadrează perfect în viziunile „blamarea victimei”. Doar că face acest lucru inversând evenimentele, schimbând cauza și consecințele, precum și succesiunea lor temporală. De fapt, nu românii sunt aceia care „distrug blocurile și apartamentele”, ei, prin munca și investițiile lor, le transformă în spații locuibile, după ce, de cele mai multe ori, locuințele sunt preluate cu imense datorii la stat și la utilitățile publice. O familie cu cinci copii stă două ierni cu geamuri din celofan și doarme câteva săptămâni pe betonul acoperit cu carton, ca după această perioadă să facă rost de parchet și de geamuri. Femeile rome sunt cele care, prin munca lor, zugrăvesc în fiecare vară, amenajează bucătării, spală pereții de igrasie, repară tavanul, pun sticle în geamuri și așa mai departe. Și plătesc chirie pentru aceste locuințe proprietarului: Primăriei. Desigur, spațiul comun, scăările și intrările se află în continuare în stare degradată – pereții nevopsiți, fără curent, balustradele rupte, doar că, în Lupeni, toate blocurile arată așa, din motivul menționat mai sus – și anume, faptul că locatarii nu sunt proprietarii acestora. Evident, în ambele cazuri motivul principal nu este acesta, ci lipsa de bani, dar în Valea Jiului acest fapt parcă nici nu trebuie să fie subliniat. (Lupeni, cartierul Viitorului, Geambașu 2007)

Ca punct final al traiectoriilor locative, numai adăposturile improvizate pot fi mai rele decât ghetourile sociale. Instabilitatea și evacuările repetate le caracterizează pe amândouă. Rapoartele

de teren au arătat cum evacuările repetate creează un cerc vicios al traiului în precaritate, ducând la forme din ce în ce mai necorespunzătoare de locuire.

Citatul 7-6. Cercul vicios al evacuărilor multiple, în Timișoara

În timpul comunismului, mulți romi trăiau în blocuri sau în case naționalizate sau aflate acum în proprietatea orașului, având domiciliul stabil și actele de identitate făcute la acea adresă. În cazul în care au datorii prea mari la întreținere la blocuri sau sunt rămași în urmă cu plata chiriei sau casele revendicate reajung la foștii proprietari, ei pot fi evacuați din aceste locuințe. Evacuarea se face la botărârea Consiliului Local, prin implicarea poliției comunitare, a salubrității și a jandarmeriei și de cele mai multe ori e făcută prin surprindere și în mod violent. După caz, „evacuații” se mută cu undeva la rude („familiile prea numeroase” generând plângeri ale vecinilor, care pot deveni la rândul lor argumente pentru noi evacuări), pleacă din oraș la sat, își fabrică barăci din materiale accesibile lor (cartoane, nailon, lemn, fier vechi) la marginile orașului, pe câmp, se refugiază la centrul de noapte și la cele de zi din oraș. Este foarte clar că evacuările forțate nu rezolvă problema lor: se întâmplă ca apartamentele evacuate să rămână libere, în timp ce cei evacuați să fie nevoiți să trăiască în condiții care generează alte nemulțumiri (la rândul lor amendate) din partea vecinilor, administrației locale etc. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

7.1.3 Locuințele și conflictele

Locuința înseamnă spațiu, vizibilitate, acces și bunăstare – resurse disputate în orice societate. Ca orice resurse vitale, aflate în cantitate insuficientă, generează competiție și conflicte, precum cele observate de cercetătorii de teren.

În primul rând, conflictul legat de asumarea responsabilității pentru îmbunătățirea condițiilor de locuit pentru cei săraci și asigurarea de locuințe pentru cei fără adăpost și cei care trăiesc în adăposturi improvizate. Din punctul de vedere al autorităților locale, reflectat în interviuri sau în mass-media, această responsabilitate este de fapt o alegere politică și economică. Din punctul de vedere al oamenilor – care fac cerere de locuință socială la Primărie și se confruntă cu lipsa de spațiu și cu așteptări de ani de zile, fără un răspuns clar – responsabilitatea aparține în întregime autorităților locale, care sunt privite cu suspiciune și bănuite de corupție și dezinteres.

Citatul 7-7. Responsabilitatea de a construi locuințe sociale în București

„Nu vreau să transform Bucureștiul într-un oraș social, ci să cresc standardul de viață. Bucureștiul are nevoie de un anumit standard de viață, iar eu mă voi opune permanent ideii de construire de locuințe sociale în București.” (Adrian Videanu, din ziarul „Gândul”, 2 noiembrie 2007, citat de Tircă 2007)

Citatul 7-8. Evacuările ca situație de conflict, în Timișoara

Anul trecut a venit poliția și salubritatea la ei să facă „curat”: au dat foc la barăci, au ars și documentele care erau acolo, au apărut la ei dimineața la ora cinci, i-au scos din barăci și au început să dea foc. Cum mi-au mai povestit când am fost acolo, încetul cu încetul și-au reconstruit barăcile, nu au unde să meargă și ei oricum au buletin de Timișoara. (E.L. și L.L., cartierul Blascovics, Timișoara, citați de Magyari-Vincze 2007)

Un alt conflict este legat de vizibilitatea și de simbolurile de statut social reprezentate în spațiul public din jurul caselor romilor. De exemplu, acoperișurile de tablă bogat împodobite ale caselor romilor bogați, care stârnesc multe controverse: elita intelectuală românească condamnă acoperișurile inestetice, kitsch, în timp de toți subiecții intervievați (romi și ne-romi) din Curtici și Sântana le consideră dovada bunăstării și hărniciei romilor bogați.

Conflictele apar când simbolurile de statut, exprimate prin case, interferează cu simbolurile de statut ale altor oameni sau cu alte forme de simboluri sau reprezentări sociale (cum ar fi valorile istorice ale altui grup etnic sau ale majorității, manifestate în clădirile de patrimoniu).

Citatul 7-9. Simbolurile de statut generatoare de conflicte în Timișoara
Ceilalți romi, „cu un alt statut”, ei sunt cei care își construiesc și modifică case fără autorizații și Primăria vine și le demolează. Povestește despre un caz recent, casa avea autorizație, dar acoperișul „nu intra în legalitate, nu respecta anumite norme, nu era în armonie cu celelalte construcții din zonă, era mult mai înalt, mai impunător” și proprietarului i s-a solicitat să demoleze, nefăcând asta a venit Primăria și jandarmeria și a demolat. „N-a fost un conflict de proporții majore, dar omul a interzis accesul Primăriei în curte, însă până la urmă n-avea ce să facă...” (R.S., ANR, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Un alt aspect este legat de conflictele interetnice, de respingerea „nu în curtea mea”. Exemplul localității Mihail Kogălniceanu, unde casele romilor au fost arse și demolate în anii '90 într-un asemenea conflict interetnic este un caz extrem în care conflictele escaladează până într-acolo încât împărțirea aceluiași spațiu devine inimaginabilă.

Citatul 7-10. Locuințele, proximitatea și conflictele interetnice în Mihail Kogălniceanu
În 1990 a existat un conflict între români, macedonii și țigani. Românii și macedonii, sau turcii, cum mai sunt numiți, au vrut să alunge comunitatea romă din localitate. Nimeni nu mai ține minte care a fost motivul real, cert e că ambele comunități nu prea erau agreate în localitate, erau certuri destul de dese, cea mai mare cauză fiind etnia lor. Astfel, într-o noapte s-au dus și au dat foc caselor romilor sau au intrat cu buldozerele în ele, dărâmandu-le. Romii au rămas fără locuințe, iar la un an de la incident o fundație germană pentru protecția romilor a început să ridice din temelie fiecare casă dărâmată sau arsă, Primăria eliberându-le astfel certificate de proprietate tuturor romilor. Casele au fost ridicate din banii donați tot de familiile rome din Germania. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

În urma conflictului, autoritățile locale au clarificat situația proprietății asupra caselor, reducând astfel șansa de a apărea în viitor acțiuni violente împotriva locuitorilor și recunoscându-le statutul de cetățeni ai localității.

În timp ce la Mihail Kogălniceanu casele au fost arse în urma escaladării unui conflict între vecini, la Timișoara autoritățile locale au dat foc barăcilor improvizate, ca parte din planul de „curățare” a zonei. Întrucât acest plan s-a oprit aici, situația s-a întors treptat la starea inițială, întrucât oamenii nu au avut altă opțiune decât să-și reconstruiască adăposturile precare.

Citatul 7-11. Arderea barăcilor și exercițiile democratice în cartierul Blascovics din Timișoara

Cele două femei participă la întâlnirea organizată în cadrul proiectului „Timișoara – orașul incluziunii sociale”. Le-a invitat L.M., în calitate de facilitator de grup. Înainte să ne retragem în „grupurile monocolor”, asistăm la deschiderea oficială a evenimentului. Ele nu prea înțeleg ce trebuie să facă acolo. Li se spune în franceză și în română că este vorba despre un exercițiu democratic: cetățenii își spun părerea despre cum se simt ei în orașul lor. E.L. a făcut multe „exerciții democratice”: i-a scris președintelui României, vine de multe ori la Primărie, își sesizează problema majoră și nimic nu se întâmplă după asta. Anul trecut a venit poliția și salubritatea la ei să facă „curat”: au dat foc la barăci, au ars și documentele care erau acolo, au apărut la ei dimineața la ora cinci, i-au scos din barăci și au început să dea foc. Cum mi-au mai povestit când am fost acolo, încetul cu încetul și-au reconstruit barăcile, nu au unde să meargă și ei oricum au buletin de Timișoara. Au venit la ei cei de la ERRC, a mers presa, au vorbit la televiziune, tot nimic, tot acolo sunt, „șobolani mari cât câinii le umblă prin case”. Ele, asemenea celorlalți „cetățeni” invitați la discuții, trebuie să răspundă la întrebarea: „ce înseamnă să trăiești bine în Timișoara”. Pentru asta grupul de romi (mă duc și eu cu ei) se retrage într-una

dintre săli. Trebuie să scriem pe niște foi colorate răspunsurile noastre la această întrebare, apoi răspunsul la „care sunt piedicile...” și „ce vrem să facem ca să trăim bine”. (...) Reiese, desigur, că există în orașul Timișoara persoane pentru care a trăi bine înseamnă a nu trăi sub cerul liber, pe câmp. E.L. asta scrie pe bârtia ei („să nu dorm în câmp”). (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

7.1.4 Drepturile de proprietate

Studiile de caz ilustrează o multitudine de situații de proprietate legală în ceea ce îi privește pe romi. Majoritatea sunt tipice la nivelul comunității, întrucât sunt rezultatul dezvoltării istorice a respectivei comunități.

Citatul 7-12. Istoria excluziunii formale și a evacuărilor, în Timișoara
EP stătea acolo de ceva timp, cu părinții ei. Era o casă făcută din cărămidă în timpul războiului. A fost o vreme când un bărbat, un „domn” scotea pământul și oamenii făceau cărămidă din el, apoi el a plecat și oamenii au acoperit gropile și și-au făcut case. Mai târziu a fost făcută groapa de gunoi. În timpul lui Ceaușescu au fost date niște „cărți”, dar nu erau acte de proprietate în toată regula. A fost înființată și o fabrică de detergenți, Perla, care mai funcționează și astăzi; nori negri și foarte toxici se ridicau de pe coșuri: „îi pun la muncă seara și noaptea”. Romii din Kuntz s-ar putea să se confrunte cu evacuarea. Văd noi clădiri ale companiilor internaționale care ar putea avea nevoie de pământ. Sau bogătașii, mi-a spus, care vor să-și facă vile aici, ca să fie un ansamblu rezidențial. Primarul e pe cale să facă „curățenie” în această parte a orașului. (EP, Timișoara, cartierul Kuntz, citat de Magyari-Vincze 2007)

Multe gospodării rome nu au titluri de proprietate pentru pământul sau casa în care locuiesc; ei își justifică așadar domiciliul doar printr-un consens temporar asupra faptului că au dreptul să locuiască acolo. Acest consens poate fi foarte fragil – așa cum este cazul cartierului Blascovici din Timișoara (vezi Citatul 7-11) sau ghetourile urbane ale căror rezidenți riscă în orice moment să fie evacuați forțat. În alte cazuri, cum ar fi cel din Colțau (vezi Citatul 7-13) sau din cartierul Kuntz din Timișoara (vezi Citatul 7-14), există o combinație de acorduri legale și informale care sprijină dezvoltarea comunității rome.

Adesea, consensul informal la nivel local nu este suficient pentru a le permite locuitorilor să obțină cărți de identitate sau adrese *de facto*. În ciuda schimbărilor semnificative la nivel legislativ, care facilitează înregistrarea rezidenților fără contracte de proprietate, nu este posibil să obții recunoașterea legală a adresei *de facto* când problemele de proprietate sunt serioase – de exemplu, când casa sau baraca nu are nici măcar adresă poștală sau când are deja un alt proprietar (care poate fi în străinătate, decedat etc.). Trebuie îndeplinite o serie de condiții ca să fie posibilă trecerea de la posedarea informală, pe termen lung a unei case la un document legal (vezi o prezentare detaliată a problemelor sociologice și legale în Florea et al. 2007). Dificultățile în obținerea unei cărți de identitate duc la probleme de acces la serviciile sociale sau de stabilire de relații contractuale și pot de asemenea duce la mari greutăți în obținerea certificatelor de naștere pentru copii.

Rezidenții care nu au contracte de proprietate, mai ales cei care trăiesc în clădiri ilegale, constată adesea că le este imposibil să finalizeze un contract cu compania de electricitate sau cu alți furnizori de utilități. Aceasta afectează calitatea locuinței și poate duce la comportamente riscante sau ilegale, cum ar fi racordările improvizate la rețeaua de electricitate (neplătind pentru electricitate, ca în Zăbrăuți, sau plătind, ca în Colțau).

Întrucât lipsește o bază legală pentru arbitraj, disputele legate de pământ dintre vecini pot escalada. Nu în ultimul rând, rezidenții fără drepturi legale asupra pământului au un statut cetățenesc marginal la nivel local. Ei pot fi oricând evacuați forțat sau supuși altor intervenții din partea autorităților locale și pot fi discriminați – pe baza statutului precar al locuinței – atunci când vine vorba de accesul la servicii precum școlarizare, angajare, asistență socială etc.

Citatul 7-13. Statul legal incert al noilor construcții din cartierul Ladioș din Colțău

Izolarea teritorial-spațială este evidentă: cele două străzi (Arieșului și Poșta) mai vechi, dispuse în teren sub formă de V, se întind spre limita extremă a satului Colțău, intrând efectiv în izlazul comunal. Între ele se dezvoltă baotic și fără niciun fel de sistematizare Noul Cartier sau Ladioșul (...). Problemele aici sunt dintre cele mai complicate și variate:

- nu știe nimeni cu certitudine al cui este pământul pe care se construiește (cu toate că există un act de cedare (de către compozesoratul local) în folosință (către comunitatea romă), pe o perioadă nedeterminată;
- nu există PUG (Plan Urbanistic General) care să cuprindă acest nou cartier, implicit Carte Funciară. De aici decurg o sumedenie de aspecte negative: nu se pot obține acte de proprietate, se construiește fără autorizație, actele de identitate se realizează pe alte adrese etc.;
- Neexistând o sistematizare, apar conflicte între cetățeni, din pricina amplasării locuințelor;
- Locuințele nu sunt electrificate. Se trage electricitate de la vecini, cu ajutorul unor cabluri improvizate. Aproape întregul cartier este acoperit de o pânză de cabluri susținute de pari de lemn. Din această cauză există pericol de electrocutare și de incendii. (...) Comunitatea romă se dezvoltă spațial foarte rapid. Se construiește permanent. (Colțău, Iorga 2007).

Nu în ultimul rând, toate comunitățile fără statut legal clar sunt supuse riscului de evacuare – în funcție de factori care scapă controlului lor, cum ar fi climatul politic în localitate, valoarea comercială a pământului pe care îl ocupă.

Citatul 7-14. Drepturi vagi de proprietate și vulnerabilitatea în fața evacuărilor, în Timișoara

Alții, care stau în casele moștenite de la părinți și de la bunici, cumpărate sau construite de către cei din urmă, în unele cazuri chiar dinaintea instaurării comunismului în România, pot să nu aibă actele de proprietate „în regulă”, ci doar niște documente nelegalizate, de mână, făcute la vremea aceea la mica înțelegere, ceea ce face ca riscul evacuării lor în cazul concesionării terenurilor pe care se află casele respective să fie foarte crescut (...). Planurile urbanistice și de dezvoltare economică ale orașului pot la un moment dat să urmeze alte interese decât cele ale reglementării unor astfel de situații în favoarea celor marginalizați (de obicei cazuri de imobile aflate la periferiile urbei) și anume cele ale construirii unor noi cartiere rezidențiale sau sedii ale unor firme transnaționale pe terenurile în cauză. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Citatul 7-15. Discursuri contradictorii cu privire la drepturile de proprietate, în Mibail Kogălniceanu

Legat de pământ, unii romi susțin că au de când se știu, din generație în generație, parcele de pământ sau de pădure, că au cultivat pe ele de mulți ani, dar, odată cu schimbarea primarului, nu li s-a mai recunoscut dreptul asupra lor, aceștia neavând acte de proprietate care să justifice posesia acestor terenuri. Din discuțiile cu primarul localității am aflat că există un deficit de teren arabil sau construibil, iar acesta este și unul dintre motivele pentru care romii din internatul localității nu primesc o parcelă de teren pentru ridicarea unei locuințe. (Mibail Kogălniceanu, Marcu 2007)

Citatul 7-16. Vulnerabilitatea în fața evacuărilor în Timișoara

L.M. își amintește cum, cu ocazia unei ședințe a Consiliului Local, viceprimarul pe probleme sociale, apropo de „curățenia” ce trebuia făcută în oraș, vorbea despre cum trebuie adunați oamenii fără domiciliu și fără buletin de Timișoara, mai ales cei veniți din alte părți, suiți în tren și trimiși acasă. La observația că dreptul la libera

circulație este un drept al omului, replica lui a fost: „Nu mă lua doamnă, cu drepturile omului!” (expert pe problemele romilor, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

7.2 Problemele legate de locuințe în cercetarea prin anchetă

Această secțiune discută mai multe dimensiuni ale locuitului, cum ar fi densitatea din locuințe, confortul, măsurat prin accesul la utilități și numărul de bunuri de consum durabile, și segregarea rezidențială. Două alte probleme au fost discutate anterior: experiența frigului (vezi secțiunea 5.2) și condițiile de dormit (vezi secțiunea 5.3).

7.2.1 Drepturile de proprietate

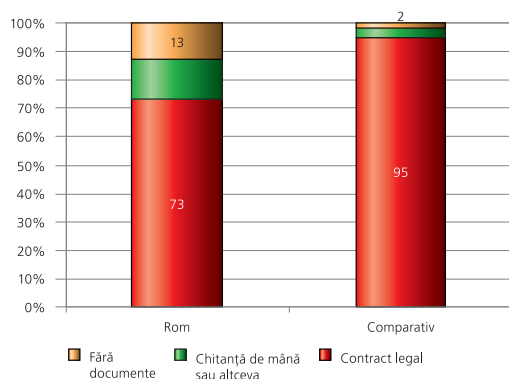
Procentul celor care sunt proprietarii casei în care locuiesc este de aproximativ 85% atât în eșantionul rom, cât și în cel comparativ. Alți 5% din capii de gospodărie trăiesc în case care aparțin altor membri ai familiei (nerezidenți) (vezi Diagrama 7-1).

Specificitatea eșantionului rom o constituie faptul că 2% din gospodării trăiesc în case neînregistrate, în timp ce 4% trăiesc în locuințe publice (față de 2% din eșantionul comparativ). La acestea se mai adaugă 13% din respondenții romi care trăiesc în case (presupus înregistrate), al căror proprietar *de facto* nu are niciun fel de contract care să dovedească faptul că deține cea locuință (15% în mediul rural și 11% în mediul urban).

Pe lângă acești proprietari *de facto* neînregistrați, dacă analizăm casele aflate în proprietate privată ale respondenților noștri, 70% din proprietarii lor *de facto* din zonele rurale și 79% din cei din zonele urbane au un contract legal de proprietate (73% din eșantionul total). 16% din proprietarii rurali și 11% din proprietarii urbani au chitanțe de mână sau alte documente (14% din numărul total de proprietari).

Această distribuție a proprietății asupra caselor nu trebuie generalizată la nivelul întregii populații de etnie romă pentru că depinde, în mare măsură, de metodologia de eșantionare. Este totuși utilă pentru interpretarea analizelor ulterioare.

Diagrama 7-1. Distribuția contractelor de proprietate pe case în eșantionul rom și în eșantionul comparativ (procente)

BIR 2006 indică faptul că 74% din rezidenții romi din zonele urbane și 67% din rezidenții din zonele rurale au contracte legale de proprietate sau contracte de închiriere pentru casele lor (Bădescu et al., p. 45).

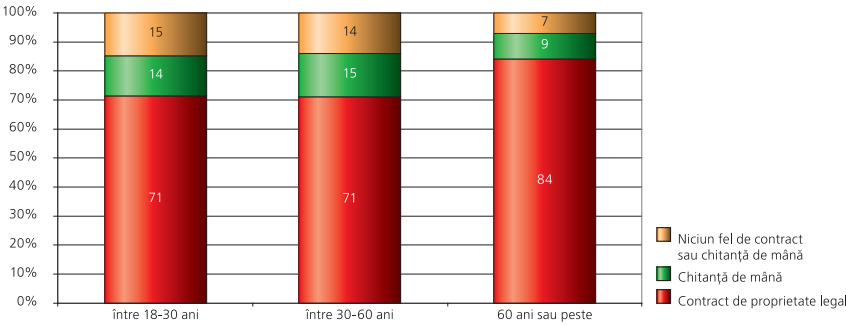
Tabelul 7-1. Cine este proprietarul locuinței pe care o ocupați acum? (procente)

Cine este proprietarul locuinței pe care o ocupați acum?	Etnie	
	Ne-romă	Romă
Dumneavoastră sau alt membru al gospodăriei		
O rudă de-a dumneavoastră sau de-a altui membru al gospodăriei	90,0	85,1
Altă persoană	4,8	4,8
Autoritatea locală sau statul	2,2	3,1
O firmă sau alt proprietar	1,5	3,6
Locuință neînregistrată, fără proprietar oficial	1,5	1,2
Total	0,0	2,3

O analiză multivariată¹⁹ indică faptul că riscul de a locui într-o casă fără niciun fel de contract este mai mare pentru capii de gospodărie din grupul de vârstă 18-60 și mai scăzut pentru respondenții mai în vârstă, pentru cei cu un nivel scăzut de educație, cei care trăiesc în sărăcie (fără niciun bun de consum durabil), cei care trăiesc în zone locuite preponderent de romi, dar fără să vorbească limba romani. Tipul de localitate (urbană/rurală) nu exercită nicio influență (vezi Tabelul 16-24).

Diferențele de vârstă (vezi Diagrama 7-2) indică probabil dezechilibrele care au apărut după 1989, când, pentru gospodăriile mai tinere, a crescut riscul de a locui în condiții de precaritate – fie din cauza migrației, fie din cauza părăsirii casei părintești.

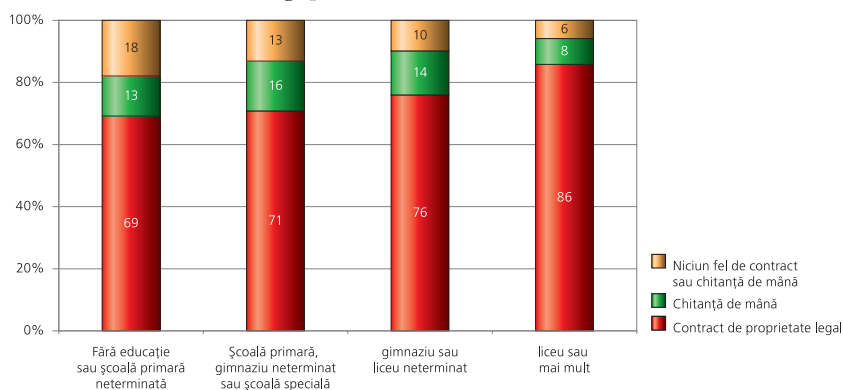
Diagrama 7-2. Legalitatea proprietății asupra casei după categoria de vârstă a capului gospodăriei – eșantion rom (procente)

Există o relație directă între nivelul de educație al capului gospodăriei și legalitatea proprietății asupra casei (vezi mai jos).

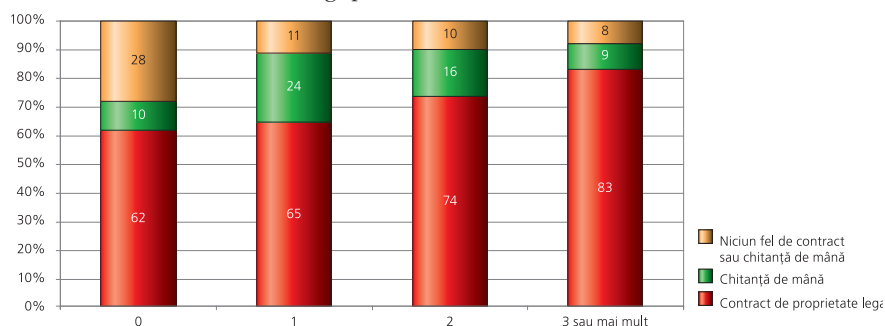
¹⁹ Analiză multivariată = în statistică, descrie un set de proceduri care presupun observarea și analizarea a mai mult de o variabilă statistică în același timp.

Diagrama 7-3. Legalitatea proprietății asupra casei după nivelul de educație al capului gospodăriei – eșantion rom

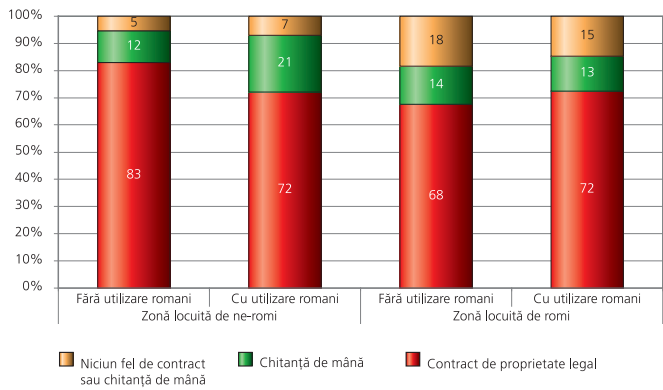
Gospodăriile care nu au bunuri de consum durabile riscă într-o măsură mult mai mare să fie într-o situație legală precară cu casa (vezi mai jos) – ceea ce arată că această situație se corelează cu vulnerabilitatea economică, creându-se probabil un cerc vicios.

Diagrama 7-4. Legalitatea proprietății asupra casei după numărul de bunuri de consum durabile din gospodărie – eșantion rom

Legalitatea proprietății asupra casei este influențată în mod pozitiv de o concordanță între tipul de zonă (locuită preponderent de romi/ne-romi) și limba vorbită acasă. În zonele locuite de romi, există mai multe șanse ca gospodăriile în care se vorbește limba romani să aibă titlu legal de proprietate, iar în zonele locuite de ne-romi este valabilă reciproca. Este posibil ca gospodăriile „discordante” să fie cel mai adesea nou-venite, să fi migrat în zonă după 1989, când construirea și vânzarea de case fără contracte oficiale au crescut din cauza, cel puțin în parte, numărului mai mic de constrângeri.

Diagrama 7-5. Legalitatea proprietății asupra casei după compoziția etnică a zonei și limba vorbită în casă – eșantion rom

7.2.2 Densitatea din locuințe

Densitatea din locuințe este de peste două ori mai mare în cazul gospodăriilor rome. În cazul ne-romilor media este de 0,8 persoane / cameră, iar în cazul romilor de 1,98 persoane. În eșantionul rom, densitatea din locuințe este mai mare pentru casele construite după 1989.

Tabelul 7-2. Densitatea din locuințe după tipul de eșantion (procente)

Număr de persoane / cameră	Ne-romi	Romi
0-1,00	83	38
1,01-2,00	14	31
2,01-3,00	2	16
3,01-4,00	1	8
4,01-5,00	0	3
5,01-6,00	-	2
Peste 6,01	0	2
Total	100,0	100,0

7.2.3 Accesul la principalele utilități

Electricitatea este prezentă în peste 98% din gospodăriile din eșantionul ne-rom și în aproape 84% din gospodăriile din eșantionul rom. Un mare număr de gospodării rome nu au acces la o sursă de electricitate, fie pentru că locuințele lor nu sunt racordate (aproximativ 15%), fie pentru că au fost debransați (1%). Nu există deosebiri între gospodăriile rurale și cele urbane.

Barometrul Incluziunii Romilor (BIR 2006) indică de asemenea că 13% din romi și 2% din persoanele de alte etnii nu au electricitate în case (Bădescu et al. 2007, p. 33).

Nu mai 46 de localități (inclusiv Bucureștiul) din cele 104 selectate în eșantion au un sistem de furnizare a gazelor. O treime din gospodăriile din eșantionul ne-rom și 17% din eșantionul rom au acces la gaze.

Accesul la apă este o problemă critică în zonele rurale, unde sursa de apă este în afara casei (fântână, puț), atât pentru gospodăriile rome, cât și pentru cele ne-rome. Un număr semnificativ mai ridicat de gospodării rome au acces la surse de apă în afara curții, majoritatea aflându-se la o

distanță mai mare de 100 de metri de gospodărie. După cum era de așteptat, există diferențe importante între gospodăriile rurale și cele urbane.

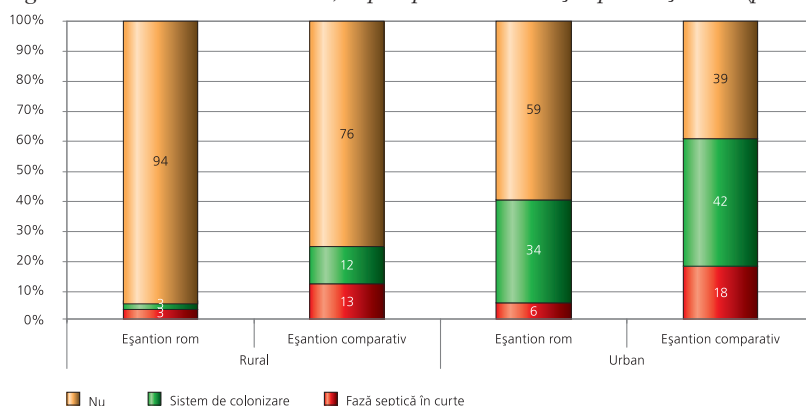
Tabelul 7-3. În locuința unde trăiți în prezent există apă? – după tipul eșantionului (procente)

	Comparativ			Rom		
	Rural	Urban	Total	Rural	Urban	Total
1 Conductă de apă în casă	23	61	39	8	30	17
2 Conductă de apă în curte	15	17	16	14	26	19
3 Fântână în curte	50	17	36	33	16	26
4 Apă în afara curții, dar la mai puțin de 100 de metri	8	2	5	20	14	18
5 La mai mult de 100 de metri	4	3	4	25	14	20
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

BIR 2006 arată că numai 27% din romii din localitățile urbane și 5% din romii din localitățile rurale au conducte de apă în casă (14% din totalul populației de etnie romă), față de 90% din ne-romii din zonele urbane și 16% din ne-romii din zonele rurale (în total, 56% din totalul populației ne-rome). (Bădescu et al. 2007, p. 33)

Există diferențe semnificative între cele două eșantioane în ceea ce privește accesul la canalizare în zonele urbane și rurale (vezi mai jos).

Diagrama 7-6. Accesul la canalizare, după tipul de localitate și tipul de eșantion (procente)

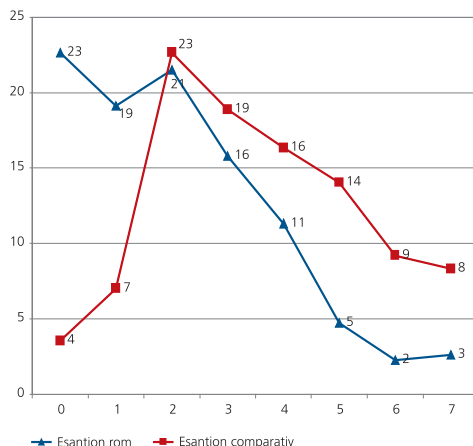

7.2.4 Bunuri de consum durabile

Procentul gospodăriilor cu mai puține bunuri de consum durabile²⁰ este semnificativ mai ridicat în eșantionul rom decât în eșantionul ne-rom.

²⁰ Lista cuprinde: frigider, televizor color, mașină de spălat automată, automobil, telefon mobil, CD player și calculator.

Diagrama 7-7. Numărul de bunuri de consum durabile / gospodărie (procente)

Tabelul 7-4. Procentul gospodăriilor care posedă diferite bunuri de consum durabile, după eșantion; prezentare comparativă a rezultatelor din Phare – Incluziunea Socială 2007 și BIR 2006 (procente)

	Phare – Incluziunea Socială 2007			BIR 2006		
	Rom	Comparativ	Raport Comparativ/Rom	Rom	Eșantion național	Raport Național/Rom
Televizor color	68	90	1,3	64	91	1,4
Telefon mobil	43	58	1,3	28	57	2,0
Antenă de satelit	26	37	1,4	-	-	-
Frigider	53	92	1,7	37	88	2,4
CD player	12	24	2,0	-	-	-
Automobil	12	30	2,5	6	36	6,0
Mașină de spălat automată	14	40	2,9	9	50	5,6
Calculator	8	24	3,0	4	29	7,3
Telefon fix	10	40	4,0	8	47	5,9

Rezultatele BIR 2006 sunt prezentate în Bădescu et al. 2007, p. 41

Dacă ordonăm bunurile de consum durabile în conformitate cu raportul dintre deținerea de către ne-romi și posesia de către romi, tiparul care rezultă în urma anchetei este similar cu cel din BIR 2006. Televizoarele color și telefoanele mobile sunt cel mai egal distribuite, așa că putem propune, cel puțin ca ipoteză, că aceste mijloace tehnologice de informare și comunicare pot fi un factor important în reducerea inegalităților dintre romi și *gadje* în ceea ce privește calitatea vieții. La celălalt capăt al spectrului, mașinile de spălat automate și calculatoarele se numără printre bunurile cel mai inegal distribuite.

Un număr foarte mic de gospodării, 8,6% din eșantionul comparativ și 5% din eșantionul rom au cumpărat bunuri de consum durabile în ultimele 12 luni.

Aproape o cincime din variația în gradul de bunăstare al gospodăriei, așa cum este indicat de numărul de bunuri de consum durabile, poate fi explicată statistic prin influența mai multor variabile sociodemografice (vezi Tabelul 16-25).

Cel mai puternic predictor este nivelul de educație al capului gospodăriei. Pentru a înțelege mai intuitiv această influență, putem spune că, în medie, o diferență de 4 ani de școală este reflectată în

posesia a 0,5 bunuri. Migrația este următorul predictor important: vedem că gospodăriile care au experiența migrației dețin, în medie, cu 0,9 mai multe bunuri de consum când toate celelalte influențe sunt controlate. Următorii predictorii, în ordine descrescătoare, sunt: statutul pe piața forței de muncă al capului gospodăriei; domiciliul în mediul urban; numărul de membri ai gospodăriei (influență negativă) și (de asemenea o influență negativă) folosirea în gospodărie a limbii romani.

7.3 Segregarea rezidențială în funcție de etnie

Segregarea rezidențială în funcție de etnie este o variabilă crucială în înțelegerea lipsei de interacțiune și de familiaritate dintre diferite comunități. Distanța socială și separarea geografică se stimulează reciproc.

Citatul 7-17. Segregarea rezidențială în Curtici

O a doua dimensiune a raportului de incluziune/excluziune în Curtici o reprezintă practicile de interacțiune cotidiană, așa cum apar ele din coexistența istorică a celor două comunități. Este evident că, în mod tradițional, atât comunitatea romă, dar mai ales comunitatea română au dezvoltat, menținut și reîntărit un set de valori, stereotipuri și practici de interacțiuni care au tins să mențină la minimum contactul dintre cele două comunități. Astfel, românii și romii au coexistat pașnic la Curtici, însă cu un nivel foarte mare de segregare. Foarte des românii se miră că o femeie româncă îndrăznește să meargă în comunitatea romilor. Aceeași mirare este împărtășită și de o femeie căldărară, aflând că cercetătoarea se duce singură între gropeni. Această lipsă de contact, precum și prejudecățile reciproce (deși fundamental asimetrice, în defavoarea romilor) stau la baza unui mod de excludere prin practica cotidiană, care îi excludea pe romi, până de curând, din participarea la orice treburi publice. În fapt, aceste practici îl poziționează pe „țigan” în postura de subom. (Curtici, Mariana Goia 2007)

Multe dintre comunitățile incluse în studiile de caz erau segregate din punct de vedere rezidențial: erau separate de restul localității printr-o graniță vizibilă, de exemplu o stradă (Ladisoș în Coltău, Valea Rece în Târgu Mureș) sau un râu (Nușfalău) sau chiar o diferență de altitudine (Örkő în Sfântu Gheorghe). Ele erau clar identificate drept comunități rome în harta mentală colectivă și, prin urmare, erau considerate zone interzise. În multe din aceleași localități există de asemenea comunități mixte (Bakos în Nușfalău, Remetea în Târgu Mureș) sau comunități rome care trăiesc printre ne-romi (cum ar fi gaborii din Târgu Mureș).

În unele cazuri, cum ar fi comunitatea romilor musulmani din Bendea, Babadag, procesul de expansiune împinge gospodăriile rome spre centrul orașului și reduce astfel segregarea. În același timp, în cazul localității Coltău, același proces împinge noile gospodării rome departe de centrul localității.

De ce (și în ce fel) contează segregarea locativă? Pentru a răspunde la această întrebare, am folosit în baza de date mai mulți indicatori care au legătură cu situația etnică și economică a zonei (vezi tabelul de mai jos).

Tabelul 7-5. Indicatori ai segregării economice și locative în funcție de etnie

Variabilă	Întrebare din chestionar	Respondent	Variabila folosită în analiză
Cartier sărac	Care dintre următoarele afirmații descrie cartierul în care locuiți în prezent? 1 Toată lumea sau aproape toată lumea este săracă 2 Majoritatea oamenilor sunt săraci 3 Există în egală măsură oameni săraci și oameni care nu sunt săraci 4 Majoritatea nu sunt săraci 5 Nimeni sau aproape nimeni nu e sărac	Capul gospodăriei	Dihotomie pentru „Toată lumea... e săracă” Indică (perceperea) segregării economice la nivelul cartierului
Cartier rom	Persoane din ce grup etnic trăiesc în principal în cartierul unde locuiți în prezent?	Capul gospodăriei	Dihotomie pentru „romi” Indică (perceperea) segregării etnice la nivelul cartierului
Vecinătate romă	În vecinătatea casei respondentului... 1 trăiesc numai sau aproape numai familii rome 2 există în egală măsură familii rome și ne-rome 3 există câteva familii rome, dar majoritatea sunt ne-rome 4 nu sunt familii rome în apropiere	Operator	Dihotomie pentru „numai... familii rome” Indică (perceperea) segregării economice la nivelul vecinătății
Vecinătate neîngrijită	În vecinătatea casei respondentului este... 1 o zonă foarte săracă, neîngrijită 2 o zonă săracă, dar relativ îngrijită 3 o zonă medie 4 o zonă mai bună decât media	Operator	Dihotomie pentru „o zonă foarte săracă, neîngrijită” Indică (perceperea) segregării economice la nivelul vecinătății

Evident, toți cei patru indicatori sunt subiectivi, întrucât reflectă fie percepția capului gospodăriei, fie percepția operatorului. Totuși, cum nu avem o alternativă mai bună, îi vom folosi ca indicatori ai segregării, deși sunt afectați atât de erorile aleatorii, cât și erorile sistematice de estimare.

Ultima variabilă, vecinătatea neîngrijită, este un indicator atât al segregării etnice, cât și al segregării economice a vecinătății. Deși, în teorie, se poate aplica atât vecinătăților rome, cât și celor ne-rome, în practică operatorii aplică eticheta de vecinătate „neîngrijită” la 42% din gospodăriile rome și la numai 6% din gospodăriile ne-rome.

Nu putem folosi acești indicatori pentru a estima gradul de segregare rezidențială, deoarece metodologia eșantionării le cere operatorilor să selecteze respondenți romi care trăiesc în vecinătăți sau cartiere rome și, prin urmare, locuitorii romi din cartierele ne-rome sunt subestimați. Totuși, putem analiza influența pe care o are segregarea asupra altor aspecte ale vieții. Am ales două tipuri de zone de analiză:

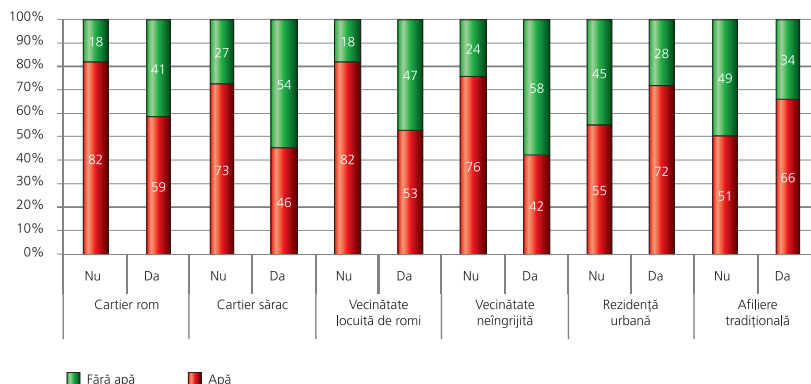
1. Influența segregării spațiale asupra accesului la utilitățile și la serviciile sociale: segregarea etnică în educație și racordarea gospodăriei la electricitate și la apă;
2. Influența segregării rezidențiale asupra strategiilor individuale de adaptare, cum ar fi deschiderea față de alte etnii sau migrația. Deschiderea se referă la variabile precum a avea prieteni de diferite etnii sau a accepta români ca membri ai familiei.

Pentru fiecare variabilă dependentă am realizat un model de regresie logistică binară, care include toți cei patru indicatori ai segregării²¹, indicatorii afilierii etnice și alte variabile sociodemografice. Modelele sunt prezentate în anexă (pentru eșantionul rom), în timp ce detaliile influențelor semnificative din punct de vedere statistic sunt discutate mai jos.

Accesul la electricitate este influențat doar de faptul de a locui într-o vecinătate „neîngrijită”, de gradul de bunăstare al gospodăriei și de vârsta capului gospodăriei. 29% din gospodăriile rome din zonele „neîngrijite” nu au electricitate, față de 7% din celelalte. Dimpotrivă, accesul la o sursă de apă în locuință sau în curte este influențat în mod semnificativ de toți indicatorii segregării. Probabilitatea de a nu avea apă în casă sau în curte este sporită de segregarea economică și etnică de la nivelul cartierului și vecinătății și redusă de caracteristici personale precum afilierea etnică tradițională, gradul de bunăstare al gospodăriei, domiciliul în mediul urban și nivelul de educație al capului gospodăriei.

²¹ Pentru modelele în care niciunul dintre indicatori nu are influență, am testat și modele cu un singur indicator al segregării sau cu doi, pentru a vedea dacă vreunul dintre ei se va dovedi un predictor relevant din punct de vedere statistic, dar această metodă a fost utilă doar pentru modelul pentru intenția de migrație.

Diagrama 7-8. Lipsa accesului la apă, după tipul de vecinătate și alte variabile (procente)

Probabilitatea de a avea un prieten român sau maghiar nu este influențată de niciun indicator al segregării, ci doar, în acest model, de afilierea tradițională și de vârstă (vezi Tabelul 16-16). În mod similar, modelul de regresie nu indică nicio influență a indicatorilor segregării asupra acceptării românilor ca membri ai familiei.

Experiența migrației nu este nici ea influențată de vreunul dintre cei patru indicatori. Intenția de migrație pentru câteva luni este sporită de faptul de a locui într-o zonă „neîngrijită”, dar nu și de ceilalți indicatori.

În cartierele sărace și în vecinătățile „neîngrijite” este mai probabil ca în școli elevii să fie în majoritate romi. Același lucru este valabil și pentru accesul la electricitate. Accesul la apă este de asemenea influențat de omogenitatea etnică și economică a zonei. Putem deci deduce că segregarea rezidențială influențează accesul romilor la o educație de calitate și la utilități. Este interesant că probabilitatea segregării educaționale în funcție de etnie nu este sporită de segregarea rezidențială, ci de combinația de omogenitate economică și etnică.

În ceea ce privește strategiile personale, cum ar fi rețelele de prietenie sau migrația, acestea nu par influențate de compoziția etnică sau economică a gospodăriei. Se pare că indivizii găsesc căi de a depăși asemenea bariere în alegerile lor personale, dar sunt incapabili să compenseze deficiențele instituționale provocate de segregare.

7.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Densitatea din locuințe este de peste două ori mai mare în cazul gospodăriilor rome. Numărul mediu de persoane / cameră în cazul ne-romilor este de 0,8, iar pentru romi este de 1,98.
- 15% din gospodăriile rome trăiesc fără electricitate, față de 2% din ne-romi.
- 36% din gospodăriile rome trebuie să aducă apă din afara curților, față de 9% din ne-romi.
- 53% din romi au frigider în casă, față de 92% din ne-romi.
- 43% din romi au telefon mobil, față de 58% din ne-romi – una dintre cele mai mici diferențe cu privire la bunurile deținute.
- 8% din romi au calculator, în comparație cu 24% din ne-romi – una dintre cele mai mari diferențe cu privire la bunurile deținute.
- Segregarea rezidențială, măsurată de indicatorii „a locui într-un cartier sărac” și „a locui într-o vecinătate neîngrijită”, are o influență semnificativă asupra riscurilor segregării educaționale. Copiii care locuiesc în asemenea cartiere ajung, cel mai probabil, să învețe în clase în care majoritatea elevilor sunt romi. De asemenea, este mai probabil ca gospodăriile din asemenea cartiere să nu aibă electricitate.

- Accesul la apă este de asemenea influențat de omogenitatea etnică și economică a zonei de domiciliu.

Condițiile de locuit sunt o forță importantă, care reflectă și apoi structurează viețile personale și viața comunității. Ele transformă resursele și poziția socială a persoanei în confort tangibil sau greutăți și preschimbă distanța socială în distanță geografică. Reciproca nu este neapărat valabilă, deoarece distanța poate fi depășită prin diferite mijloace, dacă se urmărește într-adevăr comunicarea. Dar pentru oamenii nedorți care trăiesc la periferie, chiar și un drum de 4 km poate rămâne pentru totdeauna neasfaltat (vezi, de exemplu, cazul Veseuș, în Citatul 4-28).

Multe gospodării rome nu au acte de proprietate în regulă pentru pământul sau casa în care locuiesc; ei își justifică așadar domiciliul doar printr-un consens temporar asupra faptului că au dreptul să locuiască acolo. Statutul legal incert înseamnă că sunt permanent supuși riscului evacuării.

Locuința poate fi un cadru pentru violențe interetnice – fie ele private sau publice, ca în cazul evacuărilor forțate. Segregarea rezidențială are un efect semnificativ din punct de vedere statistic asupra calității educației și accesului la utilități – un efect care este foarte vizibil și în studiile de caz.

8 Ocuparea forței de muncă

Ocuparea forței de muncă este una dintre problemele menționate cel mai frecvent atunci când sunt analizate consecințele tranziției politico-economice a țărilor postsocialiste. În timpul perioadei socialiste, cei mai mulți romi din România munceau ca muncitori necalificați sau semicalificați și aveau de asemenea locuri de muncă în fabrici sau în serviciile publice din zona urbană și în CAP-urile din sate. După ce agricultura și industria grea de stat s-au prăbușit, primii care și-au pierdut locurile de muncă au fost cei care nu erau calificați. Rata șomajului a crescut dramatic în țară la începutul anilor '90. În ultimii ani, economia trece printr-un proces de restructurare și apar noi posibilități. Toată lumea încearcă să își găsească locul în această situație nouă și fără precedent. Cei care au mai puțină putere economică, politică și decizională, precum și mai puține informații și o mai scăzută capacitate de a-și urmări interesele au și cele mai puține oportunități. După cum arată datele noastre, majoritatea romilor se află în această situație. Ca o consecință a acestei goane după resurse, în aceste circumstanțe socioeconomice de lipsuri, mulți oameni sunt siliți să găsească modalități alternative de supraviețuire, în afara pieței formale a muncii.

8.1 Problemele legate de ocuparea forței de muncă reflectate în rapoartele referitoare la comunități

8.1.1 Cine este șomer?

Statisticile naționale arată că nivelul ocupării este mult mai scăzut în cazul romilor decât în cazul ne-romilor. Totuși, statisticile se bazează pe datele pentru ocuparea formală și, prin urmare, maschează complet fenomenele mai profunde din spatele faptelor: șansele inegale de acces la un loc de muncă, discriminarea de pe piața muncii.

Citatul 8-1. Motive pentru a fi șomer în Timișoara

Întrebarea este ce fel de locuri de muncă au ei la dispoziție, cum sunt priviți și ce prestigiu simbolic și economic pot ei aduce comunității și ne-romilor? Ce fel de muncă este exclusă din cauza multor factori, printre care stereotipurile negative care circulă printre angajatori, aceștia – categorizând oamenii după culoarea pielii – preferând să angajeze ne-romi. Apoi este important de menționat impactul tuturor acestor percepții, întărind convingerile că „ei”, prin natura lor, sunt capabili să facă doar acest tip de muncă sau să se descurce fără să muncească. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Educația și cunoștințele profesionale sunt principalele condiții pentru a avea acces la munci calificate, dar acestea sunt puternic condiționate de capitalul economic și de cel simbolic; din acest punct de vedere, majoritatea romilor se găsesc într-o poziție mai proastă decât ceilalți.

Citatul 8-2. Influența educației asupra găsirii unui loc de muncă

Întrucât abandonarea școlii duce la lipsa cunoștințelor profesionale și o scădere drastică a posibilităților de a fi angajat, munca zilieră, munca necalificată și munca pe piața neagră sunt cele mai accesibile pentru acești oameni. Acest tip de muncă nu aduce un venit stabil sau suficient și – întrucât nu pot fi siguri decât de traiul de pe o zi pe alta – nu poate aduce nici siguranță pentru viitor sau planificare pentru o perioadă mai mare de timp. În plus, aceste aspecte nu fac decât să întărească perceperea romilor drept persoane care nu sunt capabile decât de acest tip de muncă. Nefiind niciodată angajați sau fiind șomeri o perioadă mai lungă de timp, acești oameni nu au beneficiat de alocații de șomaj. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

8.1.2 Problema sexului în ocuparea forței de muncă

Așa cum s-a remarcat în comunitățile române studiate, responsabilitatea femeilor este de a se ocupa de treburile casnice și de copii. În funcție de situația financiară a familiei, ele fac uneori muncă necalificată în administrația locală, ca femei de serviciu, sau lucrează pentru alți membri ai comunității. În general, femeile muncesc fără contract și încearcă să facă bani plimbându-se prin localitate și adunând diverse lucruri (de exemplu, materiale reciclabile) și încercând să vândă mărunțișuri, cum ar fi haine vechi. Femeile cu locuri de muncă stabile, cu contract, reprezintă cazuri foarte izolate în toate comunitățile de romi studiate.

Citatul 8-3. Diviziunea muncii în familiile române din Coltău

Femeile stau acasă cu copiii și culeg fructe de pădure. (...) Bărbații sunt cei care muncesc și care aduc acasă bani și hrană. (Coltău, Iorga 2007)

Citatul 8-4. Responsabilitățile femeilor în gospodăriile române din Sântana de Mureș

Cât despre femei, ele în general se plimbă prin orașul Târgu Mureș, adesea împreună cu copiii, căutând de mâncare și materiale reciclabile prin grămezile de gunoi și cerșind în fața magazinelor și bisericilor. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

Citatul 8-5. Strategiile femeilor române din Oșorbei pentru a câștiga bani

Familia care are probleme financiare își pune femeile să își vândă bainele și aurul primit zestre. Femeile își pot vinde rochiile, iar banii pe care îi câștigă sunt numai ai lor. Fustele vechi sunt vândute romilor mai săraci sau gaborilor. (Oșorbei, Pantea 2007)

8.1.3 Naveta vs. ajutorul social

Romii sunt constrânși din punct de vedere economic să rămână într-o zonă foarte limitată, ceea ce face angajarea în alte regiuni (regiuni în care există mai multe locuri de muncă, cum ar fi regiunile industriale sau localitățile mai mari) mai dificilă sau chiar imposibilă. Costurile ridicate de transport și alte costuri pe care le presupune viața departe de familie, precum și dependența de legăturile informale (necesare pentru a face rost de muncă zilieră) îi împiedică să se mute dintr-o regiune în alta. În unele cazuri, ajutorul social, care nu este suficient nici pentru nevoile de bază ale unei familii numeroase, poate fi mai mare decât salariul câștigat în altă localitate, după achitarea costurilor de transport.

Citatul 8-6. Costul navetei la Lupeni

„(...) Oferta este în general slabă și în cea mai mare parte a timpului firmele sunt din diferite părți ale țării, ceea ce, din punct de vedere financiar, nu e o strategie eficientă, date fiind costurile ridicate de transport și cheltuielile pe care le presupune viața departe de familie.” (Asistent social, Lupeni, citat de Geambașu 2007)

8.1.4 Influența proiectelor destinate romilor asupra ocupării forței de muncă

Rolul mediatorilor și experților care ar putea îmbunătăți posibilitățile de angajare a romilor este crucial. Din nefericire, realitatea este departe de a fi ideală. Locul mediatorilor în viața de zi cu zi a comunității este mai degrabă formal decât efectiv și eficient. Cei care se ocupă de medierea muncii, cum nu există posibilitatea de a fi angajați legal, lucrează ca voluntari sau reușesc să se implice în noi proiecte, adesea fără rezultatele pe termen lung vizate în mod oficial.

Citatul 8-7. Ineficiența proiectelor de ocupare a romilor în Timișoara

Atenția sporită acordată în strategiile de ameliorare a condițiilor romilor faptului de a avea un loc de muncă a fost înglobată în programele de formare a experților. Din nefericire, aceste persoane nu pot fi angajate; ele au rămas la statutul de consultanți

pentru proiecte și/sau voluntari. Ar fi, bineînțeles, de dorit ca Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă să sprijine strategiile pentru angajarea acestor persoane calificate și să creeze posturi pentru mediatorii pieței muncii (similare cu cele pentru mediatorii școlari și mediatorii sanitari). (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Fără să reușească să facă mai mult decât să rezolve câteva cazuri individuale, programele de ocupare a forței de muncă nu au început cu adevărat să aibă impact asupra ratei șomajului în rândul romilor.

Citatul 8-8. Cursuri și practica muncii în Timișoara

„A fost lansat un nou curs pentru facilitatorii de instruire, dar la câte cursuri să mă mai duc? Tot fac cursuri, fără să am certitudinea că voi avea un loc de muncă și între timp pierd experiență, pentru că nu muncesc.” (M.P., Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

8.1.5 Munca și ajutoarele sociale

Există o relație dialectică între ajutorul social și veniturile informale. Pe de o parte, uneori autoritățile refuză să ofere ajutor social unei familii, pentru că unul dintre membrii săi are deja un venit informal. Pe de altă parte, majoritatea romilor nu au acces decât la locuri de muncă informale. În același timp, ambele venituri (ajutorul social și venitul informal) pot fi insuficiente pentru nevoile unei familii numeroase. În acest sistem, persoanele dezavantajate depind din ce în ce mai mult de mila administrației locale, care nu face decât să le accentueze vulnerabilitatea într-o societate deja puternic ierarhizată.

Mai mult, locurile de muncă oferite de autoritățile locale (măturători, salubritate etc.) sunt activități puternic stigmatizate și întăresc și mai mult această poziție defavorabilă a romilor. Aceste măsuri sunt adesea categorizate drept instrumente active, care au drept scop reintegrarea șomerilor pe piața formală a muncii, dar, așa cum arată informațiile din studiile referitoare la comunități, ele țin mai degrabă de categoria ajutoarelor sociale insuficiente, fără rezultate pe termen lung în ceea ce privește reintegrarea sau ajutarea oamenilor pentru a nu fi șomeri pe termen lung fără să aibă experiența profesională.

Citatul 8-9. Percepția autorităților locale cu privire la muncă și la romi, în București

„(...) Aș putea spune că problema cu acest grup etnic este că nu le place munca și nu vor să lucreze ca să o ducă mai bine. Preferă să fie ajutați de stat, să lase statul să îi ajute, dacă ar putea lua ajutor pe viață ar fi minunat. Unii chiar au o mulțime de copii pentru care primesc alocații și tot vin la Protecția Copilului și zic: „ce face statul pentru mine? Uite, am 5 copii, ce faceți pentru mine?” Dar perspectiva asupra lucrurilor, această mentalitate că statul ar trebui să îi ajute permanent, fără ca ei să facă nimic, nu e în regulă și asta e valabil pentru orice loc de muncă.” (Directorul executiv al Consiliului General pentru Asistență Socială și Protecția Copilului, Primăria sectorului 5, București, citat de Tîrcă 2007)

Citatul 8-10. Cercurile dependenței, din perspectiva autorităților locale, în București

„Dacă omul nu are mijloacele necesare pentru a trăi în București, ar trebui să se mute undeva unde viața e mai ieftină, într-un sat, de exemplu. Nu toată lumea trebuie să stea în București. Aceasta este soluția, putem să elaborăm noi mii de proiecte, dacă aceste proiecte îi fac dependenți de noi, nu au niciun rost.” (Șeful Departamentului de Asistență Socială, sector 5, București, citat de Tîrcă 2007)

Frica de dependență și concepția că familiile rome sunt dispuse să înșele statul pentru a obține ajutoare nemeritate face ca venitul minim garantat să nu fie acordat în toate cazurile în care sunt întrunite condițiile. Asistenții sociali/inspectorii tind să îi sancționeze pe acei solicitanți care, în loc să se bazeze exclusiv pe venitul minim garantat, prestează și activități informale (vezi Citatul 8-11).

Paradoxal, această aplicare strictă a criteriilor legale întărește structura motivațiilor care sancționează inițiativele economice individuale și astfel favorizează dependența.

Citatul 8-11. Ajutorul social pentru gospodăriile cu venituri informale din Modelu

Un număr mare de familii s-au plâns de faptul că, deși după lege au dreptul la ajutoare sociale, nu le primesc, deoarece asistentul social crede că, dacă un membru al familiei are și alt venit din alte surse externe (informale), nu ar trebui să primească ajutor social. Astfel, în opinia lor, asistentul social tratează cazurile foarte părtinitor, uneori suspendând ajutoarele sociale fără dovezi care să justifice această măsură. (Modelu, Feraru 2007)

8.1.6 Trecutul și viitorul „profesiilor tradiționale”

Astăzi se remarcă o transformare structurală a „profesiilor tradiționale”. De exemplu, „stilul nomad de viață” asociat cu comerțul și creșterea cailor nu mai este profitabil și a devenit foarte dificil încă de acum câteva decenii.

Pe de altă parte, meșteșugurile tradiționale sunt încă transmise în familie, din tată în fiu, dar viitorul acestor profesii este incert, dată fiind transformarea generală a economiei naționale. Aceste profesii de familie nu pot fi învățate în nicio școală profesională – nu există diplome pentru noua generație pentru asemenea abilități.

Citatul 8-12. Viața nomadă ca sursă de conflicte locale în Oșorbei

Astăzi, nomazii au cel mult un cal. Cum nu au teren pentru agricultură, au probleme să-și hrănească caii. Animalele sunt lăsate să pască pe câmpurile țăranilor, ceea ce duce la conflicte și la arestări. Astăzi, transportul cu căruța a devenit o activitate neprofitabilă. (Oșorbei, Pantea 2007)

Cazul gaborilor este relevant, deoarece tinichigieria este mai mult decât o profesie, este o parte importantă a identității lor comunitare. Dar cererea de tinichigii s-a redus din cauza modernizării tehnicilor de construcție, iar gaborii nu-și permit să cumpere materialele și uneltele costisitoare de care e nevoie pentru tehnologia de ultimă oră (cum ar fi mașinile pentru lucrarea plasticului și a tablelor de mari dimensiuni și a burlanelor de cupru). Mai mult, pentru că băncile nu au încredere în ei, nu pot obține împrumuturi și prin urmare nu își pot înființa firme pentru a-și oferi serviciile în mod legal.

Citatul 8-13. Imposibilitatea legalizării „profesiilor tradiționale” în Oșorbei

Tinichigieria este transmisă de la o generație la alta – băieții încep să muncească de la 14 ani și sunt încurajați să continue tradiția. În ultimii ani au înființat asociații familiale, dar tot nu primesc niciun fel de diplomă care să le certifice meșteșugul. Și tinichigieria nu e ușoară. În general tinichigii acoperă o zonă geografică foarte extinsă (un număr de județe), unde își caută de lucru. [...] Dar cererea pentru burlane de tablă scade simțitor, iar ei nu dețin tehnologia necesară fabricării celor din plastic. Din cauza faptului că nu au un venit stabil, băncile nu le acordă credite pentru cumpărarea acestor ustensile. Ei se găsesc deci într-o situație din ce în ce mai dramatică. Pentru moment, umblă în zonele rurale, pe la familii care își permit doar lucrări din tablă. (Oșorbei, Pantea 2007)

Situația ocupării gaborilor este ilustrativă și pentru cazul altor grupuri de romi care trăiesc din profesii tradiționale.

Citatul 8-14. Problema legalizării profesiilor tradiționale în Timișoara

Când au fost prezentate comunitățile de romi din Timișoara, au fost menționate și ocupațiile lor tradiționale – îndeletniciri care, în condițiile actuale ale economiei de piață și ale competiției între marile companii, sunt mai greu de păstrat decât în perioada

comunistă. Mulți ar vrea să solicite o nouă autorizație pentru aceste profesii vechi (de exemplu gaborii, pentru fabricarea de burlane), dar lipsa educației face acest lucru foarte dificil. Fără autorizație, toate ocupațiile lor (cum ar fi colectarea și depozitarea fierului vechi) sunt declarate ilegale și pedepsite. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Majoritatea romilor cu profesii tradiționale nu au informații suficiente despre cadrul legal pentru o asemenea întreprindere. Pe de o parte, lipsa educației afectează accesul la mijloacele legale, precum și înțelegerea acestora; pe de altă parte, informațiile relevante nu sunt nici ele clare, necesitând asistență sau consultanță juridică.

Citatul 8-15. Lipsa educației ca impediment în obținerea autorizației în Timișoara

Am discutat cu gabori care lucrează în mod tradițional cu metale, dintre care mulți nu au autorizație și mulți dintre ei sunt pedepsiți dacă lucrează pe piața neagră. Ar vrea să aibă o firmă, dar problema este lipsa educației, întrucât Consiliile Locale nu emit autorizații dacă nu există nicio calificare. Deci ei fac mai departe această muncă, tradiția este transmisă din tată în fiu, dar nu au calificare. Este un cerc vicios. Dacă romii și-ar da seama că aceste calificări i-ar ajuta, conferindu-le un statut, ar obține calificări. Ar fi trebuit să înțeleagă că aceste calificări îi conduc spre locuri de muncă mai bune. Am găsit o comunitate de 46 de oameni; toți voiau să aibă calificări, toți în construcții. Până acum ar fi trebuit trimiși la cursuri. (parlamentar, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

8.1.7 Un caz special: foștii mineri

Citatul 8-16. Povestea unui fost miner după tranziție, în Lupeni

Pe lângă un număr de motive personale (cum ar fi încălcarea legii, incapacitatea de a lucra în subteran, conflictele cu conducerea etc.), așa-numita „ordonanță” este un important factor structural, care a influențat viețile multor familii din Lupeni – atât rome, cât și ne-rome. Ordonanța este de fapt Ordonanța de Urgență din 1997, conform căreia minerii care renunțau de bunăvoie la locurile de muncă urmau să primească o plată compensatorie reprezentând salariul pe o perioadă mai lungă (6-9 luni), fără să mai aibă dreptul la alte ajutoare de șomaj mai târziu. Mulți oameni au făcut cerere de a ieși cu ordonanța, văzând în aceasta un ajutor important din partea Guvernului, luând în considerare suma considerabilă pe care aveau să o primească – în jur de 13 milioane de lei vechi, pe vremea aceea. Pe de altă parte, în opinia minerilor, era cea mai bună cale de a face față greutăților care urmau să amenințe industria minieră în viitor: se știa că vor exista disponibilizări masive, se zvonea că oamenii vor fi dați afară oricum pentru comportament inacceptabil sau pentru motive legate de vârstă, fără să mai aibă apoi dreptul să încaseze această sumă de bani. În general, acești bani erau percepuți ca „bani de bilet” pentru cei care, văzând cum se deteriorează condițiile de trai de la oraș, plănuiau să se întoarcă în satele lor natale. Nu știm câți oameni au reușit într-adevăr să-și refacă viețile la țară sau altundeva – putem doar face presupuneri. Dar cei care, după ce nu au izbutit, au trebuit să se întoarcă la Lupeni, aceia sunt adevărații perdanți ai Ordonanței. Iată cum oamenii cărora Ordonanța le-a distrus următorii zece ani din viață reconstruiesc istoria schimbărilor din viața lor:

[...] Bărbatul: Și eu am fost miner 21 de ani și m-au derutat, nu mi-au zis ce pensie o să am la atâția copii. Și mă descurc foarte greu. Foarte greu mă descurc! Nu dau în cap la nimeni, nu fur de la nimeni.

Femeia: Soțu’ a lucrat atâția ani în mină, atuncia n-o fost rău, vă spun io, n-o fost. B: Era bine.

F: O fost bine, am avut bani, copiii umblau la școală, erau la școală, să învețe, să nu stea vagabonzi pe străzi, cum mai este acum. Io am trimis copiii la școală, „mergeți și-nvățați, că pântru voi-i bine”. Da’ acumă îi vai ș-amar de noi.

B: Comuniștii ăștia, spărgătorii de țară, o împrăștiat țara, o vândut uzine, o vândut fabrici, o vândut berghelii de cai, tot.

Întrebare: Cât timp ați lucrat în mină?

B: 18 ani și 9 luni.

Î: Și apoi ați ieșit cu ordonanța? Când s-a întâmplat asta?

B: În 1997, aveam 37 de ani. Mai aveam 8 ani până la 45, dar nu lucrasem în perioada aia, așa că nu știam ce o să se întâmple. Pentru că șefii mi-au zis: nu fi prost, o să te întorci peste un an. Ia banii și întoarce-te.

Î: Cât ați luat?

B: 18 milioane și 500.

Î: Ce s-a întâmplat cu banii ăștia?

B: S-au dus. O parte mi i-au furat; o parte s-a dus pe prostii, că omul nu știa pe vremea aia. Noi, minerii, luam leafa de două ori pe lună și nu atâtea milioane odată. Banii se luau de două ori pe lună. Și mulți, mulți dintre noi au plecat și au fost uciși, toți cu ordonanța. Tinerii și bărbații cu familie nu știu cum era.

Î: N-ați reușit să cumpărați nimic la vremea aceea?

F: Haine. Am cumpărat porci de tăiat, să-i vindem...

M: Toți banii s-au dus.

Î: Nu v-a rămas nimic?

B: Nu.

Î: Ce-ați face dacă ați lua acum suma asta?

W: Aș avea mai multă minte...

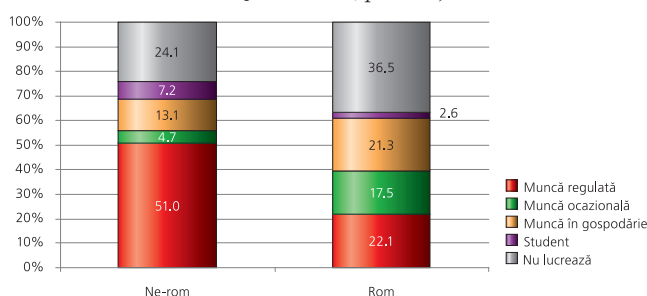
B: Azi n-am mai putea gândi cum am gândit în '97. Acum pot face ceva cu 100.000 în buzunar, atunci nu puteam face nici cu 18 milioane. Acum merg și cumpăr niște palincă și niște țigări și mă simt bine. (Râde.) Pe vremea aia suma era uriașă, nu ca milioanele de azi. (Bărbat și femeie, 53 și 49 de ani, Lupeni, Geambașu 2007)

8.2 Probleme legate de ocuparea forței de muncă în cercetarea prin anchetă

8.2.1 Inegalitățile etnice în activitatea economică

Analizând locurile de muncă ale romilor și ne-romilor din eșantionul nostru, vedem diferențe în structura diferitelor tipuri de activități (vezi Diagrama 3-5). În vreme ce există o foarte mare diferență în ceea ce privește faptul de a avea un loc de muncă stabil (mai mult de jumătate din ne-romi au un astfel de loc de muncă, față de mai puțin de un sfert din romi, deci diferența este mai mult decât dublă), situația este mult mai echilibrată când analizăm datele referitoare la cei care nu lucrează (24,1% față de 36,5%). Munca ocazională este mult mai frecventă în rândul romilor (aproape de patru ori mai mulți romi prestează munci ocazionale, față de ne-romi), iar munca în gospodărie este de asemenea mai frecventă, dar diferența nu este chiar atât de mare. Există un procent relativ mic de populație școlară (elevi și studenți), întrucât nu i-am analizat decât pe cei cu vârste peste 18 ani, dar, în rândul ne-romilor, rata populației școlare este aproape de trei ori mai mare decât în rândul adulților romi. Când vine vorba de populația școlară, nivelul pentru ne-romi este de aproape trei ori mai ridicat decât în cazul romilor, dar trebuie remarcat faptul că am inclus ca subiecți pentru analiza noastră doar adulți cu vârste peste 18 ani.

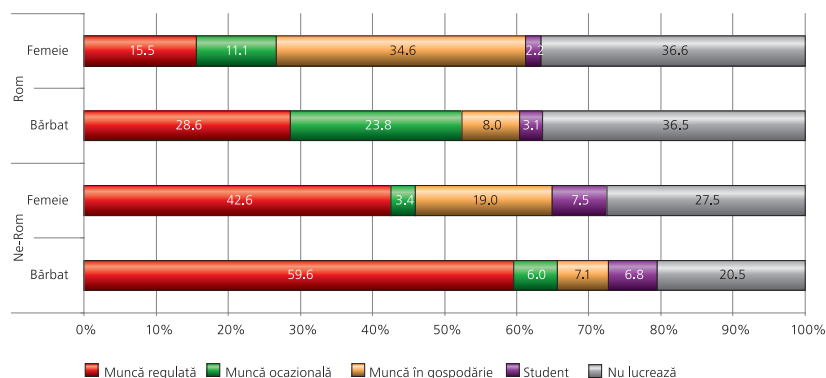
Diagrama 8-1. Activitatea economică după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

Există mai mulți factori care pot influența activitatea economică. Sexul are mai mult sau mai puțin același efect asupra ambelor tipuri de grupuri etnice (vezi Diagrama 3-5). Munca regulată și ocazională este mai frecventă în rândul bărbaților, în timp ce munca în gospodărie este tipică pentru femei. În eșantionul rom ultima diferență este mai mare: un procent de patru ori mai mare de femei decât de bărbați lucrează acasă, în timp ce această diferență este de trei ori mai mică în rândul ne-romilor.

Există o puternică diferență în funcție de sex în ceea ce privește populația școlară, dar procentul fetelor în comparație cu băieții este puțin mai ridicat în cazul ne-romilor și puțin mai scăzut în eșantionul rom. Femeile din eșantionul ne-rom sunt mai adesea inative din punct de vedere economic, în timp ce în eșantionul rom nu există diferențe între bărbați și femei când vine vorba de lipsa de posibilități de angajare.

Diagrama 8-2. Influența sexului respondenților asupra activității economice, după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

Vârsta generează tendințe aproximativ identice atât în eșantionul non-rom, cât și în eșantionul rom, cu câteva diferențe importante. În cazul celor care au un loc de muncă stabil, cele trei categorii de vârstă din mijloc sunt cele mai active în ambele eșantioane.

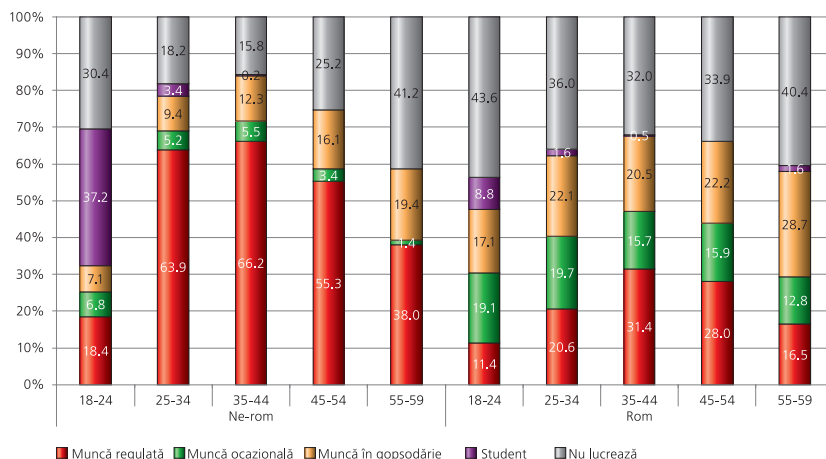
Munca ocazională este mai frecventă în rândul persoanelor mai tinere în căutare de un loc de muncă, dar cea mai mare rată a muncii ocazionale este de sub 7% în cazul ne-romilor, față de 19,1% în cazul romilor.

Vârsta duce la tendința opusă când vine vorba de munca în gospodărie, care este mult mai frecventă la categoriile mai în vârstă din ambele eșantioane.

Procentul populației școlare este în general relativ scăzut, dar, în timp ce mai mult de o treime din ne-romii cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani se înscriu în această categorie, numai 8,8% din tinerii adulți romi sunt elevi de liceu sau studenți.

Cel mai ridicat procent al celor care nu muncesc se înregistrează la categoriile cele mai în vârstă și cele mai tinere, atât în eșantionul rom, cât și în eșantionul ne-rom.

Diagrama 8-3. Influența vârstei respondentului asupra activității economice după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

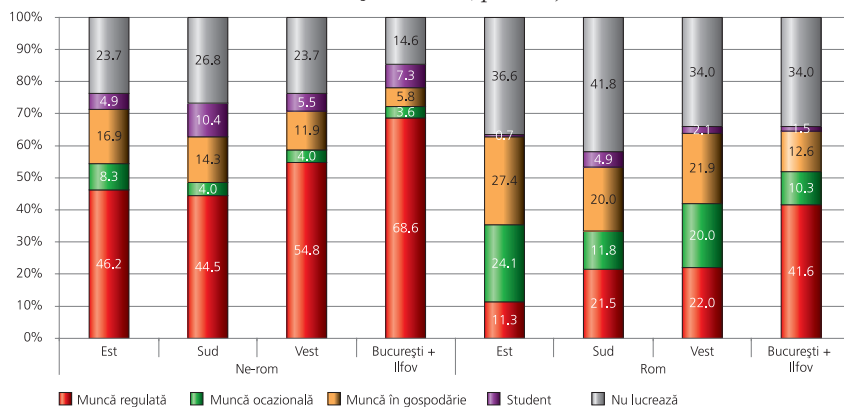

Există puternice inegalități regionale în ceea ce privește oportunitățile de acces la locuri de muncă stabile, atât pentru romi, cât și pentru ne-romi, dar, în cazul romilor, regiunea are o influență chiar mai puternică (Diagrama 8-4). Capitala și împrejurimile ei reprezintă cea mai bună zonă pentru găsirea unui loc de muncă permanent, atât pentru romi, cât și pentru ne-romi. Cel mai mic procent de muncitori cu loc de muncă stabil se înregistrează în est și în sud pentru ne-romi și în est pentru romi.

Datele arată că regiunea de est prezintă cele mai mari inegalități între cele două comunități în ce privește șansele de a ocupa un loc de muncă. Dar, în același timp, tot aici se întâlnește cel mai mare procent de muncă ocazională în rândul romilor. În consecință, inegalitatea în funcție de etnie cu privire la inactivitate nu este mai puternică în această regiune decât la nivelul țării. Ca urmare a acestor două fenomene simultane, în această regiune se manifestă mai puțină inegalitate pe criterii etnice în ceea ce privește categoria celor care nu au un loc de muncă decât la nivelul întregii țări.

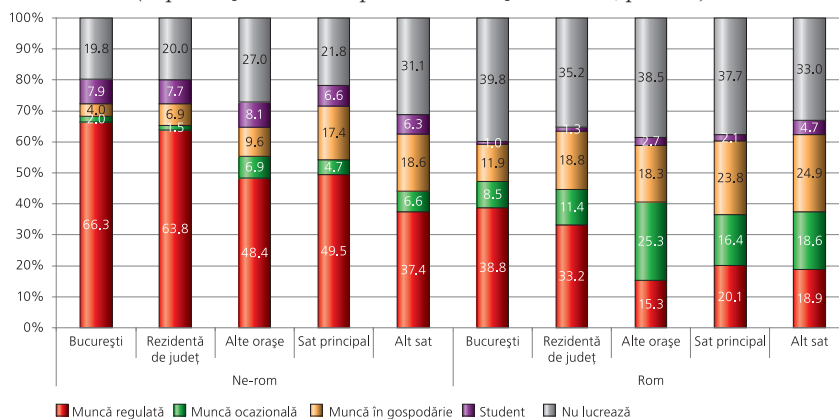
Cel mai mare procent de romi și ne-romi inactivi se întâlnește în sud, dar cea mai mare inegalitate între cele două grupuri etnice este în București-Ilfov.

Diagrama 8-4. Activitatea economică după regiuni și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

În cazul ne-romilor există o tendință clară: cu cât e mai mică localitatea, cu atât e mai scăzut procentul celor care au un loc de muncă stabil. Aproape același lucru se întâmplă și în cazul romilor, cu o excepție: cel mai mare procent de romi fără un loc de muncă stabil se întâlnește în orașele mai mici. Cel mai mare procent al celor care nu lucrează se întâlnește în satele mai mici în cazul ne-romilor și în orașele mai mici în cazul romilor. Se pare că orașele mai mici sunt cele mai problematice localități pentru romi, ținând seama de poziția lor formală pe piața muncii. Dar, în același timp, orașele mai mici oferă romilor cele mai bune șanse pentru munca ocazională.

Diagrama 8-5. Activitatea economică după tipul de localitate și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

8.2.2 Distribuția sectoarelor economice

Aproximativ o treime din romii activi lucrează în agricultură și silvicultură, față de doar 13,4% din ne-romi. Aproximativ un sfert din ne-romi lucrează în servicii publice, în comparație cu 18,1% din romi. (Vezi Tabelul 8-1)

După agricultură, a doua mare diferență dintre procentele de muncitori romi și ne-romi se întâlnește în educație, știință, sănătate și cultură: în această categorie lucrează aproape o zecime din ne-romi, față de mai puțin de 2% din membrii gospodăriilor rome.

Construcțiile sunt de asemenea un sector cu un procent mai ridicat de muncitori romi, în timp ce celelalte sectoare oferă mai multe locuri de muncă pentru ne-romi.

Tabelul 8-1. Distribuția sectoarelor economice după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

	Romi	Ne-romi
Educație, știință, sănătate, cultură	1,8	9,9
Transport	3,7	8,8
Altul	6,3	7,5
Industrie, minerit	7,3	10,5
Comerț	11,5	13,9
Construcții	18,8	11,4
Servicii publice	18,1	24,7
Agricultură, silvicultură	32,4	13,4
Total	100,0	100,0

8.2.3 Efectul segregării spațiale

Compoziția socială și etnică a localității și a zonei au avut influență numai asupra activității economice a membrilor gospodăriilor rome (vezi Tabelul 8-2 și Tabelul 8-3).

Când vine vorba de locuri de muncă stabile, cele mai favorabile așezări și cartiere pentru rome sunt cele unde oamenii mai săraci și mai înstăriți locuiesc împreună. În timp ce segregarea socială în localitate nu are o influență semnificativă asupra posibilității de a munci ocazional, cel mai ridicat procent al celor care încearcă să trăiască din munca ocazională se întâlnește în zonele segregate social.

Situația este mai mult sau mai puțin similară în ceea ce privește munca în gospodărie, unde segregarea socială a localității are același efect.

Cel mai ridicat procent de populație școlară de etnie romă se întâlnește în localitățile segregate, dar, din acest punct de vedere, zonele mixte sunt mai favorabile pentru această categorie.

Când romii trăiesc cu o majoritate de ne-rome în aceeași localitate tind să fie inactivi din punct de vedere economic. În timp ce segregarea etnică a localității are un efect ușor pozitiv asupra romilor care muncesc (procentul celor care nu muncesc deloc este mai scăzut în localitățile segregate etnic), faptul că locuiesc în zone segregate este un dezavantaj din acest punct de vedere.

Tabelul 8-2. Activitatea economică a romilor după compoziția socială a localității și a zonei (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

	Muncă regulată	Muncă ocazională	Muncă în gospodărie	Elevi sau studenți	Nu lucrează	Total
<i>Total</i>	22,0	17,5	21,3	2,6	36,5	100,0
Compoziția socială a localității						
Majoritatea e săracă	19,9	17,7	23,9	3,5	34,9	100,0
Mixtă	25,1	17,1	19,8	1,9	36,1	100,0
Majoritatea nu e săracă	19,2	19,6	17,8	1,4	42,0	100,0
Compoziția socială a zonei						
Majoritatea e săracă	21,0	19,0	21,8	2,6	35,6	100,0
Mixtă	28,4	9,6	19,8	2,9	39,3	100,0
Majoritatea nu e săracă	25,5	13,5	14,9	2,1	44,0	100,0

Tabelul 8-3. Activitatea economică a romilor după compoziția etnică a localității și a zonei (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)

	Muncă regulată	Muncă ocazională	Muncă în gospodărie	Elevi sau studenți	Nu lucrează	Total
<i>Total</i>	22,0	17,5	21,3	2,6	36,5	100,0
Compoziția etnică a localității						
Majoritatea sunt rome	18,4	20,3	26,6	3,2	31,5	100,0
Majoritatea sunt ne-rome	23,3	16,7	20,1	2,4	37,4	100,0
Compoziția etnică a zonei						
Majoritatea sunt rome	19,6	17,7	22,1	2,4	38,3	100,0
Majoritatea sunt ne-rome	36,4	10,6	15,9	3,5	33,6	100,0

8.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Există o foarte puternică diferență etnică în ceea ce privește locurile de muncă stabile – mai mult de jumătate din ne-romi, față de mai puțin de un sfert din romi, deci diferența este mai mult decât dublă.
- Situația este puțin mai echilibrată atunci când analizăm datele despre cei care nu lucrează: 24,1% din ne-romi, în comparație cu 36,5% din romi.
- Munca ocazională este mult mai frecventă în rândul romilor (procentul romilor care prestează muncă ocazională este de aproape patru ori mai mare decât cel al ne-romilor). Dintre tinerii în căutare de un loc de muncă (cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani), cel mai mare procent al celor care prestează muncă ocazională este de sub 7% în rândul ne-romilor, față de 19,1% în rândul romilor.
- Femeile sunt mai frecvent inactive din punct de vedere economic în eșantionul ne-rom, în timp ce în eșantionul rom nu există diferențe între bărbații și femeile care nu au posibilități de lucru.
- Procentul populației școlare este în general relativ scăzut, dar, în timp ce mai mult de o treime din ne-romii cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani intră în această categorie, doar 8,8% din tinerii adulți romi sunt înscriși în instituții de învățământ (elevi, studenți etc.).
- Capitala și împrejurimile ei reprezintă cea mai bună zonă pentru găsirea unui loc de muncă permanent, atât pentru romi, cât și pentru ne-romi.
- Cel mai mic procent de muncitori cu loc de muncă stabil se înregistrează în est și în sud în cazul ne-romilor și în est în cazul romilor.
- În cazul ne-romilor există o tendință clară: cu cât e mai mică localitatea, cu atât e mai scăzut procentul celor care au un loc de muncă stabil. Aproape același lucru se întâmplă și în cazul romilor, cu o excepție: cel mai mare procent de romi fără un loc de muncă stabil se întâlnește în orașele mai mici.
- Romii activi din punct de vedere economic tind să lucreze în agricultură și silvicultură (aproximativ o treime din ei lucrează în aceste sectoare), față de doar 13,4% din ne-romi.
- Aproape o zecime din ne-romi lucrează în sectorul educației, științei, sănătății și culturii, față de mai puțin de 2% din membrii gospodăriilor rome.
- Când vine vorba de locuri de muncă stabile, cele mai favorabile așezări și cartiere pentru romi sunt cele unde oamenii mai săraci și mai înstăriți locuiesc împreună.
- Cel mai ridicat procent al celor care încearcă să trăiască din munca ocazională se întâlnește în zonele segregate social, unde majoritatea locuitorilor sunt săraci.
- Cel mai ridicat procent de populație școlară de etnie romă se înregistrează în localitățile segregate social, dar, din acest punct de vedere, zonele mixte sunt mai favorabile pentru această categorie.
- Când romii trăiesc cu o majoritate de ne-romi în aceeași localitate tind să fie inactivi din punct de vedere economic. În timp ce segregarea etnică a localității are un efect ușor pozitiv asupra romilor care muncesc (procentul celor care nu muncesc deloc este mai scăzut în localitățile segregate etnic), faptul că locuiesc în zone segregate este un dezavantaj din acest punct de vedere.

După tranziția politică și economică, piața muncii poate fi caracterizată ca o goană după resurse, provocând tensiuni. În aceste circumstanțe socioeconomice de lipsuri, mulți oameni sunt siliți să găsească modalități alternative de supraviețuire, în afara pieței formale a muncii. Majoritatea romilor se confruntă cu această situație. Educația și cunoștințele profesionale sunt principalele condiții pentru a avea acces la munci calificate; din acest punct de vedere, majoritatea romilor se găsesc într-o poziție mai proastă decât ne-romii. Unii oameni supraviețuiesc doar din ajutorul social (care nu este suficient pentru nevoile de bază ale unei familii numeroase), care poate fi, în unele cazuri, mai mare decât salariul câștigat în alt sat, minus cheltuielile de transport și costurile pe care le presupune viața departe de familie. Un instructaj în privința ocupării forțelor de muncă ar putea fi esențial, dar, din cauza lipsei de oportunități pentru a fi angajat legal după aceea, oamenii încearcă să se implice în alte proiecte. Fără a avea rezultate pe termen lung în ceea

ce privește obținerea de locuri de muncă, aceste programe de instruire nu fac decât să amâne șomajul unora dintre romi cu câteva luni și aceasta numai în câteva cazuri individuale.

Astăzi vedem o transformare structurală a „profesiilor tradiționale”. Într-o economie modernă, globalizată, aceste forme de activități economice premoderne sunt neprofitabile și, în majoritatea cazurilor, sunt mai importante ca parte a identității unui grup decât ca adevărate surse de venit. Nevoia de asemenea profesii s-a redus din cauza efectelor modernizării, care se văd peste tot. Autoritățile locale nu oferă suficiente informații, iar lipsa de educație împiedică accesul la oportunități legale și profitabile.

Populația dezavantajată (mai ales romii, care pot fi ușor stigmatizați) este din ce în ce mai dependentă de autoritățile locale, întrucât principalele lor surse de venit (cum ar fi ajutoarele sociale) vin de la instituțiile locale (din punctul de vedere al romilor și *gadjo*). Această situație le întărește poziția lipsită de apărare în societatea locală, care oricum este puternic ierarhizată.

9 Veniturile și cheltuielile

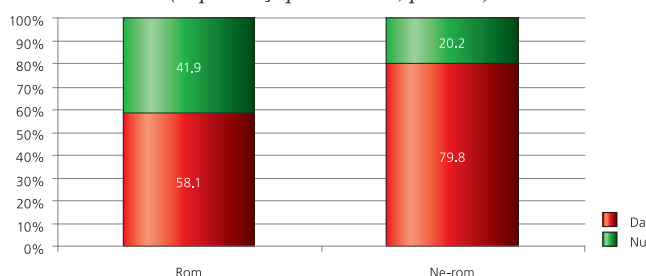
Acest capitol analizează datele despre venituri și cheltuieli obținute în urma cercetării prin anchetă, folosind o perspectivă comparativă.

9.1 Accesul la venituri

Datele despre venituri au fost obținute de la capii de gospodărie rome, care au enumerat veniturile tuturor membrilor de familie din luna anterioară (iulie 2007). Pentru a elimina orice probleme asociate cu diferitele vârste ale celor două populații, au fost comparate numai veniturile adulților.

Procentul celor care nu au avut niciun venit în luna de referință a fost de două ori mai mare pentru romi decât pentru ne-romi: 41,9% din romi, față de 20,2% din ne-romi.

Diagrama 9-1. Accesul la cel puțin un tip de venituri, după etnia respondentului (respondenți peste 18 ani, procente)

Accesul la venituri este determinat de o serie de factori. Dintre ei, ne vom concentra pe vârstă, sex, tip de localitate de domiciliu, regiune și segregarea rezidențială după etnie în interiorul localității.

Vârsta are un efect considerabil asupra accesului la venituri, acționând în moduri diferite asupra ambelor populații (Tabelul 9-1). La începutul vârstei adulte, atât romii, cât și ne-romii au acces egal la surse de venit, dar, începând din acel moment, diferențele cresc rapid odată cu vârsta: în grupul de vârstă 25-34 cu peste 20% mai puțini romi au un anumit tip de venituri față de ne-romii din aceeași categorie de vârstă. La vârste mai înaintate, diferența rămâne în general constantă, cu o mai mare diferență la grupul de vârstă 55-64.

Sexul are de asemenea un efect semnificativ asupra accesului la venituri. În ambele cazuri efectul este negativ pentru femei, dar, pentru romi, diferențele dintre procentul bărbaților și procentul femeilor cu venituri sunt mai mari decât pentru ne-romi.

Legătura dintre tipul de localitate și accesul la venituri pare liniară: cu cât localitatea e mai mică, cu atât procentul celor cu venituri e mai redus. După cum era de așteptat, legătura este mai puternică în cazul romilor. În capitală, diferența dintre procentul romilor și ne-romilor care au venituri este semnificativ mai mică decât la sat.

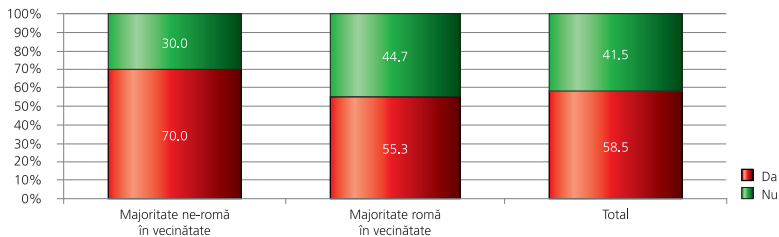
Dacă ne uităm la procentul celor care au cel puțin un tip de venituri, un procent mult mai mare de romi din București și din județul Ilfov au venituri, în comparație cu alte regiuni ale țării. În regiunile de est și de sud, atât romii, cât și ne-romii au foarte greu acces la venituri. În regiunea de vest, procentul ne-romilor cu venituri e același cu procentul ne-romilor cu venituri din București. Totuși, în ciuda posibilităților mai mari de acces la venituri din această regiune, procentul romilor care câștigă bani aici nu este semnificativ mai mare decât în alte regiuni.

Tabelul 9-1. Efectele diferiților factori socioeconomici asupra accesului la cel puțin un tip de venituri (răspunsuri afirmative, procente)

	Romi	Ne-romi
Total	55,8	77,8
Vârstă		
18 – 24	41,3	40,3
25 – 34	54,9	76,3
35 – 44	58,3	80,3
45 – 54	61,9	78,1
55 – 64	61,5	88,2
peste 65	80,5	93,6
Sex		
Masculin	63,3	82
Feminin	48,4	73,9
Tip de localitate		
București	76,2	84,7
Alte orașe	58,6	79,1
Rural	51,9	76,4
Regiune		
est	54,9	74,3
sud	53,8	71,9
vest	55,3	82,9
București + Ilfov	67,9	80,7

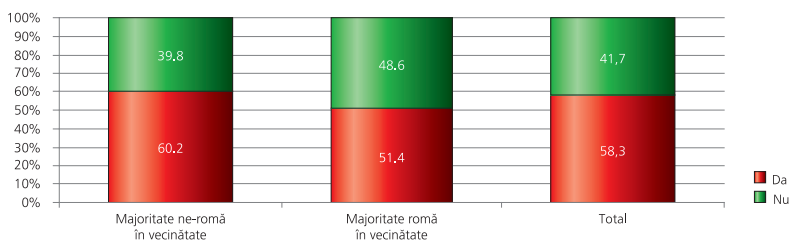
Pentru respondenții romi, efectul segregării rezidențiale asupra accesului la venituri pare evident: cei care trăiesc în zone segregate au un procent semnificativ mai scăzut de acces la cel puțin un tip de venituri decât cei care locuiesc în zone ne-rome.

Diagrama 9-2. Efectul segregării rezidențiale asupra accesului romilor la cel puțin un tip de venituri (procente)

Dacă populația de etnie romă este majoritară într-o localitate, șansa de a avea un venit este mai scăzută decât în localitățile cu majoritate ne-romă.

Diagrama 9-3. Efectul compoziției etnice a așezării asupra accesului romilor la cel puțin un tip de venituri (procente)

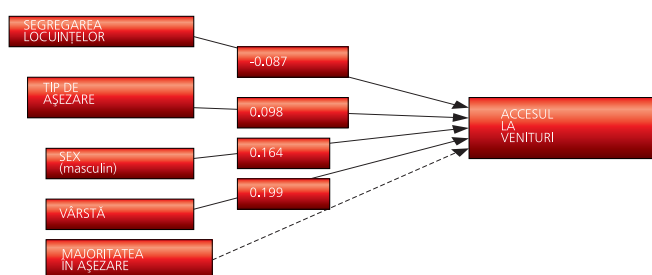

Folosind un model de regresie liniară, putem trage anumite concluzii cu privire la importanța relativă a factorilor discutați mai sus și la efectele lor asupra accesului romilor la cel puțin un tip de venituri.

Influența cea mai puternică asupra accesului la venituri o are vârsta (cu cât respondentul este mai în vârstă, cu atât este mai mare șansa de a avea un venit), urmată de sex (persoanele masculine au mai multe șanse de a câștiga bani) și de tipul de localitate (așezările mai mari au mai mare acces la venituri).

Dacă îi luăm în considerare numai pe romi, segregarea în interiorul localității s-a dovedit a avea efectul cel mai slab asupra accesului la venituri, iar compoziția etnică a așezării nu are nicio semnificație.

Diagrama 9-4. Model de regresie liniară cu privire la efectul diferiților factori asupra probabilității de a avea măcar un tip de venituri (populație de etnie romă, respondenți peste 18 ani)

9.2 Tipuri de venituri

Cele mai importante surse de venituri pentru populația de etnie romă s-au dovedit a fi *indemnizația de maternitate, ajutorul pentru copii, alocația pentru familie și alte ajutoare sociale* (pentru 26,1% din populația romă). Pe următorul loc ca importanță este *venitul minim garantat*, pentru 14,4% din eșantionul rom.

Situația este semnificativ diferită când vine vorba de membrii gospodăriilor ne-rome: *pensiile (inclusiv pensii de invaliditate, ajutoare de stat pentru persoane cu dizabilități și veterani de război)* sunt sursele de venituri cel mai frecvent menționate.

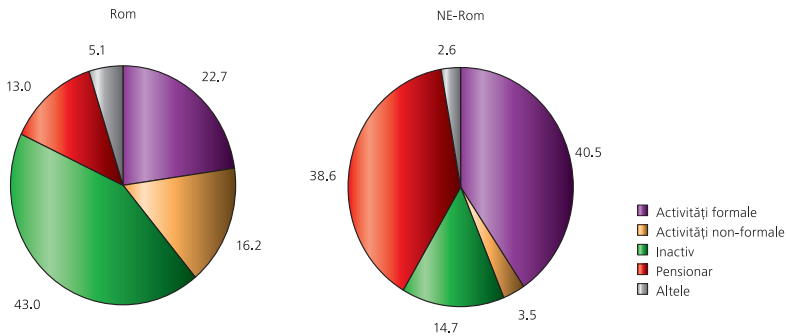
Tabelul 9-2. Principalele surse de venituri după etnie (procente)

Tipuri de principale surse de venituri	Romi	Ne-romi
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	26,1	11,6
Venit minim garantat	14,4	2,0
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	13,0	38,6
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	12,2	2,4
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	11,8	19,0
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	6,2	17,4
Plată pentru muncă ocazională în companie privată, organizație	2,7	1,0
Venituri de la bunurile vândute în târguri, piețe, talciocuri	2,4	0,1
Bani primiți din străinătate	2,3	0,6
Profituri de pe urma propriei firme	1,7	2,2
Alte surse	1,7	1,0
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	1,3	0,3
Ajutor de șomaj	1,1	0,7

Tipuri de principale surse de venituri	Romi	Ne-romi
Bani din vânzarea materialelor reciclabile colectate	0,9	0,0
Stipendii, burse	0,8	0,9
Venituri din vânzarea produselor agricole proprii	0,4	1,0
Bani din activități personale informale, cum ar fi jocurile de noroc, cerșitul	0,2	0,0
Ajutor de la organizații civile, sprijin de la fundații	0,2	0,0
Bani primiți de la rude	0,2	0,1
Plată pentru muncă ocazională în instituție guvernamentală, companie	0,2	0,6
Salariu, plată pentru muncă în organizație civilă, ONG	0,1	0,3
Împrumut	0,1	0,0
Moștenire	0,1	0,0
Venituri din chirii sau dobânzi	0,0	0,0
Total	100,0	100,0

După categorizarea surselor de venituri, diferențele dintre cele două eșantioane sunt chiar mai evidente. Veniturile ne-romilor provin în cea mai mare proporție din activități formale (40,5%) și pensii (38,6%), în timp ce gospodăriile rome trăiesc mai mult din surse inactive (43%) și din activități informale (22,7%). Putem deci presupune că majoritatea romilor din eșantionul nostru sunt în afara economiei formale, în timp ce principala sursă de venituri pentru aproximativ 80% din ne-romi o reprezintă fie activitățile formale, fie pensiile.

Diagrama 9-5. Categorii de principale surse de venituri după etnie (procente)

Diferențele cu privire la structura de vârstă între cele două populații trebuie de asemenea luate în considerare în acest caz, întrucât procentul mai ridicat de copii rome crește numărul anumitor alocații de stat / cuantumul alocației de stat pentru rome. Din acest motiv, în ceea ce urmează am separat structura veniturilor celor sub 18 ani de structura veniturilor adulților (cei de peste 18 ani).

Comparând structura veniturilor copiilor (vezi Tabelul 9-3), se remarcă o diferență clară atunci când vine vorba de *munca remunerată pentru vecini sau prieteni*, care se referă probabil la munca zilieră. Acest mod de câștigare a banilor nu se întâlnește în rândul tinerilor ne-romi.

În ceea ce privește accesul la *stipendii și burse*, s-a dovedit că copiii ne-romi au un avantaj asupra copiilor rome, iar lucrurile stau la fel și în ceea ce privește pensiile de invaliditate.

Tabelul 9-3. Procentul principalelor surse de venituri pentru copii, după etnie (respondenți sub 18 ani, procente)

Tipuri de principale surse de venituri	Romi	Ne-romi
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	79,3	85,0
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	5,9	0,0
Stipendii, burse	2,7	3,9
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	2,5	1,7
Venit minim garantat	1,9	0,0
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	1,5	4,7
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	1,0	0,4
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	0,2	1,3
Alte surse	5,0	3,0
Total	100,0	100,0

În rândul populației adulte există diferențe evidente în structura veniturilor romilor și ale ne-romilor (vezi Tabelul 9-4). În timp ce pentru romii adulți cele mai importante surse de venituri sunt ajutorul social, pensia și pensia de invaliditate, salariile regulate de la companii private și de asemenea munca informală (probabil munca zilieră), pentru ne-romi primele trei surse de venit, în ordinea importanței, sunt pensiile (inclusiv pensiile de invaliditate) și salariile regulate din sectorul privat sau de stat.

În ciuda faptului că pensiile sunt o foarte importantă sursă de venituri atât pentru romi, cât și pentru ne-romi, aici se găsește și cea mai mare diferență dintre cele două populații: în timp ce pensiile reprezintă cea mai importantă sursă de venituri pentru 42,6% din populația de etnie ne-romă, acest lucru este valabil pentru doar 16,7% din romi.

Există o diferență semnificativă și în ceea ce privește frecvența câștigurilor regulate de la instituții de stat sau municipale; accesul la acest sector este dificil pentru romi. Cu alte cuvinte, sectorul privat pare să sporească șansele de acces ale romilor la surse de venit din economia formală.

Munca remunerată pentru vecini sau prieteni pare a fi, din nou, caracteristică romilor și nesemnificativă pentru ne-romi. Putem presupune că există în societățile de la nivel local o relație puternic ierarhizată și inegală între familiile rome sărace și vecinii lor ne-romi.

Tabelul 9-4. Principalele surse de venit pentru adulți, după etnie (respondenți peste 18 ani, procente)

	Romi	Ne-romi
Venit minim garantat	18,6	2,3
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	16,7	42,6
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	15,3	21,2
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	14,1	2,7
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	8,4	3,2
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	8,2	19,2
Plată pentru muncă ocazională în companie privată, organizație	3,5	1,1
Venituri de la bunurile vândute în târguri, piețe, tâlcociuri	3,1	0,1
Bani primiți din străinătate	3,0	0,7
Profituri de pe urma propriei firme	2,3	2,4
Ajutor de șomaj	1,5	0,8
Bani din vânzarea materialelor reciclabile colectate	1,3	0,0
Venituri din vânzarea produselor agricole proprii	0,6	1,1
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	0,8	0,1
Alte surse	2,6	2,5
Total	100,0	100,0

Importanța diferitelor tipuri de venituri este determinată de o serie de factori. În ceea ce urmează vom discuta doi dintre ei – efectul tipului de localitate și efectul sexului. Tipul de localitate are un efect semnificativ asupra oportunității de a avea acces la locuri de muncă stabile în sectorul privat: în capitală, veniturile regulate de la companii private devin cea mai importantă sursă de venituri, alocațiile de stat pierzându-și importanța. La sat, situația este inversă – veniturile din sectorul privat sunt rare, în timp ce ajutorul social este mai important. Pensile sunt de asemenea importante la sat, probabil datorită angajării masive a muncitorilor romi în CAP-uri în timpul socialismului. Munca informală este, din nou, mai puțin importantă în capitală, dar mai importantă la sat și în alte orașe.

Veniturile regulate de la instituții de stat sau municipale s-au dovedit a fi de asemenea lipsite de importanță în fiecare tip de localitate.

Tabelul 9-5. Principalele surse de venituri ale adulților romi după tipul de localitate (procente)

	București	Alte orașe	Rural
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	36,0	18,1	9,8
Venit minim garantat	14,5	13,6	23,0
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	11,4	6,4	9,3
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	10,1	16,3	18,1
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	7,0	8,7	8,1
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	5,7	0,1	0,5
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	5,1	14,1	15,5
Bani din vânzarea materialelor reciclabile colectate	1,9	1,4	1,0
Profiteri de pe urma propriei firme	1,3	3,6	1,6
Ajutor de șomaj	1,3	0,4	2,4
Venituri de la bunurile vândute în târguri, piețe, talciocuri	1,3	3,3	3,2
Bani primiți din străinătate	1,3	4,4	2,2
Plată pentru muncă ocazională în companie privată, organizație	0,6	6,3	1,9
Plată pentru muncă ocazională în instituție guvernamentală, companie	0,6	0,1	0,2
Altă sursă (detalii)	1,9	3,2	3,2
Total	100,0	100,0	100,0

Structura surselor de venit pare să difere de la bărbații la femeile romi, întrucât bărbații au de două ori mai multe activități informale decât femeile. Accesul la venituri regulate din sectorul privat depinde mult mai puțin de sex.

Întrucât veniturile dobândite prin muncă sunt mai frecvente în cazul bărbaților, ajutoarele/alocațiile de stat sunt cele mai importante surse de venituri pentru femei.

Transferurile de bani primite de la membrii familiei care lucrează în străinătate sunt, cel mai adesea, cea mai importantă sursă de venituri pentru femei. Probabil că în spatele acestei cifre se ascunde fenomenul migranților singuri, de sex masculin, care muncesc în străinătate.

Tabelul 9-6. Principalele surse de venituri ale adulților romi după sex (procente)

	Masculin	Feminin
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	18,0	9,0
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	16,9	13,1
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	15,7	18,1
Venit minim garantat	15,4	22,8
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	8,8	7,6
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	5,1	12,7

	Masculin	Feminin
▶ Plată pentru muncă ocazională în companie privată, organizație	4,3	2,3
Venituri de la bunurile vândute în târguri, piețe, talciocuri	3,8	2,2
Profituri de pe urma propriei firme	3,1	1,2
Bani primiți din străinătate	2,4	3,6
Ajutor de șomaj	1,8	1,2
Bani din vânzarea materialelor reciclabile colectate	1,4	1,0
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	0,7	1,0
Alte surse	2,6	4,0
Total	100,0	100,0

9.3 Quantumul veniturilor

Colectarea de date despre venitul lunar creează anumite probleme metodologice, întrucât respondenții tind să declare venituri mai mici decât cele pe care le au de fapt. Aceste date au, prin urmare, o valoare informativă mai puțin certă, dar pot fi folosite pentru a analiza diferențele relative ale nivelurilor veniturilor între diferitele tipuri de surse de venituri, precum și pentru comparații între grupurile etnice.

Venitul mediu al ne-romilor este cu aproximativ 40% mai ridicat decât cel al romilor (vezi Tabelul 9-7). Această diferență uriașă poate fi explicată, în parte, prin diferențele în structura de vârstă a celor două populații, întrucât numărul mai mare de copii romi cu venituri scăzute reduce valoarea medie a veniturilor pe persoană în rândul populației de etnie romă. Pentru a avea o imagine clară a dezavantajelor pe care le au romii când vine vorba de quantumul veniturilor trebuie să limităm analiza la adulți.

Tabelul 9-7. Veniturile lunare medii după etnie (eșantion total, RON, Euro)

	Venit mediu RON	Venit mediu Euro*
Eșantion ne-rom	532	170
Eșantion rom	327	104

* Pe baza cursului de schimb din iulie 2007, 1 EURO = 3 133 RON.
De acum înainte vom folosi acest curs pentru a calcula veniturile în EURO.

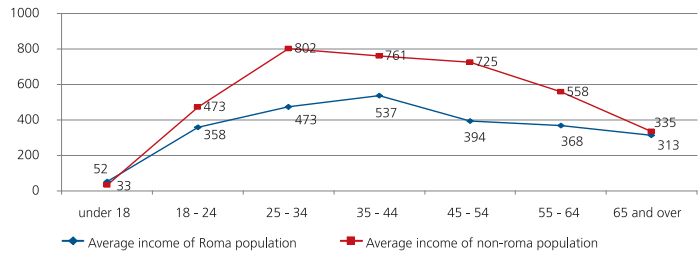
În cazul adulților, diferența dintre quantumul veniturilor romilor și quantumul veniturilor ne-romilor este mai mică, dar rămâne semnificativă, întrucât adulții romi câștigă cu 27% mai puțin decât adulții ne-romi.

Tabelul 9-8. Veniturile lunare medii după etnie (respondenți peste 18 ani, RON, Euro)

	Venit mediu RON	Venit mediu Euro
Eșantion ne-rom	593	189
Eșantion rom	432	138

Quantumul veniturilor romilor și ne-romilor este diferit la orice vârstă (vezi Diagrama 9-6). Cum etnicii romi încep să muncească la o vârstă mai fragedă, în grupul celor cu vârste sub 18 ani veniturile sunt ușor mai ridicate decât în cazul ne-romilor. Dar, la începutul maturității, nivelul veniturilor ne-romilor crește cu rapiditate și în grupul de vârstă 25-34 nivelul veniturilor romilor este mai mic de 60% din nivelul veniturilor ne-romilor. Diferența se reduce în următorul grup de vârstă, dar, la vârsta mijlocie, devine chiar mai mare (veniturile medii ale unui rom reprezentând doar 54,4% din veniturile medii ale unui ne-rom). La vârste mai înaintate diferența scade, aproape dispărând în grupul cu vârsta cea mai înaintată.

Diagrama 9-6. Veniturile lunare medii după grupe de vârstă (eșantion total, RON)

9.3.1 Influențele asupra nivelului veniturilor

Pe baza nivelului veniturilor, par să existe trei surse principale de venituri pentru romi (în ordinea descrescătoare a importanței):

- Profituri de pe urma propriei firme și bani primiți de la membrii familiei care lucrează în străinătate;
- Salariile regulate (din sectorul privat și de stat) și vânzarea de bunuri în piețe fac ca veniturile romilor să se apropie de media ne-romilor în general;
- Munca informală și diferitele alocații de stat aduc cele mai scăzute venituri. În această categorie, munca ocazională pentru companiile private asigură cel mai ridicat nivel al veniturilor, dar acesta este totuși semnificativ mai scăzut decât salariile regulate. Veniturile din munca informală pentru vecini și prieteni sunt mai scăzute decât media pentru pensii.

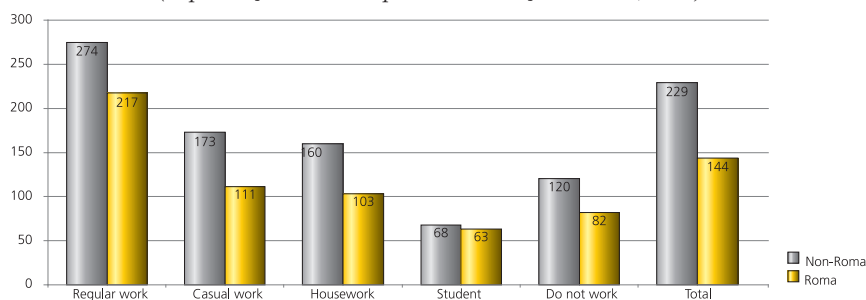
Tabelul 9-9. Veniturile lunare medii pentru romi după tipul de surse de venituri (RON, Euro)

	Venit mediu RON	Venit mediu EURO	N
Profituri de pe urma propriei firme	1231	393	20
Bani primiți din străinătate	916	293	21
Venituri regulate de la o instituție de stat sau municipală, companie	756	241	112
Venituri de la bunurile vândute în târguri, piețe, talciocuri	718	229	37
Venituri regulate de la o companie privată, organizație	687	219	267
Plată pentru muncă ocazională în companie privată, organizație	408	130	58
Pensie, inclusiv pensie de invaliditate, ajutor de stat pentru persoane cu dizabilități	321	102	261
Muncă remunerată pentru vecini, prieteni	255	82	202
Ajutor de șomaj	204	65	24
Venit minim garantat	194	62	273
Stipendii, burse	165	53	13
Bani din vânzarea materialelor reciclabile colectate	145	46	11
Alte ajutoare sociale din partea guvernului sau a administrației locale	127	40	21
Indemnizație de maternitate, ajutor pentru copii, alocație pentru familie și alte ajutoare sociale	68	22	550

Tipurile de venituri sunt incluse numai când numărul de cazuri este mai mare de 10.

Așa cum arată Diagrama 9-7, tipul de activitate economică nu are nicio influență asupra inegalităților etnice cu privire la venituri, cu excepția categoriei elevilor și studenților, unde diferențele dispar. În toate celelalte sectoare ne-romii au venituri lunare cam de o dată și jumătate mai mari decât romii – inclusiv respondenții inactivi din punct de vedere economic.

Diagrama 9-7. Veniturile lunare după activitatea economică și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, Euro)²²

Inegalitățile dintre cele două eșantioane sunt puternic influențate de sectoarele economice (Tabelul 9-10). În construcții, al doilea sector ca frecvență pentru romi, există cea mai mare diferență între venituri, în timp ce în transport și în comerț veniturile sunt la același nivel. Acei romi care lucrează în „educație, știință, sănătate, cultură” au șansa de a câștiga mai mult decât ne-romii. Am putea presupune că această situație a fost influențată de educație: mai precis, cu un nivel mai ridicat de educație romii au mai multe șanse să evite inegalitățile etnice de la nivelul veniturilor.

Tabelul 9-10. Veniturile lunare după sectorul economic și după etnie (respondenți cu vârsta cuprinsă între 18 și 59 de ani, Euro)²³

	Ne-romi	Romi	Indice de inegalitate
Industrie, minerit	237	177	1,3
Construcții	344	203	1,7
Transport	259	257	1,0
Comerț	268	259	1,0
Agricultură, silvicultură	147	97	1,5
Servicii publice	274	179	1,5
Educație, știință, sănătate, cultură	287	304	0,9
Altă sursă	242	154	1,6
Total	264	175	1,5

Așa cum arată Tabelul 9-11, cu cât nivelul de educație este mai ridicat, cu atât este mai ridicat și nivelul veniturilor, atât pentru romi, cât și pentru ne-romi. Apare însă o diferență când ne uităm la nivelul de școlarizare. Cea mai mare diferență se remarcă în categoria celor care au mai puțin de 4 clase, unde ne-romii au venituri de 1,8 ori mai mari decât romii. În următoarele categorii inegalitățile nu sunt la fel de mari. În următoarea categorie, până la gimnaziu neterminat, romii au șanse ușor mai ridicate de a câștiga mai mult, în timp ce în celelalte trei categorii ne-romii au un ușor avantaj.

²² Cursul de schimb din iulie 2007: 1 EURO = 3.133 RON

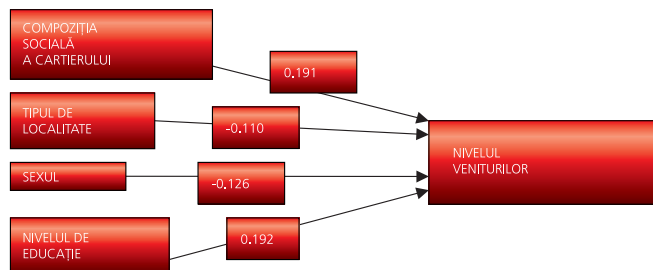
²³ Vezi nota 22

*Tabelul 9-11. Veniturile lunare după nivelul de educație și după etnie
(respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, Euro)²⁴*

	Ne-romi	Romi	Indice de inegalitate
Neșcolarizat sau școală primară neterminată	168	91	1,8
Școală primară, gimnaziu neterminat sau școală specială	111	135	0,8
Gimnaziu sau liceu neterminat	174	154	1,1
Liceu	226	211	1,1
Postliceală, student, universitate	338	292	1,2
Total	228	145	1,6

Cuantumul veniturilor, ca și accesul la venituri, este determinat de diferiți factori. Folosind un model de regresie liniară, vedem că nivelul veniturilor este determinat în principal de patru variabile. Cea mai importantă este nivelul de educație (cei care termină școala mai târziu câștigă mai mult), urmată de compoziția socială a zonei (romii care locuiesc în zone locuite preponderent de ne-romi au mai multe șanse să câștige mai mult). Apoi, sexul (bărbații câștigă mai mult decât femeile) și tipul de localitate (în localitățile mai mici veniturile sunt mai mici).

Diagrama 9-8. Model de regresie liniară a efectului diferiților factori asupra nivelului veniturilor romilor (respondenți peste 18 ani)

9.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- 41,9% din romi nu au avut venituri în luna de referință, în comparație cu 20,2% din ne-romi – cu alte cuvinte, aproape de două ori mai mulți romi nu au avut venituri în această perioadă.
- Cu cât localitatea este mai mică, cu atât procentul romilor și ne-romilor fără nicio sursă de venit este mai mare, iar pentru romi această corelație este mai puternică. În București, diferența dintre procentul romilor și ne-romilor care câștigă venituri este semnificativ mai mică decât la sat.
- Romii care trăiesc în București și în județul Ilfov au cel puțin un tip de venit într-un procent mult mai mare decât în alte regiuni ale țării. Accesul la venituri este mai dificil în regiunile de est și de sud, atât pentru romi, cât și pentru ne-romi.
- Efectul segregării rezidențiale asupra accesului romilor la venituri pare evident: cei care trăiesc în zone segregate etnic au șanse semnificativ mai scăzute de a avea acces la cel puțin un tip de venituri decât cei care trăiesc în zone locuite de ne-romi.

²⁴ Vezi nota 22

- Cele mai importante surse de venituri pentru romi s-au dovedit a fi indemnizația de maternitate, ajutorul pentru copii, alocația pentru familie și alte ajutoare sociale (pentru 26,1% din populația de etnie romă). Următoarea sursă ca importanță este venitul minim garantat, pentru 14,4% din eșantionul rom.
- Procentul cel mai mare al veniturilor pentru ne-romi provine din activitățile formale (40,5%) și pensii (38,6%), în timp ce romii își câștigă existența în principal din surse inactive (43%) și din activități informale (22,7%). Pe baza principalelor surse de venituri putem presupune că cei mai mulți romi din eșantion sunt în afara economiei formale. Aproape două treimi din ei își câștigă existența din surse inactive și din activități informale, în timp ce aproape 80% din principalele venituri ale ne-romilor provin din activități formale sau din pensii.
- În timp ce pensiile sunt cea mai importantă sursă de venit pentru 42,6% din ne-romi, acest lucru este valabil pentru doar 16,7% din romi.
- Munca remunerată pentru vecini sau prieteni pare caracteristică pentru romi, dar nesemnificativă pentru ne-romi. Putem așadar presupune că există o puternică relație ierarhică și de inegalitate între familiile romă sărace și vecinii lor ne-romi în societatea locală.
- În medie, adulții romi câștigă cu 27% mai puțin decât adulții ne-romi.
- Inegalitățile dintre cele două eșantioane în ceea ce privește nivelul veniturilor sunt puternic influențate de sectoarele economice. În construcții, al doilea sector ca importanță pentru romi, există cea mai mare diferență între veniturile romilor și ne-romilor, în timp ce în transport și comerț veniturile sunt la același nivel. Romii care lucrează în „educație, știință, sănătate, cultură” au șansa de a câștiga mai mult decât ne-romii.
- Nivelul de educație influențează puternic nivelul veniturilor. Atât în cazul romilor, cât și al ne-romilor, cu cât nivelul de educație este mai ridicat, cu atât crește și nivelul veniturilor. Efectul inegalităților etnice asupra veniturilor diferă în funcție de nivelul de educație. Cea mai mare diferență se înregistrează în categoriile cu nivelul de școlarizare cel mai scăzut (cei care au mai puțin de patru clase), în timp ce ne-romii au venituri de 1,8 ori mai mari decât romii.

PARTEA IV

FACTORII DE SCHIMBARE

10 Problemele legate de educație

Educația este considerată în general un factor-cheie pentru incluziunea populației de etnie romă în societatea românească – dar din acest punct nu mai există consens. Chiar dacă au fost luate unele măsuri practice pentru a îmbunătăți participarea școlară a elevilor de etnie romă, pentru a reduce segregarea școlilor și pentru a spori vizibilitatea culturii rome, aceste măsuri nu au dus încă la o schimbare substanțială în ceea ce privește riscul abandonului școlar pentru elevii romi.

Dincolo de practicile individuale și de rezultatele de la școală, nu trebuie să uităm faptul că educația este un drept pentru toți copiii, înscris în legislația românească și că, din perspectiva cetățeanului și a contribuabilului, sistemul de învățământ răspunde de oferirea condițiilor adecvate pentru învățare.

Există două întrebări principale legate de educație și de copiii romi, din punctul de vedere al inițiatorului de politici publice:

1. De ce școlile sunt incapabile să ofere servicii educaționale eficiente pentru copiii romi și familiile lor?
2. Cum poate fi îmbunătățită această situație?

Cercetarea în comunități și datele cantitative susțin ideea generală că, în multe comunități, există o mai mare posibilitate ca elevii romi să se confrunte cu eșecul școlar și că nivelul de educație este o forță puternică în modelarea traiectoriei în viață a persoanei și în scoaterea ei din sărăcia extremă. În același timp, mai multe alte observații încadrează, într-un context mai larg, aceste concluzii:

1. Participarea la procesul de educație și succesul elevilor romi pot fi atinse prin adaptarea organizației de servicii educaționale la nevoile și condițiile din comunitate;
2. Accesul la educație nu este o metodă magică de a rezolva stigmatizarea și discriminarea cu care se confruntă *țigarii* și de a face față multiplelor mecanisme care conduc la excluderea socială.

Chiar și așa, datele indică faptul că schimbările din sistemul românesc de învățământ care ar face educația mai atrăgătoare pentru părinții și copiii romi vor fi probabil întâmpinate cu împotrivire. De exemplu, am văzut că numai o treime din respondenții ne-romi sunt de acord ca toți copiii să învețe la școală istoria și cultura romani (vezi Tabelul 3-1). Acțiunea afirmativă este încă un subiect disputat în rândul ne-romilor: aproape 80% din respondenții romi sunt în favoarea locurilor rezervate pentru romi în licee, în comparație cu jumătate din respondenții ne-romi.

Citatul 10-1. Rolul controversat al educației

În cele din urmă, ce trebuie subliniat este faptul că educația nu e soluția ultimă pentru problemele romilor, așa cum declară adesea diferiți oficiali. Această veche paradigmă Iluministă, care pune semnul egalității între educația formală și emanciparea socială ca singură soluție, nu este necesar aplicabilă pentru un grup care a fost marginalizat istoric și structural, precum romii. Educația va funcționa numai dacă alte forme de emancipare (politică, economică etc.) au fost oferite romilor de societatea în ansamblul său. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

Pentru a găsi soluții, problema abandonului școlar ar trebui probabil interpretată ca o chestiune mai largă despre sensul experienței școlare pentru elevii și părinții romi, în comparație cu semnificația sa pentru familiile ne-rome. Conexiunile între condițiile de trai, valorile, așteptările și activitatea școlară sunt mai complexe decât simpla egalitate între sărăcie și obiective pe termen scurt/orizont limitat. Experiența școlară este doar un fragment din viața cotidiană și din implicarea socială atât a romilor, cât și a ne-romilor – nu este o realitate izolată. Semnificația școlii, cariera școlară, cu realizările și eșecurile sale, toate sunt influențate de – și legate de – celelalte realități ale vieții de zi cu zi.

Citatul 10-2. Prinși între două lumi în școlile din Zăbrăuți, București
În plus, o altă problemă delicată care se ridică este aceea că, de multe ori, copiii rămân prinși în două lumi diferite: cea a școlii, unde sunt educați într-un anumit sens și cea a realității cotidiene căreia îi aparțin, caracterizată de coduri sociale și seturi de valori diferite. Adesea, copiii sunt deraiați de pe traiectoria unei dezvoltări personale armonioase tocmai prin apartenența la două realități sociale diferite, între care deocamdată există prea puține punți de comunicare. (București, Tîrcă 2007)

10.1 Problemele legate de educație reflectate în rapoartele referitoare la comunități

Rapoartele referitoare la comunități reflectă diferitele traiectorii școlare pentru copiii romi și ne-romi, relațiile dintre copii, părinți și instituții, analizând în același timp semnificația școlii și educației.

Un alt aspect interesant pe care îl prezintă datele colectate privește istoria educației: istoriile personale referitoare la educație din diferite gospodării și istoria educației în respectivele localități. Acest lucru este important pentru o înțelegere a situației de astăzi și a cauzelor sale, dar și pentru a avea o perspectivă mai largă asupra proceselor și realizărilor din sistemul de învățământ.

Rapoartele referitoare la comunități au scos în evidență o discrepanță între două puncte de vedere generale: potrivit primului, generațiile mai tinere au un nivel de educație mai scăzut, iar rezultatele școlare au fost mai scăzute în ultimele două decenii; conform celui de-al doilea, susținut de profesorii mai în vârstă (precum cei din Sântana), frecvența nu era mai ridicată în perioada comunistă.

Unii dintre respondenții intervievați (cu vârste diferite, din diferite comunități, atât de romi, cât și de ne-romi) au declarat că, pe vremuri, profesorii erau mai bine calificați și mai respectați, școala era mai bună și avea un rol mai important în comunitate și toți elevii învățau cel puțin să scrie și să citească. Alte interviuri scot la iveală faptul că există o lipsă „ascunsă” de educație în rândul persoanelor vârstnice de etnie romă: chiar și în cazul vârstnicilor care au frecventat mai mulți ani școala, era vorba doar de o frecvență formală, întrucât nu învățau nimic și erau lăsați pur și simplu în spatele clasei, să deseneze.

Exemplul localității Sântana dezvăluie câte ceva despre metodele și realizările sistemului de învățământ: generația născută în anii '40 a avut rezultate bune, mulți romi mergând la facultate și găsim și locuri bune de muncă, migrând de asemenea spre marile orașe; după acest „boom”, nivelul educației a scăzut și acum există doar doi romi adulți cu diplome universitare, obținute prin programe speciale pentru romi (Sântana, Goina, C. 2007).

Istoria educației în cazul romilor din Nușfalău este relevantă și pentru alte comunități de romi: în timpul comunismului, mulți romi nu aveau domiciliul stabil într-o localitate. Copiii mergeau la diverse școli (când mergeau), la vârste diferite și se găseau foarte des în situația că se schimba limba de predare, în funcție de populația majoritară din comunitate. Ei sunt acum generația de părinți care, chiar dacă sunt deschiși la ideea de participare la procesul educațional al copiilor lor, au ei înșiși dificultăți în a scrie și a citi, ceea ce îi transformă în outsiders (Nușfalău, Toma 2007).

10.1.1 Eșecul școlar

Toate comunitățile studiate au în comun povești despre un număr foarte mic de copii care au luat testul de capacitate, dar au abandonat școala după clasa a X-a. De exemplu, în tot orașul Curtici, un singur etnic rom, o fată, a luat acest examen în ultimii ani, dar și ea s-a oprit după clasa a X-a.

Cercetătorii sunt cu toții de acord că eșecul școlar și abandonul școlar generează o mobilitate socială redusă în comunitățile de romi și cauzează o serie de efecte negative, ceea ce duce la un cerc vicios de alte eșecuri și capcane economice.

La baza hotărârii de a abandona școala devreme stă un întreg complex de cauze care, dacă sunt analizate împreună, scot la iveală natura situației din punct de vedere educațional.

Citatul 10-3. Cauzele complexe ale botărării de a abandona școala, în Dolhasca

În cazul abandonului școlar, printre motive se numără situația materială precară, dificultatea de a parcurge zilnic cei aproape patru kilometri până la școala generală (dacă ar exista un mijloc de transport pentru elevi, frecvența ar fi mult mai mare, susțin profesorii), măritișul, nevoia de forță de muncă în familie, lipsa de motivație pentru continuarea studiilor (multora le e dificil să se imagineze într-o postură diferită de cea a celorlalți membri ai comunității, nu cunosc avantajele concrete ale educației, iar cei mai informați sunt convingși că, în ciuda studiilor, etnia îi va împiedica să obțină slujbe bune). (Dolhasca, Lazăr 2007)

Cercetătorii au identificat două tipuri generale de cauze care duc la abandon și eșec școlar: cele la nivel formal, înglobate în însuși sistemul de învățământ și cele structurale, care afectează viața cotidiană a comunităților de romi și, implicit, viețile copiilor.

Deficiențele la nivel formal în educație

Deficiențele la nivel formal în educație se referă la lipsurile din sistemul de învățământ și la eșecurile înregistrate de instituțiile de învățământ. Acestea sunt deficiențe „externe”, care afectează atât comunitățile de romi, cât și pe cele de ne-romi, precum și nivelul general de incluziune în educație.

Lipsurile în ceea ce privește echipamentul și infrastructura, precum și criza de profesori sunt problemele generale cu care se confruntă sistemul de învățământ din România. Cele mai afectate sunt zonele rurale – în special comunitățile cele mai sărace și mai vulnerabile (în această categorie regăsindu-se și majoritatea comunităților de romi), cu precădere cele marginale din punct de vedere geografic.

Exemplul comunității Gulia din Dolhasca este relevant și pentru alte comunități de romi: grădinițele sunt improvizate în case particulare, prin eforturile educatorilor; sălile de clasă sunt supraaglomerate, în aceeași clasă fiind amestecați copii de diferite vârste, materialele didactice sunt contribuțiile personale ale profesorilor, iar profesorii sunt oameni tineri, cu puțină experiență și doar cu diplomă de școală postliceală și, prin urmare, depășiți de situație.

Aceste condiții duc la un paradox: în momentul în care în sistemul de învățământ sunt aduși mai mulți copii, calitatea învățământului are de suferit.

Citatul 10-4. Scăderea calității învățământului ca urmare a frecvenței mai ridicate, în Nușfalău

„Da, mai puțini părinți își înscriu copiii în clasele de maghiari, deși ar fi mai bine pentru ei. Aici ar putea învăța mai ușor decât în clasele de români, care sunt în general mai mici, dacă vorbim de copiii români, astfel că romii reprezintă majoritatea în aceste clase. Bieții profesori de-abia reușesc să păstreze disciplina, pentru că elevii nu sunt atenți. Trebuie să și muncească din greu, pentru că au nouă copii romi și trei sau patru copii români. Și trebuie să lucreze separat cu fiecare dintre ei, cu fiecare la alt nivel, pentru că părintele român se așteaptă poate la un nivel mai ridicat din partea copilului lui...” (profesor la școala generală cu predare în maghiară, clasa a VII-a, Nușfalău, Toma 2007)

Alți factori bine cunoscuți și foarte dezbătuți sunt distanța până la instituțiile de învățământ și lipsa de mijloace de transport public în multe așezări rurale. Aceste lucruri afectează și comunitățile de romi din mediul rural. De exemplu, copiii din Guia trebuie să meargă pe jos până la școală 4 km, pe un drum prost, sau să plătească 4 RON în fiecare zi șoferilor din localitate (proprietari de automobile, care își folosesc mașinile pe post de taxiuri).

Studiul de caz efectuat în Curtici scoate la iveală o altă problemă instituțională importantă: mulți copii romi din Curtici au locuit o perioadă în străinătate, fiind înscriși în școli din țările-gazdă, de unde au primit foi matricole. Însă aceste foi matricole nu sunt valabile / nu pot fi folosite pentru înscrierea la școală în România. Deci acești copii ar trebui să repete clasele deja făcute, ca și cum nu ar ști nimic, chiar dacă au depășit deja vârsta normală pentru clasa respectivă.

În ultimii ani, faptul că majoritatea copiilor romi nu merg la grădiniță a generat multe dezbateri. Lipsa educației preșcolare este considerată una dintre principalele cauze ale eșecului școlar, abandonului școlar de timpuriu și rezultatelor proaste la învățatură ale copiilor romi.

Pentru a completa datele din anchetă, rapoartele au indicat într-adevăr (din interviurile cu personalul didactic și pe baza datelor de la autoritățile locale) că doar un număr redus de copii romi frecventează învățământul preșcolar, în special din motivele menționate mai sus – dificultățile materiale și distanța geografică până la aceste instituții. Pentru a da un exemplu: la Nușfalău, directorul grădiniței a declarat că anual se înscriu maximum 10% din copiii romi, majoritatea din grupuri ce vorbesc româna.

Cercetarea din Cluj (comunitatea de pe strada Byron) a subliniat un fenomen important, care este, în parte, rezultatul eșecurilor la nivel formal din sistemul de învățământ: înscrierea copiilor romi în școlile speciale (școli pentru copiii cu nevoi speciale), deși nu au dizabilități mintale.

Analizând metodele educaționale și caracterul formal al acestor metode (în comparație cu metodele noi, interactive și stimulante din punct de vedere social), cercetătorii au arătat că există o prăpastie între acestea și nevoile copiilor, mai ales în cazul copiilor care trăiesc în condiții de precaritate, în locuințe foarte aglomerate și au subliniat avantajele unor metode mai flexibile de predare și învățare.

Citatul 10-5. Avantajele noilor tehnici de învățare

Metodele mai noi arată că, în cazul unui proces educațional eficient, promovabilitatea și notele obținute de elevi ar trebui să fie conforme curbei lui Gauss, respectiv media 7,5. Dacă analizăm astfel lucrurile, sistemul educațional este cel vinovat de insuccesul copiilor romi de a promova măcar clasele primare. Este limpede că există discriminare în cazul copiilor romi. Este clar faptul că părinții ne-romi din mediul rural evită în continuare clasele mixte. (Oșorbei, Pantea 2007)

Repetenții sunt altă problemă legată de deficiențele la nivel formal. Profesorii le-au mărturisit cercetătorilor că nu știu ce e mai bine: să noteze elevii cu severitate și să nu-i promoveze decât pe cei merituoiși, ceea ce ar crește riscul ca repetenții să abandoneze cu totul școala, sau îi promoveze pe toți, cu riscul ca unii să nu învețe cât trebuie.

Predarea limbii romani la școală este iarăși o problemă foarte complexă, după cum am arătat în primele capitole ale raportului. Există, de asemenea, dificultăți tehnice, cum ar fi eterogenitatea dialectelor romani din diferite comunități – o eterogenitate care nu este deloc luată în seamă în programa școlară.

Citatul 10-6. Limba romani în școală – cazul localității Dolbasca

Limba romani predată în școli e diferită de limbile vorbite în diversele comunități, așa că se învață adesea ca o limbă străină. Partea unde se întâlnesc cele mai mari dificultăți este gramatica, destul de abstractă și de teoretică pentru copii, însă, la rândul ei, învățarea la școală perturbă uneori folosirea naturală a limbii. De asemenea, cei care au vorbit de mici romani fac adesea confuzii cu termeni din limba română. (Dolbasca, Lazăr 2007)

Frecvența și eșecul școlar

Sunt mulți factori care contribuie, cu influențe alternative sau care se suprapun, la acest eșec școlar sistematic al elevilor romi. Pe lângă deficiențele la nivel formal, cercetătorii indică de asemenea influența limbii, problemele de comunicare și lipsa de familiaritate, practicile în ceea ce privește căsătoria, munca copiilor în gospodărie și, de asemenea, faptul că oamenii trebuie să aleagă între nevoile imediate și investițiile în viitor. În cazul familiilor foarte sărace, această alegere înclină adesea spre prima opțiune.

Citatul 10-7. Probleme de frecvență în Sfântu Gheorghe

Cea mai gravă problemă cu care se confruntă școala este numărul mare de absențe și de abandonuri școlare. De obicei copiii romi sunt absenți când trebuie să-și ajute părinții la diferite treburi (o serie de activități casnice, îngrijirea fraților mai mici, curățenie, tăierea lemnului, aprovizionarea cu apă, munci sezoniere agricole), însă în timpul iernii prezența copiilor la școală e destul de ridicată, datorită, pe de o parte, sistemului adecvat de încălzire centrală, care asigură confort termic în toată școala, iar pe de altă parte datorită hranei oferite (1 prânz / elev, pe tot parcursul anului școlar, finanțat de Caritas Sfântu Gheorghe). Pe lângă absențe, abandonul școlar este o problemă continuă. „Clasa a V-a o încep în jur de douăzeci și ajung să termine maximum zece.” (A.K., profesor) Între timp se căsătoresc, trebuie să plece la muncă, ori în țară, ori în străinătate, unii se plictisesc și alții rămân repetenți. Potrivit profesorului A.K., sunt foarte puține eleve care ajung să-și facă studiile liceale, deoarece majoritatea se mărită, iar după aceea sunt împiedicate de soții lor să-și continue studiile. Deși se acordă locuri speciale pentru elevii romi în cadrul liceelor, majoritatea băieților dau admitere numai la școli profesionale sau la licee industriale, deoarece le e frică ori de cerințele la care ar trebui să facă față la alte școli, ori de riscul de a întâmpina dificultăți materiale. (Sfântu Gheorghe, Kalamár 2007)

Căsătoria timpurie ca motiv pentru abandonul școlar a fost menționată în toate interviurile cu personalul didactic. Este interesant că, în Ploiești, cercetătoarea era profesoară în comunitatea Mimiș (una dintre comunitățile ploieștene studiate) și era de asemenea de etnie romă, ceea ce i-a oferit o perspectivă mult mai largă asupra acestui subiect. Elevii au purtat mai ușor discuții personale cu ea, fetele explicându-i motivele pe care le aveau pentru a se căsători și a renunța la școală. Mimiș nu e o comunitate tradițională, ci una foarte săracă și marginalizată și, pentru fete, măritișul este o cale de a evada din gospodăria familială, unde trebuie să aibă grijă de frații și de surorile mai mici – muncă destul de grea – și unde locuiesc în camere aglomerate, fără niciun fel de intimitate. Fetele se căsătoresc sperând să aibă o cameră personală sau măcar un pat al lor și să muncească mai puțin acasă.

Școala nu poate oferi o asemenea evadare imediată și, date fiind aceste condiții, din punctul fetelor din Mimiș nu justifică eforturile. De fapt, în cele din urmă, majoritatea fetelor din Mimiș ajung să trăiască în aceleași condiții ca înainte de căsătorie, întrucât soții lor locuiesc în condiții la fel de precare.

Școala – ca orice investiție – devine valoroasă numai dacă poate oferi ceva în schimbul efortului de a o frecventa, cum ar fi certitudinea unui statut economic mai bun sau șansa mutării într-un loc mai bun. În enclavile de sărăcie precum Mimiș sau în zonele rurale sărace, efortul frecventării școlii este uneori considerat prea mare în comparație cu beneficiile pe care le poate oferi – atât din perspectiva părinților, cât și a copiilor. Acest punct de vedere este susținut de faptul că oportunitățile de servicii bine plătite și de condiții mai bune de locuit sunt o realitate îndepărtată.

Citatul 10-8. Costurile ridicate și beneficiile ulterioare scăzute ale educației, așa cum sunt percepute atât de romii, cât și de ne-romii din Colțău

Nivelul de educație în Colțău este destul de scăzut, atât pentru maghiari, cât și pentru romi. Atât populația romă, cât și cea maghiară reușesc cu greu să iasă din localitate (peste 8 clase), la vreun liceu. Argumentele sunt: abonament scump, dezinteres, suficiență, un start mai puțin favorabil care nu mai poate fi recuperat etc. Cei care reușesc sunt orientați către școli de arte și meserii.

„Acuma, din anul acesta, am înțeles că vor merge mai departe unul sau doi copii, acuma nici nu mai știu dacă nu s-au răzgândit. Dar nu vroiau la liceu, vroiau la școli d-astea de meserii, profesională. Nu știu dacă s-au înscris, pentru că am înțeles că e scump abonamentul, că nu merită, că oricum nu vor rămâne cu nimic. Dar eu zic că ar merita... [Despre maghiari] Aicea zic că e vorba de limbă, au o problemă foarte mare cu limba română.” (G.A., femeie de etnie maghiară, 21 de ani, Colțău, citată de Iorga 2007)

Se spune adesea că lipsa de educație a părinților este un impediment pentru dezvoltarea educațională a copiilor: fie pentru că nu percep valoarea educației și nu își încurajează copiii să meargă la școală, fie pentru că nu pot face schimb de cunoștințe sau nu își pot ajuta copiii la teme.

Din punctul de vedere al inițiatorilor de politici publice, trebuie reținută această abordare constructivă, anume că atât părinții, cât și personalul didactic au același obiectiv, chiar dacă perspectivele, cunoștințele și metodele sunt diferite: toți vor binele copiilor. Prin urmare, dezvoltarea unor parteneriate părinți-școală ar fi cea mai eficientă cale de stimulare a ameliorării educaționale în comunitățile de romi.

Citatul 10-9. Atitudinea părinților față de învățământ în Cetate

„Ratele abandonului școlar în rândul romilor și al românilor nu sunt foarte diferite, dar părinții romi tind să fie pasivi-agresivi când vine vorba de educația copiilor lor.” (profesor în Cetate, citat de Isan 2007)

Citatul 10-10. Traectorii școlare pentru elevii romi din Mihail Kogălniceanu

Când vine vorba de calitatea educației pe care o primesc copiii romi, toți părinții sunt de acord că au parte de o bună educație oferită de profesori. (...) Problemele specifice elevilor romi se observă mai mult începând cu clasa a V-a, când nu mai au un singur învățător care să stea mereu să îi ajute. Deoarece copiii romi nu merg la grădiniță, în primele patru clase rămân mult în urma celorlalți copii, învață mai greu și nu se descurcă cu limbile străine. Una dintre cauze ar fi că, odată ajunși acasă, copiii romi nu sunt ajutați de părinți din cauza analfabetismului. Din această cauză, din clasa a V-a, când nu mai au un singur profesor/învățător la clasă, nu mai fac față, rămân repetenți și se lasă de școală. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

10.1.2 Valoarea educației

După cum am discutat înainte, balanța dintre efort și răsplată în ceea ce privește frecventarea școlii poate fi considerată negativă dintr-o perspectivă pe termen scurt. Aceasta înseamnă că educația poate avea valori diferite pentru diferite grupuri de persoane (părinți, copii, profesori, familii sărace sau mai înstărite). În același timp, poate avea diferite sensuri simbolice, construite social, pentru diferite grupuri de persoane.

Școala și educația reprezintă o arenă socială, unde au loc interacțiuni sociale, unde informațiile sunt transmise prin mijloace specifice de comunicare și unde sunt împărtășite și negociate sensurile și simbolurile sociale. De exemplu, pentru copiii foarte săraci, școala poate fi un spațiu social complet diferit de acasă sau de spațiul social al zonei în care trăiesc. Spațiul este pur și simplu mai mare, în timp ce regulile de comportament sunt diferite și de obicei mai restrictive.

Citatul 10-11. Probleme sociale reflectate în comportamentul la școală în Zăbrăuți, București

O observație interesantă făcută de directoare se referă la faptul că precaritatea spațiului pe care îl au la dispoziție acasă se reflectă în felul în care se comportă la școală: „Explorează spațiul cât pot ei de mult, alergând pe coridoare, pentru că ei stau multe, multe persoane într-un spațiu mic”. (București, Tîrcă 2007)

Discrepanțe între teorie și practică

Din cauza diferitelor practici și teorii care se întâlnesc aici, școala devine adesea un spațiu în care apar conflicte – între elevi, între părinți și profesori sau între diferiți educatori. Cele mai mari probleme par a fi între părinți și profesori.

Pentru mulți părinți școala este un teritoriu necunoscut, guvernat de reguli sociale cu care ei nu sunt familiarizați – o situație care îi pune, încă de la început, într-o poziție de inferioritate. La urma urmei, educația înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea înseamnă putere.

Citatul 10-12. Relația părinților cu școala, în Zăbrăuți

În ceea ce privește perspectiva familiilor de romi, din câte am putut observa în cazul câtorva, spațiul școlii rămâne un teritoriu necunoscut, pe care simt că nu-l stăpânesc și pe care nu-l percep ca aparținându-le în vreun fel sau altul. Este pentru ei un mediu nefamiliar, cu care nu au avut când să se obișnuiască. Destui părinți nu au mers la școală și nu au trăit experiența definitorie a conviețuirii într-un colectiv școlar. Am înțeles cel mai bine acest lucru atunci când am însoțit-o pe una dintre informatoarele mele, S.V., la o ședință cu părinții. Era poate a doua oară când venea la o astfel de ședință. Soțul ei se află la închisoare și el este cel care obișnuia să se ocupe de această îndatorire. Odată intrate în școală, am observat cum Vandana se simțea nesigură, neștiind cum să se poarte. Era evident că se afla într-un mediu complet nefamiliar pentru ea și se apăra reacționând agresiv din punct de vedere verbal. (București, Tîrcă 2007)

Lipsa de comunicare între părinți și profesori face adesea ca părinții să fie priviți ca inferiori, iar profesorii să se considere superiori. Această situație agravează și mai mult problemele de comunicare și blochează negocierile constructive dintre rolurile de fapt complementare.

În același timp, lipsa de comunicare duce la suspiciuni reciproce: profesorii îi bănuiesc pe părinți că se folosesc de școală doar pentru ajutorul material pe care îl primesc copiii lor, în timp ce părinții îi bănuiesc pe profesori de practici discriminatorii.

Citatul 10-13. Probleme de comunicare între profesori și părinți, în Zăbrăuți

„du-te la ei acasă, vorbește cu părintele, hai să vedem de ce lipsește, unii îți vorbesc și tre’ să te cobori la nivelul lor. De exemplu, trebuie să-și dea corecția toamna. El nu vine, dar eu sunt obligată să mă duc să-l iau de acasă. Păi ce, e interesul numai al meu?” (E.D., învățătoare)

Problema pe care o formulează aceeași învățătoare este extrem de importantă și reflectă totodată fragilitatea relațiilor dintre școală și comunitățile de romi, marcate de lipsa unei punți solide de legătură: „Noi nu suntem pregătiți să comunicăm, să relaționăm cu oamenii. Suntem pregătiți pe profesie – e cu totul altceva”. (București, Tîrcă 2007)

Citatul 10-14. Suspiciunile reciproce între părinți și profesori în Zăbrăuți, București

Doamna E.D., învățătoare (clasa a IV-a), afirmă: „Nu le pasă. Eu am senzația de multe ori că acești copii sunt trimiși la școală să-și ia o alocație, să-și ia un lapte și un corn și atâta tot”. Același lucru îl confirmă mai mult sau mai puțin doamna D.T., directoarea școlii: „Își cunosc foarte bine drepturile. Au numai drepturi, îndatoriri nu. Se bate cu pumnul în masă și se folosește cuvântul „discriminare” foarte des. Deci au impresia că numai ei sunt discriminați, deși de multe ori discriminează chiar ei în diverse feluri.” (citade de Tîrcă 2007)

Discrepanțele dintre diferitele teorii și practici folosite de diferiții actori implicați în procesul educațional nu se opresc la acest nivel: chiar și diferiții educatori – unii dintre ei folosind metode formale, alții, metode informale – intră în conflict.

Citatul 10-15. Relațiile dintre școli și ONG-uri/programe în București

„Școala a fost un mare obstacol, cel puțin în primii ani. A trebuit să lucrăm cu directorii și cu profesorii, să facem întâlniri cu ei, să profităm de orice eveniment pentru a-i implica, pentru a-i determina să înțeleagă că ce facem noi este tot în sprijinul lor și că de fapt este problema lor, nu a noastră. (...) E bine de știut – școlile lucrează numai cu ordin de sus, deși sunt independente. Când le-a venit ordin de sus, că ei numai așa funcționează, au început să-și schimbe atitudinea, când au înțeles că noi venim să le rezolvăm prostia și tâmpenia. Pentru că ei fac discriminare, ei

nu au permis accesul romilor în școală și când ei au creat fenomenul respectiv, care în România e foarte mare (rata abandonului e 25%), iar noi venim cu o soluție, ar trebui să ne pupe ei nouă picioarele, nu invers. Problema e a ta, ar trebui să ai specialiști care să oprească abandonul școlar, să-i plătești, iar eu vin și-ți ofer totul și chiar nu îți e rușine... asta e obrăznicie.” (Jean Baptiste, educator specializat, Fundația FOC, citat de Tîrcă 2007)

În plus, apar anumite discrepanțe între profesori și elevi când vine vorba de reprezentări sociale, valori și judecăți morale.

Citul 10-16. Discrepanțe între valorile limbilor, înregistrate în Dolbasca
„Studiul limbii române reprezintă pentru romi, din perspectiva profesorului, un factor civilizator, e o limbă a formulelor de politețe, care echilibrează uzul colocvial al limbii materne.” (profesor din Dolbasca, citat de Lazăr 2007)

Educație vs. alte alternative

În majoritatea rapoartelor referitoare la comunități a fost consemnat faptul că educația era mai importantă pentru bărbații și comercianții romi, care au nevoie de cunoștințe specifice pentru activitățile economice pe care le desfășoară. Observațiile au dezvăluit că valoarea școlii este de obicei percepută în termeni economici – posibilitatea atingerii anumitor țeluri materiale cu ajutorul cunoștințelor dobândite la școală. Dacă această posibilitate este percepută ca fiind improbabilă, sunt preferate și apreciate alte alternative.

Citul 10-17. Lipsa de exemple de mobilitate socială datorată educației, în Curtici
Din păcate, se pare că cei din Curtici nu au avut încă ocazia să aibă sub ochi o carieră a vreunui membru al comunității a cărui mobilitate socială să fie bazată pe școală. (Curtici, Goina, M, 2007)

Citul 10-18. Alternativele la educație, percepute ca fiind mai profitabile, în Nușfalău
„În Nușfalău romii nu au serviciu, sunt folosiți ca muncitori zilieri, lucrează pe piața neagră și nu simt nevoia să își continue studiile.” (școală profesională cu predare în limba română, citat de Toma 2007)

La urma urmei, educația este de fapt prețuită de noi toți, romi sau ne-romi, ca strategie pentru a avea parte de bunăstare și a duce o viață mai bună. Diferența scoasă la iveală de rapoarte este că, pentru moment, această strategie nu oferă tuturor indivizilor bunăstarea visată și că balanța între bunăstarea așteptată / răsplata obținută / eforturile investite afectează în mod diferit diversele grupuri sociale, cum ar fi romi / ne-romi, săraci / bogați.

Citul 10-19. Așteptările de la viață și dezamăgirile provocate de educație romilor din Curtici

„Amu dacă toată lumea se bate pentru avere... averea se face în altă parte. Avera se face în altă poziție. Eu stau pe băncile școlii și cel care o plecat dincolo... deja la 20 de ani la noi, deja copii, nu am eu aice ce are el la 20 de ani, care o plecat de 4-5 ani dincolo deja au căși frumoase, mașini... și alt om [care merge] la școală ce face, n-are nimic...” (S.V., 52 de ani, Curtici, citat de Goina, M 2007)

Citul 10-20. Educația nu garantează bunăstarea, în Timișoara
Eșecul pe piața muncii al persoanelor cu educație poate întări lipsa de încredere în valoarea educației formale. Este vorba aici, de exemplu, despre cei de vârstă mijlocie, care, în timpul socialismului, au absolvit școli profesionale sau despre cei tineri, cu studii superioare și cu multe participări la diverse programe de formare, care azi nu se pot angaja. Mai mult, „cultura traiului în prezent” nu este compatibilă cu

planificarea pe termen lung, printre care și educația formală, care necesită pregătire susținută pe o perioadă lungă de timp pentru un viitor loc de muncă sigur, tot mai inimaginabil pentru ei.” (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Premise pentru succesul prin educație

Dincolo de obstacole și dificultăți, unele rapoarte au ilustrat și cazuri de îmbunătățire a mobilității sociale și o schimbare de perspectivă în ceea ce privește avantajele educației.

În aceste cazuri, chiar și în gospodăriile foarte sărace, rolul educației este apreciat și se fac eforturi pentru a-i ține pe copii la școală. Acest curent pozitiv poate fi pus pe seama anumitor modele de succes văzute de romi și, totodată, pe seama accesibilității „formale” a educației (distanță, facilități, profesionalism, comunicarea cu personalul didactic).

Citatul 10-21. Eforturi de a oferi educație copiilor din gospodăriile sărace din Timișoara

Pentru că familiile trebuie să depună efort pentru supraviețuirea de la o zi la alta, aceasta este preocuparea pe care simt că trebuie să o transmită mai departe copiilor lor. Însă pentru mulți oameni cu care am vorbit, ambele (capacitatea de a se descurca de pe o zi pe alta și educația școlară) par să fie importante. Cea dintâi pentru rezultatele imediate, iar cea din urmă pentru că se mai speră în beneficiile investiției pe termen lung. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

Citatul 10-22. Importanța educației în Zăbrăuți, București

În ciuda problemelor aduse în discuție de cadrele didactice, am constatat că majoritatea informatorilor mei din Zăbrăuți au început să conștientizeze importanța educației pentru copiii lor. Fac eforturi pentru a-i trimite la școală, pentru a le procura cele necesare și pentru a-i menține curați și aranjați. Școala devine un reper din ce în ce mai puternic pentru ei, deși acest lucru se află încă într-un stadiu firav. O dovadă ar putea fi și faptul că o parte dintre cei care au primit aparate de fotografiat le-au utilizat pentru a-și poza copiii în prima zi de școală din septembrie. A fost în orice caz o zi căreia i s-a acordat importanță în Zăbrăuți. (București, Tîrcă 2007)

Citatul 10-23. Schimbare de perspectivă cu privire la valoarea educației, în Zăbrăuți, București

Câteva exemple semnificative pot oferi o idee despre locul pe care îl ocupă totuși școala în viziunea oamenilor. Simion Vandana (31 de ani), o femeie analfabetă, al cărei soț se află la închisoare și al cărei băiat este înscris în clasa a IV-a la școala 148, dorește cu tot dinadinsul să-și înscrie și fetița în anul școlar viitor, deși posibilitățile de întreținere pe care le are la dispoziție sunt minime. Ștefan Ion (59 de ani) a început să pună bani deoparte pentru a-i procura fiicei sale, aflată în clasa a IX-a, un calculator. Totodată, dorește să o trimită pe fată la facultate și susține că nici prin cap nu-i trece să o mărite sau să o vândă. Desigur, rămân două exemple izolate, dar semnificative. (București, Tîrcă 2007)

Dacă ne uităm la secțiunea 3.3.3, despre visurile copiilor cu privire la viitor, poate fi subliniat faptul că mulți dintre ei au folosit examenul de capacitate ca punct de referință, în funcție de care planurile lor de viață se pot modifica. Chiar dacă aveau planuri de viitor bazate pe trecerea sau nu a examenului, planurile lor ca absolvenți erau prezentate în general ca mai dezirabile și mai de succes. Eșecurile părinților lor și succesul fraților mai mari sau al celor de-o vârstă cu ei erau factori importanți în construirea acestor planuri de viitor.

Citatul 10-24. Bunăstare economică imediată vs. carieră profesională pentru tinerii romi din Timișoara

„M-am înscris acum la Drept, am deja un masterat în Drept, dar vreau să am și licența, să pot practica avocatura. La a doua facultate nu am mai avut acces la locurile pentru romi, dar am intrat și așa. Mă susțin și părinții, m-au încurajat întotdeauna să fac școală, mi-au spus că ei nu au bani mulți, eu trebuie să fac școală, că altă șansă nu am, că nu pot moșteni de la ei cum moștenesc copiii ai căror părinți au firme, afaceri... Acum este așa: înainte de 30 de ani nu-ți prea poți întemeia familie, trebuie să înveți, să-ți faci o carieră, să obții un statut, o siguranță, abia după aceea vine familia... Nu vreau să merg să lucrez în străinătate, să dau cu piciorul la toată școala pe care am făcut-o aici, să culeg câșuni. Vreau să mă angajez în domeniul meu. Altfel trebuia să merg după terminarea liceului, să fac un ban, acum e târziu pentru asta.” (consilier școlar, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Citatul 10-25. Eșecurile școlare ale părinților și motivațiile pentru o carieră profesională pentru muzicanții din Cugir

Spre deosebire de mediul rural, unde un muzicant termină, de multe ori, patru sau opt clase, după care se concentrează pe muncă și pe muzică (preponderent pe aceasta din urmă), la oraș lucrurile au un caracter puțin diferit: aici școala nu trebuie abandonată prea devreme, iar dacă aceasta s-a întâmplat, copiii nu au voie să repete greșeala părinților. (Cugir, Stoianovici 2007)

10.1.3 Găsirea de soluții

Există diferite păreri despre cum ar trebui îmbunătățit sistemul de învățământ în general și nivelul de educație al romilor în special. Diferiții actori implicați își asumă responsabilitatea sau aleg să își decline în mod indirect responsabilitatea, delegând-o sau numindu-i pe alții răspunzători. După cum arată cercetarea calitativă, asumarea responsabilității este mai constructivă decât învinuirea celorlalți sau găsirea de scuze.

Citatul 10-26. Actorii implicați și asumarea responsabilității pentru educarea romilor

Educația este, la urma urmei, sarcina școlii, care ar trebui să fie interesată să-i aducă pe copii la școală. Prin urmare, conducerile școlilor ar trebui să facă presiuni asupra Primăriei ca să ofere condițiile necesare pentru frecventarea școlii și să îi silească pe părinți să își trimită copiii la școală. În schimb, părinții romi sunt cei învinovați pentru abandonul școlar și se pare că, la urma urmei, conducerile școlilor încuviințează în mod tacit acest abandon care îi exonerează de răspundere. [...] De fapt, în opinia sa (a directorului), problemele școlare ale copiilor romi pot fi rezolvate de psihologul școlii. Prin urmare, ce s-a întâmplat în cele din urmă este că dificultățile sociale, economice și culturale ale romilor în general, atunci când trebuie să-și găsească locul într-un mediu ne-rom și ale copiilor de aici au fost transformate într-o problemă medicală. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

Mediatorul școlar este unul dintre actorii care – așa cum reiese din interviurile atât cu beneficiarii de educație, cât și cu reprezentanții școlilor – își asumă cea mai mare responsabilitate, uneori chiar depășind cerințele postului (așa cum se întâmpla și cu mediatorul sanitar, situație discutată în secțiunea 6.1.5). Și, după cum se vede în acest caz, treptat încep să apară aspectele negative ale acestei structuri de mediere, cum ar fi dubla dependență de mediatorul sanitar – a instituțiilor și a părinților romi – sau absența totală a comunicării directe între instituție și părinți.

Citatul 10-27. Rolul-cheie al mediatorului școlar ca soluție imediată/pe termen scurt

În acest context, munca mediatorului școlar este una esențială. Poziția pe care o ocupă mediatorul școlar este o poziție-cheie, un fel de tampon între școală și comunitate. (...)

Fiind de etnie romă, mediatorului școlar i se acordă de obicei mai multă încredere în cadrul comunității, oamenii privindu-l și acceptându-l ca unul „de-al lor”. Munca de bază a mediatorului presupune că îi ajută pe cetățenii de etnie romă să înțeleagă necesitatea învățământului și să-i determine să își trimită copiii la școală. În realitate, el face mult mai mult de atât, fiind deseori nevoit să asculte diverse probleme ale oamenilor și să le dea sfaturi – un fel de terapie adiacentă muncii de convingere cu privire la importanța educației. (București, Tîrcă 2007)

Citatul 10-28. Mediatorul școlar care își depășește obligațiile în Zăbrăuți, București

„Deși practic mediatorul este numai pe problemele romilor [...] dacă patru români au nevoie de mai mult ajutor și sprijin decât ceilalți țigani, eu pe ăștia îi duc, că așa mi se pare corect. Dacă aș face doar ce-ar spune fișa mea de post, atunci eu aș face discriminare... Mulți strâmbă din nas la asta și ei sunt din grupul romilor, țigani înșiși.” (mediator școlar, București, citat de Tîrcă 2007)

În alte localități, măsurile specifice s-au dovedit eficiente. Un exemplu este școala primară din Dolhasca, unde rata absolvirii este de 95%, iar frecvența este ridicată. Motivele găsite de cercetător pentru această realizare, sintetizate din interviurile făcute în comunitate, sunt următoarele: începutul și sfârșitul semestrelor sunt corelate cu începutul și sfârșitul sezonelor agricole, astfel încât copiii nu trebuie să lipsească de la școală ca să își ajute familiile; deși majoritatea copiilor și profesorilor sunt de etnie romă, clasele sunt mixte, iar orele de limba romani sunt opționale pentru fiecare elev, astfel că la aceste ore iau parte și copiii români și nu există separare la ore (vezi Lazăr 2007).

Cercetătorii au consemnat diferite exemple de practici eficiente pentru o mai bună școlarizare și un nivel mai ridicat de educație.

Citatul 10-29. Propunerile bunicilor romi de îmbunătățire a nivelului de educație în rândul copiilor romi din Colțau

„Ar trebui să ședinte și să ședinte cu părinții.”

„Părinții trebuie să se trezească dimineața la 7 cu nuiaua ca să își trimită copiii la școală. Că este aproape școala aici și nu se pune problema că ăsta e sărac, că ăsta e murdar, că ăsta e vai de el și nu are ce căuta. [...] E motivul părinților că nu are baine și e dezbrăcat. Cu șlapi și... la școală se pot duce pentru trei ore. Și dacă nu are acasă ce mânca, ori la școală, ori acasă tot foamea aia e. La școală mai are un corn, un iaurt, o apă minerală.” (interviu de grup, Colțau, citat de Iorga 2007)

Citatul 10-30. Propuneri din partea profesorilor experimentați, în Oșorhei și Timișoara

„Soluțiile de ameliorare a gradului de școlarizare propuse de C.A. sunt: 1. obligarea copiilor de a urma și grădinița, în vederea deprinderii comportamentului social necesar pentru clasa I; 2. introducerea unei luni pregătitoare înainte de începerea clasei I pentru ca acești copii să se deprindă cu regulile statului în bancă, păstrarea liniștii în clasă etc.; 3. ajutor preferențial, prin acordarea unor rechizite și cărți gratuite; 4. determinarea fetelor de etnie romă să urmeze școala chiar și după ce trec la portul fustelor tradiționale; 5. responsabilizarea socială și instrucție specială pentru cadrele didactice; 6. o igienă corporală mai atentă pentru integrarea optimă a copiilor în comunitate; 7. crearea unor clase de recuperare specială pentru copiii romi.” (C.A., profesor pensionat din Oșorhei, citat de Pantea 2007)

Povestește despre cum, înainte cu câțiva ani, derulau la această școală, proiect care urmărea integrarea copiilor romi prin programe educaționale special dedicate lor: un program de după-masă, în urma cărora aceștia reușeau să satisfacă

cerințele școlare. „Este nevoie de schimbarea mentalității cadrelor didactice, ei trebuie să ajungă să-i cunoască pe romi, avem nevoie de programe în acest sens.” (profesor, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)

Citatul 10-31. Avantajele claselor mixte, din experiența profesorilor din Lupeni

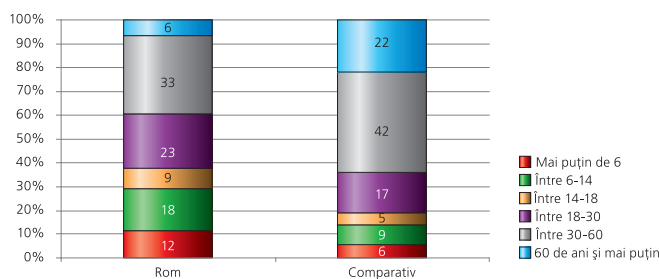
Pe baza unei experiențe îndelungate, învățătoarea este adepta formării de clase mixte pentru copiii de orice etnie, subliniind toate consecințele negative pe care educația separată le are asupra socializării copiilor și asupra perpetuării prejudecăților în lipsa tangențelor cu celelalte grupuri etnice. (Lupeni, Geambașu 2007)

Discuția clase mixte vs. clase separate este o problemă-cheie pentru domeniul educației în comunitățile de romi, așa că i se va acorda o întreagă secțiune, mai jos (vezi secțiunile 10.6 și 10.7).

10.2 Problemele legate de educație în cercetarea prin anchetă

Există o diferență semnificativă între structurile de vârstă ale romilor și ne-romilor (vezi Diagrama 10-1). Populația de vârstă școlară (6-18) reprezintă mai mult de un sfert din eșantionul rom, dar numai 14% din eșantionul comparativ.

Diagrama 10-1. Structurile de vârstă în eșantionul rom și cel comparativ (toți membrii gospodăriei) (procente)

10.3 Nivelul de educație

Putem identifica modificări importante în ceea ce privește realizările școlare ale diferitelor generații. Pentru scopurile acestei analize distingem între următoarele grupe de vârstă:

- Copii cu vârste cuprinse între 7 și 13 ani, care ar trebui să frecventeze școala primară sau generală;
- Adolescenți cu vârste cuprinse între 14 și 17 ani, care ar trebui să fie înscriși într-o școală profesională sau într-un liceu; s-au născut după căderea regimului comunist;
- Tineri adulți, cu vârste cuprinse între 18 și 29 de ani, care ar trebui să fie studenți sau absolvenți; s-au născut în perioada 1977-1989, un interval în care au existat politici de asimilare a romilor²⁵;
- Adulți cu vârste cuprinse între 30 și 59 de ani, care s-au născut în perioada 1947-1977, când politicile sociale comuniste nu se refereau în mod special la romi;
- Persoanele vârstnice, de cel puțin 60 de ani, născute înainte de 1947.

²⁵ În 1977, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a lansat un program special pentru asimilarea socială a populației rome, cu acțiuni ce prevedeau sedentarizarea obligatorie, ocuparea forței de muncă, legalizarea căsătoriilor și chiar condiționau primirea alocațiilor pentru copii de frecventarea școlii și de angajarea părinților (Achim 1998, p. 162).

În Tabelul 10-1 vedem că grupul de vârstă 30-59 are cel mai mare procent de absolvenți de liceu, atât în cazul eșantionului rom, cât și în cazul eșantionului comparativ. Totuși, există diferențe semnificative între cele două eșantioane cu privire la grupul mai tânăr, cu vârste cuprinse între 18 și 39 de ani. În eșantionul rom, nivelul lor de educație a scăzut: în loc de liceu, un procent mai mare din elevi nu termină decât școala generală sau școala primară. În eșantionul comparativ, scăderea numărului de absolvenți de liceu se datorează creșterii semnificative a numărului de absolvenți de postliceale, de studenți sau de absolvenți de facultate.

Tabelul 10-1. Nivelul de educație, după categoria de vârstă și tipul de eșantion (toți membrii gospodăriei) (procente)

	Eșantion rom					Eșantion comparativ				
Ultima școală absolvită:	Vârsta 7-13	Vârsta 14-17	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste	Vârsta 7-13	Vârsta 14-17	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste
Nu am mers la școală	14,6	11,0	19,0	16,4	26,7	8,3	3,2	1,8	1,7	2,8
Școală primară neterminată	40,2	12,3	12,0	12,2	16,6	34,4	2,5	1,1	1,2	5,7
Școală primară	19,7	12,1	14,1	16,7	24,8	22,0	7,6	2,1	3,2	24,9
Școală generală neterminată	21,4	28,4	15,7	15,4	12,3	25,7	19,7	4,8	3,8	19,5
Școală specială pentru persoane cu dizabilități	1,3	1,5	0,6	0,5	0,6	1,2	1,3	1,1	0,1	0,1
Școală generală	2,7	23,7	22,1	18,5	10,7	8,3	31,8	14,3	15,1	20,2
Liceu neterminat		7,5	5,8	5,4			21,7	6,9	7,3	2,3
Școală profesională / liceu industrial / liceu de artă			2,2	7,5	5,5		8,3	28,6	41,2	13,9
Liceu teoretic			1,3	1,5	0,6		3,2	12,7	13,5	4,0
Colegiu, școală postliceală (2 ani)				0,3	0,3			4,8	4,8	2,3
Facultate neterminată				0,4	0,3		0,6	13,6	1,6	0,8
Facultate și după				0,9	0,4			8,3	6,7	3,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Total cazuri	752	455	1194	1718	326	241	157	566	1382	707

Așa cum era de așteptat, grupul mai în vârstă (60 de ani și peste) are nivelul cel mai scăzut de educație formală din populația adultă, atât în eșantionul rom, cât și în cel comparativ, deci relația dintre vârstă și nivelul de educație nu este liniară.

Nivelurile de educație ale adulților tineri și de vârstă mijlocie de etnie romă (grupurile de vârstă 18-29 și 30-59) par similare în cele două anchete – deși comparația este îngreunată de clasificarea diferită a nivelurilor de educație.

Tabelul 10-2. Nivelul de educație, după categoria de vârstă și tipul de eșantion, pentru respondenții din BIR 2006 (procente)

Ultima școală absolvită:	BIR 2006 Eșantion rom			BIR 2006 Eșantion național		
BIR 2006 categorii de educație	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste
Neșcolarizat	21,0	19,7	38,1	0,9	0,3	3,0
Școală primară	25,8	25,1	41,6	1,3	2,1	31,2
Școală generală	35,0	37,5	13,7	22,4	18,7	29,0
Școală de ucenici	1,9	1,6	3,0	0,4	1,1	2,8
Primii doi ani de liceu (treapta I)	6,5	6,3	2,0	9,9	11,2	5,8
Școală profesională	3,4	4,4	1,0	12,1	18,0	8,3
Liceu	4,1	3,7		40,4	28,9	9,9

Ultima școală absolvită:	BIR 2006 Eșantion rom			BIR 2006 Eșantion național		
BIR 2006 categorii de educație	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste	Vârsta 18-29	Vârsta 30-59	Vârsta 60 sau peste
Școală de maiștri	0,7	0,6		0,9	2,8	2,5
Școală postliceală		0,2		3,1	4,9	1,7
Colegiu	0,7	0,6		1,8	2,6	1,1
Facultate	0,5	0,2	0,5	5,8	8,3	4,7
Studii postuniversitare	0,2			0,9	1,1	
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Total cazuri	414	857	197	223	616	362

10.4 Factorii determinanți ai nivelului de educație

Variabilele care au o influență semnificativă din punct de vedere statistic asupra realizărilor școlare sunt în general aceleași pentru eșantionul rom și cel comparativ, cu unele excepții. Am inclus în modele toți membrii adulți ai gospodăriei (cu vârsta de 18 ani și peste) pentru care avem informații în baza de date.

Probabilitatea ca un rom să fie absolvent de liceu crește simțitor dacă acesta este de sex masculin, aparține grupului de vârstă 30-60, are o afiliere la un neam tradițional și trăiește într-o gospodărie mai înstărită (după cum arată numărul de bunuri de consum durabile) și scade dacă membrii gospodăriei vorbesc romani acasă și dacă persoana a rămas repetentă cel puțin un an (vezi Tabelul 16-19).

Probabilitatea de a fi absolvit cel puțin școala generală (8 ani de școală) crește dacă persoana este de sex masculin, aparține unei gospodării mai înstărite și nu vorbește romani acasă (vezi Tabelul 16-20). Grupul de vârstă 30-60 nu diferă semnificativ de alte grupuri de adulți, dar printre vârstnici există un procent semnificativ mai scăzut de absolvenți de școală generală.

În eșantionul comparativ, probabilitatea de a fi absolvit liceul crește dacă persoana este de sex masculin, locuiește în mediul urban și provine dintr-o gospodărie mai înstărită și scade dacă persoana are peste 60 de ani sau a rămas repetentă cel puțin un an (vezi Tabelul 16-21).

Tipul de localitate nu influențează nivelul de educație al romilor, dar este semnificativ pentru eșantionul comparativ. Aceasta arată că elevii romi nu profită de oportunitățile oferite de mediul urban – ei se confruntă cu aceleași probleme legate de școală, indiferent de localitate.

10.5 În clasă

10.5.1 Repetenția

Aproximativ 7% din romii adulți au rămas repetenți cel puțin o dată, față de aproximativ 1% din ne-romi. Această discrepanță este valabilă și pentru situația actuală: din cei 756 de elevi romi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani care frecventează în prezent școala, 69 (9%) au rămas repetenți cel puțin o dată, în timp ce, din cei 327 de elevi ne-romi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani care frecventează în prezent școala, numai 3 au rămas vreodată repetenți.

Șansele de repetenție sunt mult mai mari în rândul băieților romi (11% din grupul de vârstă 6-18 ani) în comparație cu fetele (7% din același grup de vârstă). Repetenția nu este influențată de tipul de localitate (urbană/rurală), de gradul de bunăstare al familiei, de afilierea etnică a familiei sau de limba vorbită sau de faptul că, la școală, clasa este formată preponderent din romi. Totuși, repetenția are un efect advers asupra șanselor romilor de a absolvi liceul, dar, în mod interesant, nu și asupra șanselor de a termina școala generală.

10.5.2 Analfabetismul

Analfabetismul este o problemă serioasă pentru populația de etnie romă, întrucât afectează un sfert din adulți. În mod cert, acest fapt nu se datorează exclusiv frecvenței scăzute, ci reflectă de asemenea ceea ce am putea numi „segregarea invizibilă” – segregarea care are loc în interiorul clasei. Acest lucru se vede din faptul că elevii romi termină uneori școala primară fără să aibă cunoștințele de bază. Motivele pentru care apare această situație sunt complexe și au de-a face deopotrivă cu bunăvoința, indiferența și prejudecățile. Dar ceea ce este adevărat e că sistemul perpetuează ignoranța, iar costurile pentru elevii romi sunt mari când vine vorba de șansele lor de a reuși în viață.

De exemplu, interviurile noastre arată că aproximativ 7% din cei cu vârsta de cel puțin 14 ani care au absolvit școala primară sunt analfabeți; 28% din cei care au frecventat școala primară, dar nu au absolvit-o sunt analfabeți, iar 88% din cei care nu au mers niciodată la școală sunt analfabeți. În total, 22% din toți membrii gospodăriilor cu vârsta de cel puțin 14 ani din eșantionul rom sunt analfabeți, față de 2% în eșantionul comparativ.

Dacă ne uităm la capii de gospodărie, 4% declară că sunt analfabeți, deși au absolvit școala primară. Școala generală este singura garanție că analfabetismul a fost depășit, întrucât toți respondenții care au terminat cel puțin 8 clase știu să scrie și să citească.

Elevii romi din clasele segregate se confruntă cu un risc mai ridicat al analfabetismului. Analizând 671 de elevi romi cu vârste cuprinse între 8 și 18 ani, vedem că 15% din cei care învață în clase în care majoritari sunt elevii romi sunt analfabeți, în comparație cu aproximativ 4% din ceilalți elevi. Procentele sunt aceleași la nivelul școlii primare și al școlii generale.

Probabilitatea de a fi analfabet este de asemenea mai ridicată pentru elevii care provin din gospodării mai sărace și care vorbesc romani acasă (vezi Tabelul 16-23).

10.6 Segregarea etnică în școli

Practica larg răspândită a segregării etnice a fost deja analizată în cercetările sociologice (cum ar fi Surdu 2003 sau Stănculescu 2004). Conceptul poate fi folosit pentru a descrie procesele care conduc la apariția unor clase omogene de romi sau se poate referi la existența unor asemenea clase independente de procesul prin care au fost create.

Segregarea a fost adesea evaluată pozitiv sau ambivalent de *gadje* și de respondenții romi:

- este considerată cauza unor probleme precum distanța socială mare dintre grupurile etnice, discriminarea și eșecul școlar – dar și soluția pe termen scurt, necostisitoare pentru exact aceleași probleme;
- romii o condamnă, dar par să o aleagă sau să o accepte, mai ales în situații care par, din punctul de vedere al unui observator extern, să cauzeze cele mai multe prejudicii (comunități de romi închise și/sau foarte sărace).

Totuși, datele calitative și cantitative prezintă o concluzie lipsită de orice ambiguitate: segregarea școlară afectează dramatic calitatea experiențelor educaționale și sociale ale copiilor.

De exemplu, Mariana Goina (2007) analizează în detaliu situația școlii segregate pentru romi din Curtici și opiniile împărțite ale populației. Pe de o parte crește probabilitatea frecvenței, pe de altă parte o face să fie lipsită de sens, întrucât nu există un conținut educațional adecvat. Școala pentru romi funcționează mai degrabă ca o instituție socială și, în cel mai bun caz, ca o unitate de combatere a analfabetismului.

Citatul 10-32. Opinii împărțite despre școala segregată din Curtici
Opiniile despre școala romilor sunt diferite. Este văzută ca o realizare de toți membrii comunității rome și uneori cu invidie și cu reproș de comunitatea română, în special pentru infrastructura școlii. Liderii comunității, mediatoarea școlară, consilierul consideră că este foarte benefic pentru copiii romi să aibă o școală bună în apropierea locuințelor lor. M.C., mediatoare școlară, îmi spune că, uite, indiferent

dacă mama e acasă sau nu, copilul își ia ghiozdănelul și se duce la școală, chiar dacă e mai murdar sau mai prost îmbrăcat, că un corn și lapte tot primește, „care îl îmbucură”. Dacă însă școala ar fi în centru, între români, atunci probabil că nu s-ar duce deloc... (M.C., 34 de ani) Într-adevăr, comunitatea fiind la câțiva kilometri de centru și neexistând niciun mijloc de transport, pare foarte plauzibilă afirmația mediatorului școlar. (...) Din păcate însă nivelul școlarizării și prestația profesorilor de la Școala nr. 2 par să fie deficitare. Se pare că scopul corpului profesoral este să școlarizeze elevii doar la nivelul unei alfabetizări primare. Singurul criteriu de evaluare a copiilor este făcut în raport cu abilitatea lor de a citi și de a scrie. Acest lucru apare atât în discursul interlocutorilor mei români, cât și al părinților romi. După părerea unui intervievat legat de școală, al cărui nume nu-l pot divulga, la Școala nr. 2 din Curtici „nu se poate respecta programa, noțiunile de bază la noi sunt scrisul și cititul... sunt copii valoroși, dar să nu fie analfabeți cu certificatul de 8 clase în mână”. Se pare că totuși mulți copii rămân aproape analfabeți până în clasa a V-a. Unele mame, cel mai probabil nesincere, par să pună această situație pe seama potențialului redus al copiilor, a faptului că „sunt mai grei de cap”. „Fetița mea a avut operație de hernie și acum îi vine mai greu la școală, în clasa a V-a știa să scrie, dar nu știe să citească... dar profesorii sunt foarte buni, foarte buni...” (O.C., 29 de ani). Alte femei mai deschise îmi mărturisesc că, de fapt, nu se țin ore la școala din comunitate. Acest fapt pare să fie un loc comun în discursul comunității romi: „ăștia tineri nu-i prea învață,ăștia mai bătrâni îi mai învață, dar tinerii nu... când mergeam după adeverințe ore întregi îi așteptam... stăteau în cancelarie, la cafea, iar pruncii se joacă în clasă; când au fost după-masa se duceau la (ora) unu și veneau la trei, dimineața se duc și la 11 sunt acasă... nu le dau teme, nu le dau nimic, numai cu numele că merg la școală...” Alți părinți se plâng de asemenea că copiii sunt lăsați în grija unor copii mai mari, iar profesorii se adună în cancelarie, unde își beau cafelele... (S.C., 33 de ani). Unii tineri regretă această segregare a școlii: „(...) era mai bine dacă erau împreună, învățau mai bine și copiii de țigani și de gropeni, eu am observat că românii... îs mai școlarizați... și țiganii știu bine unii, dar alții nu știu, dacă erau amestecați învățau împreună, profesorii de aici nu prea bagă copiii în seamă și să-i învețe și să le... dar acolo, în centru, acolo e obligat să învețe, dar aici la nr. 2 fac de capul lor. Profesorii spun că, dacă copiii nu învață, ei nu-i pot face să învețe. Profesorii nu prea erau interesați, nu-s profesorii interesați...” (Curtici, Mariana Goina 2007)

„Segregarea temporară” sau „omogenitatea neintenționată” sunt situațiile care s-ar putea bucura de aprobarea romilor și ne-romilor deopotrivă.

Citatul 10-33. Noul cadru legal și problema egalității de șanse

Segregarea ca mecanism al excluziunii sociale – în domeniul educației școlare – conduce la un grad ridicat de neșcolarizare și de abandon școlar, la menținerea prejudecăților la nivelul populației majoritare și al celei de romi, dar și la scăderea calității educației în școlile/clasele de romi. În iulie 2007, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a emis Ordinul nr. 1540, care are drept obiectiv „prevenirea, interzicerea și eliminarea segregării, văzută ca o formă gravă de discriminare, cu consecințe negative asupra accesului egal al copiilor la o educație de calitate”. Ordinul interzice, începând cu anul școlar 2007-2008, formarea claselor I și a V-a segregate, având preponderent sau numai elevi romi și consideră că „segregarea este o formă gravă de discriminare și are drept consecință accesul inegal al copiilor la o educație de calitate, încălcarea exercitării în condiții de egalitate a dreptului la educație, precum și a demnității umane”. Dincolo de prejudecățile și de tratamentele discriminatorii față de copiii romi care, desigur, nu se elimină automat de pe urma legislației în domeniu și care mențin / acceptă / legitimează inegalitățile între ei și copiii majoritari, în legătură cu această chestiune

avem de-a face și cu concepțiile culturale despre relația dintre diferență și egalitate sau despre ce înseamnă să asiguri șanse egale indivizilor aflați în situații socioeconomice diferite. (Timișoara, Magyari-Vincze 2007)

10.6.1 Ambivalența segregării în opinia publică

În timp ce segregarea este în general condamnată în public atât de romi, cât și de ne-romi și este considerată, cel puțin la nivel discursiv, o prioritate a politicilor publice (vezi de asemenea Citatul 10-33), este impusă în practică de alegerea individuală: romii încearcă să evite stigmatizarea și dezavantajele mai mari, în timp ce ne-romii încearcă să evite ceea ce, în viziunea lor, ar fi niște colegi potențial periculoși pentru copiii lor. Clasele segregate aduc beneficii pe termen scurt părinților, profesorilor și elevilor – în special pentru *gadje*, dar și pentru romi. Efectele negative pe termen lung sunt adesea neglijate.

De exemplu, în cazul școlii segregate din Mihail Kogălniceanu, evaluarea făcută de profesori, așa cum apare în raport, este destul de pozitivă. Școala este cunoscută pentru bunele performanțe ale elevilor romi și bunele relații interetnice. În aceste condiții, este greu de înțeles de ce segregarea este considerată necesară.

Citul 10-34. O perspectivă optimistă asupra unei școli segregate din Mihail Kogălniceanu

Clasele sunt omogene și nu există probleme legate de rasism sau furturi. A existat un caz izolat acum doi ani, când doi elevi de etnie romă obișnuiau să aștepte elevii claselor mai mici la intrarea în școală, să îi bată. În cazul în care există conflicte minore și normale la o anumită vârstă, când sunt chemați la școală, părinții copiilor romi nu se prezintă, iar dacă o fac, au tendința de a nu recunoaște faptele copiilor, motivând că nu este posibil ca copilul lor să se comporte sau să acționeze așa.

În primele patru clase, problemele romilor sunt similare cu cele ale oricărui copil de altă etnie de vârsta lor. Relația dintre copiii romi și ceilalți copii din școală este bună, de cele mai multe ori, copiii romi căutând să adopte obiceiurile celorlalți colegi de alte etnii.

Tot în clasele primare există și câteva cazuri de elevi romi foarte buni la matematică, elevi în clasa I și a III-a, având rezultate premiate cu diplome.

Beneficii ale omogenității etnice în clasă:

- Copiii se cunosc mai bine.
- Se diminuează conflictele care apar din cauza diferențelor de etnie.
- Se adaptează mai repede, iar interacțiunea dintre etnii care apare la o vârstă mai mare s-ar face mai ușor. (Mihail Kogălniceanu, Marcu 2007)

Prețul pentru acest confort este foarte mare în ceea ce privește traiectoriile școlare ale copiilor romi și înțelegerea reciprocă a viitorilor adulți din cele două grupuri etnice. Este într-adevăr greu de imaginat cum relațiile interetnice ar putea deveni mai facile mai târziu – după cum se conving uneori romii.

Citul 10-35. Școala ca bază pentru relații ulterioare, în Colțău

„Țigani separați și ungurii separați... e rău. Știi de ce? Eu mă cunosc cu toți cu care am fost la școală. Ungurii. Mă salută și sunt prieten cu toți și dacă tu ești separat, cum e acum, îți dai seama. Și ar trebui să le lase așa ca până acum. Că doar s-au înțeles, nu s-au bătut. Și când am fost eu nu am avut ceartă cu băieții și cu ăștia. Nu a fost ceartă, nu a fost nimic.” (T.P., rom, 33 de ani, Colțău, citat de Iorga 2007)

Citul 10-36. Atitudini față de clasele mixte, în Cugir

Totuși, în ce privește înscrierea în clasa întâi, există o rețineră din partea părinților ne-romi, aceștia preferând să-și ducă copiii la alte școli. Pe de altă parte, se consideră

că omogenitatea etnică a unei clase reprezintă un câștig, din punct de vedere administrativ, riscul de a fi ocoliți de părinți fiind astfel mai mic. Desigur și pentru elevii romi e benefică o astfel de atmosferă, mai ales că, atunci când vin pentru prima oară la școală, sunt „reținuți” și „timizi”, mai apoi integrându-se fără probleme în grup. (Cugir, Stoianovici 2007)

Citatul 10-37. Segregarea ca efect neintenționat al alegerilor individuale
„De ce să merg la liceu? Să zică ăia că, uite, a venit și țiganul ăla din Glod? Mai bine stau acasă și... cu tata... că are magazin, o să fie al meu, că sunt ăl mai mare... așa, aicea mă respectă lumea și îmi dă bună ziua pe stradă, că sunt de-al lui Oaie... dar acolo?” (S.O., a terminat opt clase și a rămas să lucreze la magazinul alimentară al tatălui său, citat de Oteanu 2007)

10.6.2 Experimente în ceea ce privește segregarea

În trecut și chiar și acum autoritățile școlare simt nevoia să facă experimente cu segregarea, care promite îmbunătățiri la nivel educațional pentru elevii romi complet excluși, fără să cauzeze niciun disconfort părinților ne-romi. Rapoartele referitoare la comunități indică o multitudine de astfel de inițiative.

Citatul 10-38. Educația segregată în anii '50 în Nușfalău
Una dintre sarcinile preconizate ale reformei școlare era să atingă o înscriere a copiilor de vârstă școlară de 100%. Cum învățământul a fost declarat obligatoriu, conducerea școlii nu putea realiza acest vis în parte din cauza numărului tot mai mare de copii romi din sat. Astfel, a fost elaborat un program diferențiat, special creat pentru copiii romi. În 1949 a fost înființată o școală de patru clase pentru romi în comunitatea Brazilia. A fost angajat un învățător care să le predea elevilor romi. Nu s-au păstrat documente despre cei 17 ani de activitate a acestei școli. Nu am putut reconstrui din interviuri povestea acestei școli. Era în general considerată un „punct negru” în ochii oficialităților, așa că organizațiile locale au încercat să amelioreze situația acestei școli. Asociația femeilor din localitate a organizat evenimente caritabile pentru a strânge baine pentru copiii romi. De asemenea găteau. Școala pentru romi a fost închisă în anul 1966. (Nușfalău, Toma 2007)

Citatul 10-39. Educația segregată în anii '90 în Nușfalău
La începutul anilor '90, conducerea școlii a hotărât că ar merita să încerce educația segregată pentru copiii romi. S-a pregătit un program pe patru ani, dar, la sfârșitul programului, s-a tras concluzia că acesta nu fusese eficient nici din punctul de vedere al elevilor, nici din punctul de vedere al profesorilor. Nu aveau o programă specială. Orele se țineau în română sau în maghiară. Numai un profesor era de etnie romă, ceilalți erau români sau maghiari, fără niciun fel de specializare în ceea ce privește predarea la copii romi. Chiar și părinții romi erau neîncredători în organizarea școlii în acest fel. Au încercat să-și înscrie copiii în clasele de maghiari. (...) Profesorii au trebuit să accepte situația, căci, dacă părinții se declarau de etnie maghiară, aveau dreptul să-și înscrie copilul în clasele cu predare în maghiară. (...) După acest experiment eșuat, conducerea a decis să încerce o altă metodă de a îmbunătăți eficiența predării. După alți patru ani, au fost aleși copiii care să-și continue studiile în școala generală, conform nivelului lor anterior. Copiii cu rezultate mai bune la învățătură au fost puși într-o singură clasă, iar copiii mai „slabi” au fost puși într-o altă clasă. Potrivit directorului școlii, nu s-a menționat că o clasă este clasa „de elită”, dar în mintea părinților și, mai târziu, în cea a elevilor, această separare a însemnat că o parte din elevi este „elita”, iar restul sunt cei mai slabi. După o generație de elevi s-a renunțat la proiect, întrucât genera mai multe conflicte decât rezultate. (Nușfalău, Toma 2007)

Citatul 10-40. Educația segregată în anii '50 în Örkő

Până în anii 1950 școlarizarea elevilor romi din cartierul Örkő se desfășura în „școala lui Török Sándor” din apropiere, pe lângă biserica ortodoxă. „În anii '60, ca să nu fie vorba de o segregare a romilor, care învățau separat de alți copii, școala a fost desființată și elevii erau repartizați în diferite școli”, însă marea majoritate a elevilor romi a frecventat Școala numărul 1. După o vreme, „de pe la sfârșitul anilor '70 până la schimbul regimului aproape niciun copil din cartierul Örkő nu s-a dus la școală.” (Sfântu Gheorghe, Kalamár 2007)

În Sfântu Gheorghe s-au construit o școală și o grădiniță pentru comunitatea din Örkő, la inițiativa preotului romano-catolic. Până atunci, marea majoritate a copiilor din Örkő fuseseră complet analfabeți. Noua școală s-a dezvoltat treptat, dar rămâne o instituție de învățământ omogenă, dată fiind proximitatea ei față de comunitate.

Astfel de situații de educație segregată ca rezultat al segregării rezidențiale sunt des întâlnite, mai ales în comunitățile rurale. În orașele mai mari, unde nu există posibilitatea școlarizării mixte, segregarea poate fi un proces combinat: omogenitate rezidențială, faptul că părinții *gadje* își retrag copiii din clasele sau școlile preponderent rome și faptul că liderii și părinții romi acceptă sau chiar preferă astfel de aranjamente.

Citatul 10-41. Apariția educației segregate în Curtici

După anii 1980, locuitorii de etnie romă au început să înainteze de pe străzile mai lăturalnice mai către centru, cumpărând case de la români. Numărul copiilor romi capătă preponderență în școala din cartier și elevii români încep să fie minoritari. Răspunsul la această situație a fost că românii au început să-și mute copiii la școala din centru, la început individual, găsind diferite metode, ca de exemplu schimbându-și domiciliul stabil în circumscripția școlii din centru.

Treptat, numărul cererilor crescând, s-a ajuns la un compromis. M.C. spune că, din cauza agresiunii copiilor romi, copiii români au fost trecuți la școala din centru ilegal. „Școala era mixtă, a fost o școală mixtă și români și țigani... De ce credeți că au plecat românii?! Acestei etnii (rome, nota M.G.) nu-i place munca. Nelucrând, copilul din ce să trăiască? Și atunci îl taxa pe român, el când venea la școală trebuia să aibă un sandvici în plus – „ține un sandvici, ține un leu, lasă-mă să trec”. Atunci (părinții) au mers la inspectorat și s-a acceptat ca copiii din sectorul ăsta să meargă la școala din centru, dar evidența să fie la noi. Începând de prin 1981-1982 sau 1982-1983... de ce credeți că au fugit românii de ei, nu românul a mers să-l bată pe țigan, ca să-i ieie... ce să-i ieie, părul de pe cap, eventual niște păduchi...” (...) După Revoluție, aranjamentul informal din ultimii ani de comunism a fost instituționalizat: școala din comunitatea romă a devenit oficial școala romilor, iar cea din centru a românilor. La școala romilor mergeau romii și copiii de români „țâpați” (alungați) din centru, cei care nu se țineau de școală. (mediator sanitar din Curtici, citat de Mariana Goia 2007)

În Babadag, grădinița înființată de Biserica Penticostală, de asemenea omogenă, a îmbunătățit în mod categoric situația școlarizării elevilor romi. Când omogenitatea etnică este parte din soluție, nu este considerată ca fiind parte din problemă.

Citatul 10-42. Segregarea ca soluție în Babadag

O parte a procesului de învățământ este îngreunată și de faptul că, la înscrierea în clasa întâi, copiii borabai nu cunosc decât limba romani vorbită în familie, nefiind de asemenea obișnuiți cu nicio formă de disciplină. Dovada pentru acest fapt o găsim în rezultatele obținute de copiii borabai care înainte de înscrierea la școala primară au participat la activitățile Clubului copiilor din Babadag, organizație aparținând confesiunii penticostale, cu scop misionar în comunitatea țiganilor musulmani.

Activitățile clubului au o puternică componentă religioasă, centrată pe catehizare și misionarism creștin, dar sunt constituite pe structura programei și metodelor pedagogice folosite în grădinițele de stat. Rezultatele obținute sunt semnificative, atât cadrele didactice de la școlile din localitate, cât și primarul sau simplii membri ai comunității menționând rezultatele școlare peste medie obținute de copiii care au frecventat acest club. Uimitor este că diferențele apar nu doar față de cei care nu au fost incluși în nicio formă de instruire preșcolară, ci și față de cei care au mers la grădinița de stat. Discutând despre acest lucru cu cadrele didactice de la școlile 1 și 2, dar și cu educatoarele de la grădinițele de stat și voluntarii de la Clubul copiilor, am ajuns la concluzia că sursa acestor diferențe se găsește în omogenitatea etnică a grupului de copii de la „grădinița penticostală”, care funcționează exclusiv pentru copiii de țigani musulmani, în modul specific de interacțiune al voluntarilor de la club (două tinere deosebit de energice și de devotate muncii lor) cu copiii și, nu în ultimul rând, în obiectivul final urmărit în cadrul acestui proiect. (Babadag, Gătin 2007)

Există un singur raport referitor la încercări de desegregare la nivel local – în Nușfalău. Este interesant de remarcat faptul că aceste încercări sunt rezultatul competiției pentru înscrierea elevilor romi, întrucât decalajul demografic sporește riscul șomajului în rândul profesorilor.

Citatul 10-43. Stimulente economice pentru desegregare în Nușfalău
Sunt mai mulți copii romi în clasele de români, pentru că învățătoarele fac această propagandă ca să-și păstreze locurile de muncă. Pentru că, dacă nu fac asta... nu vor avea cele patru clase, își vor pierde locul de muncă. Acestea sunt problemele. Când avem probleme, ne batem pentru copii. Trebuie să ne batem pentru copii... Ca să avem patru clase. Când am venit aici eram două învățătoare. După un timp a mai venit una, iar acum suntem patru. Aceasta s-a întâmplat în 15 ani, să spunem. Și, datorită copiilor romi și-au păstrat locurile de muncă. Și, ca să fiu cinstită, suntem în aceeași situație. Anul viitor vom avea două clase întâi, dar după aceea doar una. Numărul de copii scade, deci ani de zile de acum înainte vom avea numai o clasă întâi, dacă nu-i putem strânge pe copiii romi... și nu putem... (Nușfalău, învățătoare la clasa cu predare în limba maghiară, clasa a III-a, citată de Toma 2007)

Politicile de integrare a romilor din Nușfalău vin după două încercări eșuate de a segrega educația, dar, chiar și așa, pot fi fragile și depinde de circumstanțe. Clasele omogene sunt de obicei utile pentru scopuri specifice și această utilitate poate duce cu ușurință la un proiect mai general de segregare sau, cel puțin, la lipsa unei politici eficiente de desegregare.

Citatul 10-44. Atitudini integraționiste în Nușfalău
Am remarcat că toți profesorii erau ferm de acord că forma segregată de învățământ nu este deloc eficientă. Părinții – romi și maghiari – erau și ei de acord, într-o mai mică măsură, dar oricum într-un procent semnificativ, că e mai bine pentru copilul rom și pentru comunitatea în sine ca elevii să învețe împreună cu maghiarii și cu românii. Nu am putut identifica semne de intoleranță sau tendințe segregaționiste când am vorbit cu părinții; mai mult, ei susțin cu tărie integrarea copiilor romi în școlile majoritare. (Nușfalău, Toma 2007)

10.6.3 Segregarea invizibilă în interiorul clasei

Este de asemenea important de remarcat faptul că segregarea sau omogenitatea clasei poate fi înlocuită cu o segregare invizibilă în interiorul clasei, dacă elevii romi sunt tratați *de facto* diferit față de cei ne-romi.

Toleranța crescută față de eșecurile școlare ale elevilor romi și atenția scăzută acordată progreselor lor poate duce la o situație în care școala nu înseamnă mult mai mult decât un alt tip de locuință. Datele din anchetă cu privire la analfabetismul în rândul absolvenților de școală primară susțin acest punct de vedere (vezi secțiunea 10.5.2). Firește, mai există și alți factori implicați pe lângă neglijență – cum ar fi preocuparea pentru viitorul copilului dacă acesta nu este școlarizat, speranța că analfabetismul va fi în cele din urmă depășit și altele.

Citatul 10-45. Atenție inegală în clasă în Coltău

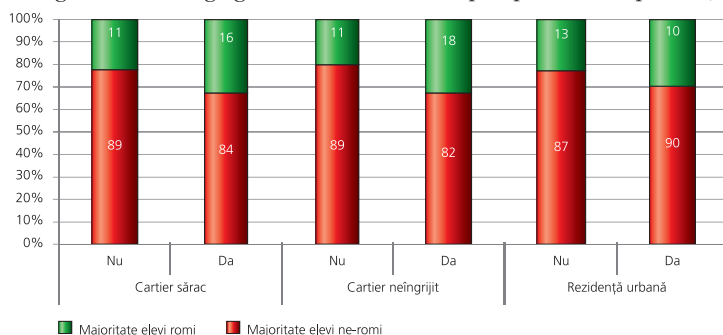
A făcut opt clase și nimic nu știe. Și puteai să stai acolo în bancă și îți dădea să desenezi și să faci ce vrei tu și te trecea ca să îți ia un salariu. Uite, ei cum au fost mai bătrâni, că a fost școală mai tare... Că puteai să fii și rom și nu știai maghiara – că era obligatoriu să înveți și urla și îți era frică de profesor... (interviu de grup, Coltău, citat de Iorga 2007)

10.7 Segregarea educațională în cifre

Potrivit estimărilor făcute de capii de gospodărie, 25% din copiii romi învață în clase în care majoritari sunt elevii romi și 28% învață în clase în care jumătate din elevi sunt de etnie romă. Restul de 47% învață în clase în care majoritari sunt elevii ne-romi.

Probabilitatea segregării educaționale crește dacă este vorba de un cartier sărac sau de o vecinătate „neîngrijită”, dar nu și dacă este vorba de un cartier rom sau de o vecinătate romă. Crește de asemenea dacă este vorba de o localitate urbană și scade dacă gospodăriile sunt înstărite.

Diagrama 10-2. Segregarea etnică a elevilor după tipul de zonă (procente)

Segregarea etnică a elevilor romi este agravată de segregarea economică, întrucât probabilitatea de a afecta copiii din gospodăriile sărace este mai mare. Clasele „de romi” sunt de asemenea clase sărace. Aproximativ o treime din elevii cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani din gospodării care nu dețin niciun fel de bunuri de consum durabile sunt incluși în clase majoritar rome, față de aproximativ un sfert din ceilalți elevi.

Probabilitatea de a învăța în clase în care majoritatea elevilor sunt romi crește semnificativ în cazul fetelor: 29% din fete față de 21% din băieții cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani care merg la școală învățată în clase cu colegi în majoritate de etnie romă.

10.7.1 Opinia publică și segregarea școlilor

Unul dintre cele mai dezbătute subiecte cu privire la reforma în educație este cel al segregării etnice. În discursul public, segregarea a fost deopotrivă negată și condamnată cu consecvență, în timp ce segregarea etnică între clase sau chiar în interiorul aceleiași clase se întâlnește încă în sistemul de învățământ românesc. Mai mult, opinia publică este împărțită – atât romii, cât și

ne-romii. În timp ce respondenții romii tolerează în general mai puțin sau sunt mai puțin înclinați spre segregarea etnică în școli, au existat respondenți romi și ne-romi care erau de părere că asemenea practici educaționale sunt legitime sau, cel puțin, nu ar trebui sancționate.

Segregarea educațională poate fi tolerată deoarece oamenii cred că școlarizarea și dezvoltarea personală a copiilor pot fi afectate negativ de faptul de a avea copii romi în clasă. De exemplu, aproximativ un sfert din respondenții ne-romi și 14% din respondenții romi sunt de părere că școlarizarea copiilor români este îngreunată dacă au colegi romi. Mai mult, aproximativ 12% atât dintre romi, cât și dintre ne-romi cred că școlarizarea copiilor romi este afectată negativ de prezența elevilor ne-romi. Aproximativ 20% atât din respondenții romi, cât și din respondenții ne-romi sunt de părere că elevii romi au nevoie de programe și metode diferite de cele folosite pentru elevii ne-romi. În total, aproximativ 60% din respondenții romi cred că directorul unei școli segregate ar trebui pedepsit, față de 47% din respondenții ne-romi.

Tabelul 10-3. Opinii despre școlarizarea mixtă: „În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații?”

	Dacă un copil român are colegi romi, școlarizarea sa va fi mai proastă.		Dacă un copil rom are colegi români, școlarizarea lui va fi mai proastă.		Elevii romi au nevoie de programe și metode diferite de cele folosite pentru elevii ne-romi.		Dacă o școală are clase numai de romi și clase numai de români, directorul școlii ar trebui pedepsit.	
	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi
Dezacord total	54	47	55	58	51	47	19	29
Mai degrabă dezacord	32	29	32	32	28	31	19	23
Mai degrabă acord	10	15	9	7	13	14	25	23
Acord total	4	8	4	3	7	8	37	25
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Diferențele de opinie dintre respondenții romi și ne-romi sunt semnificative din punct de vedere statistic pentru prima și ultima întrebare, marcate cu aldine (test Chi pătrat) pentru $p = 0,01$, dar nu și pentru întrebările din mijloc, marcate cu italice.

O treime din respondenții ne-romi sunt de acord cu afirmația că prietenia cu o persoană de etnie romă nu are nicio valoare pentru un român, față de 13% din respondenții romi; aproximativ 17% atât dintre romi, cât și dintre ne-romi cred că romii nu au nimic de câștigat dacă se împrietenesc cu români.

Tabelul 10-4. Opinii cu privire la segregarea etnică în relațiile personale: „În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații?”

	Un român nu are nimic de câștigat dacă se împrietenește cu un rom.		Un rom n-are nimic de câștigat dacă se împrietenește cu un român.	
	Romi	Ne-romi	Romi	Ne-romi
Dezacord total	55	37	54	50
Mai degrabă dezacord	32	33	30	32
Mai degrabă acord	8	17	8	11
Acord total	5	13	8	7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Diferențele de opinie dintre respondenții romi și ne-romi sunt semnificative din punct de vedere statistic pentru prima întrebare, marcată cu aldine (test Chi pătrat) pentru $p = 0,01$, dar nu și pentru a doua întrebare, marcată cu italice.

Nivelul de educație al respondentului nu a influențat opinia acestuia cu privire la practicile școlare pentru elevii romi – nici în cazul eșantionului rom, nici în cazul eșantionului comparativ.

10.8 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- 9% din tinerii adulți romi (cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani) sunt absolvenți de liceu, iar alți 2% au urmat studii superioare. În comparație, 41% din tinerii adulți ne-romi sunt absolvenți de liceu și alți 27% au urmat studii superioare.
- Grupul de vârstă 30-60 prezintă cel mai ridicat procent de absolvenți de liceu, atât în ceea ce privește eșantionul rom, cât și în ceea ce privește eșantionul comparativ. Există însă diferențe semnificative între cele două eșantioane cu privire la grupul mai tânăr, cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani. În eșantionul rom nivelul de educație al acestui grup de vârstă scade: în loc de liceu, un procent mai mare din elevi termină doar școala generală sau școala primară. În cazul eșantionului comparativ, scăderea numărului de absolvenți de liceu se datorează creșterii semnificative a numărului de absolvenți de postliceale, de studenți sau de absolvenți de facultate.
- Aproximativ 7% din romii adulți au rămas repetenți cel puțin o dată, față de aproximativ 1% din eșantionul comparativ. Această discrepanță se păstrează și în privința populației școlare actuale: din cei 756 de elevi romi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani care frecventează în prezent școala, 69 (9%) au rămas repetenți cel puțin o dată, în timp ce, din cei 327 de elevi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani din eșantionul comparativ care merg la școală, doar 3 au rămas repetenți.
- Dacă luăm în considerare toți membrii din gospodăriile rome, aproximativ 7% din cei cu vârsta de cel puțin 14 ani care au absolvit școala primară sunt analfabeți. Mai mult, 28% din cei care au frecventat școala primară, dar nu au absolvit-o sunt analfabeți, la fel și 88% din cei care nu au mers niciodată la școală. În total, 22% din toți membrii gospodăriilor rome cu vârsta de cel puțin 14 ani sunt analfabeți, față de 2% din eșantionul comparativ.
- Elevii romi din clasele segregate prezintă un risc semnificativ mai ridicat de analfabetism. Aproximativ 15% din elevii din clasele majoritar rome sunt analfabeți, față de aproximativ 4% din ceilalți elevi romi.
- Conform estimărilor membrilor adulți din gospodăriile rome, 25% din elevii romi învață în clase unde majoritari sunt copiii romi, iar alți 28% învață în clase în care aproximativ jumătate din elevi sunt de etnie romă. Restul de 47% învață în clase unde majoritari sunt elevii ne-romi.
- 62% din respondenții romi cred că directorii școlilor unde există clase segregate ar trebui pedepsiți, față de 48% din respondenții ne-romi.

Nu se pot trage multe concluzii cu privire la educație ca factor de schimbare a situației sociale a romilor – trebuie doar spus că nu se întâmplă așa. Sistemul românesc de învățământ nu a reușit încă să asigure dreptul la educație al elevilor romi. Se poate spune, de asemenea, că școlile românești nu sunt deocamdată capabile să „vândă” educație elevilor și părinților romi.

În vreme ce situația economică generală a romilor se îmbunătățește, nu este limpede în ce măsură acest lucru va conduce în mod automat la o îmbunătățire a situației lor școlare în următorii câțiva ani. În lipsa unor programe care pot transforma nivelul mai bun de trai în performanțe școlare, este de presupus că prăpastia dintre elevul mediu rom și cel ne-rom va continua să se adâncească, pe măsură ce și prăpastia dintre europeanul mediu și românul mediu continuă să se adâncească (vezi Miclea et al. 2007).

Este de asemenea evident că sărăcia *per se* nu este singurul factor și poate nici măcar factorul major care împiedică școlarizarea copiilor romi. Este incontestabil faptul că lipsa resurselor materiale reprezintă o problemă semnificativă, dar este important de remarcat că majoritatea copiilor romi nu devin *de facto* elevi, în sensul strict al cuvântului. Chiar și când sunt prezenți fizic

la școală, implicarea lor în procesul efectiv de învățare, precum și în atmosfera școlii în general este semnificativ mai redusă decât în cazul altor copii – mai ales în școlile în care majoritari sunt elevii romi, unde experiența lor educațională se rezumă adesea la deprinderea scrisului și cititului. Această situație se întâlnește de asemenea în comunitățile care trăiesc sub limita subzistenței.

Segregarea în educație este un subiect foarte dezbătut. Este încă experimentată în încercarea de a rezolva problema școlarizării romilor sau tolerată ca efect secundar al segregării rezidențiale și al plecării părinților ne-romi, aducând confort pe termen scurt, dar având efecte negative pe termen lung. Omogenitatea etnică este evaluată ambivalent de părțile interesate, fie ele de etnie romă sau ne-romă, iar acest lucru perpetuează un sistem care operează în mod vizibil în dezavantajul copiilor romi.

11 Strategii de adaptare financiară

În acest capitol sunt discutate două strategii de adaptare folosite pentru îmbunătățirea nivelului de trai: migrația și împrumuturile. Ambele sunt discutate folosind datele din anchetă.

11.1 Migrația

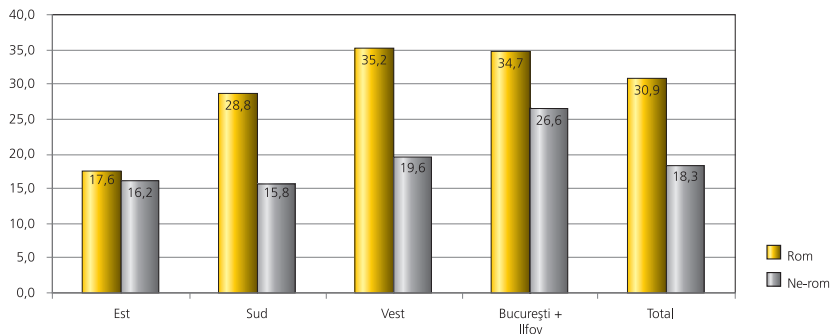
Migrația este una dintre cele mai sensibile chestiuni în ceea ce privește situația romilor din Europa de Est, mai ales după intrarea României în Uniunea Europeană în 2007. Acest capitol își propune să ofere un răspuns la întrebarea: potențialul de migrație al romilor diferă într-adevăr de cel al altor cetățeni săraci, ne-romi, din România? Tot aici vom analiza și factorii care pot influența migrația planificată.

În această secțiune vom folosi trei dimensiuni diferite pentru analizarea potențialului de migrație:

1. Potențialul brut de migrație indică procentul din populația eșantionată care intenționează să lucreze în străinătate în mod regulat (pe termen scurt: o zi sau o săptămână; pe termen mediu: câteva săptămâni sau câteva luni și pe termen lung: un anumit număr de ani) sau intenționează să emigreze permanent (Sik și Simonovits 2002).
2. Potențialul combinat de migrație este un indicator compozit, ce acoperă toate intențiile de a munci în străinătate, pe termen scurt, mediu sau lung, precum și emigrarea permanentă.
3. Potențialul net de migrație pornește de la potențialul brut de migrație, filtrat prin alt indicator, data migrației planificate. Acest indicator net nu acoperă decât potențialul de migrație al celor care au putut spune data exactă a migrației și, prin urmare, indică planuri de migrație mai precise.

După cum arată Diagrama 11-1, potențialul de migrație al romilor din România este în general mai ridicat decât cel al ne-romilor. Acest fapt este valabil pentru toate regiunile țării. Atât pentru romi, cât și pentru ne-romi potențialul de migrație este cel mai ridicat în vestul țării și în București – județul Ilfov, diferența dintre cele două eșantioane fiind sensibil mai mare în județele din vestul României, unde potențialul de migrație al romilor este aproape dublu față de potențialul de migrație al ne-romilor. Cele mai scăzute niveluri se înregistrează în județele din estul țării și, în cazul ne-romilor, și în sud.

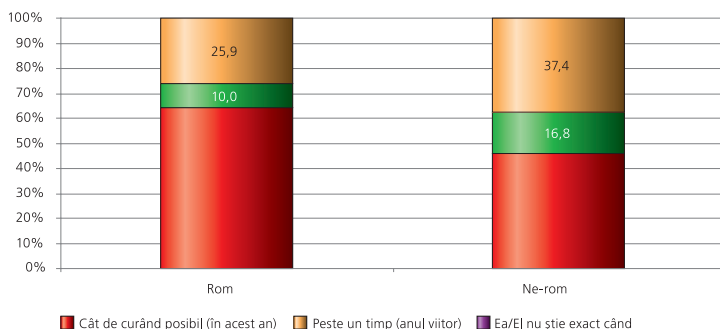
Diagrama 11-1. Potențialul combinat de migrație al respondentului după etnie și regiune (procente)

Întrebarea cu privire la data plecării ajută la stabilirea gradului de seriozitate cu privire la aceste planuri de migrație. Așa cum arată Diagrama 11-2, intențiile romilor par în general mai serioase. Un procent mai mare de romi ar pleca în străinătate anul acesta, cât mai curând. Dacă luăm în

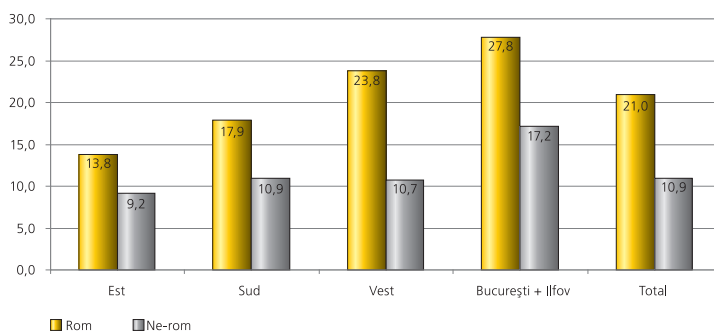
considerare și persoanele care au dat răspunsuri precise cu privire la migrația de anul viitor, procentul, în cazul romilor, se ridică la aproximativ 74%, în timp ce pentru ne-romi este de 63%, ceea ce înseamnă că respondenții ne-romi erau mai puțin siguri de data exactă a plecării.

Diagrama 11-2. Momentul plecării pentru migrația planificată, după etnie (procente)

Analizând potențialul net de migrație²⁶, remarcăm că este în general mai scăzut, dar diferențele în funcție de etnie sunt aproape aceleași ca în cazul potențialului brut de migrație (vezi Diagrama 11-3). Dar, în toate regiunile, intenția de a migra este mai ridicată în cazul romilor decât în cazul ne-romilor, iar filtrarea nu a modificat radical diferențele dintre regiuni (compară cu Diagrama 11-1).

Diagrama 11-3. Potențialul net de migrație al respondentului după etnie și după regiune (procente)

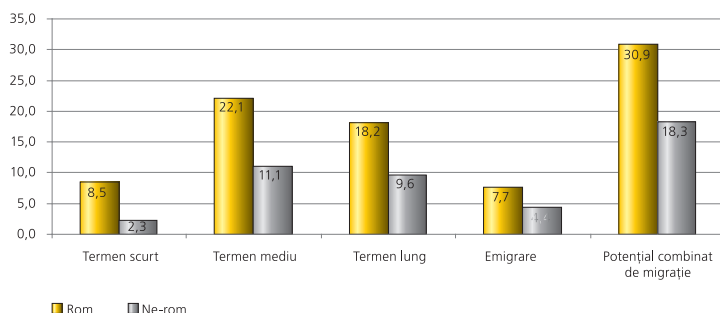

În ceea ce privește potențialul net de migrație, numărul de cazuri pentru o analiză mai detaliată este relativ scăzut. Tocmai de aceea, în cursul analizei, vom folosi cu precădere potențialul brut.

Le-am pus întrebări respondenților cu privire la migrația planificată (vezi Diagrama 11-4). Pentru migrația pe termen mediu și lung, precum și pentru emigrare, potențialul romilor este de aproximativ două ori mai mare, în timp ce pentru migrația pe termen scurt este de peste trei ori mai mare, ceea ce înseamnă că romii sunt mai dispuși să facă naveta zilnic sau săptămânal. Aceasta indică faptul că romii din eșantionul nostru sunt dispuși să migreze în condiții mult mai dificile decât respondenții ne-romi.

²⁶ Pe baza intențiilor de migrație ale respondenților care au răspuns la întrebarea referitoare la momentul când intenționează să plece la muncă în străinătate.

Diagrama 11-4. Perioada migrației planificate, după etnie (procente)

Așa cum indică și datele din Tabelul 11-1 și din Tabelul 11-2, atât romii, cât și ne-romii preferă migrația pe termen mediu. Procentele cele mai ridicate de potențial combinat de migrație în rândul romilor se înregistrează în vestul țării și în regiunea București – județul Ilfov, în timp ce, pentru ne-romi, numai capitala și împrejurimile sale ies în evidență. Procentul celor care se gândesc la o posibilă emigrare este de aproximativ două ori mai mare în rândul romilor; totuși, procentul este scăzut în sud și în est.

În cazul romilor, cel mai scăzut potențial combinat de migrație se întâlnește în reședințele de județ, fiind mai ridicat în „alte sate” și cel mai ridicat în „reședințele de comună”, chiar dacă diferențele sunt minime. Cel mai ridicat procent al celor care intenționează să migreze pe termen scurt se întâlnește în „alte sate” și cel mai scăzut – în reședințele de județ, diferența fiind aproape cvadruplă. În ceea ce privește migrația pe termen lung, tendința este aceeași, dar nu există diferențe semnificative între diversele tipuri de localități. Cel mai ridicat procent de persoane care intenționează să emigreze se înregistrează în „reședințele de comună” și cel mai mic în reședințele de județ, diferența dintre localități fiind imensă. Tipul de localitate nu influențează în mod semnificativ migrația pe termen mediu. În rândul respondenților ne-romi, diferențele sunt mai degrabă nesemnificative.

Vârsta influențează în mod semnificativ potențialul de migrație. În general, respondenții mai tineri, atât romi, cât și ne-romi manifestă un potențial mai ridicat de migrație. Educația nu influențează în mod semnificativ potențialul de migrație al romilor, în timp ce datele din eșantionul ne-rom indică o tendință foarte clară: cu cât oamenii au un nivel mai ridicat de educație, cu atât crește potențialul lor pentru orice tip de migrație.

Ipoteza pe care am formulat-o a fost că acele persoane care au un loc stabil de muncă vor manifesta cel mai scăzut potențial de migrație, datorită legăturilor mai strânse pe care le au cu piața formală a muncii, în timp ce șomerii, categoria cea mai puțin integrată, vor fi mult mai motivați să plece să muncească în străinătate. Cu toate acestea, datele arată că această ipoteză nu se confirmă nici în cazul respondenților romi, nici în cazul respondenților ne-romi. În ceea ce privește populația adultă de vârstă școlară de etnie romă, aceasta prezintă cel mai ridicat potențial pentru toate tipurile de migrație cu excepția emigrării, în timp ce studenții ne-romi și cei care muncesc ocazional sunt în general dispuși să migreze (este imperativ necesar să menționăm faptul că numărul studenților este foarte scăzut în rândul celor care intenționează să muncească în străinătate, atât în ceea ce privește eșantionul rom, cât și în ceea ce privește eșantionul ne-rom). Este așadar evident că – și acest fapt contrazice ipoteza de la care am plecat – respondenții romi și ne-romi care nu lucrează prezintă cel mai scăzut potențial de migrație.

Tabelul 11-1. Efectele diferiților factori socioeconomici asupra potențialului brut de migrație al respondenților romi (procente)

Variabile sociodemografice	Migrație pe termen scurt	Migrație pe termen mediu	Migrație pe termen lung	Emigrare	Potențial combinat de migrație
Total populație romă	8,5	22,1	18,2	7,7	30,9
Regiune					
Est	5,6	13,7	9,2	1,1	17,6
Sud	13,4	22,2	22,4	2,4	28,8
Vest	76,8	24,3	17,8	11,9	35,2
București + Ilfov	(7,1)	(22,5)	(21,4)	(9,8)	(34,7)
Semnificație chi pătrat ²⁷	0,006	0,057	0,009	0,000	0,000
Tip de localitate					
București	(8,0)	(23,5)	(14,0)	(14,6)	(30,8)
Reședințe de județ	3,6	14,3	10,9	2,9	20,9
Alte orașe	8,7	23,8	16,7	9,6	32,8
Comune	7,7	23,2	20,7	11,3	35,6
Alte sate	13,6	24,4	22,4	2,7	29,0
Semnificație chi pătrat	0,013	0,107	0,024	0,001	0,008
Vârsta					
18 - 24	8,3	28,3	24,8	8,8	41,5
25 - 34	10,1	28,5	23,0	10,6	39,8
35 - 44	12,2	27,8	23,7	10,7	37,1
45 - 54	8,4	15,4	14,6	5,0	21,1
55 - 64	3,8	9,4	8,6	(2,4)	11,6
65 și peste	(1,3)	(5,0)	(1,3)	(1,5)	(6,1)
Semnificație chi pătrat	0,025	0,000	0,000	0,024	0,000
Ultima școală absolvită					
Neșcolarizat	9,3	24,1	17,3	6,4	31,4
Școală primară neterminată	8,2	21,1	17,3	8,4	29,0
Școală primară terminată	7,5	20,7	19,0	6,1	31,8
Școală generală terminată sau o altă școală de nivel mai ridicat	9,6	24,3	20,6	8,5	35,3
Semnificația chi pătrat	0,872	0,719	0,800	0,701	0,511
Activitate economică					
Muncă regulată	7,8	18,4	15,5	6,7	26,7
Muncă ocazională	12,6	28,5	23,4	10,4	39,4
Muncă în gospodărie	10,8	30,7	22,5	9,8	38,3
Student	((15,4))	((50,0))	((38,5))	((0,0))	((64,3))
Nu muncesc	6,2	15,6	14,6	6,6	25,0
Semnificație chi pătrat	0,049	0,000	0,002	0,269	0,000

() Numărul de cazuri se încadrează între 50 și 100

(()) Numărul de cazuri se încadrează între 20 și 50

27 O probabilitate chi pătrat de 0,05 sau mai puțin este interpretată în mod obișnuit ca o justificare pentru a respinge ipoteza nulă că variabila de rând nu este legată (cu alte cuvinte este legată aleatoriu) de variabila de coloană. Ipoteza alternativă nu este respinsă când între variabile există o relație de legătură. Cu alte cuvinte: în general, o valoare inferioară sau egală cu 0,05 este considerată semnificativă.

Tabelul 11-2. Efectele diferiților factori socioeconomici asupra potențialul brut de migrație al respondenților ne-romi (procente)

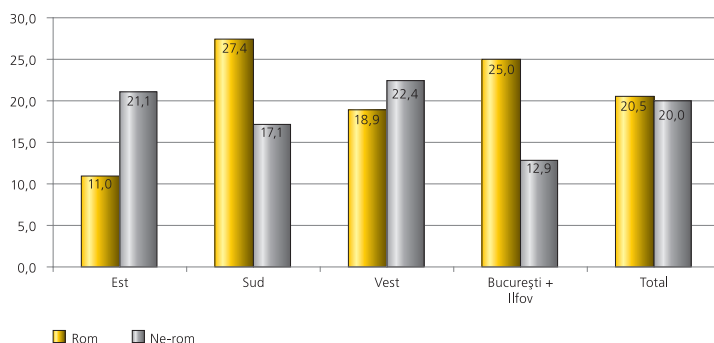
Variabile sociodemografice	Migrație pe termen scurt	Migrație pe termen mediu	Migrație pe termen lung	Emigrare	Potențial combinat de migrație
Total populație ne-romă	2,3	11,1	9,6	4,4	18,3
Regiune					
Est	3,2	6,3	11,4	3,9	16,2
Sud	2,5	9,1	9,7	1,9	15,8
Vest	1,7	13,4	8,3	6,0	19,6
București + Ilfov	(3,1)	(15,6)	(14,1)	((6,5))	(26,6)
Semnificație chi pătrat	0,698	0,035	0,408	0,087	0,154
Tip de localitate					
București	((4,1))	((12,2))	((10,2))	((9,4))	((20,4))
Reședințe de județ	2,1	15,9	10,5	5,5	24,8
Alte orașe	1,3	9,8	9,3	5,7	16,9
Comune	3,5	11,6	9,3	4,0	17,9
Alte sate	0,6	7,4	9,7	1,7	14,5
Semnificație chi pătrat	0,168	0,168	0,993	0,197	0,137
Vârsta					
18 - 24	(8,6)	(22,9)	(19,1)	(13,2)	(36,0)
25 - 34	1,4	17,6	15,3	8,0	29,8
35 - 44	3,7	18,5	15,3	6,9	28,5
45 - 54	3,2	11,0	7,8	1,9	16,3
55 - 64	0,7	5,1	5,8	3,7	9,9
65 și peste	0,8	2,0	1,2	1,5	3,4
Semnificație chi pătrat	0,003	0,000	0,000	0,002	0,000
Ultima școală absolvită					
Neșcolarizat	((0,0))	((18,8))	((12,5))	((6,7))	((18,8))
Școală primară neterminată	1,3	4,3	3,0	2,1	6,3
Școală primară terminată	2,5	10,4	10,0	4,3	18,3
Școală generală terminată sau o altă școală de nivel mai ridicat	2,7	14,3	12,3	5,4	23,6
Semnificația chi pătrat	0,603	0,001	0,001	0,310	0,000
Activitate economică					
Muncă regulată	2,9	15,0	13,6	7,0	26,1
Muncă ocazională	((5,3))	((15,8))	((21,6))	((6,5))	((31,6))
Muncă în gospodărie	1,9	13,4	8,8	4,7	19,1
Student	((5,7))	((22,9))	((20,0))	((0,0))	((28,9))
Nu muncesc	1,4	4,9	3,3	2,3	7,6
Semnificație chi pătrat	0,305	0,000	0,000	0,031	0,000

() Numărul de cazuri se încadrează între 50 și 100

(()) Numărul de cazuri se încadrează între 20 și 50

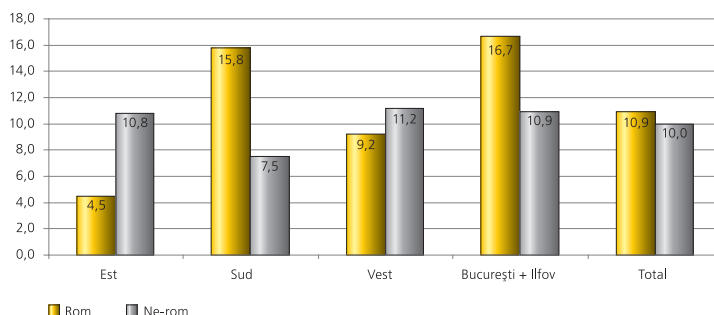
Trebuie menționat faptul că, în timpul cercetării, nu poate fi studiată decât situația acelor informatori care trăiesc în țară, prin urmare datele nu ne oferă niciun fel de informații cu privire la migrația din trecut. Singura modalitate prin care putem înțelege mai bine această chestiune sunt relatările despre experiențele de migrație din trecut ale membrilor gospodăriei respondentului. Așa cum arată Diagrama 11-5, nivelul general de migrație anterioară este identic pentru ambele categorii etnice, însă există diferențe semnificative între regiuni. În timp ce, în rândul romilor, nivelul cel mai ridicat se înregistrează în sud și în regiunea București – județul Ilfov, iar cel mai scăzut în est, în rândul ne-romilor, procentul cel mai ridicat de persoane care au muncit deja în străinătate se întâlnește în vest și în est, iar procentul cel mai scăzut – în capitală și în împrejurimile ei.

Diagrama 11-5. Experiența migrației la orice membru al gospodăriei, după etnie și după regiune (procente)

Putem presupune, fără riscul de a ne înșela, că experiențele anterioare de migrație ale respondenților au avut o influență puternică asupra potențialului lor de migrație, pornind de la premisa că este probabil ca acele persoane care au muncit deja în străinătate să repete experiența.

Diagrama 11-6. Experiențele de migrație ale respondentului, după etnie și după regiune (procente)

Așa cum arată Tabelul 11-3, ipoteza noastră se confirmă: experiența migrației are un efect puternic asupra potențialului de migrație. În cazul romilor, cei care au muncit deja în străinătate intenționează să plece din nou (potențial combinat de migrație) – procent de 2,2 ori mai mare decât în cazul celor fără nicio experiență anterioară de migrație. În cazul ne-romilor, această

diferență este și mai frapantă – de 2,7 ori mai mare decât în cazul celor fără nicio experiență anterioară de migrație. Pentru romi, cu cât perioada migrației planificate este mai mică, cu atât este mai puternic efectul experienței anterioare, în timp ce în cazul ne-romilor este valabilă reciprocă.

Tabelul 11-3. Potențialul brut de migrație, după experiența anterioară de migrație a respondenților și după etnie (procente)*

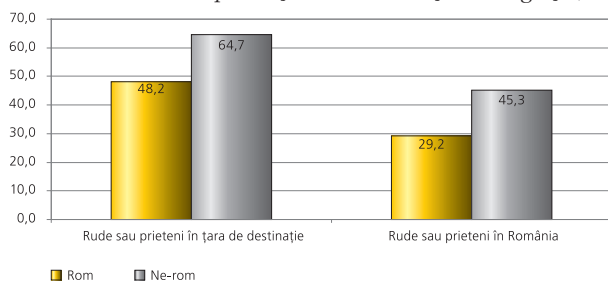
	Migrație pe termen scurt	Migrație pe termen mediu	Migrație pe termen lung	Emigrare	Potențial combinat de migrație**
Romi					
Total	8,6	22,4	18,2	7,9	31,4
Respondentul are experiența migrației	21,9	52,9	41,7	16,0	68,4
Indice de corelație	2,5	2,4	2,3	2,0	2,2
Ne-romi					
Total	2,4	10,9	8,9	3,9	17,5
Respondentul are experiența migrației	1,3	28,6	26,7	14,3	48,0
Indice de corelație	0,5	2,6	3,0	3,7	2,7

* Potențialul brut de migrație indică procentul din populația interviuată care intenționează să muncească în străinătate.

** Potențialul combinat de migrație este un indicator compozit, care cuprinde toate intențiile de a munci în străinătate, pe termen scurt, mediu, lung, precum și emigrarea.

Ca factor important în migrație, le-am pus întrebări respondenților despre rețeaua de migrație pe care o folosesc. Prin „rețea” înțelegem un cerc de rude sau de prieteni, în măsură să îi ajute în țara în care migrează sau cât sunt încă în România, în momentul în care își fac planurile de migrație. După cum arată Diagrama 11-7, respondenții ne-romi se bazează mult mai mult pe aceste rețele, atât în România, cât și în țara unde migrează. Putem presupune din nou că acei respondenți care au dat răspunsuri mai exacte și care au strâns „capital de rețea” pentru viitoarea migrație se vor dovedi mai serioși în ceea ce privește planurile de migrație.

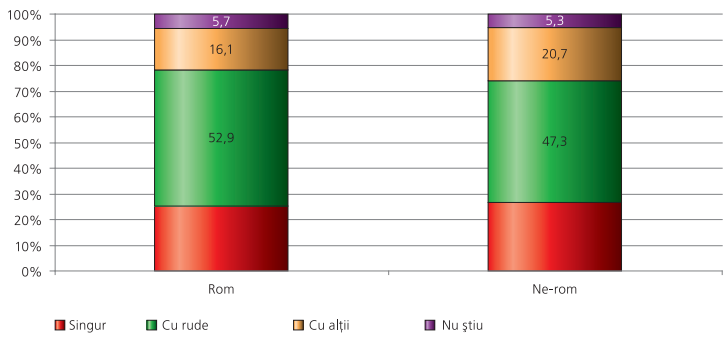
Diagrama 11-7. Procentul respondenților care au o rețea de migrație, după etnie

După cum indică Diagrama 11-8, atât respondenții romi, cât și respondenții ne-romi ar prefera să migreze cu rude, prieteni, vecini sau cunoștințe și nu singuri. În eșantionul rom există o mai mare tendință de a merge cu o rudă decât în cazul eșantionului ne-rom (53%, față de 47%). În același timp, mai puțini romi ar merge în străinătate să lucreze cu alte persoane (care nu le sunt rude) decât ne-romi. Procentul celor care intenționează să migreze singuri nu prezintă diferențe semnificative în funcție de etnie, nici al celor care nu știu cu cine vor merge. Din nou, ipoteza

noastră este că aceia care nu știu cu cine intenționează să migreze sunt mai puțini serioși în privința migrației decât cei care ne-au oferit răspunsuri clare la întrebări.

Diagrama 11-8. Cu cine intenționează respondenții să migreze, după etnie (procente)

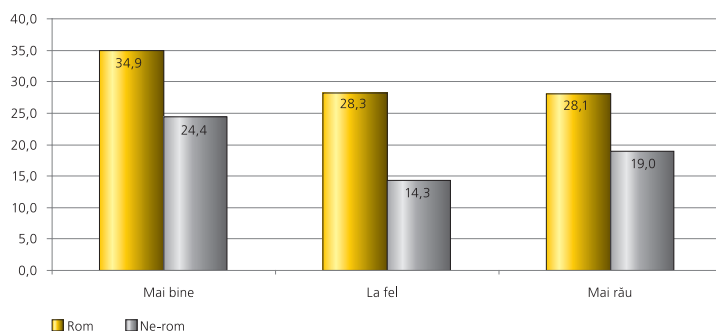
Ne-am întrebat toți respondenții dacă au fost tratați vreodată mai prost decât alte persoane din cauza etniei. După cum indică Tabelul 11-4, resimțirea discriminării etnice are un impact destul de puternic asupra potențialului de migrație. În cazul romilor, acest efect este de aproximativ 1,3 ori mai mare decât în cazul celor fără astfel de experiențe, pentru toate tipurile de migrație (pentru migrația pe termen scurt și pe termen mediu, efectul este chiar mai mare), în timp ce, în cazul ne-romilor, procentul este de peste 2 ori mai mare pentru toate categoriile, cel mai ridicat înregistrându-se în rândul celor care intenționează să migreze pe termen scurt (4,1%) sau să emigreze (3,7%).

Tabelul 11-4. Potențialul brut de migrație, după experiența discriminării și după etnie (procente)

	Migrație pe termen scurt	Migrație pe termen mediu	Migrație pe termen lung	Emigrare	Potențial combinat de migrație
Romi					
Total	7,2	20,8	16,5	8,0	29,6
Cu experiența discriminării etnice	13,0	27,0	26,6	10,1	39,1
Indice de corelație	1,8	1,3	1,6	1,3	1,3
Ne-romi					
Total	1,9	10,2	8,4	4,7	16,9
Cu experiența discriminării etnice	7,8	23,5	21,6	17,5	38,2
Indice de corelație	4,1	2,3	2,6	3,7	2,3

Cei care țin mai bine evidența situației lor financiare (cu privire la anul anterior), atât romi, cât și ne-romi, manifestă un mai mare potențial de migrație. În cazul respondenților ne-romi, procentul cel mai scăzut se înregistrează în rândul acelor care simt că situația lor nu s-a schimbat, în schimb ce pentru romi nu există o diferență semnificativă între cei cu o situație financiară care stagnează și cei a căror situație financiară s-a deteriorat.

Diagrama 11-9. Potențialul combinat de migrație, după efectul evoluției situației financiare a gospodăriei și după etnie (procente)

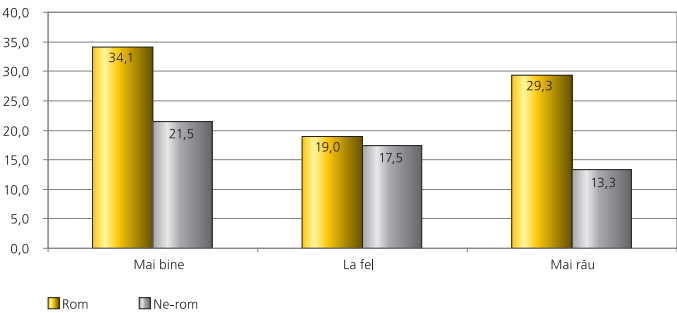
Este de așteptat ca modificările în situația financiară a gospodăriei să fie rezultatul migrației membrilor gospodăriei. După cum arată Tabelul 11-5, experiența migrației se află într-o mai strânsă corelație cu situația financiară a gospodăriei în cazul romilor decât în cazul ne-romilor. Acei romi care au muncit în străinătate au de 2,4 ori mai multe șanse să se găsească într-o situație financiară mai bună decât cu un an înaintea, față de cei care nu au muncit niciodată în străinătate. În cazul gospodăriilor ne-rome, această diferență este de numai 1,6.

Tabelul 11-5. Evoluția situației financiare a gospodăriei, după experiența migrației membrilor gospodăriei și după etnie (procente)

	Mai bună	Acceași	Mai proastă
Romii			
Total	13,8	38,4	47,8
Cu experiența migrației	33,1	21,3	15,6
Indice de corelație	2,4	0,6	0,3
Ne-romii			
Total	17,8	52,9	29,3
Cu experiența migrației	29,2	18,1	18,6
Indice de corelație	1,6	0,3	0,6

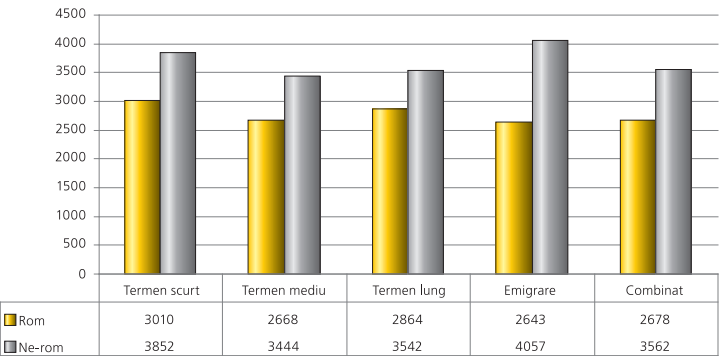
Îmbunătățirea așteptată a viitoarei situații financiare a gospodăriei poate fi un alt factor important pentru planurile de migrație. După cum indică Diagrama 11-10, așa se întâmplă în cazul ne-romilor: cei care cred că vor avea o situație financiară mai bună după migrație manifestă cel mai ridicat potențial de migrație, în timp ce aceia care nu sunt convingiți de acest lucru manifestă cel mai scăzut potențial de migrație. Deși în cazul romilor nu există o tendință clară în acest sens, cei cu așteptări optimiste au mai mari șanse de a manifesta un potențial mai ridicat de migrație. În mod interesant, chiar și cei care nu se așteaptă să aibă o situație financiară mai bună în urma migrației manifestă același nivel de intenții de migrație. Pentru cei care cred că nu va exista nicio schimbare a situației lor financiare ca urmare a migrației, potențialul de migrație rămâne sub medie.

Diagrama 11-10. Potențialul combinat de migrație, după așteptările cu privire la viitoarea situație financiară a gospodăriei și după etnie (procente)

Am întrebat respondenții care ar fi venitul minim lunar pentru care ar considera că merită să migreze. În general, ne-romii sunt dispuși să migreze doar pentru de 1,3 ori nivelul venitului minim lunar pe care l-ar accepta romii (vezi Diagrama 11-11). Cea mai mare diferență dintre cele două etnii apare în privința emigrării (1,5 ori). În vreme ce ne-romii manifestă cea mai mare motivație financiară pentru emigrare, romii, pe de altă parte, sunt motivați financiar numai în ceea ce privește migrația pe termen scurt, manifestând în același timp cele mai scăzute niveluri de motivație financiară în cazul emigrării.

Diagrama 11-11. Nivelul mediu al venitului lunar pentru care ar merita să muncească în străinătate, după etnie (RON)

11.2 Munca în străinătate în rapoartele referitoare la comunități

Cetățenii români de toate etniile și-au îmbunătățit situația materială muncind în străinătate, iar această practică se întâlnește în mod frecvent și în comunitățile de romi. Majoritatea rapoartelor referitoare la comunități indică faptul că migrația în scopul găsirii unui loc de muncă este una dintre principalele strategii de „ridicare prin forțe proprii” a romilor.

Citatul 11-1. Munca în străinătate pentru romii din Timișoara

Munca în străinătate (mai ales în Italia și Spania) a fost amintită ca o modalitate de adaptare la condițiile vieții de azi de aproape toate persoanele, de toate neamurile, cu care am vorbit. Azi se poate spune că și romii din Timișoara pleacă la lucru și lucrează în străinătate prin rețelele informale care facilitează migrația transnațională (sezonieră) începând cu anii 1990. Femeile se descurcă prin muncile de îngrijire (de copii, bătrâni), iar bărbații mai ales în construcții și/sau făcând comerț la negru (de exemplu, cumpărare/vânzare de motociclete uzate). (...) [G.L.] are 46 de ani, s-a măritat la 16, are doi băieți mari care stau în casă cu ei și o fată plecată în Spania. Unul dintre băieți are o fetiță pe care acum o crește ea. Stă și împreună cu soțul și soacra ei (care n-o ajută cu casa). Casa este mare, are șase camere, discutăm la masa mare, așezată pe un fel de coridor, antreu enorm de lung, de vreo 30 de metri; pe lângă mobilier se află acolo vreo 10 motociclete de tip scooter (soțul ei se ocupă de cumpărarea și vânzarea lor). Au renovat și reamenajat casa după ce au lucrat de la începutul anilor 1990 în Germania și Franța, în total vreo patru ani. (G.L., citată de Magyari-Vincze 2007)

Citatul 11-2. Munca în străinătate pentru oamenii din Cugir

Unii din foștii colaboratori ai fanfarei au plecat în străinătate, pentru a lucra – acesta fiind un obicei foarte răspândit printre locuitorii Cugirului. (Cugir, Stoianovici 2007)

Dramele migrației sunt și ele aceleași pentru toți – mai ales pentru acei membri ai familiei rămași acasă sau pentru copiii care ar trebui să meargă la școală. Familiile se destramă, iar problemele birocratice legate de școală și de alte acte sunt exacerbate.

Citatul 11-3. Munca în străinătate pentru oamenii din Mibail Kogălniceanu

Cei mai mulți tineri din comună preferă să plece în străinătate pentru a munci, datorită condițiilor mai bune de muncă și salariului mai mare. Nu obișnuiesc să stea mai mult de câteva luni, o medie fiind de 3-4 luni, întorcându-se acasă cu bani obținuți, pe care îi folosesc la îmbunătățirea aspectului caselor sau izolarea lor. Din toate comunitățile întâlnite în comunitate cel mai mult migrează romii. (...) Spun că asta este bine. Mult mai bine ca în țară, dar că sunt nevoiți să se întoarcă, pentru că aici au familia și casa. (Mibail Kogălniceanu, Marcu 2007)

Citatul 11-4. Munca în străinătate pentru romii din Chinari, în Sântana de Mureș

În ultimii doi ani au început să meargă în Ungaria pentru muncă sezonieră în agricultură. În perioada în care a avut loc cercetarea (iunie 2007), mari grupuri de romi erau în Ungaria, lăsând acasă mamele foarte tinere și persoanele mai în vârstă. (Sântana de Mureș, Troc 2007)

Munca în străinătate poate fi văzută ca o strategie de adaptare financiară, întrucât crește semnificativ șansele familiei de a avea un nivel decent de trai. Cu toate acestea, nu pare a avea efecte pozitive directe asupra educației – cel puțin potrivit informațiilor noastre calitative. În teorie, este de așteptat ca un nivel mai ridicat de trai să reducă măcar o parte din factorii care afectează în mod negativ traiectoriile școlare ale elevilor romi. Pe de altă parte, migrația dezorganizează traiectele școlare ale elevilor și este de asemenea un factor care îi poate face pe copii mai puțin motivați să meargă la școală.

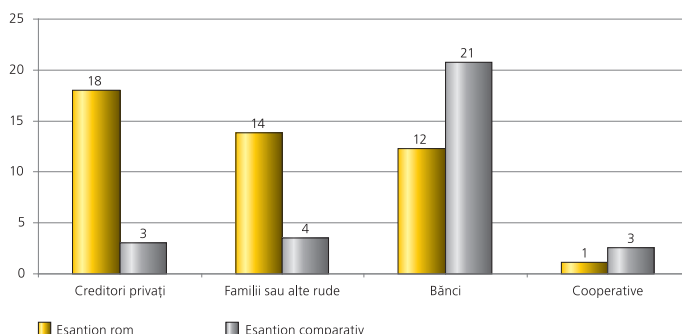
Citatul 11-5. Probleme familiale și educaționale datorate migrației, în Curtici

Cu aproximație, romii reprezintă cam 20% din totalul populației de 8500 de locuitori ai orașului Curtici. (A.N., primarul Curticiului) Din cauza migrației însă o mare parte din populația romă se află în străinătate. „În străinătate pleacă cât pot! Câți vor să lucreze! Curticiul are 8500 de locuitori iarna și vara are 7500, din care (cei plecați) romii sunt jumătate.” (A.N., primarul Curticiului) „Franța este cea mai miloasă țară, dar sunt multe lacrimi acolo”, îmi spune Simona, 38 de ani. Lacrimile fiind din cauza lipsei familiilor, după cum îmi explică ea. (...) O altă problemă care generează lipsa actelor de identitate, în special la copii, este migrația. Copiii plecând în străinătate, deși adesea frecventează școala acolo, rareori aduc la întoarcere vreun act doveditor. Mai mult, călătoriile părinților par să se facă indiferent de programa școlară. Toate acestea sporesc tendința spre abandonul școlar. Cu toate că la Curtici s-a instituit posibilitatea reînscriserii copiilor fără acte pe baza unui examen dat în școală, fetele arareori se prezintă la acest examen. În cazul băieților de multe ori se fac chiar mai multe compromisuri, pentru că se știe că, odată nepromovați, ei vor renunța complet la școală. (Curtici, M. Goina 2007)

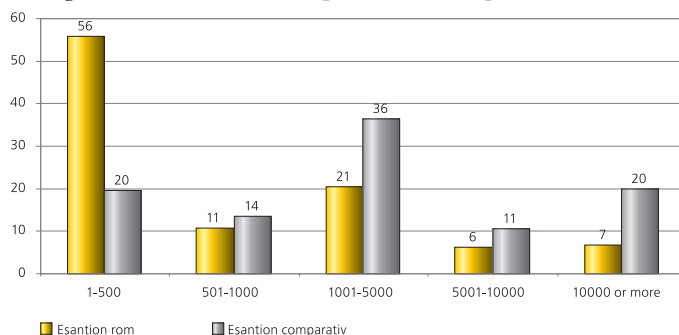
11.3 Împrumuturile

Datele referitoare la împrumuturile din gospodării ilustrează o fațetă a excluziunii cu care se confruntă etnicii romi. 40% din gospodăriile rome au împrumutat bani, la fel și 30% din gospodăriile din eșantionul comparativ. 17% din gospodăriile din eșantionul rom sunt îndatorate la creditori privați, față de 3% din gospodăriile din eșantionul comparativ. Accesul la creditele oferite de bănci este mai scăzut – 12% din gospodăriile rome au împrumutat bani de la bănci, față de o cincime din eșantionul comparativ. Romii se bazează de asemenea foarte mult pe familie și pe rude pentru ajutor financiar, spre deosebire de ne-romi. Creditele în sectorul formal sunt încă privite drept riscante de romi (vezi, de exemplu, Citatul 3-27), cel puțin în parte din cauza veniturilor scăzute pe care le au și lipsei de locuri de muncă stabile pe piața formală de muncă.

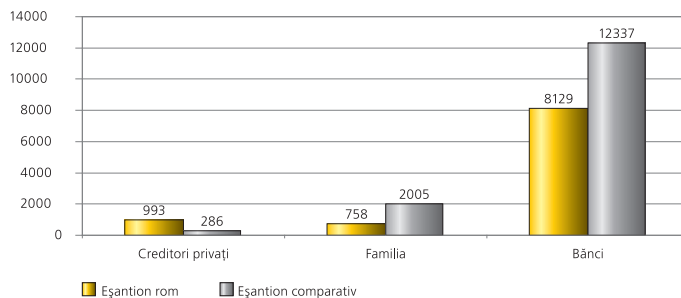
Diagrama 11-12. Împrumuturile gospodăriilor după sursă, în eșantionul rom și în cel comparativ (au fost posibile răspunsuri multiple)

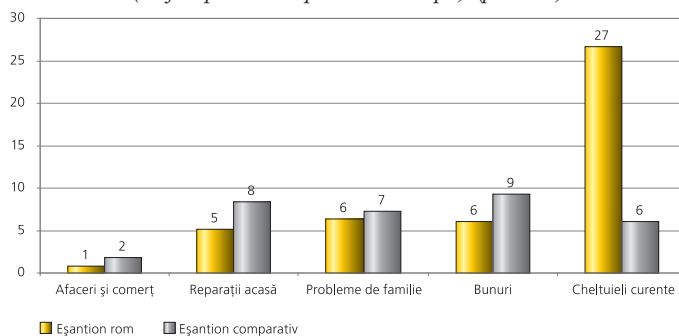
Majoritatea gospodăriilor rome care recurg la împrumuturi împrumută sume mici (sub 500 de RON), în timp ce gospodăriile din eșantionul comparativ iau împrumuturi mult mai mari (vezi mai jos).

Diagrama 11-13. Mărimea împrumuturilor, după eşantion (RON)

Gospodăriile care au împrumutat bani de la bănci au nivel semnificativ mai ridicat al îndatorării decât gospodăriile care au luat bani de la creditorii privați sau de la membrii familiei. Această relație este valabilă atât pentru eşantionul rom, cât și pentru eşantionul comparativ (vezi Diagrama 11-14).

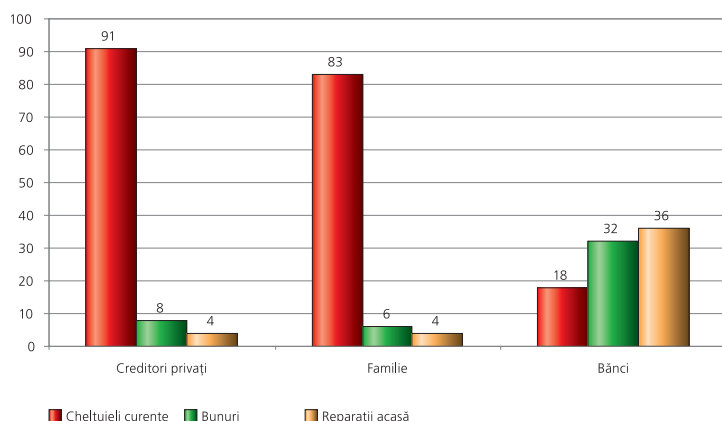
Diagrama 11-14. Suma medie împrumutată, după principala sursă de creditare (RON)

Destinațiile împrumuturilor variază de asemenea considerabil de la eşantionul rom la cel comparativ: peste un sfert din gospodăriile române au folosit împrumuturile pentru a-și acoperi cheltuielile zilnice, față de doar 6% din eşantionul comparativ.

Diagrama 11-15. Destinația împrumuturilor în eşantionul rom și în cel comparativ (au fost posibile răspunsuri multiple) (procente)

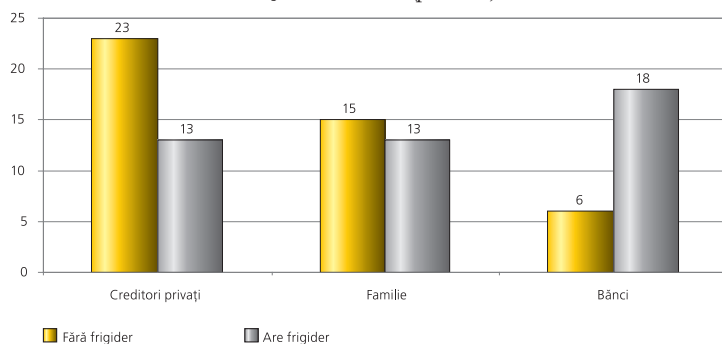
Dacă analizăm toate împrumuturile pe care le-au luat gospodăriile rome de la creditori privați, 90% dintre acestea au fost folosite pentru a acoperi cheltuielile zilnice; 83% din împrumuturile luate de la rude și membri ai familiei au fost de asemenea folosite pentru cheltuielile zilnice. Creditele de la bănci sunt luate de obicei pentru cheltuieli mai importante, cum ar fi aparatură electrocasnică sau reparații în casă.

Diagrama 11-16. Modul de utilizare a banilor împrumutați din diferite surse în eșantionul rom (procente)

În general, gospodăriile rome mai înstărite și cele mai sărace prezintă o probabilitate similară în ceea ce privește împrumuturile de bani – aproximativ 40% din gospodăriile rome cu sau fără frigider în gospodărie au luat un împrumut. Gospodăriile mai înstărite tind să ia credite de la bancă, în timp ce gospodăriile mai sărace tind să împrumute bani de la creditori privați.

Diagrama 11-17. Sursa de creditare după situația financiară a gospodăriei, în eșantionul rom (procente)

11.4 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- În toate regiunile României, potențialul de migrație al romilor este în general mai ridicat decât cel al ne-romilor.
- Dintre cei care au dat răspunsuri exacte, un procent mai mare de romi – 74% – față de ne-romi – 63% – ar pleca în străinătate anul acesta, cât mai curând.
- Un procent de două ori mai mare de romi decât de ne-romi sunt dispuși să migreze pe termen mediu sau lung și de trei ori mai mulți romi decât ne-romi sunt dispuși să migreze pe termen scurt, aceasta însemnând că sunt mai dispuși să facă naveta zilnic sau săptămânal.
- Procentul celor care se gândesc la o posibilă emigrare este aproape de două ori mai mare în rândul romilor.
- Nivelul general de experiențe anterioare de migrație este exact același în cazul ambelor categorii etnice, dar există diferențe semnificative între regiuni. În cazul romilor, cel mai ridicat nivel se înregistrează în sud, iar cel mai scăzut – în est, în timp ce, în cazul ne-romilor, procentul celor care au muncit deja în străinătate este mai ridicat în vestul și în estul țării.
- Experiența migrației are un puternic efect asupra potențialului de migrație. În cazul romilor, cei care au muncit deja în străinătate au în general intenția de a repeta experiența – procent de 2,2 ori mai mare decât în cazul celor care nu experiența migrației. În cazul ne-romilor, această diferență este și mai frapantă – de 2,7 ori mai mare decât în cazul celor care nu au experiența migrației.
- Când fac planuri de migrație, respondenții ne-romi tind să se bazeze mult mai mult pe rețele de migrație (un cerc de rude sau de prieteni care sunt în măsură să îi ajute), atât în România, cât și în țara unde urmează să migreze.
- Atât respondenții romi, cât și cei ne-romi ar prefera să migreze cu rude, prieteni, vecini sau cunoștințe și nu singuri. În eșantionul rom există o tendință mai ridicată de a migra cu o rudă decât în eșantionul comparativ (53%, respectiv 47%).
- Resimțirea discriminării etnice este corelată pozitiv cu potențialul emigrării și al migrației pe termen scurt, mediu și lung.
- În cazul celor care au muncit deja în străinătate există de 2,4 ori mai multe șanse să aibă condiții mai bune de trai decât cu un an în urmă. În gospodăriile ne-rome, șansele sunt de 1,6 ori mai mari.
- În general, ne-romii sunt dispuși să migreze doar pentru un venit lunar de 1,3 ori mai mare decât ar accepta romii. Cea mai mare diferență între cele două etnii se găsește la nivelul emigrației (1,5 ori).
- 40% din gospodăriile rome au împrumutat bani, la fel și 30% din gospodăriile din eșantionul comparativ. În eșantionul rom, 17% din gospodării au datorii la creditori privați, față de 3% din gospodăriile din eșantionul comparativ. Accesul la creditele bancare este mai scăzut – 12% din gospodăriile rome au împrumutat bani de la bănci, față de 21% din eșantionul comparativ.
- Romii se bazează mai mult pe familie și rude pentru ajutor financiar, spre deosebire de gospodăriile ne-rome.
- Peste 25% din gospodăriile rome au folosit împrumuturile pentru a-și acoperi cheltuielile zilnice, față de doar 6% din gospodăriile ne-rome.

Majoritatea rapoartelor referitoare la comunități indică faptul că migrația în scopul găsirii unui loc de muncă este una dintre principalele strategii de „ridicare prin forțe proprii” a romilor. Experiența muncii în străinătate pare să fie similară indiferent de etnie, în timp ce intenția de

migrație este mai frecventă în rândul romilor. Realizarea planurilor de migrație este influențată de mai mulți factori, cum ar fi: capitalul de rețea pentru migrație, experiența discriminării și situația financiară. Un alt factor este faptul că distincțiile etnice depind foarte mult de contextul național și local. Relatările romilor despre munca în străinătate nu diferă de relatările ne-romilor. În același timp, experiența împrumuturilor este radical diferită, gospodăriile rome limitându-se la rețele informale, în special pentru cumpărături la scară mică. Veniturile scăzute și lipsa de locuri de muncă stabile, cu contract sunt probabil principalele două cauze care restricționează accesul gospodăriilor rome la creditele bancare.

PARTEA V

AUTORITĂȚILE LOCALE ȘI CETĂȚENII DE ETNIE ROMĂ

12 Structurile locale de mediere

Printre structurile locale de mediere reflectate în rapoartele referitoare la comunități se numără:

- Experți pe problemele romilor din cadrul Primăriilor și Consiliilor Județene;
- Mediatori sanitari și școlari;
- Alte structuri formale de reprezentare (consilieri romi la nivel local, birouri speciale pentru romi, ONG-uri);
- Alți lideri informali care au sistematic contact cu autoritățile locale, mediind între acestea și cetățenii romi.

Structurile de mediere au sporit vizibilitatea romilor pentru autoritățile locale și au facilitat comunicarea între ei. Această soluție a fost apreciată drept funcțională. Cu toate acestea, soluția pare a-și atinge limitele, cu precădere în ceea ce îi privește pe liderii informali ai comunităților rome, care nu sunt făcuți răspunzători pentru acțiunile lor în mod oficial. Principalele motive de suspiciune în privința acestor lideri informali sunt legate de corupție. În același timp, studiile de caz din localitățile unde nu există niciun punct de reprezentare indică puterea scăzută de negociere a locuitorilor de etnie romă și dependența lor de autoritățile locale. Așa cum se întâmplă în cazul tuturor cetățenilor săraci și cu un nivel scăzut de educație, romii nu au putere asupra reprezentanților lor aleși, iar voturile lor nu au încă valoare la nivel național și local.

Citatul 12-1. Interacțiunile cu primarul într-o localitate fără reprezentare

Majoritatea familiilor rome consideră că se înțeleg cu primarul, precizând că este „un om de treabă”. În schimb, nu au putut spune dacă Primăria a contribuit în vreun fel la îmbunătățirea condițiilor de trai. Ca observație personală, observație pe care am făcut-o de-a lungul discuțiilor cu acesta și în timpul petrecut în Primărie (s-a întâmplat să fiu prezent atunci când veneau persoane în audiență), primarul avea un mod maleabil de a le trata problemele, căutând să le câștige simpatia, încrederea, „rezolvând” problemele cu tact, promițându-le acestora soluții care erau în mod vizibil irealizabile (de exemplu, le promitea locuri de casă). Deși numărul etnicilor romi este destul de mare, în cadrul Primăriei nu există un consilier pe problemele romilor, primarul având însă intenția de a înființa un astfel de post. (Feraru 2007)

Lipsa de comunicare dintre autoritățile locale și persoanele de etnie romă a fost rezolvată, într-o oarecare măsură, prin introducerea de numeroși agenți de mediere, cum ar fi: experți locali, mediatorii educaționali și sanitari, departamente speciale în cadrul Primăriei, precum și structuri informale de mediere, bazate pe lideri informali. Există adesea o legătură puternică între liderii formali și informali – fie ca urmare a colaborării și parteneriatelor existente între ei, fie deoarece aceeași persoană a ocupat, de-a lungul timpului, diferite poziții.

De exemplu, în Târgu Mureș există două structuri principale de mediere: structura șefilor de stradă, pe de o parte și departamentul de asistență și sprijin al romilor, din cadrul Primăriei, pe de altă parte. Ambele structuri prezintă avantaje și dezavantaje, după cum se va vedea mai jos.

Aceste structuri intermediare sunt apreciate pentru facilitarea interacțiunilor între autorități și cetățeni. În plus – sau legat de acest aspect – ele sunt implicate și în alte moduri în comunitate: din punct de vedere economic, religios, caritabil sau politic.

Citatul 12-2. Conducerea locală și medierea în Grădinari

Se observă că un rol important în comunitatea romă din comuna Grădinari îl are expertul pe problemele romilor, atât ca lider formal, cât și ca lider informal. El este menționat de fiecare individ al comunității, este cel care îi reprezintă în fața autorităților locale, dar și cel care face parte din fiecare „consiliu de judecată”

țigănească” (Romani Criss). Este respectat și privit ca un înțelept și „nu există problemă în comunitate în a cărei rezolvare să nu se implice”.

„Da, ne ajută foarte mult. E ca un Dumnezeu pentru noi. De toate ne dă și el ce poate și el, are și el familie. Ne dă pe datorie și îi zicem că îi dăm banii când putem, când facem și noi îi dăm banii, dar ne dă, ne dă banii.” (respondent rom, Grădinari)
„Vin și înjură și amenință: „te tai și te omor”. După ce vine dumnealui și le explică... eu le arăt, dar nu mă ascultă, nu au încredere. Vine el și se uită în dosar și zice că am dreptate. Dacă îi spune el, e altfel!” (asistent social, Grădinari).
(Grădinari, echipa OR 2007)

Liderii și mediatorii locali fac parte din comunitate și dintr-un sistem organizațional care atribuie drepturi și responsabilități, precum și sisteme de monitorizare și sancțiuni. Funcția de filtrare și de strângere a cererilor și problemelor cetățenilor romi este considerată o funcție-cheie a acestor agenți de intermediere. În același timp, aceeași procedură de filtrare îi privează, atât pe ei, cât și pe beneficiari, de influența politică pe care o aduc grupurile numeroase de oameni. Multitudinea vocilor rome și importanța problemelor lor sunt reduse de procesul de traducere în limbaj administrativ.

Citatul 12-3. Conducerea formală și informală în Târgu Mureș

Încă din primele zile ale cercetării am intrat în contact cu persoana numită „reprezentantul” romilor la Primărie, formulă ce aparent desemna o funcție oficială, formală. Mai mult, în subordinea sa se plasau „reprezentanții de stradă” (șefii de stradă), persoane desemnate din toate cele șase comunități mureșene. Pe parcurs urma să află că această structură a apărut în anii 1990, fiind organizată de Partida Romilor și devenită foarte utilă autorităților, în primul rând datorită liderului central, acceptat și ca reprezentant al comunităților.

Pe o axă ascendentă, șefii de stradă au atribuții în domenii multiple. În primul rând, ei reprezintă comunitatea, adună cererile scrise de locuitori către autorități, le depun în numele lor, situație motivată prin prisma utilității (locuitorii pot fi analfabeți, pot scrie cererile greșit sau le pot formula ilogic). Există chiar o formalizare a acestui raport, cererile fiind semnate inclusiv de șefii de stradă. Din informațiile culese, autoritățile nu primesc cereri decât de la aceste persoane, situație neprobată, dar confirmată din mai multe surse. Tot aici, șefii de stradă au funcția de control, ei fiind mediatorii între poliție și comunitate, cei care anunță poliția în cazuri excepționale, oferă informații cu privire la problemele ce pot apărea, având inclusiv un rol de răspundere față de autorități. Trebuie să subliniez aici faptul că aceste persoane sunt acceptate ca parteneri de către reprezentanții instituțiilor publice, lista cu persoanele care ocupă această poziție fiind cunoscută de toate autoritățile ce intră în contact cu aceste comunități.

Un alt rol important al șefilor de stradă este cel informativ. Practic, aceștia au datoria de a informa liderul central (reprezentantul romilor) cu privire la toate problemele din comunitate, dacă gravitatea lor impune transmiterea către autorități prin liderul central. Reprezentantul romilor la Primărie, așa cum este numită această „funcție”, a avut o importanță foarte mare în perioadă în care autoritățile încercau să rezolve problema actelor, el fiind cel care avea rolul de a „garanta” faptul că persoanele cărora urma să li se întocmească buletine de identitate erau într-adevăr din localitate. Mai mult, ocupantul acestui post era inclusiv un consultant în ceea ce privește formele în care urmau să fie rezolvate diferitele probleme. (...) Referitor la relația cu autoritățile, Compartimentul Asistență Romi, din cadrul Primăriei municipiului Târgu Mureș, este biroul administrației locale ce rezolvă problemele acestei comunități. Cel puțin în prima perioadă după înființarea biroului, comunitatea a acceptat acest tratament preferențial, funcționarul vorbind limba romani. Totuși, dincolo de utilitatea directă, nu s-au calculat efectele pe termen lung, în măsura în care o minoritate etnică este

nevoită să se adreseze unui birou special, plasat nu în clădirea Primăriei, ci în zona cetății medievale. (Târgu Mureș, Cengher 2007)

În același timp, această mediere afectează legăturile politice dintre autoritățile locale și cetățenii de etnie romă, întrucât responsabilitățile devin neclare.

Citatul 12-4. Răspunderea politică în Sfântu Gheorghe

Problemele comunității sunt rezolvate de reprezentanții acesteia, care au relații bune cu autoritățile locale. Prin urmare, ceilalți membri ai comunității nu intră în contact direct cu autoritățile locale și de aceea, în situații de criză, în cazuri de eșec sau de probleme nesoluționate, localnicii dau vina pe autorități, fără să înțeleagă factorii care le condiționează activitatea. (Sfântu Gheorghe, Kalamár 2007)

12.1 Parteneriatul formal – informal

O chestiune importantă cu care se confruntă comunitățile de romi este confuzia între conducerea formală și informală. În multe comunități, liderii formali, aleși – cum ar fi autoritățile locale – se bazează pe liderii informali pentru a comunica cu cetățenii de etnie romă și a ajuta la implementarea politicilor publice. Această asistență are două fațete. Pe de o parte, liderii informali oferă sprijin organizațional vital autorităților locale și, astfel, ajută la rezolvarea problemelor urgente. Pe de altă parte, liderii informali acumulează putere, datorită legăturilor pe care le au cu autoritățile locale – putere care nu este constrânsă de răspunderea față de un serviciu public, întrucât liderii locali sunt de obicei persoane private. În unele cazuri, este posibil ca această putere să fie folosită împotriva intereselor cetățenilor din localitate. Chiar și când nu se întâmplă așa, proximitatea acestor lideri față de centrul decizional, în condițiile în care procedurile prin care se iau aceste decizii nu sunt transparente, dă naștere la suspiciuni în rândul cetățenilor, care, chiar și atunci când nu sunt justificate de fapte, pot împiedica eforturile de dezvoltare locală.

O a doua problemă legată de acest parteneriat între autoritățile formale și informale este faptul că, în timp ce autoritățile publice funcționează pe principiul diviziunii puterii (legislativă, executivă, judiciară), liderii locali pot reprezenta comunitatea în relația cu toate aceste autorități. Prin urmare, acești lideri pot dobândi putere decizională sau influență în toate domeniile vieții comunității, fără să existe o contrabalansare.

12.2 Suspiciunile populației

Multe rapoarte referitoare la comunități discută cazuri de suspiciune din partea etnicilor romi cu privire la interesele și acțiunile autorităților locale, activiștilor din ONG-uri, liderilor informali etc. Cercetătorii de teren nu au mijloacele necesare pentru a decide dacă asemenea acuzații sunt adevărate sau false – aceasta este sarcina justiției. Chiar și așa, indiferent dacă aceste acuzații sunt sau nu justificate într-un anumit caz, putem analiza condițiile sociale care le fac să persiste. Printre acestea putem propune, ca ipoteze, următoarele:

- Experiențe personale cu cazuri de abuz sau de discriminare legate de liderii formali sau informali ori de ONG-uri;
- Alte motive de nemulțumire, care sunt greșit interpretate ca abuzuri sau discriminare;
- Lipsa de transparență în procesele decizionale ale autorităților locale sau ale ONG-urilor cu privire la politicile publice și avantajele pentru cetățenii de etnie romă;
- Nivelul scăzut de „alfabetizare politică” al multor cetățeni de etnie romă, ceea ce duce la dificultăți în înțelegerea procesului decizional și al constrângerilor care îl guvernează.

Foarte sugestivă aici este percepția asupra străinului, a intrusului, privit cu suspiciune în interiorul comunității. Nu o dată am întâlnit romi care, referitor la organizațiile ce fac acte de caritate în comunitate, își exprimă suspiciunile cu privire la realele intenții ale acestora: „Chiar dacă oferă ajutoare financiare, englezii trăiesc și ei de pe urma noastră” (R.V., 31 de ani, etnie romă). Acest tip de percepție poate fi cauza problemelor ce se regăsesc inclusiv în atitudinea ce duce la refuzul de a-și trimite copiii la școala din comunitate: „Fundatia străină care a făcut școala are ea ceva interes, de vine aici în țigănie... ceva bani învârt ei. Că mai dau o farfurie de mâncare, o baimă, acolo... dar nu vin ei așa, de capul lor”. (discuție cu un etnic rom, 43 de ani) (Târgu Mureș, Cengher 2007)

În timp ce politicile publice și administrația îi discriminează câteodată pe romi – cu precădere pe romii mai săraci – și liderii locali apar în mai multe rapoarte ca fiind mai degrabă ineficienți și uneori atrag suspiciunea populației.

Citatul 12-5. Conducere și suspiciune în Cetățeni

Ca și în cazul majorității locuitorilor de etnie romă din localitate, cei din această zonă sunt dezamăgiți și au o atitudine ironică față de activitățile organizațiilor rome care îi contactează doar atunci când sunt alegeri și le promit că le rezolvă problemele, însă după alegeri nu se mai interesează de soarta lor. (Cetățeni, Isan 2007)

Citatul 12-6. Conducere și suspiciune în Cugir

Dorind să aflu mai multe despre diferitele asociații ale romilor, am fost direcționat către „expertul în problematica romilor din Cugir” din cadrul Primăriei, președinte al unui „grup de inițiativă”. Comunicarea nu a decurs foarte ușor, fiind probabil suspectat că mă aflam acolo în cu totul alt scop decât cel declarat de mine. (Toate conversațiile au avut loc în perimetrul „Băii Sociale”.) În mod evident, toți informatorii din exteriorul instituției m-au ajutat mai mult, personajele cu funcții (romi sau nu) luând foarte greu o decizie în sensul sprijinirii cercetării mele. De altfel, „regulamentul de ordine interioară” din cadrul Primăriei impune fiecărui angajat să anunțe sau să ceară permisiunea primarului pentru orice tip de colaborare cu cineva din exterior (interviu, furnizare de date oficiale în orice formă etc.). Acest aspect mi-a îngreunat puțin cercetarea la nivel local, mai ales din pricina lipsei anumitor persoane angajate la Primărie, în special a domnului primar, plecat din țară în momentul sosirii mele în Cugir.

(Mai târziu am aflat că există o mare neîncredere în reprezentanții romilor, ca să generalizez; anumite persoane se pare că au o influență obținută pe căi mai obscure; se vorbește despre cămătărie... în același timp mi se spune că, până la urmă, acele persoane nu sunt rele, ci doar... cumva, mai aparte... se poate remarca și diferența între posibilitățile financiare ale majorității față de cele ale unor „reprezentanți”). (Cugir, Sașa-Liviu Stoianovici 2007)

Citatul 12-7. Eșecul conducerii într-un proiect destinat comunității

Există un număr foarte mare de persoane neînregistrate și fără acte de identitate, iar lipsa acestor documente conduce la excluderea formală a acestora. Încercarea aplicării unui program lansat de prefectura Tulcea și coordonat de Primăria Babadag, prin care erau identificate persoanele aflate în această situație pentru a li se elibera cărți de identitate, s-a soldat cu un eșec. Din partea Primăriei, responsabil cu acest proiect a fost Regep Mustafa, consilier pe problemele romilor în acea perioadă și membru al comunității, care a și provocat eșecul proiectului.

Regep (poreclit „Monoloi”) este un individ extrem de activ și de întreprinzător. Pentru el, numirea sa în funcția de consilier pe problemele romilor în cadrul Primăriei a reprezentat de fapt confirmarea poziției sale de lider în comunitate, pe

de o parte și, pe de altă parte, a condus la scăderea considerabilă a veniturilor sale, salariul de 3,5 milioane fiindu-i în mod clar insuficient pentru a-și întreține familia numeroasă. De aceea, în cel mai firesc mod pentru el, a solicitat persoanelor asistate, în schimbul sprijinului pentru obținerea cărților de identitate, sume care variau între 200 000 și 500 000 de lei. Lucrul acesta a dus la schimbarea lui din funcția publică pe care o ocupa, dar în același timp și la abandonarea proiectului pentru o perioadă de timp nedeterminată.

Totuși, Monoloi nu este singurul vinovat de toată situația, dimpotrivă, putem spune că ajutorul său ar fi putut contribui decisiv la rezolvarea problemei. Mai târziu s-a descoperit faptul că cei aflați în situația de a nu se putea identifica cu acte nici nu-și doresc foarte tare acest lucru, întâlnind și argumente că a avea acte presupune și obligația de a plăti taxe, impozite, amenzi etc. (Babadag, Gătin 2007)

12.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Reprezentarea specială și instituțiile de mediere pentru etnicii romi și comunitățile de romi sunt astfel gândite încât să nu fie decât niște aranjamente temporare. Misiunea lor se va încheia numai când egalitatea socială sporită și integrarea romilor le vor face inutile. Dar momentul acela nu a sosit încă. Între timp, aceste instituții prezintă riscul de a deveni ele însele canale de comunicare, în loc să fie facilitatori de comunicare, copiind și înlocuind astfel instituțiile oficiale, dar având mai puține responsabilități.

13 Informațiile despre comunitățile de romi din ancheta sociologică în rândul autorităților locale

Chestionarul anchetei sociologice în rândul autorităților locale le cerea funcționarilor publici din toate autoritățile locale din România să ofere estimări pentru diferiți indicatori ai incluziunii sociale pentru comunitățile de romi. Ancheta a avut un dublu scop:

1. Să strângă informații de la nivel local cu privire la situația comunităților de romi;
2. Să completeze informațiile oficiale disponibile, precum cele de la recensământul din 2002, cu estimările neoficiale care sunt folosite pentru procesele de elaborare de politici publice de la nivel local.

Persoanele aflate în toate pozițiile sociale, inclusiv autoritățile locale, folosesc multiple surse de informare pentru a lua decizii, în timp ce informațiile oficiale sunt limitate la indicatori obiectivi, ce pot fi verificați. Din acest motiv, respondenților li s-a cerut să ofere informații neoficiale, pe baza propriilor percepții și experiențe, acolo unde informațiile oficiale lipseau sau păreau inadecvate. Astfel, ancheta spera să scoată la iveală datele care, oficial sau neoficial, stau la baza procesului de elaborare de politici publice la nivel local.

Este de așteptat ca informațiile oferite de respondenți să fie, într-o oarecare măsură, supuse erorii – aleatorii (datorate informării greșite, de exemplu) și sistematice (datorate reprezentărilor greșite ale situației romilor, de exemplu). Din acest motiv, este mai bine ca datele din ancheta la nivel local să fie privite dintr-o perspectivă statistică, agregată (pentru a reduce la minimum numărul erorilor) și ca date parțial subiective și nu pur obiective. Estimările subiective sunt totuși indicatori valizi pentru gravitatea problemelor sociale de la nivel local și pot fi folosite ca puncte de plecare pentru proiecte de dezvoltare și colectări ulterioare de date.

Tipul de informații cuprinse în baza de date a anchetei la nivel local nu ne permite să deducem un răspuns cu privire la numărul total de cetățeni români de etnie romă, întrucât, probabil, unele estimări sunt, cel puțin în parte, bazate pe heteroidentificarea romilor de către respondenți. Heteroidentificarea drept rom nu poate fi totuși folosită ca indicator al etniei; cu toate acestea, ea este un indicator al excluziunii sociale și al sărăciei, întrucât atributele etniei rome se corelează cu o situație socială defavorabilă.

13.1 Estimări de procente și cifre

Datele de la recensământul din 2002 indică faptul că în 70% din localitățile din România există etnici romi. În ancheta la nivel local, 61% din chestionarele completate au indicat prezența unei populații de etnie romă în localitate, ceea ce înseamnă cu zece la sută mai puțin decât distribuția la nivel național (vezi Tabelul 13-1).

Tabelul 13-1. Existența în localități a unei populații de etnie romă în datele de la recensământ și cele din ancheta la nivel local (număr de cazuri, procente)

	Date de la recensământ (2002)		Ancheta la nivel local (2007)*	
	N	%	N	%
Nu există romi	963	30	673	39
Există romi	2211	70	1100	61
Total cazuri valide (localități)	3174	100	1773	100

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Deoarece răspunsurile din ancheta la nivel local se bazează pe estimări subiective, există discrepanțe între datele de la recensământul din 2002 și datele din ancheta sociologică în rândul autorităților locale. Unele dintre aceste discrepanțe pot fi puse pe seama evoluției demografice obiective, însă majoritatea reflectă probabil diferențele în ceea ce privește sursele de informare și nu schimbări în situația socială. De exemplu, respondenții din aproximativ 13% din localitățile care nu aveau locuitori de etnie romă la recensământul din 2002 au oferit informații despre romi în cadrul anchetei la nivel local, în timp ce respondenții din aproximativ 17% din localitățile cu locuitori de etnie romă la recensământul din 2002 au declarat în cadrul anchetei la nivel local că nu au locuitori romi (vezi Tabelul 13-2).

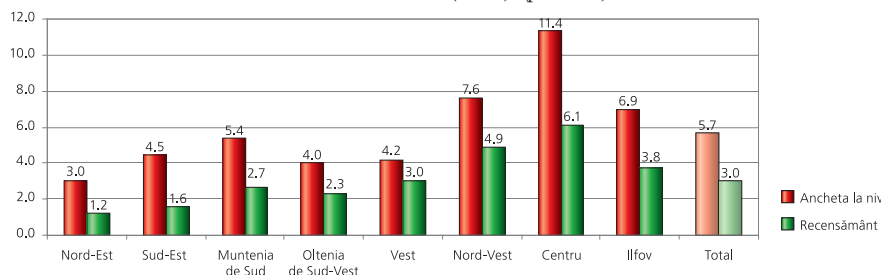
Tabelul 13-2. Comparatie între existența în localități a populațiilor de etnie romă în datele de la recensământ și în cele din ancheta de la nivel local (procente)

		În datele de la recensământ (2002)		
		Nu	Da	Total
În datele de la ancheta la nivel local (2007)*	Nu	87	17	39
	Da	13	83	61
	Total	100,0	100,0	100,0

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Dacă datele sunt organizate pe regiuni, rezultatele arată că, în unele regiuni, autoritățile locale au estimat că numărul de romi este semnificativ mai ridicat decât cel din datele de la recensământ, iar în altele că este mai apropiat de cel indicat de recensământ (Diagrama 13-1). Deși procentul localităților cu populație de etnie romă este mai scăzut în datele din ancheta la nivel local decât în datele de la recensământ, procentul total al romilor din datele din ancheta la nivel local este aproape dublu față de cel din datele de la recensământul din 2002. Procentul total al locuitorilor din România clasificați drept romi de către reprezentanții autorităților locale este de aproape 6%.

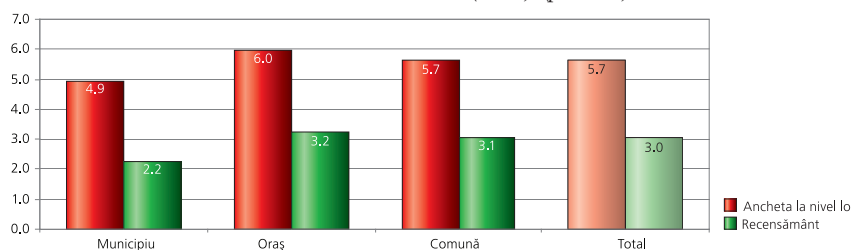
Diagrama 13-1. Procentul romilor, pe regiuni, în datele de la recensământ (2002) și în cele din ancheta la nivel local (2007) (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Datele din ancheta la nivel local arată că există diferențe considerabile între regiuni în ceea ce privește procentul locuitorilor de etnie romă. Procentul cel mai scăzut se înregistrează în regiunea de nord-est, 3%, iar cel mai ridicat în regiunea centrală – peste 11%.

Diagrama 13-2. Procentul romilor după tipul de localitate în datele de la recensământ (2002) și în cele din ancheta la nivel local (2007) (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Ne așteptam ca, la nivel regional, procentul romilor să fie mai ridicat în regiunile, zonele și localitățile mai puțin dezvoltate și, de asemenea, ca etnicii romi să fie supraprezentati în localitățile rurale. Datele din ancheta la nivel local nu confirmă acest lucru. Pe baza acestor date nu se poate vorbi de o concentrare regională a sărăciei și a etniei. Deși există unele județe unde procentul romilor este mai ridicat (în Brașov și în Mureș depășește 14%, în Sibiu depășește 12%, în Covasna, Bihor, Satu Mare și Călărași este de peste 8%)²⁸, harta etniei și harta nivelului de dezvoltare al localității nu se suprapun. Sunt multe zone dezvoltate cu un procent mare de romi, precum și zone mai puțin dezvoltate cu un procent scăzut de romi.²⁹

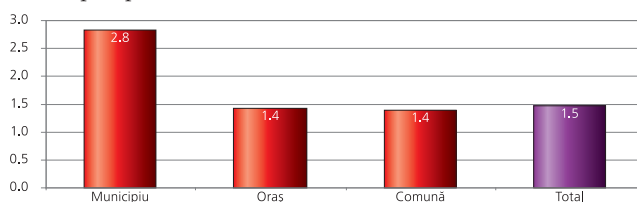
13.2 Informații despre excluziunea formală

Întrucât nu putem vorbi de o concentrare regională puternică a populației de etnie romă din România, trebuie să verificăm alți factori posibili ai excluziunii sociale, cum ar fi excluziunea formală (lipsa de acte de identitate și de proprietate), segregarea spațială în interiorul localităților, inegalitățile în ceea ce privește educația și prezența conflictelor etnice. Vom verifica de asemenea prezența altor posibili indicatori de incluziune, cum ar fi existența ONG-urilor pentru romi și a experților pe problemele romilor angajați de autoritățile locale, precum și existența unor programe anterioare adresate romilor.

13.2.1 Lipsa documentelor personale

Potrivit autorităților locale, 1,5% din populația de etnie romă nu are certificat de naștere. Lipsa certificatului de naștere poate fi pusă pe seama neînregistrării sau a pierderii certificatului. Din datele noastre nu putem afla exact motivul pentru care oamenii nu au certificat de naștere.

Diagrama 13-3. Procentul etnicilor romi fără certificat de naștere în comparație cu numărul total de romi, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

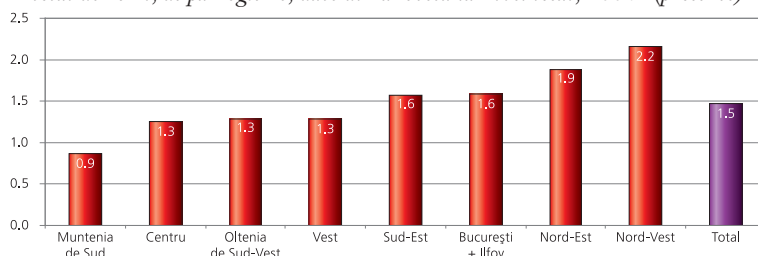
²⁸ Vezi Diagrama 16-2 din Anexă.

²⁹ Vezi Harta 16-1 – Harta 16-4 din Anexă.

Datele arată că lipsa certificatului de naștere apare mai frecvent în municipii și că nu există nicio diferență între orașe și comune.

Procentul cel mai ridicat de romi fără certificat de naștere, potrivit autorităților locale, se înregistrează în regiunea de nord-vest (2,2%), în timp ce în sudul Munteniei se înregistrează procentul cel mai scăzut din toate regiunile (0,9%).

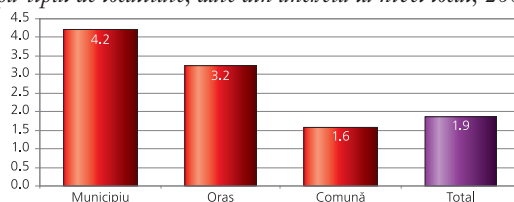
Diagrama 13-4. Procentul etnicilor romi fără certificat de naștere în comparație cu numărul total de romi, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Un alt factor important al excluziunii formale este lipsa cărții de identitate. Deși procentul total nu pare foarte ridicat (1,9%), lipsa cărții de identitate este strâns legată de accesul la un loc de muncă și la diferite servicii sociale, cum ar fi sănătatea și educația. Ca și în cazul certificatelor de naștere, problema pare mai gravă în municipii, unde se estimează că 4,2% din romi nu au carte de identitate, în timp ce la sat procentul este de aproximativ 1,6%.

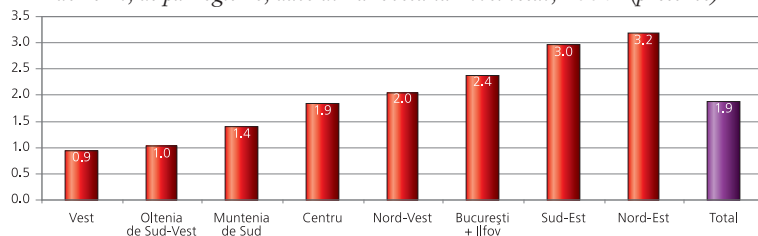
Diagrama 13-5. Procentul etnicilor romi fără carte de identitate în comparație cu numărul total de romi, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

În partea de est a țării (atât în nord-est, cât și în sud-est), procentul mediu estimat al romilor care nu au carte de identitate este de aproximativ 3%. Există variații considerabile în estimările pe județe: de exemplu, în județul Neamț, procentul estimat este de 9%, adică de patru ori mai mare decât media de la nivelul țării.

Diagrama 13-6. Procentul etnicilor romi fără carte de identitate în comparație cu numărul total de romi, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

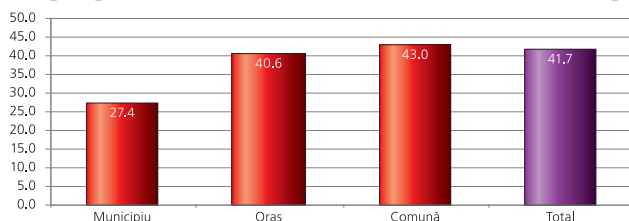

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

13.2.2 Lipsa de acte de proprietate

Un alt factor important pentru excluziunea formală este lipsa de acte pentru locuință, cum ar fi titluri de proprietate sau contracte de închiriere pentru pământ și locuință. Potrivit autorităților locale, această problemă pare a fi mult mai frecventă decât lipsa actelor de identitate. Răspunsurile indică faptul că peste 40% din gospodăriile rome din comunități compacte nu au titluri de proprietate pentru pământ. Problema este mai gravă în orașe și în sate decât în municipii.

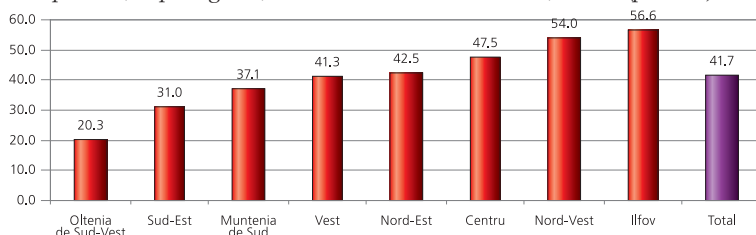
Diagrama 13-7. Procentul gospodăriilor rome din comunități fără titluri de proprietate pentru pământ, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Există de asemenea diferențe uriașe între regiuni: în sud-vestul Olteniei procentul mediu estimat se situează la jumătate din procentul la nivelul țării, în timp ce în Ilfov și în regiunea de nord-vest autoritățile declară că peste jumătate din gospodăriile rome din comunități compacte nu au titluri de proprietate pentru pământ.

Diagrama 13-8. Procentul gospodăriilor rome din comunități fără titluri de proprietate pentru pământ, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

13.2.3 Alți factori pentru excluziunea socială

Educația

Unul dintre motivele pentru care romii și, în general, copiii defavorizați au șanse inegale încă de la începerea școlii primare este faptul că mulți dintre ei nu merg la grădiniță, în timp ce ne-romii – sau copiii mai puțin săraci din grupul lor de vârstă – încep de obicei școala primară după doi sau trei ani de învățământ preșcolar.

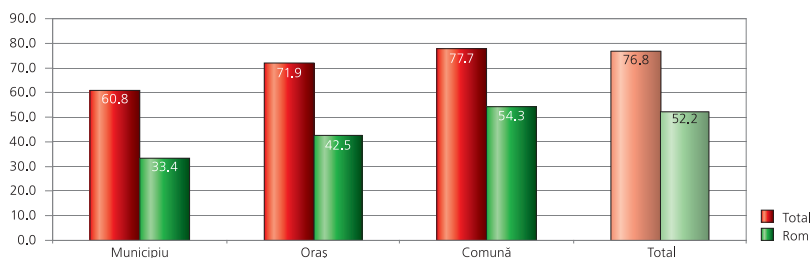
După cum arată Diagrama 13-9, se estimează că 77% din copiii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani merg la grădiniță în România³⁰, față de aproximativ 50% din copiii rome din același grup de vârstă.

Dacă organizăm datele după tipul de localitate, imaginea este cu adevărat surprinzătoare. Procentul mediu estimat al copiilor care merg la grădiniță este mult mai scăzut în municipii, puțin mai ridicat în orașe și cel mai ridicat în comune. Cel mai scăzut procent de copii rome care merg la grădiniță (calculat din grupul de vârstă relevant) se înregistrează de asemenea în municipii.

30 Numărul total de copii se referă la nivelul întregii țări, cuprinzând și copiii rome.

Diferența dintre populația totală și populația de etnie romă pare mai ridicată în localitățile urbane în comparație cu localitățile rurale. Nu există diferențe puternice între regiuni.

Diagrama 13-9. Procentul copiilor care merg la grădiniță în comparație cu numărul total de copii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

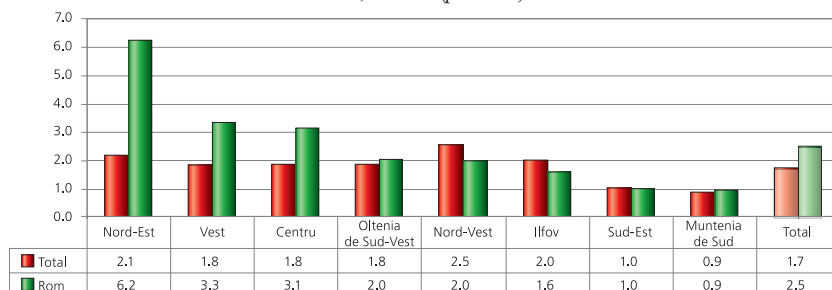

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Unul dintre cele mai controversate tipuri de segregare educațională a romilor sau a copiilor defavorizați este trimiterea lor la școli speciale (auxiliare), care au o programă adaptată pentru copiii cu nevoi speciale. Copiii romi merg la astfel de școli din mai multe motive, cum ar fi: faptul că sunt considerați incapabili să învețe în școlile obișnuite; faptul că părinții vor să le ofere un mediu educațional în care să fie sprijiniți mai mult (simțind că sunt neglijăți în școlile normale); orarul prelungit și costurile mai scăzute pe care le presupun aceste școli care încearcă să vină în sprijinul familiilor cu bugete reduse. Dar acest tip de segregare are dezavantaje pe termen lung, atât pentru elevi, cât și pentru sistemul general de învățământ. Elevii romi care frecventează școli speciale renunță implicit la posibilitatea de a frecventa o școală de nivel superior și sunt siliți să se limiteze la o programă mai puțin complexă, iar diploma pe care o obțin se poate de asemenea dovedi un dezavantaj pe piața muncii. Această segregare amplifică incapacitatea generală a școlilor obișnuite de a primi copii romi în clase integrate din punct de vedere etnic și, prin urmare, prelungește criza educațională.

În țările europene, procentul mediu al copiilor care frecventează școli speciale se situează între 1,5% și 2%. Datele din ancheta la nivel local indică faptul că procentul total în România se situează în jurul acestor cifre, dar este mai ridicat în rândul romilor (2,5% vs. totalul de 1,7%³¹). Există diferențe considerabile între regiuni (vezi Diagrama 13-10). În nord-estul țării, procentul estimat al elevilor care frecventează școli speciale, în comparație cu numărul total de copii romi din grupul de vârstă relevant (6-14 ani) este de aproape 3 ori mai mare decât media din regiune (6,2%, față de 2,1%). Procentul este chiar mai scăzut în sudul Munteniei, unde procentul romilor nu depășește media de la nivel regional (0,9%).

Diagrama 13-10. Procentul copiilor care frecventează școli speciale (auxiliare) în comparație cu numărul total de copii cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, după județe, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

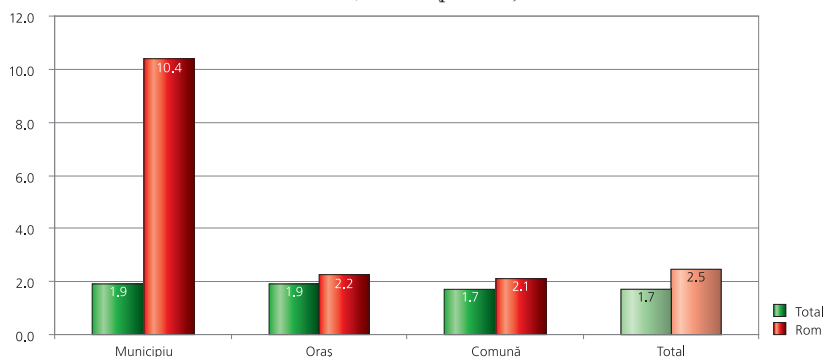

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

31 Trebuie să menționăm din nou că procentul total este o medie la nivel național, cuprinzând și datele despre romi. Diferențele dintre romi și ne-romi sunt prin urmare chiar mai mari.

Datele controlate după tipul de localitate scot la iveală o imagine de-a dreptul șocantă (vezi Diagrama 13-11). În timp ce în orașe și comune diferențele dintre procentul total și procentul romilor care frecventează școli speciale este minim, în municipii procentul mediu estimat al copiilor care frecventează școli speciale în comparație cu numărul total de elevi romi este de cinci ori mai mare decât media la nivel național. O posibilă explicație ar fi faptul că în localitățile mai mici nu există școli speciale. În localitățile mai mari, unde există astfel de școli, acestea primesc un număr disproportionat de mare de elevi romi, chiar dacă nu există motive medicale care să justifice această înscriere.

Diagrama 13-11. Procentul copiilor care frecventează școli speciale (auxiliare) din numărul total de copii cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)*

* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Conflictele etnice

Din cele 1773 de autorități locale care au răspuns la chestionar, 1305 au răspuns la întrebarea Q13.³²

Dintre cele 1100 de autorități locale care au declarat că există etnici romi în localitate, în 88 de cazuri respondenții au afirmat că au existat/există conflicte legate de prezența romilor. Au fost de asemenea două cazuri speciale, în care autoritățile au afirmat că în localitate nu sunt decât romi nedecarați/neînregistrați, dar, chiar și așa, există conflicte legate de acele familii de romi.

În restul localităților, autoritățile au declarat în mod categoric că nu există conflicte legate de prezența romilor. Este posibil ca acesta să fi fost un răspuns dezirabil din punct de vedere social sau să nu fi avut informații despre asemenea conflicte (mai ales în localitățile mai mari). Chiar și așa, după cum sugerează și analiza următoare, se pare că, la nivel național, sunt puține conflicte sociale violente cu un conținut etnic explicit.

În total au fost raportate 90 de cazuri de conflicte locale legate de etnicii romi. Din acestea, numai 38 conțin informații despre numărul de conflicte raportate.

Analiza răspunsurilor mai amănunțite arată că majoritatea conflictelor care, în opinia autorităților locale, au legătură cu prezența romilor sunt de fapt diferite tipuri de delict comise de romi, fără vreo semnificație sau motivație etnică explicită. Este posibil ca unele dintre aceste incidente să fi fost cauzate, printre altele, de condițiile precare de trai ale romilor.

- în 34 de cazuri, autoritățile locale au considerat că principalele motive pentru conflictele etnice erau distrugerea proprietății și furturile;
- în 14 cazuri conflictele aveau de-a face cu „perturbarea ordinii publice”;
- în 11 localități conflictele erau cauzate de consumul de alcool;

³² Acest capitol are la bază analiza întrebărilor Q13. și Q14. din chestionar, care se referă la conflictele din localitate în care sunt implicați romi:

Q13. În ultimul an au existat conflicte legate de prezența romilor în localitate? Dacă da, câte?

Q14. Dacă da, descrieți-le, vă rog, pe scurt, pe cele mai importante...

- în 13 cazuri conflictele erau provocate de ceea ce am putea numi „condițiile precare de trai”
 - întârzierea primirii sau refuzul acordării venitului minim garantat, lipsa de acte de identitate, lipsa de titluri de proprietate (având drept consecință evacuările repetate), „lipsa de educație”, condițiile specifice de trai ale romilor care îi nemulțumeau pe vecinii ne-romi, precum și bătaia pentru resurse precare și surse de venit (cum ar fi bătaia pentru culesul de fructe de pădure, de ciuperci și alte munci sezoniere). Aceste conflicte arată în realitate condițiile precare în care trăiesc romii din respectivele localități și faptul că resursele sunt atât de puține (surse de venit, informații, locuințe, educație) încât generează conflicte;
- în 9 localități, autoritățile locale au identificat conflicte cu un caracter interpersonal mai pronunțat – cu alte cuvinte, bătaie în familie, scandaluri;
- autoritățile locale au raportat șase cazuri de infracțiuni grave (omoruri și tentative de omor) comise de romi.

Mai multe cazuri raportate de autoritățile locale par să aibă o motivație sau o semnificație etnică mai directă, mai explicită pentru părțile implicate:

- există șapte cazuri recunoscute de conflicte interetnice evidente – după cum am subliniat și mai înainte, este exact numărul de cazuri pentru care ne-au oferit informații autoritățile locale –, dar numărul real de conflicte interetnice ar putea fi complet diferit. Toate conflictele interetnice merită studiate în detaliu, ca, de pildă, conflictele interetnice din satul Gălești din județul Mureș, care s-a încheiat cu incendiarea unei case;
- în alte trei cazuri a fost vorba de conflicte între adolescenți și au mai existat trei localități în care s-au raportat conflicte minore, care, potrivit autorităților, s-au rezolvat la nivel interpersonal;
- au existat șase cazuri de conflicte deschise între romi și autoritățile locale, mai ales poliția. Dintre acestea, unul trebuie menționat. În orașul Ploiești, un grup de romi a dat foc steagului național în fața secției de poliție – un gest simbolic care arată prăpastia care există între poliție și populația de etnie romă;
- au existat două cazuri în satul Gratia, județul Teleorman, unde conflictele au fost cauzate de accidente rutiere grave – faptul că autoritățile consideră că acestea au legătură cu prezența romilor în localitate este un indicator al faptului că elementul etnic poate uneori fi o forță care escaladează, alimentând ura care există deja;
- datele din orașul Sighetu Marmăției, județul Maramureș sunt destul de negative. Un cetățean rom s-a bătut cu un grup de adolescenți și în urma conflictului a decedat. Întrucât nu există alte detalii sau comentarii din partea respondentului, este greu de analizat rolul exact pe care l-a jucat etnia în acest incident. Dar acest caz ridică problema reprezentării publice a conflictelor ale căror victime sunt romii: cum reacționează autoritățile și cum se construiește povestea mass-mediei și opiniei publice? Există o diferență între reprezentările conflictelor în care romii sunt victimele și cele în care romii sunt făptașii? O grilă de cercetare și de monitorizare pentru această chestiune ar fi foarte utilă pentru măsurarea unei componente importate și ascunse a discriminării din România.

13.2.4 Informații despre capacitatea instituțională

Din cele 1100 de autorități locale care au declarat că există etnici romi în localitate (din cele 1773 de autorități locale care au trimis răspunsuri la chestionare), numai 192 au afirmat că există asociații, grupuri de inițiativă sau ONG-uri care activează sau au activat în comunitățile de romi din localitate.³³

Aceste informații sunt îngrijorătoare, deoarece, la nivel formal, numărul total de asociații și fundații din România care pretind că se ocupă de problemele romilor este mai mare. Aceasta ar putea însemna că:

³² Analiza întrebărilor Q15. și Q16., care se referă la inițiativele societății civile în beneficiul comunităților de romi: Q15. În localitatea dumneavoastră există asociații, grupuri de inițiativă sau ONG-uri care activează în comunitățile de romi?

Q16. Dacă da, scrieți numele lor și activitățile pe care le desfășoară, precum și datele de contact ale reprezentanților.

- fie autoritățile locale nu au informații despre activitatea ONG-urilor, existând o problemă de comunicare sau și mai grav, o lipsă de interes;
- fie ONG-urile nu sunt suficient de active sau de vizibile – existând o problemă de comunicare sau și mai grav, o lipsă de resurse sau de competențe.

În chestionar se solicitau și informații suplimentare, precum numele, descrierea activităților desfășurate și persoanele de contact pentru asociația / grupul de inițiativă / ONG-ul din comunitatea de romi din localitate. 182 de autorități locale au răspuns la această solicitare, dar nu toate informațiile au fost complete: doar în jumătate din cazuri au fost oferite numele și datele de contact pentru asociația / grupul de inițiativă.

Printre răspunsurile mai detaliate există unele tipice:

- În unele cazuri, organizarea de „grupuri mixte de lucru” la Primărie era percepută de autoritatea locală ca fiind o inițiativă destinată romilor – semn al colaborării dintre autoritățile locale și societatea civilă, cel puțin la nivel formal. Cu toate acestea, rezultatele pragmatice ale acestei structuri formale nu sunt clar afirmate, probabil pentru că structura este relativ nouă.
- Partida Romilor „Pro-Europa” a fost menționată în cel puțin 20 de cazuri ca principalul reprezentant al societății civile în localitățile respective. Descrierea tipică a activităților Partidei Romilor în diferite localități este „reprezentarea și sprijinirea drepturilor și intereselor comunității rome în rândul ne-romilor și în fața autorităților locale”. Activitățile practice tipice pe care Partida Romilor le organizează la nivel local au de-a face cu înscrierea la școală și la cursuri de recalificare. Într-un singur caz Partida Romilor a fost descrisă de autoritățile locale ca o structură implicată în diferite tipuri de activități și de probleme comunitare.
- Majoritatea activităților enumerate de autoritățile locale aveau legătură cu educația și cultura. Într-un sens mai general, sunt inițiative luate la nivel local pentru a îmbunătăți imaginea publică a romilor, a sprijini cultura romă și dezvoltarea tradițiilor rome și a promova „integrarea” romilor și reprezentarea publică a romilor (aproximativ 20 astfel de răspunsuri). La nivel practic, au fost înființate grădinițe, au fost ținute cursuri de reconversie profesională și au fost angajați mediatori școlari (aproximativ 15 răspunsuri).
- Șase respondenți au menționat proiecte pentru îmbunătățirea infrastructurii în comunitățile de romi.
- În patru localități au fost menționate proiecte pentru rezolvarea problemei actelor de identitate.
- Colaborarea cu parteneri externi și cu structuri PHARE a fost menționată în patru localități.
- Prezența altor ONG-uri care să activeze în același timp în comunitate a fost menționată în doar 15 cazuri. Acest fapt – că eforturile combinate ale societății civile mai active au fost menționate în doar 15 localități – înseamnă că, în alte localități, rezolvarea problemelor se confruntă cu surse și resurse minime și, de asemenea, că alte localități întâmpină dificultăți în construirea unei rețele de siguranță sau că autoritățile nu dețin informații corecte.
- Prin aceste chestionare am primit datele de contact ale reprezentanților societății civile (reprezentanții grupurilor formale sau informale de inițiativă) din aproximativ 60 de localități.

Au existat și câteva răspunsuri atipice:

- Unii respondenți au declarat că existau programe de consiliere și centre de informare care funcționau bine, dar care au dispărut. Întrebarea care trebuie pusă este: de ce au dispărut? Care sunt mecanismele prin care se pot prelunge „bunele practici” / programele care funcționează bine? În alte localități, asemenea programe sunt într-adevăr folosite drept „cele mai bune exemple”? O altă întrebare care trebuie pusă este: ce beneficii aduc comunităților centrele de informare și de consiliere? În ce măsură intervențiile sociale din fiecare comunitate trebuie dublate de un serviciu permanent de consiliere?
- Într-un caz s-a afirmat că este în curs de înființare primul ONG.

- În patru cazuri răspunsurile au fost neașteptate: angajarea romilor ca muncitori într-o fabrică de colectare a deșeurilor era considerată un proiect social, iar faptul că o companie de transport lucra cu oameni din comunitatea romă era văzut drept un proiect ce merita menționat.
- În orașul Piatra Olt, județul Olt, respondentul afirmă că un proiect de locuințe și un proiect de colectare a deșeurilor pentru comunitatea de romi au fost „respinse ilegal”. Acest fapt ridică unele întrebări. De ce au fost refuzate cele două proiecte? Cine le-a refuzat? De ce a fost refuzul ilegal și, aspectul cel mai important, cum au fost satisfăcute nevoile populației dacă aceste proiecte au fost respinse? O cercetare mai amănunțită a situației din Piatra Olt ar putea fi recomandată / s-ar putea dovedi avantajoasă.
- În cazul localității Merei, județul Buzău, în satul Izvoru Dulce există în prezent un proiect care se concentrează pe problema apei potabile pentru comunitatea romă. Pe de o parte, existența acestui proiect este un fapt pozitiv, pe de altă parte este îngrijorătoare, deoarece arată că lipsa apei potabile este încă o problemă în unele comunități rurale de romi.
- În orașul Gheorgheni, județul Harghita, serviciul social din cadrul Primăriei a organizat, împreună cu două ONG-uri, o școală specială pentru romi. Aceasta ar putea fi un exemplu de bună practică pentru parteneriatul în educație între autoritățile locale și grupurile civile de inițiativă; pe de altă parte, ar trebui luat în considerare și impactul pe termen lung – școlile speciale pentru romi generează adesea „integrare”, dar, de fapt, mențin segregarea (deoarece aceste școli speciale îi separă pe copiii romi de ceilalți copii).
- În două cazuri, asistența socială și anchetele sociale – care ar trebui să fie un serviciu obligatoriu în cadrul Primăriei – au fost prezentate drept inițiative pentru cetățenii de etnie romă. Faptul că un serviciu social oferit de municipalitate este prezentat drept o inițiativă socială este îngrijorător, arătând că municipalitatea nu consideră că aceste servicii sunt o obligație (cum ar trebui), ci le vede drept o inițiativă.
- Într-un caz, la Cârțișoara, județul Sibiu, conservarea Muzeului Țăranului a fost prezentată ca o inițiativă socială pentru comunitatea de romi – faptul că în acest proiect erau implicați muncitori romi este perceput drept o inițiativă socială.
- Termenii de „comunitate”, „grupuri dezavantajate” și „grupuri marginalizate” sunt folosiți într-un singur răspuns. Acest fapt poate indica o lipsă de interes față de aceste teme din partea majorității inițiativelor sociale (care se concentrează în special pe cultură), o lipsă de cunoaștere a termenilor și conceptelor legate de excluziunea socială sau preferința respondenților (reprezentanți ai autorităților locale) de a nu folosi acești termeni – lucru care are grave conotații.

Localitățile în care, în administrația locală, există experți pe problemele romilor prezintă o mai mare probabilitate de a avea programe de cea mai bună practică pentru romi (vezi Tabelul 16-27 din anexă). Cu toate acestea, nu putem decide doar pe baza datelor statistice dacă acești experți au avut o contribuție reală la aceste rezultate sau dacă angajarea lor este rezultatul acestor proiecte. Ambele variabile pot fi rezultatul voinței politice a autorităților locale. Datele de corelație nu ar trebui interpretate automat dintr-o perspectivă cauzală, în afara cazului în care există informații clare (de exemplu, din analizele studiilor calitative de caz sau din interviuri) care indică o legătură cauzală între cele două variabile.

Dintre toate autoritățile locale care au răspuns la întrebare, aproximativ 15% au declarat că au angajat experți pe problemele romilor.

Tabelul 13-3. Dacă există experți pe problemele romilor în administrația locală, număr de cazuri, procente

	N	%
Expert (Experți) pe problemele romilor	191	14,6
Nu există expert pe problemele romilor	1115	85,4
Total răspunsuri	1306	100,0

În aproximativ 22% din localități au existat programe de cea mai bună practică pentru romi.

Tabelul 13-4. Programe de cea mai bună practică pentru romi în localitate, număr de cazuri, procente

	N	%
Au existat astfel de programe	282	22
Nu au existat astfel de programe	1001	78
Total răspunsuri	1283	100

Cu cât comunitatea romă este mai mare, cu atât este mai puțin probabil ca autoritățile locale să angajeze experți pe problemele romilor sau să fie inițiate programe de cea mai bună practică: corelațiile sunt semnificative și negative în privința rezultatelor.

Comunitățile de romi care prezintă o mai mare probabilitate de a avea programe de cea mai bună practică sunt (vezi Tabelul 16-27):

- cele în care există experți pe problemele romilor angajați în administrația locală (corelația cea mai puternică);
- comunitățile rome mai mici;
- comunitățile rome în care nu există conflicte etnice (o corelație semnificativă, dar nu foarte puternică);
- comunitățile rome cu un procent mai ridicat de persoane fără certificate de naștere și de gospodării fără titluri de proprietate pentru pământ.

Comunitățile rome care suferă mai mult de pe urma problemelor de excludere socială, cum ar fi proasta infrastructură și analfabetismul, nu prezintă, în medie, o probabilitate mai ridicată de intervenții de cea mai bună practică decât celelalte comunități. Singurele două chestiuni care par a fi un stimul pentru proiectele de dezvoltare sunt lipsa certificatelor de naștere și lipsa de titluri de proprietate pentru pământ („excludere formală”).

Cu toate acestea, lipsa infrastructurii (indicată de procentul ridicat al gospodăriilor care nu au decât o sursă comună de apă) și resursele umane scăzute (fapt indicat de procentul estimat al persoanelor analfabete) sunt corelate în mod pozitiv cu asistența socială, sub forma venitului minim garantat.

13.3 Câteva concluzii și aspecte de subliniat

Aspecte de subliniat

- Deși procentul localităților în care există etnici romi este mai scăzut în ancheta sociologică în rândul autorităților locale decât în datele de la recensământ, procentul total estimat al etnicilor romi din ancheta la nivel local este aproape dublu față de cel din datele de la recensământul din 2002. Se estimează că procentul total al locuitorilor clasificați drept romi de reprezentanții autorităților locale este de aproape 6%.
- Pe baza datelor din ancheta la nivel local nu se poate vorbi de o concentrare pe regiuni a sărăciei și a etniei. Deși există unele județe unde procentul estimat al populației de etnie romă este mai ridicat, harta etniei și harta nivelului de dezvoltare al localităților nu se suprapun.
- Potrivit autorităților locale, aproximativ 1,5% din romi nu au certificat de naștere.

- Datele arată că procente estimate pentru lipsa certificatelor de naștere sunt mai ridicate în municipii.
- Lipsa cărților de identitate, precum și a certificatelor de naștere pare mai gravă în municipii, unde se estimează că 4,2% din populația romă nu au carte de identitate, în timp ce la sat procentul este de aproximativ 1,6%.
- Se estimează că peste 40% din gospodăriile romi din comunitățile compacte nu dețin titluri de proprietate pentru pământ. Problema pare mai gravă în orașele mai mici și în sate decât în municipii.
- Se estimează că 77% din copiii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani frecventează grădinița în România, în comparație cu aproape 50% din copiii romi din același grup de vârstă.
- Cel mai scăzut procent de copii romi care merg la grădiniță (calculat din grupul de vârstă relevant) se înregistrează în municipii. Diferența dintre populația totală și populația de etnie romă pare a fi mai mare în localitățile urbane decât în cele rurale.
- Datele din ancheta la nivel local indică faptul că procentul total estimat al elevilor care frecventează școli speciale în România este de aproximativ 1,5-2%, apropiat de procentul mediu la nivel european, dar este mai mare în cazul romilor (2,5% față de totalul de 1,7%).
- În timp ce în orașe și în comune se estimează că diferențele între numărul de copii ne-romi și numărul de copii romi care frecventează școlile speciale sunt minime, în municipii procentul mediu estimat al elevilor romi care frecventează școli speciale este de cinci ori mai mare decât media la nivel național.
- Din cele 1100 de autorități locale care au declarat că există etnici romi în localitate, în 88 de cazuri respondenții au afirmat că au existat sau există conflicte legate de prezența romilor.
- Din cele 1100 de autorități locale care au declarat că există etnici romi în localitate (din cele 1773 de autorități locale care au răspuns la chestionare), 192 au afirmat că există asociații, grupuri de inițiativă sau ONG-uri care activează sau au activat în comunitățile de romi din localitate.
- Aproximativ 15% din autoritățile locale care au răspuns la întrebare au declarat că în administrația locală sunt angajați experți pe problemele romilor.
- În aproximativ 22% din localitățile care au furnizat date despre comunitățile de romi au existat programe de cea mai bună practică pentru romi.
- Conform datelor din ancheta la nivel local, cu cât comunitatea romă este mai mare, cu atât este mai puțin probabil ca autoritățile locale să angajeze experți pe problemele romilor sau să fie inițiate programe de cea mai bună practică: corelațiile sunt semnificative și negative în privința rezultatelor.

PARTEA VI

CONCLUZII

14 Concluzii

În următoarele secțiuni vom analiza principalele constatări empirice ale cercetării și le vom reorganiza dintr-o altă perspectivă. Ne întrebăm: ce informații avem despre oportunitățile de dezvoltare pentru etnicii romi și comunitățile de romi? Societatea românească s-a schimbat semnificativ după 1990 și aderarea la Uniunea Europeană a deschis noi posibilități pentru creșterea gradului de bunăstare, mobilitate și inovație. Firește, costurile și beneficiile acestor schimbări, cum ar fi procesul de tranziție, integrarea europeană și transformările care vor urma, nu sunt distribuite în mod egal. Care etnici romi au resursele necesare pentru a beneficia de pe urma acestor evoluții și ce i-ar putea împiedica să facă acest lucru?

14.1 Construirea subiectului rom „mediu” și „de mijloc”

Ca în cazul celor mai multe cercetări sociologice pe problemele romilor, am subliniat în mod special indicatorii și procesele de excluziune socială. Evident, datele indică faptul că există un anumit grad de variație în ceea ce privește caracteristicile economice și sociale ale romilor. Există romi care lucrează în toate sectoarele, care trăiesc în toate tipurile de locuințe și care au acces în diferite grade la serviciile sociale – de la foarte scăzut la foarte ridicat. Acest raport nu scoate la iveală o condiție marginală uniformă, ci o diversitate de experiențe și de traiectorii în viață. Cu toate acestea, cercetările anterioare și cercetarea de față sunt de acord asupra faptului că oportunitățile de dezvoltare personală și comunitară pentru romi și, de fapt, pentru toate persoanele definite drept *țigani* sunt serios reduse de procesele de excluziune.

Riscul de a da un diagnostic care atrage în mod repetat atenția asupra poziției sociale marginale a romilor este că poate să întărească stereotipurile legate de *țigani* săraci despre care se spune că nu își vor schimba niciodată stilul de viață. Există mai multe motive pentru scoaterea sistematică în evidență în cercetarea sociologică a excluziunii sociale a romilor. Pe de o parte, întrucât multe proiecte de cercetare sociologică își propun să contribuie la dezbaterile legate de politicile publice, accentul cade în general mai degrabă pe ceea ce este considerat, la nivel social, drept „problematic” și nu atât pe ceea ce este considerat drept „normal”. Chiar dacă datele din anchetă ilustrează diverse situații în ceea ce privește ocuparea forței de muncă sau, de exemplu, educația, discuția se concentrează asupra șomerilor și a persoanelor cu un nivel scăzut de educație. Această tendință este întărită de puterea persuasivă a mediilor și majorităților în statistică – căci veniturile medii ale romilor sunt scăzute, iar majoritatea romilor sunt săraci. Etnicul rom mediu duce o viață plină de greutate și caracterizată de excluziunea socială.

Pe de altă parte, eșantionarea pune și ea probleme. După cum am discutat în capitolul introductiv și cel referitor la metodologie, respondenții romi din eșantioanele rome sunt de obicei selectați din comunități rome, lăsându-i la o parte pe romii care trăiesc în zone ne-rome și care pot manifesta un comportament sistematic diferit în ceea ce privește chestiuni precum găsitarea unui loc de muncă, școlarizare, locuințe etc.

Distribuția diferitelor tipuri de capital (uman, financiar) în rândul populației de etnie romă înclină spre extrema de jos. Chiar și așa, ca urmare a programelor pentru romi și a metodelor de eșantionare folosite în proiectele de cercetare despre romi, discuțiile sociologice și publice despre romi înclină și mai mult spre subiecte legate de „problemele sociale”.

Romii cei mai bogați, ca și ne-romii cei mai bogați, sunt de obicei subreprezențați în anchete din cauza dificultăților de a le aplica un chestionar și din cauza reticenței generale de a-și declara veniturile unui operator de anchetă. În același timp însă, romii bogați și *gadje* bogați apar adesea în presă și la televizor. Personajele care lipsesc, atât din discursul sociologic, cât și din reprezentările publice sunt oamenii care trăiesc la mijloc, atât în termeni de bunăstare, cât și în

termeni de educație, cei care duc vieți lipsite de strălucire. Prin romii „de mijloc” înțelegem acei romi care trăiesc în condiții ce le permit să facă alegeri care nu necesită compromisuri în privința nevoilor fundamentale.

Pentru a echilibra puțin reprezentarea romilor care favorizează media, includem aici câteva dintre statisticile prezentate mai înainte, scoțând în evidență traiectoriile în viață ale romilor „de mijloc”, în comparație cu respondenții ne-romi „de mijloc”.

- Respondenții romi cei mai educați acceptă mai des relații apropiate cu *gadje*. Dimpotrivă, ne-romii cei mai educați acceptă mai rar relații apropiate cu romii.
- Dacă ne uităm la copiii cu vârste cuprinse între 1 și 14 ani, vedem că 47% din copiii romi trăiesc în gospodării care își permit câte o pereche de cizme pentru fiecare dintre ei, față de 85% din copiii ne-romi.
- 47% din copiii romi trăiesc în gospodării care își permit o haină groasă de iarnă pentru fiecare dintre ei, față de 87% din copiii ne-romi.
- 90% din romi sunt înregistrați la medicul de familie.
- 43% din romi au telefon mobil, față de 58% din ne-romi – una dintre cele mai mici diferențe cu privire la bunurile deținute.
- 21% din gospodăriile rome dețin patru sau mai multe bunuri de consum durabile, față de 47% din gospodăriile ne-rome.
- 22% din romii cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani au un loc de muncă stabil, față de 33% din ne-romi.
- 2% din populația romă activă lucrează în educație, știință, sănătate și cultură, față de 10% din populația activă ne-romă.
- 9% din tinerii adulți romi (cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani) sunt absolvenți de liceu, în timp ce alți 2% au urmat studii superioare. În comparație, 41% din tinerii adulți ne-romi sunt absolvenți de liceu, în timp ce alți 27% au urmat studii superioare.
- 12% din gospodăriile rome au împrumutat bani de la bănci, față de o cincime din eșantionul comparativ.
- 4% din adulții romi și din membrii activi ai gospodăriilor dețin societăți comerciale, față de 6% din ne-romi.
- Respondenții romi care au muncit deja în străinătate au de 2,4 ori mai multe șanse de a avea condiții mai bune de trai decât în urmă cu un an. În cazul respondenților ne-romi, această diferență este de numai 1,6 ori.

14.2 Cele două cercuri vicioase

Metafora „cercului vicios” și metafora „capcanei” au fost adesea folosite în legătură cu romii, scoțând în relief potențarea reciprocă a sărăciei, șomajului, eșecului școlar, stereotipurilor negative și discriminării. În scopuri analitice, este util să vorbim nu de unul, ci de două cercuri vicioase: cel al sărăciei și la nivelului scăzut de educație și cel al distanței sociale și al segregării. În timp ce în cazul romilor cele două sunt legate – în special din cauza segregării rezidențiale și educaționale –, în cazul altor grupuri sociale pot funcționa relativ independent. De exemplu, distanța socială și segregarea pot separa comunități locale care, altminteri, împărtășesc standarde și stiluri de viață asemănătoare, cum ar fi românii și maghiarii. Pe de altă parte, cercul vicios al sărăciei și al nivelului scăzut de educație prinde de asemenea în capcană diferite grupuri sociale, cum ar fi locuitorii din localitățile rurale sărace, care nu sunt afectați de stereotipurile negative în măsura în care sunt *țigani*. Dar, spre deosebire de aceste categorii sociale, romii trăiesc sub constrângerea combinată a ambelor cercuri vicioase care, în cazul lor, se potențează reciproc.

14.2.1 Cercul vicios al sărăciei și al nivelului scăzut de educație

Datele referitoare la venituri, ocuparea forței de muncă, împrumuturi și consum indică faptul că romii sunt adesea excluși din domeniile-cheie ale piețelor economice. Ei au locuri de muncă mai puțin formale, au puține surse stabile de venituri (sau deloc), adesea nu dețin bunuri de consum durabile și au mai puțin acces la creditele bancare, bazându-se mai degrabă pe împrumuturi de la membrii familiei sau de la creditori privați.

- 62% din respondenții romi au declarat că o persoană din gospodăria lor s-a dus la culcare flămândă în ultima lună, față de 12% din respondenții ne-romi.
- 53% din romi au frigider în casă, față de 92% din ne-romi.

Accesul la locuri de muncă mai bune este condiționat de nivelul de educație, iar acesta este unul dintre cele mai importante dezavantaje pentru populația de etnie romă.

- 9% din tinerii adulți romi (cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani) sunt absolvenți de liceu, în timp ce alți 2% au urmat studii superioare. În comparație, 41% din tinerii adulți ne-romi sunt absolvenți de liceu, în timp ce alți 27% au urmat studii superioare.
- Dacă luăm în considerare toți membrii din gospodăriile rome, aproximativ 7% din cei cu vârsta de cel puțin 14 ani care au absolvit școala primară sunt analfabeți. 28% din cei care au frecventat școala primară, dar nu au absolvit-o sunt analfabeți, la fel și 88% din cei care nu au mers niciodată la școală. În total, 22% din toți membrii gospodăriilor rome cu vârsta de cel puțin 14 ani sunt analfabeți, față de 2% din eșantionul comparativ.
- 8% din romi au calculator, față de 24% din ne-romi – una dintre cele mai mari diferențe cu privire la bunurile deținute.

Există multiple presiuni în sistemul de învățământ actual care îi împing pe copiii romi să abandoneze școala. Sărăcia este una dintre ele, căci locuințele sărăcicioase reduc dramatic capacitatea copiilor de a-și face temele. Elevii care dorm în camere aglomerate au de asemenea dificultăți de concentrare în timpul zilei.

- Densitatea din locuințe este de peste două ori mai mare în cazul gospodăriilor rome. Numărul mediu de persoane / cameră în cazul ne-romilor este de 0,8, iar în cazul romilor este de 1,98 persoane.
- În medie, în timpul iernii, gospodăriile rome trebuie să adăpostească 3,1 membri / cameră încălzită (3,4 membri în gospodăriile din mediul rural și 2,8 membri în gospodăriile din mediul urban), în timp ce gospodăriile din eșantionul comparativ trebuie să adăpostească 1,5 membri / cameră încălzită (1,7 în gospodăriile din mediul rural și 1,3 în gospodăriile din mediul urban). Prin urmare, în timpul iernii, densitatea în camerele încălzite este dublă în gospodăriile rome în comparație cu gospodăriile ne-rome.
- Calitatea somnului este de asemenea afectată de aglomerația din gospodăriile rome, în care există o medie de 1,9 persoane / pat, față de 1,4 persoane / pat în eșantionul comparativ.

Nivelul de educație al părinților are de asemenea o influență puternică: părinții cu niveluri scăzute de educație nu își pot ajuta copiii la școală. Nu în ultimul rând, segregarea educațională și caracterul inadecvat al predării față de nevoile elevilor romi joacă de asemenea un rol important. Studiile de caz și datele din anchetă arată că elevii romi învață preponderent în clase omogene din punct de vedere etnic, în general din cauza segregării rezidențiale sau din cauza unei combinații între segregarea rezidențială, politica școlii și presiunile venite din partea părinților ne-romi.

- Conform estimărilor membrilor adulți ai gospodăriilor rome, 25% din elevii romi învață în clase în care majoritari sunt elevii romi și 28% învață în clase în care jumătate din elevi sunt de etnie romă. Restul de 47% învață în clase în care majoritari sunt elevii ne-romi.

- 62% din respondenții romi cred că directorii școlilor unde există clase segregate ar trebui pedepsiți, față de 48% din respondenții ne-romi.
- Elevii romi din clasele segregate prezintă un risc semnificativ mai ridicat de analfabetism. Aproximativ 15% din elevii din clasele majoritar rome sunt analfabeți, față de aproximativ 4% din ceilalți elevi romi.

Segregarea rezidențială și etnică acționează în ambele cercuri vicioase: ele fac să se perpetueze nivelul scăzut al școlarizării și lipsa de oportunități de locuri de muncă și contribuie la atitudinile de distanță socială.

14.2.2 Cercul vicios al distanței sociale și al segregării etnice

Oportunitățile de contacte sociale între romii și ne-romii de toate vârstele sunt rare, din cauza segregării rezidențiale și educaționale, a ocupării scăzute a romilor în organizații formale și a opoziției la căsătoriile mixte.

Studiile calitative de caz ilustrează faptul că și relațiile comerciale – de exemplu, între muncitorii zilieri romi și sătenii *gadje* care îi angajează sau între clienții romi și vânzătorii *gadje* pot fi afectate de stereotipuri negative și de discriminare.

- 18% din ne-romi ar accepta romi ca membri ai familiei, în timp ce, dintre romi, 54% ar accepta români ca membri ai familiei și 29% ar accepta maghiari ca membri ai familiei.
- 34% din romi au în familie membri de etnie română, iar 9% din romi au în familie membri de etnie maghiară. În ansamblu, aproximativ 40% din romi au în familie membri de etnie ne-rome – față de numai 6% din respondenții din eșantionul comparativ care au în familie membri de etnie romă.
- 25% din membrii activi ai gospodăriilor rome sunt muncitori calificați, față de 43% din ne-romi; 30% din romii activi sunt necalificați și 21% muncesc în agricultură, față de 11% și, respectiv, 3% din ne-romi.

În plus, din cauza calificării insuficiente a forței de muncă de etnie romă, relațiile comerciale dintre romi și *gadje* sunt adesea asimetrice, romii având mai puțină putere decât ne-romii. Acest tip de relație are un potențial mai scăzut de a conduce la alte tipuri de comunicare orizontală – cum ar fi colegialitatea, prietenia, legăturile de dragoste sau de familie. Există multe puncte unde procesele de potențare din aceste cercuri vicioase ar putea fi oprite, dar, pentru moment, nu există nicio indicație că ar avea loc asemenea schimbări structurale.

14.3 Reflecții cu privire la datele cercetării

Toate deconstrucțiile teoretice ale distincțiilor etnice precum rom / *gadje* sau român / maghiar / țigani se confruntă cu o provocare de tip empiric: conflictele de interese din viața reală între oamenii care trăiesc împreună, dar separat. Aceste conflicte modelează, într-o anumită măsură, procesul de diferențiere și de identificare etnică, întrucât granițele etnice par să devină mai relevante și mai impenetrabile. Când intervin și sentimente antagoniste și resentimente, disputele care pleacă de la șanse și traiectorii în viață radical diferite se etnicizează cu ușurință, împingând oamenii să se definească pe sine și să îi definească pe alții ca tipuri diferite de oameni – fie ei *țigani*, *gadje*, *români* sau *maghiari* – care au puține lucruri în comun. Oamenii cu o anumită afiliere etnică pot lua parte la aceste conflicte, le pot înțelege sau reduce în intensitate și pot fi prin urmare răspunzători de prejudiciile produse. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm faptul că, de cele mai

multe ori, ne-romii au acces într-o mult mai mare măsură la toate tipurile de resurse și, prin urmare, mai multe șanse de a predispute la conflict.

Chiar și atunci când observatorii acestor conflicte sunt conștienți de puternicele constrângeri economice, sociale și informaționale cu care se confruntă romii, interpretările se concentrează tot în jurul perspectivei *gadje*, cu toate punctele sale slabe. Din acest punct de vedere, romii sunt problema, iar „soluțiile” (cum ar fi diferitele tipuri de programe) ar trebui să îi vizeze ca să repare aceste probleme. Comunitățile rome și etnicii romi trebuie să fie „reparați”, „peticiți” și „transformați”. O asemenea viziune în termeni de „problemă și program” cu privire la romi se regăsește în multe discursuri ale autorităților locale și ale profesioniștilor din domeniul social și, de asemenea, în rapoarte de cercetare. De exemplu, un studiu de caz despre situația actuală din Mihail Kogălniceanu (localitate care a fost scena unor violente conflicte interetnice în 1990) conchide că: „Pe de o parte, o cauză a tuturor comportamentelor antisociale a romilor este faptul că nu au resursele necesare care să le ofere un trai decent; pe de altă parte, au anumite trăsături de personalitate care sunt reprezentate, în mentalul colectiv, ca stereotipuri negative. Romii reprezintă o problemă socială, iar cazul localității Mihail Kogălniceanu este un exemplu în acest sens. Trebuie căutate și găsite soluții. (...) Este necesar să găsim programe pe termen mediu și lung și nu măsuri pe termen scurt care, de fapt, nu rezolvă problemele sociale grave ale acestui grup etnic sau cele pe care acest grup le poate genera”. (Netedu și Drăguș 2005, p. 133).

Accentul pus pe romi ca probleme și sursă de probleme care trebuie rezolvate, fie și prin cele mai înțeleghătoare programe posibil, lasă în umbră problema schimbărilor structurale care ar trebui declanșate în instituțiile românești. Nevoia de schimbare nu se limitează doar la cazul etnicilor romi și al comunităților de romi. Dimpotrivă, este o nevoie care se regăsește și în sistemul românesc de învățământ și în sistemul medical și în administrația publică și în mass-media și în practicile referitoare la ocuparea forței de muncă și, cel mai probabil, în multe alte instituții. Firește, aceste schimbări nu sunt necesare doar pentru romi – deși aceștia sunt îndreptățiți să beneficieze de pe urma lor. Aceste modificări sunt necesare pentru toți cetățenii români care sunt excluși sau marginalizați atunci când interacționează cu agenți din aceste domenii, pentru toți cei care își irosesc timpul în schimburi neprofitabile sau prea puțin profitabile. Elevul rom mediu se confruntă cu eșecul școlar mai des și mai de timpuriu decât elevul ne-rom mediu. În spatele acestor diferențe medii, există mulți elevi ne-romi care câștigă foarte puțin de pe urma timpului petrecut la școală sau care nu pot petrece suficient timp la școală. Corupția din sistemul medical și bolile provocate de sărăcie îi afectează în mare măsură pe romii săraci, dar aceștia nu sunt singurii care trebuie să plătească acest preț. Pare plauzibil să considerăm că reformarea instituțiilor, astfel încât să răspundă mai bine nevoilor oamenilor și să asigure transparență și un tratament egal pentru toți, este o parte importantă din orice soluție pentru conflictele dintre romi și ne-romi, precum și pentru alte conflicte de interese, vizibile sau invizibile.

Problemele romilor nu au ajuns încă pe agenda reformelor sociale. Există instituții, cum ar fi Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, sau măsuri universale de protecție socială (dintre care cele mai analizate sunt venitul minim garantat și alocațiile pentru copii) care integrează problemele cu care se confruntă romii în problemele cu care se confruntă alte persoane. Cu toate acestea, până acum abordarea dominantă a fost ca la problemele romilor să se răspundă cu soluții special elaborate în acest sens – cum ar fi mediatori și experți pe problemele romilor, inițiative legislative îndreptate împotriva segregării etnice a elevilor romi și politici pe termen scurt pentru romii din licee și universități. Astfel de măsuri sunt justificate ca politici pe termen scurt care vizează inegalitățile grave în ceea ce privește oportunitățile oferite cetățenilor de etnie romă. Așa cum arată în mod repetat anchetele, aceste inegalități persistă, prin urmare intervențiile directe sunt în continuare necesare. Cu toate acestea, există riscul ca ele să devină și să rămână singurul tip de soluție pus în aplicare pentru așa-numita „problemă a romilor”. În lipsa unor schimbări cuprinzătoare care să încurajeze participarea tuturor cetățenilor la instituțiile sociale, indiferent de

poziția lor în ierarhiile sociale, măsurile specifice nu își pot atinge scopurile. Pe lângă aceasta, politicile sectoriale pentru romi sunt supuse la două riscuri:

1. Pe de o parte, opinia publică se poate întoarce împotriva lor, percependu-le ca beneficii nemeritate (este ceea ce pare să se întâmple în cazul elevilor romi);

2. Pe de altă parte, pot fi apropiate de romii privilegiați, ca parte din procesul social general prin care oamenii cu acces la resurse dobândesc acces la și mai multe resurse. Acest lucru se poate întâmpla în cazul locurilor rezervate pentru elevii romi, când sunt ocupate în mod covârșitor de copii din familii mai înstărite sau în cazul structurilor locale de conducere care, uneori, nu reușesc să răspundă nevoilor comunităților.

Considerarea conflictelor și tensiunilor etnice drept o problemă a romilor, provocată de sărăcia în care trăiesc și de „cultura sărăciei”, lasă de asemenea în umbră problema tensiunilor etnice care apar ca rezultat al proceselor de (auto)identificare colectivă, de închidere a comunităților și de politici etnice. Cu toate acestea, întrebarea este: ce se va întâmpla dacă și când majoritatea semnificativă a romilor își va depăși situația de paria și va dobândi un mai mare acces la resurse? Se vor „contopi” romii cu comunitățile *gadje* învecinate și se vor integra pe deplin în rețelele acestora? De exemplu, ne-romii vor fi dispuși la căsătorii mixte cu romii, iar romii vor fi dispuși la căsătorii mixte cu *gadje*? Discriminarea etnică împotriva romilor (sau eventuala discriminare etnică împotriva *gadje*) va scădea?

Analiza distanței sociale și a închiderii sociale din capitolele anterioare indică faptul că, într-adevăr, romii mai educați sunt mai toleranți față de potențialii membri ai familiei de etnie română, iar romii mai înstăriți se confruntă cu un grad mai scăzut de discriminare etnică decât romii săraci. Chiar și așa, gradul de bunăstare nu are nicio influență asupra caracterului închis al relațiilor de familie, iar efectul educației pare să se datoreze în întregime influenței pozitive pe care o are asupra oportunităților de relații interetnice în ceea ce privește locul de muncă și familia. În același timp, în cazul romilor, educația nu influențează riscul de a fi discriminat, în timp ce oportunitățile de relații interetnice (cele care sporesc toleranța) fac discriminarea etnică mai probabilă. De cealaltă parte, *gadje* mai educați manifestă tendințe mai puternice de respingere față de romi, măsurate în atitudini de distanță socială. Aceste influențe divergente indică faptul că există un mare potențial pentru sporirea toleranței între romi și ne-romi, ținând cont de faptul că, în prezent, *gadje* sunt semnificativ mai puțin toleranți decât romii.

Pentru a conchide, această cercetare se alătură lungii tradiții a rapoartelor care cer politici drepte pentru a preveni politicile de extremă dreaptă.

PARTEA VII

REFERINȚE ȘI ANEXE

15 Bibliografie

- Ahmed, Patricia, Feliciano, Cynthia și Jean Emigh, Rebecca (2001). *Ethnic Classification in Eastern Europe*. Disponibil pe 13 martie 2004 pe site-ul Centrului pentru Analize Sociale Comparate: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/groups/ccsa/past.htm>
- Barth, Fredrik (1969). Introduction. În Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. London: Allen & Unwin.
- Bădescu, Gabriel et al. (2007). *Barometrul Incluziunii Romilor* (Roma Inclusion Barometer). București: Fundația pentru o Societate Deschisă. Disponibil online, pe site-ul Fundației pentru o Societate Deschisă, la adresa: <http://www.osf.ro/en/publicatii.php?cat=16>
- Berescu, Cătălin și Celac, Mariana (2006). *Housing and extreme poverty. The case of Roma communities*. București: Editura Universitară Ion Mincu
- Cace, Sorin și Vlădescu, Cristian (2004). *The Health Status of Roma Population and Their Access to Health Care Services*. București: Expert.
- Dan, Adrian Nicolae (coord) et al. (2004). *Diagnoza locuirii: lipsa unei locuințe și locuirea în condiții precare*. Raportul Institutului de Cercetare pentru Calitatea Vieții, disponibil la adresa: <http://www.iccv.ro/romana/articole/amtrans2004.htm>
- Day, S., Papataxiarchis, E. și Stewart, M. (editori) (1999) *Lilies of the Field. Marginal People Who Live for the Moment*. Westview Press.
- Florea, Ioana, et al. (2007). *Metodologie pentru soluționarea problemelor lipsei actelor de stare civilă, de identitate și locative*. Raport al Componentei de Cercetare a Programului Phare 2004-2006, „Întărirea capacității și construirea de parteneriat în scopul îmbunătățirii situației romilor și a percepției despre romi”. Disponibilă pe site-ul Secretariatului General al Guvernului României, la adresa: [http://www.sgg.ro/docs/File/UIP/doc/Metodologie_lipsa_acte_\(RO\).pdf](http://www.sgg.ro/docs/File/UIP/doc/Metodologie_lipsa_acte_(RO).pdf)
- Grigoraș, Vlad și Surdu, Mihai (2004). Primăria. În Manuela Sofia Stănculescu și Ionica Berevoescu, *Sărac lipit, caut altă viață!* București: Nemira, pp. 369-375
- Jderu, Gabriel (2002). Românii despre Romi, romii despre români. În *Revista de Asistență Socială*, nr. 45/2002:111116
- Kligman, Gail (2002). On the social construction of “otherness”: Identifying “the Roma” in postsocialist communities. În Iván Szelényi (editor), *Poverty, Ethnicity, and Gender in Transitional Societies* (pp. 6178). Budapesta: Akadémiai Kiadó.
- Kovács, Éva (2007). A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig. În Éva Kovács (Ed.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. (Community Studies. A Handbook)*, Regio Könyvek, Budapesta: Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció-és Médiatudományi Tanszék.
- Kroeber, A. L. și C. Kluckhohn (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*.
- Ladányi, János și Szelényi, Iván (2002). The Social Construction of Roma Ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during Market Transition. În Iván Szelényi (coord.), *Poverty, Ethnicity, and Gender in Transitional Societies* (pp. 7989). Budapesta: Akadémiai Kiadó.
- Mărginean Ioan (coord.), Preoteasa Ana Maria, Precupețu Iuliana, Cace Sorin (2001). *Cercetări cu privire la minoritatea romă*. București: Editura Expert.
- Miclea, Mircea et al., *România educației, România cercetării*. Raportul Comisiei Prezidențiale pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniul educației și cercetării. Disponibil pe site-ul comisiei, la adresa: <http://edu.presidency.ro/edu/cv/raport.pdf>
- Netedu, Adrian și Drăguș, Cristina (2005). O realitate socială multiethnică. Cazul comunei Mihail Kogălniceanu, Constanța. În Gabriel Bădescu, Mircea Kivu and Monica Robotin (editori), *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002*. Cluj: Ethnocultural Diversity Resource Center. Disponibil online la adresa: <http://www.edrc.ro/docs/docs/bare/118-138.pdf>
- Power și Wilson (2000). *Social Exclusion and the Future of Cities*. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics. Disponibil online la adresa: <http://www.viral.info/ioc/iocpdf/CASEpaper35.pdf>
- Preda, Marian (2002b). Caracteristici ale excluziunii sociale specifice pentru populația de romi din România. În Zamfir, Cătălin și Preda, Marian (editori), *Romii în România*. București: Editura Expert.
- Rughiniș, Cosima (2004). *Cunoaștere incomodă. Intervenții sociale în comunități defavorizate în România anilor 2000*. București: Printech
- Sandu, Dumitru (2003). *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*. Iași: Polirom.
- Sandu, Dumitru (2004). Ideologii difuze în domeniul identităretnic. În *Sociologie Românească*, nr. 2/2004:5970.
- Sandu, Dumitru (2005). *O bară socială a comunităților de romi*. București: Banca Mondială.
- Sik, Endre și Simonovits, B. (2002) Migrációs potenciál Magyarországon, 1993-2001. (Potențialul migrației în Ungaria între 1993-2001). În Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (editori), *Társadalmi Ríport*. pp. 207-219. Budapesta: Tarki
- Stewart, Michael (2001). Conclusions: Spectres of the Underclass. În R. Jean Emigh și I. Szelényi (coord.), *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Londra: Praeger.
- Stewart, Michael (2002). Deprivation, the Roma and ‘the underclass’. În Hann, C. M. (coord.) *Postsocialism. Ideals, ideologies and practices in Eurasia*. Londra: Routledge
- Stănculescu, Sofia Manuela (2004a). Introducere. În Manuela Sofia Stănculescu și Ionica Berevoescu, *Sărac lipit, caut altă viață!* București: Nemira, pp. 5-13

- Stănculescu, Sofia Manuela (2004b). Zonă săracă, școală segregată. În Manuela Sofia Stănculescu și Ionica Berevoescu, *Sărac lipit, caut altă viață!* București: Nemira, pp. 307-311.
- Surdu, Mihai (2003). *Desegregating Roma Schools: A Cost-Benefit Analysis*. International Policy Fellowship report. Disponibil pe site-ul autorului la adresa: <http://www.policy.hu/surdu>
- Trehan, Nidhi (2001). In the name of the Roma? The Role of Private Foundations and NGOs. În W. Guy (coord.) *Between Past and Future. The Roma of Central and Eastern Europe*, pp. 134-149. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Voicu, Mălina și Șerban, Monica (2002). Despre diferențe: între toleranță și prejudecăți. În C. Zamfir și M. Preda (editori), *Romii în România*. București: Expert.
- Wimmer, Andreas (2007). *How (not) to think about ethnicity in immigrant societies: A boundary making perspective*. ESRC Centre on Migration, Policy and Society. Working Paper No. 44, University of Oxford. Disponibil online la adresa: <http://www.compas.ox.ac.uk/publications/Working%20papers/WP0744-Wimmer.pdf>
- Woodcock, Shannon (2007). Romania and EU rope: Roma, Roma and Țigani as sites for the contestation of ethno-national identities. În *Patterns of Prejudice*, Vol. 41, No 5, Dec. 2007, pp. 493 – 515.
- Zamfir, Cătălin (2002). Istoria cercetării. În C. Zamfir și M. Preda (editori), *Romii în România* (pp. 710). București: Expert.
- Zamfir, Cătălin și Preda, Marian (Eds.) (2002). *Romii în România*. București: Editura Expert.
- Zamfir, Elena și Zamfir, Cătălin (Eds.) (1993). *Țigani – Între ignorare și îngrijorare*. București: Alternative.

15.1 Lista rapoartelor nepublicate

- Cengher, Paul (2007). Romii de vatră din Târgu-Mureș. Excluziune sau autoizolare.
- Feraru, Ionuț (2007). Raport privind comunitatea romă din comuna Modelu.
- Gătin, Constantin (2007). Țigani horahai din Babadag. Actori raționali și stat minimal.
- Gătin, Constantin (2007). Raport de prezentare și analiză a informațiilor culese despre populația romă din localitatea Racoș.
- Geambașu, Réka (2007). „Nu ne plângem de bani, că chiar așa săraci-săraci ...(nu suntem)...”. Comunitățile de romi din municipiul Lupeni, județul Hunedoara.
- Gheorghe, Ramona (2007). Raport privind studiul referitor la populația de etnie romă din localitatea Ploiești.
- Goina, Călin (2007). Raport final: Sântana, județul Arad.
- Goina, Mariana (2007). Raport de cercetare a comunităților rome din orașul Curtici, județul Arad.
- Ionescu, Beti (2007). Raport privind comunitatea romă din Jilava.
- Iorga, Alexandru (2007). Raport de cercetare Rodeș, comuna Viscir, județul Brașov.
- Iorga, Alexandru (2007). Raport de cercetare a comunității rome din localitatea Coltău, județul Maramureș.
- Ișan, Ovidiu (2007). Comuna ursarilor. Raport de cercetare a comunității rome din comuna Bărbulești, județul Ialomița.
- Ișan, Ovidiu (2007). Țigani săsești. Raport de cercetare a comunității rome din comuna Cetate, județul Bistrița.
- Kalamár, Gáspár Gábor (2007). Rromii din cartierul Őrkő. Sf. Gheorghe. Județul Covasna.
- Kiss, Dénes și Kiss, Tamás (2007). Romi și maghiari în Herculan.
- Kiss, Dénes și Kiss, Tamás (2007). Conviețuire interetnică în Valea Crișului.
- Lazăr, Veronica (2007). Raport privind comunitatea romă din satul Gulia, județul Suceava.
- Magyar-Vincze, Enikő (2007). Excluziunea socială a romilor. Studiu de caz din Timișoara.
- Marcu, Mihai (2007). Raport de cercetare a comunității rome din localitatea Mihail Kogălniceanu, județul Constanta.
- Oteanu, Ami (2007). Segregarea etnică, Borat și realitatea din Glod.
- Pantea, Ana (2007). Identități fragmentate.
- Plainer, Zsuzsa (2007). Trei comunități rome din Iris.
- Silian, Alina (2007). Cercetarea de teren în satul Veseuș, comuna Jidvei, județul Alba.
- Silian, Alina (2007). Raport de cercetare – Sebeș, județul Alba.
- Stancu, Ștefan (2007). Raport de cercetare a comunității rome din comuna Prundu, județul Giurgiu.
- Stoianovici, Sașa-Liviu (2007). Cugir – Fanfara Transilvani, vecinii lor. Excluziune și incluziune într-o comunitate romă non-tradițională.
- Streza, Teodora (2007). Țiglar. Comunitate în tranziție.
- Tîrcă, Miruna (2007). Raport de cercetare. Aleea Zăbrăuți, București.
- Troc, Gabriel (2007). Raport asupra comunității rome din Sântana de Mureș, județul Mureș.
- Toma, Ștefania (2007). Raport de cercetare pe teren. Nușfalău, județul Sălaj.
- Turcitu, Luis Ciprian (2007). Valea Mare.
- Vasilache, Maria Alexandra (2007). Comunitatea de romi din satul Slobozia, comuna Voinești, județul Iași.
- Operations Research (2007). Raport asupra comunității rome – comuna Anisoara, Argeș.
- Operations Research (2007). Raport asupra comunității rome – comuna Buzescu, Teleorman.
- Operations Research (2007). Raport asupra comunității rome – comuna Dumitrești, Vrancea.
- Operations Research (2007). Raport asupra comunității rome – comuna Grădinari, Olt.

16 Anexe

16.1 Lista tabelelor

Tabelul 1-1. Index al sărăciei în comunitățile de romi (ISCR).	6
Tabelul 1-2. Distribuția comunităților rome sărace și numărul estimat al locuitorilor de etnie romă	7
Tabelul 1-3. Relațiile dintre autoidentificarea ca rom în contexte private și publice	9
Tabelul 1-4. Numărul de romi din România conform datelor de la recensăminte, 1930-2002	9
Tabelul 1-5. Neconcordanțe între clasificarea din testarea oarbă și clasificarea din ancheta documentată	10
Tabelul 1-6. Includerea respondenților romi în mai multe eșantioane românești	11
Tabelul 1-7. Erori în eșantionarea populației de etnie romă pe baza heteroidentificării	11
Tabelul 2-1. Distribuția respondenților individuali la anchetă în funcție de etnie și tip de eșantion	16
Tabelul 3-1. Definițiile operaționale ale variabilelor în studiul afilierii etnice	46
Tabelul 3-2. Afilierea la subgrupuri de romi/țigani	47
Tabelul 3-3. Clasificarea subgrupurilor (neamurilor)	47
Tabelul 3-4. Care sunt principalele limbi folosite de membrii gospodăriei dumneavoastră... (procent)	49
Tabelul 3-5. Experiența discriminării etnice pe categorii de respondenți individuali (procente)	54
Tabelul 3-6. Unde ați fost tratat mai prost decât alte persoane pentru că sunteți de etnie romă? (procente din totalul de 326 respondenți romi din eșantionul rom care au răspuns „da” la întrebarea...). Au fost posibile răspunsurile multiple.	55
Tabelul 3-7. Rezumatul influențelor asupra afilierii etnice.	56
Tabelul 4-1. Opinii cu privire la reforma în educație (procente)	64
Tabelul 4-2. Distanța socială a respondenților romi și ne-romi față de diverse categorii etnice, inclusiv o categorie fictivă (procente)	67
Tabelul 4-3. Comparatie cu alte informații referitoare la distanța socială primite de la respondenții ne-romi din Barometrul Incluziunii Romilor, Fundația pentru o Societate Deschisă (2007) (procente)	68
Tabelul 4-4. Distanța socială a respondenților romi față de diferite grupuri etnice, după limba maternă a respondenților (procente)	69
Tabelul 4-5. Distanța socială medie față de diferite grupuri etnice, după etnia și nivelul de educație al respondenților, scor mediu	69
Tabelul 4-6. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi, după etnia majorității din zona în care locuiește respondentul (procente)	70
Tabelul 4-7. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi după tipul de localitate (procente)	70
Tabelul 4-8. Distanța socială a respondenților ne-romi față de romi pe regiuni (procente)	71
Tabelul 4-9. „Am rude de etnie romă/română”. Sursa: baza de date BIR 2006 (procente)	76
Tabelul 4-10. Membrii familiei de etnie ne-romă pentru gospodăriile din eșantionul rom, după nivelul subiectiv de trai (procente)	76
Tabelul 4-11. Tipuri de ocupații pentru membrii adulți, din câmpul muncii, ai gospodăriilor, după tipul de eșantion (procente)	78
Tabelul 5-1. Experiența foamei pentru respondenții romi și ne-romi	83
Tabelul 5-2. Numărul mediu de persoane / pat, după nivelul subiectiv de trai	85
Tabelul 6-1. Distribuția membrilor gospodăriei în funcție de categoria de vârstă în eșantionul rom și în eșantionul comparativ (frecvențe și procente)	90
Tabelul 7-1. Cine este proprietarul locuinței pe care o ocupați acum? (procente)	110
Tabelul 7-2. Densitatea din locuințe după tipul de eșantion (procente)	112
Tabelul 7-3. În locuința unde trăiți în prezent există apă? – după tipul eșantionului (procente)	113
Tabelul 7-4. Procentul gospodăriilor care posedă diferite bunuri de consum durabile, după eșantion; prezentare comparativă a rezultatelor din Phare – Incluziunea Socială 2007 și BIR 2006 (procente)	114
Tabelul 7-5. Indicatori ai segregării economice și locative în funcție de etnie	116
Tabelul 8-1. Distribuția sectoarelor economice după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	127
Tabelul 8-2. Activitatea economică a romilor după compoziția socială a localității și a zonei (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	128
Tabelul 8-3. Activitatea economică a romilor după compoziția etnică a localității și a zonei (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	128
Tabelul 9-1. Efectele diferiților factori socioeconomiici asupra accesului la cel puțin un tip de venituri (răspunsuri afirmative, procente)	132
Tabelul 9-2. Principalele surse de venituri după etnie (procente)	133
Tabelul 9-3. Procentul principalelor surse de venituri pentru copii, după etnie (respondenți sub 18 ani, procente)	135
Tabelul 9-4. Principalele surse de venit pentru adulți, după etnie (respondenți peste 18 ani, procente)	135
Tabelul 9-5. Principalele surse de venituri ale adulților romi după tipul de localitate (procente)	136
Tabelul 9-6. Principalele surse de venituri ale adulților romi după sex (procente)	136
Tabelul 9-7. Veniturile lunare medii după etnie (eșantion total, RON, Euro)	137
Tabelul 9-8. Veniturile lunare medii după etnie (respondenți peste 18 ani, RON, Euro)	137
Tabelul 9-9. Veniturile lunare medii pentru romi după tipul de surse de venituri (RON, Euro)	138

Tabelul 9-10. Veniturile lunare după sectorul economic și după etnie (respondenți cu vârsta cuprinsă între 18 și 59 de ani, Euro).....	139
Tabelul 9-11. Veniturile lunare după nivelul de educație și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, Euro).....	140
Tabelul 10-1. Nivelul de educație, după categoria de vârstă și tipul de eșantion (toți membrii gospodăriei) (procente)	157
Tabelul 10-2. Nivelul de educație, după categoria de vârstă și tipul de eșantion, pentru respondenții din BIR 2006 (procente)	157
Tabelul 10-3. Opinii despre școlarizarea mixtă: „În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații?”	166
Tabelul 10-4. Opinii cu privire la segregarea etnică în relațiile personale: „În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații?”	166
Tabelul 11-1. Efectele diferiților factori socioeconomici asupra potențialului brut de migrație al respondenților romi (procente)	172
Tabelul 11-2. Efectele diferiților factori socioeconomici asupra potențialul brut de migrație al respondenților ne-romi (procente)	173
Tabelul 11-3. Potențialul brut* de migrație, după experiența anterioară de migrație a respondenților și după etnie (procente)	175
Tabelul 11-4. Potențialul brut de migrație, după experiența discriminării și după etnie (procente)	176
Tabelul 11-5. Evoluția situației financiare a gospodăriei, după experiența migrației membrilor gospodăriei și după etnie (procente)	177
Tabelul 13-1. Existența în localități a unei populații de etnie romă în datele de la recensământ și cele din ancheta la nivel local (număr de cazuri, procente)	192
Tabelul 13-2. Comparatie între existența în localități a populațiilor de etnie romă în datele de la recensământ și în cele din ancheta de la nivel local (procente)	193
Tabelul 13-3. Dacă există experți pe problemele romilor în administrația locală, număr de cazuri, procente	202
Tabelul 13-4. Programe de cea mai bună practică pentru romi în localitate, număr de cazuri, procente	202
Tabelul 16-1. Lista comunităților pentru studiile de comunitate	229
Tabelul 16-2. Recodificarea afilierii la subgrupuri	230
Tabelul 16-3. Model de regresie logistică binară pentru afilierea la neoprotestantism; analiza pentru toți membrii gospodăriei	232
Tabelul 16-4. Model de regresie logistică binară pentru afilierea etnică la subgrupuri tradiționale	232
Tabelul 16-5. Model de regresie logistică binară pentru folosirea limbii romani acasă	233
Tabelul 16-6. Model de regresie logistică binară pentru a fi „foarte mândru” de etnia romă/țigănească	234
Tabelul 16-7. Model de regresie logistică binară pentru predarea limbii romani în școli pentru toți elevii romi („dezacord total”)	234
Tabelul 16-8. Model de regresie logistică binară pentru predarea istoriei și culturii romilor în școli, pentru toți elevii	234
Tabelul 16-9. Model de regresie logistică binară pentru resimțirea discriminării etnice: variabile sociodemografice	235
Table 16-10. Model de regresie logistică binară pentru resimțirea discriminării etnice: variabilele interacțiunii sociale.....	236
Tabelul 16-11. Model de regresie logistică binară pentru acceptarea persoanelor de etnie română ca membri ai familiei: variabile sociodemografice	237
Tabelul 16-12. Model de regresie logistică binară pentru acceptarea persoanelor de etnie română ca membri ai familiei: variabilele interacțiunii sociale	237
Tabelul 16-13. Model de regresie logistică binară pentru segregarea educațională	237
Tabelul 16-14. Model de regresie logistică binară pentru electricitate în gospodărie	237
Tabelul 16-15. Model de regresie logistică binară pentru accesul la apă în afara casei sau a curții	237
Tabelul 16-16. Model de regresie logistică binară pentru faptul de a avea prieteni români sau maghiari	237
Tabelul 16-17. Model de regresie logistică binară pentru experiența migrației	237
Tabelul 16-18. Model de regresie logistică binară pentru intențiile de migrație pe termen scurt	237
Tabelul 16-19. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea liceului, eșantion rom	237
Tabelul 16-20. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea gimnaziului, eșantion rom	237
Tabelul 16-21. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea liceului, eșantion comparativ	237
Tabelul 16-22. Nivelul de educație după afilierea la subgrupuri	237
Tabelul 16-23. Model de regresie logistică binară pentru alfabetizarea elevilor (capacitatea de a scrie și de a citi); elevi romi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani.....	237
Tabelul 16-24. Model de regresie logistică binară pentru locuirea într-o casă fără niciun fel de contract – eșantionul rom	237
Tabelul 16-25. Model de regresie liniară pentru numărul de bunuri de consum durabile din gospodărie – eșantion rom	237
Tabelul 16-26. Model de regresie liniară pentru vârsta la prima naștere – toate femeile din eșantionul rom și din eșantionul comparativ	237
Tabelul 16-27. Distribuția asistenței publice și a intervențiilor de dezvoltare în comunitățile de romi, coeficienți de corelație Pearson (baza de date din ancheta la nivel local)	237

16.2 Lista diagramelor

Diagrama 3-1. Distribuția afilierii religioase pe tip de eșantion (procente)	43
Diagrama 3-2. Afierea la neoprotestantism pe tip de gospodărie și în funcție de educație (procente)	43
Diagrama 3-3. Distribuția afilierilor etnice secundare	46
Diagrama 3-4. Proporția de oameni care vorbesc romani, care au absolvit liceul și care acceptă români ca membri ai familiei (procent din fiecare categorie de afiliere)	48
Diagrama 3-5. Folosirea în public și în gospodărie a limbii romani pe categorii de educație (procente)	49
Diagrama 3-6. Folosirea limbii romani acasă și în public după tipul de localitate (procente).....	49
Diagrama 3-7. Obiecte electrocasnice după limba principală vorbită în gospodărie (procente)	50
Diagrama 3-8.Folosirea limbii romani după nivelul subiectiv de trai (procente).....	50
Diagrama 3-9. Evaluarea nivelului de trai după limba folosită, eșantionul rom (procente de categorii de limbă)	51
Diagrama 3-10. Accesul la resurse după limba folosită, eșantionul rom (procente de categorii de limbă)	51
Diagrama 3-11. Mândria afilierii etnice după tipul de afiliere la subgrupurile etnice (procente)	53
Diagrama 3-12. Mândria și folosirea limbii romani acasă (procente)	54
Diagrama 3-13. Experiența discriminării etnice după statutul economic, tipul de zonă, domiciliu și nivel de bunăstare (procente).....	55
Diagrama 4-1. Opinii cu privire la învățarea limbii romani la școală, după afilierea etnică (BIR 2006) (procente)	65
Diagrama 4-2. Distribuția răspunsurilor la întrebarea dacă tuturor copiilor romi ar trebui să li se predea limba romani, după compoziția etnică a zonei (procente)	65
Diagrama 4-3. Distanța socială medie față de diferite grupuri etnice, pentru respondenții romi și ne-romi, scor mediu (1 = ar accepta ca membru al familiei, 7 = ar prefera să îi alunge din țară sau să nu îi lase să intre în țară)	68
Diagrama 4-4. Distanța socială medie a respondenților ne-romi față de romi, după tipul de localitate, scor mediu	71
Diagrama 4-5. Distanța socială medie a respondenților ne-romi față de romi, pe regiuni, scor mediu	72
Diagrama 4-6. Acceptarea persoanelor de etnie română în familie, după limba folosită, componența familiei și statutul pe piața muncii.....	77
Diagrama 5-1. Analiză comparativă a expunerii la foame (procente)	84
Diagrama 5-2. „Au toți copiii (sub 14 ani) din gospodărie...” (procente).....	84
Diagrama 5-3. Vârsta la prima naștere după eșantion (procente)	85
Diagrama 6-1. Proporția de membri ai gospodăriei care nu sunt înregistrați la un medic de familie, după categoria de vârstă și eșantion	100
Diagrama 7-1. Distribuția contractelor de proprietate pe case în eșantionul rom și în eșantionul comparativ (procente)	109
Diagrama 7-2. Legalitatea proprietății asupra casei după categoria de vârstă a capului gospodăriei – eșantion rom (procente)	110
Diagrama 7-3. Legalitatea proprietății asupra casei după nivelul de educație al capului gospodăriei – eșantion rom	111
Diagrama 7-4. Legalitatea proprietății asupra casei după numărul de bunuri de consum durabile din gospodărie – eșantion rom	111
Diagrama 7-5. Legalitatea proprietății asupra casei după compoziția etnică a zonei și limba vorbită în casă – eșantion rom	112
Diagrama 7-6. Accesul la canalizare, după tipul de localitate și tipul de eșantion (procente)	113
Diagrama 7-7. Numărul de bunuri de consum durabile / gospodărie (procente)	114
Diagrama 7-8. Lipsa accesului la apă, după tipul de vecinătate și alte variabile (procente)	117
Diagrama 8-1. Activitatea economică după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	125
Diagrama 8-2. Influența sexului respondenților asupra activității economice, după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	125
Diagrama 8-3. Influența vârstei respondentului asupra activității economice după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	126
Diagrama 8-4. Activitatea economică după regiuni și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	126
Diagrama 8-5. Activitatea economică după tipul de localitate și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, procente)	127
Diagrama 9-1. Accesul la cel puțin un tip de venituri, după etnia respondentului (respondenți peste 18 ani, procente)	131
Diagrama 9-2. Efectul segregării rezidențiale asupra accesului romilor la cel puțin un tip de venituri (procente).....	132
Diagrama 9-3. Efectul compoziției etnice a așezării asupra accesului romilor la cel puțin un tip de venituri (procente)	132

Diagrama 9-4. Model de regresie lineară cu privire la efectul diferiților factori asupra probabilității de a avea măcar un tip de venituri (populație de etnie romă, respondenți peste 18 ani).....	133
Diagrama 9-5. Categoriile de principale surse de venituri după etnie (procente)	134
Diagrama 9-6. Veniturile lunare medii după grupe de vârstă (eșantion total, RON)	138
Diagrama 9-7. Veniturile lunare după activitatea economică și după etnie (respondenți cu vârste cuprinse între 18 și 59 de ani, Euro)22	139
Diagrama 9-8. Model de regresie liniară a efectului diferiților factori asupra nivelului veniturilor romilor (respondenți peste 18 ani)	140
Diagrama 10-1. Structurile de vârstă în eșantionul rom și cel comparativ (toți membrii gospodăriei) (procente)	156
Diagrama 10-2. Segregarea etnică a elevilor după tipul de zonă (procente)	165
Diagrama 11-1. Potențialul combinat de migrație al respondentului după etnie și regiune (procente)	169
Diagrama 11-2. Momentul plecării pentru migrația planificată, după etnie (procente)	170
Diagrama 11-3. Potențialul net de migrație al respondentului după etnie și după regiune (procente)	170
Diagrama 11-4. Perioada migrației planificate, după etnie (procente).....	171
Diagrama 11-5. Experiența migrației la orice membru al gospodăriei, după etnie și după regiune (procente)	174
Diagrama 11-6. Experiențele de migrație ale respondentului, după etnie și după regiune (procente)	174
Diagrama 11-7. Procentul respondenților care au o rețea de migrație, după etnie	175
Diagrama 11-8. Cu cine intenționează respondenții să migreze, după etnie (procente)	176
Diagrama 11-9. Potențialul combinat de migrație, după efectul evoluției situației financiare a gospodăriei și după etnie (procente)	177
Diagrama 11-10. Potențialul combinat de migrație, după așteptările cu privire la viitoarea situație financiară a gospodăriei și după etnie (procente)	178
Diagrama 11-11. Nivelul mediu al venitului lunar pentru care ar merita să muncească în străinătate, după etnie (RON)	178
Diagrama 11-12. Împrumuturile gospodăriilor după sursă, în eșantionul rom și în cel comparativ (au fost posibile răspunsuri multiple)	180
Diagrama 11-13. Mărirea împrumuturilor, după eșantion (RON).....	181
Diagrama 11-14. Suma medie împrumutată, după principala sursă de creditare (RON)	181
Diagrama 11-15. Destinația împrumuturilor în eșantionul rom și în cel comparativ (au fost posibile răspunsuri multiple) (procente)	181
Diagrama 11-16. Modul de utilizare a banilor împrumutați din diferite surse în eșantionul rom (procente)	182
Diagrama 11-17. Sursa de creditare după situația financiară a gospodăriei, în eșantionul rom (procente)	182
Diagrama 13-1. Procentul romilor, pe regiuni, în datele de la recensământ (2002) și în cele din ancheta la nivel local (2007) (procente)	193
Diagrama 13-2. Procentul romilor după tipul de localitate în datele de la recensământ (2002) și în cele din ancheta la nivel local (2007) (procente)	194
Diagrama 13-3. Procentul etnicilor romi fără certificat de naștere în comparație cu numărul total de romi, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	194
Diagrama 13-4. Procentul etnicilor romi fără certificat de naștere în comparație cu numărul total de romi, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	195
Diagrama 13-5. Procentul etnicilor romi fără carte de identitate în comparație cu numărul total de romi, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	195
Diagrama 13-6. Procentul etnicilor romi fără carte de identitate în comparație cu numărul total de romi, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente).....	195
Diagrama 13-7. Procentul gospodăriilor rome din comunități fără titluri de proprietate pentru pământ, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007* (procente).....	196
Diagrama 13-8. Procentul gospodăriilor rome din comunități fără titluri de proprietate pentru pământ, după regiune, date din ancheta la nivel local, 2007* (procente)	196
Diagrama 13-9. Procentul copiilor care merg la grădiniță în comparație cu numărul total de copii cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	197
Diagrama 13-10. Procentul copiilor care frecventează școli speciale (auxiliare) în comparație cu numărul total de copii cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, după județe, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	197
Diagrama 13-11. Procentul copiilor care frecventează școli speciale (auxiliare) din numărul total de copii cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani, după tipul de localitate, date din ancheta la nivel local, 2007 (procente)	198
Diagrama 16-1. Sentimentele de mândrie pentru diferite identități (procente).....	230
Diagrama 16-2. Procentul romilor pe județe în datele de la recensământul din 2002 și cele din ancheta la nivel local (2007), procente	237
Harta 16-1. Numărul de persoane angajate la 1000 de locuitori (date INS, 2005)	237
Harta 16-2. Numărul de medici la 1000 de locuitori (date INS, 2005)	237

Harta 16-3. Numărul de locuitori de etnie romă din localitate (numărul de persoane, date de la recensământ, 2002)	237
Harta 16-4. Proporția locuitorilor de etnie romă în localitate (procente, date de la recensământ, 2002)	237

16.3 Lista citatelor

Citatul 1-1. Atitudini ambigue față de statisticile etnice din Timișoara	13
Citatul 1-2. Corectitudinea politică la autoritatea locală din Oșorhei	14
Citatul 1-3. Discursul plin de prejudecăți vs. acțiunea empatică la profesioniștii din Curtici	14
Citatul 4-36. Sentimentele și relațiile comerciale în Babadag	21
Citatul 4-37. Comerțul și încrederea în Nușfalău	21
Citatul 3-1. Clasificarea romilor făcută de cercetător în Mihail Kogălniceanu	24
Citatul 3-2. Statutul și perioada de ședere în Cugir	25
Citatul 3-3. Diferențieri de statut și amplasarea caselor în Curtici	25
Citatul 3-4. Îngrijirea copilului și „comportamentul comunitar” în Dolhasca	25
Citatul 3-5. Copiii ca motive pentru conflicte într-o „pseudocomunitate” de romi din Zăbrăuți	26
Citatul 3-6. „Comunitatea” ca resursă – capitalul social în Lupeni	26
Citatul 3-7. Rețelele sociale temporare dintr-o „pseudocomunitate”, în Zăbrăuți	27
Citatul 3-8. Legături puternice de familie vs. rețele comunitare slabe în cartierul „Viitorului” din Lupeni	27
Citatul 3-9. Clasificare și judecăți morale făcute de cercetător, în Kogălniceanu	28
Citatul 3-10. Reprezentările sociale ale romilor, în funcție de tiparele culturale, în Timișoara	28
Citatul 3-11. A fi cei mai vechi locuitori din localitate: Sântana, Cetate și Coltău	29
Citatul 3-12. Amintirea și sărbătorirea unui trecut romantic la Curtici	30
Citatul 3-13. Amintirea tradițiilor din trecut la Dolhasca	30
Citatul 3-14. Memoria colectivă în clanul din Oșorhei	30
Citatul 3-15. Limba romani ca marcă a autenticității romilor, în Curtici	30
Citatul 3-16. Statutul inferior al nevorbitorilor de romani din Curtici și Sântana	30
Citatul 3-17. Romani ca limbă maternă și riscul excluziunii, în Nușfalău și Timișoara	30
Citatul 3-18. Căsătoria timpurie ca indicator al oportunităților precare, în Curtici	31
Citatul 3-19. Schimbarea tiparului în familiile tinere, în Dolhasca și Sântana	32
Citatul 3-20. Căsătoriile tradiționale în Babadag	32
Citatul 3-21. Regulile endogamiei în comunitatea de căldărari din Curtici	32
Citatul 3-22. Vulnerabilitatea gaborilor tradiționali	33
Citatul 3-23. Obiceiurile și respectul de sine al romilor săraci	33
Citatul 3-24. Socializarea forțată într-un ghetou urban, precum Zăbrăuți	34
Citatul 3-25. Socializarea ca influență negativă, în Zăbrăuți	34
Citatul 3-26. Dependența de familia extinsă în Lupeni	34
Citatul 3-27. Obiecte care fac viața mai confortabilă, în Lupeni	35
Citatul 3-28. Copii reproducând sfaturile adulților cu privire la căsătorie și la familie, în Zăbrăuți	36
Citatul 3-29. Copii reproducând discuțiile adulților despre poliști și șomaj, în Zăbrăuți	36
Citatul 3-30. Eșecul fraților ca punct de referință în structurarea visurilor tinerilor, în Veseuș	36
Citatul 3-31. Viața părinților ca punct de referință, în Veseuș	36
Citatul 3-32. Testele naționale ca punct de referință în structurarea viitorului, în Veseuș	37
Citatul 3-33. Visarea la o fericire nematerială, în Veseuș	37
Citatul 3-34. Distanța dintre visuri și mijloacele de a le atinge, în Veseuș	37
Citatul 3-35. Prăpastia dintre visurile copiilor și felul în care le înțeleg profesorii, în Veseuș	37
Citatul 3-36. Suspiciunea la adresa intervențiilor sociale, în Zăbrăuți	38
Citatul 3-37. Lipsa de echilibru social în reprezentările media, în Timișoara	38
Citatul 3-38. Conștientizarea stereotipurilor negative din mass-media, în Zăbrăuți	39
Citatul 3-39. Așteptările cu privire la sprijinul din partea actorilor externi, în Zăbrăuți	39
Citatul 3-40. Munca „inferioară” percepută ca lene, în Coltău	40
Citatul 3-41. Munca „inferioară” percepută ca nemuncă, în Nușfalău	40
Citatul 3-42. Păreri contradictorii, externe și interne, despre muncă, în Mihail Kogălniceanu	40
Citatul 3-43. Munca, sursă de mândrie și respect de sine în Cugir	41
Citatul 3-44. Munca, sursă de mândrie și respect de sine în Curtici	41
Citatul 3-45. Nostalgia și schimbările în tipurile de ocupații, în Oșorhei	41
Citatul 3-46. Nostalgia după comunism într-o comunitate minieră, Lupeni	42
Citatul 3-47. Comunismul prin ochii unei muncitoare din Iris	42
Citatul 3-48. Conștientizarea politicii comuniste de asimilare forțată, în Curtici	42
Citatul 3-49. Conștientizarea politicii de segregare de dinainte de 1990, în Curtici	42
Citatul 3-50. Afilierea la Biserica Penticostală în rândul romilor din Babadag	44
Citatul 3-51. Afilierea la Biserica Baptistă în Nușfalău	44
Citatul 3-52. Influența Bisericii Penticostale asupra vieții din Curtici	44

Citatul 3-53. Punctele forte și limitele influenței Bisericii Penticostale asupra practicilor familiale din Oșorhei	45
Citatul 3-54. Segregarea a două neamuri în comunitățile penticostale din Curtici	45
Citatul 3-55. „A țigani” – inovație lexicală în Veseuș	52
Citatul 3-56. Eticheta rom/țigian	52
Citatul 3-57. Acceptarea și respingerea publică a etichetei țigani la diferite neamuri	53
Citatul 3-58. Despre identificarea rudarilor	53
Citatul 4-1. Folosirea stereotipului țigani în Nușfalău	59
Citatul 4-2. Eticheta de țigian	59
Citatul 4-3. Țiganul romantic din Nușfalău	59
Citatul 4-4. Percepția asupra ajutoarelor discriminatorii în Coltău	59
Citatul 4-5. „Baia socială pentru romi” din Cugir	60
Citatul 4-6. Definirea țiganilor și a țigăniei în Veseuș	60
Citatul 4-7. Neutralitatea aparentă în stereotiparea etnică	60
Citatul 4-8. Viziunea autorității locale asupra romilor	61
Citatul 4-9. Explicațiile economice și culturale pentru eșecul școlar în Cugir	61
Citatul 4-10. Explicațiile bazate pe „cultura sărăciei” pentru eșecul școlar, în Nușfalău	61
Citatul 4-11. Explicații în termeni de „cerere” și „ofertă” pentru abandonul școlar în Nușfalău	62
Citatul 4-12. Plata pentru electricitate – Coltău	62
Citatul 4-13. Necesități de infrastructură și practici în privința curățeniei în Coltău	62
Citatul 4-14. Atitudinile față de ajutoare în Târgu Mureș	63
Citatul 4-15. Definirea romilor din punctul de vedere al sărăciei, în Veseuș	63
Citatul 4-16. Cultura țigănească în serbările școlare din Veseuș	63
Citatul 4-17. Copii romi deghizați ca „țigani” în Veseuș	64
Citatul 4-18. „Romii mei”, „romii noștri” și „cealți romi” din Nușfalău	66
Citatul 4-19. Perceperea rudarilor în Modelu	66
Citatul 4-20. Discursul cu prejudecăți împotriva țiganilor din Coltău	66
Citatul 4-21. Contact asimetric în Coltău	72
Citatul 4-22. Excluziunea socială și contactul social în Babadag	72
Citatul 4-23. Discriminarea în relațiile comerciale din Babadag	72
Citatul 4-24. Discriminarea economică vs. discriminarea etnică în Cugir	73
Citatul 4-25. Discriminarea în relațiile de muncă din Coltău	73
Citatul 4-26. Evaluarea discriminării etnice în Cetățeni	73
Citatul 4-27. Strategii de tratament egal în Babadag	74
Citatul 4-28. Strategii de izolare în Veseuș	74
Citatul 4-29. Caracterul închis al relațiilor de familie din Coltău	74
Citatul 4-30. Căsătoriile interetnice în Valea Mare	75
Citatul 4-31. Relațiile informale în Nușfalău	75
Citatul 4-32. Opinii cu privire la exogamie în Veseuș	75
Citatul 4-33. Puterea în relațiile comerciale din Nușfalău	77
Citatul 4-34. Șomajul și segregarea socială în Babadag	78
Citatul 4-35. Permisele de conducere în Babadag	78
Citatul 4-36. Sentimentele și relațiile comerciale în Babadag	79
Citatul 4-37. Comerțul și încrederea în Nușfalău	79
Citatul 5-1. Traiul în sărăcie extremă în Timișoara	83
Citatul 5-2. Infrațiuni legate de subzistență în Cugir	86
Citatul 5-3. Infrațiuni legate de subzistență în Glod	86
Citatul 5-4. Fierul vechi ca oportunitate de afaceri și de furt în Curtici	86
Citatul 5-5. Alternative la furtul de subzistență în Lupeni	86
Citatul 5-6. Cărșitul și munca în străinătate pentru romii din Curtici	87
Citatul 6-1. Cercul vicios al lipsei asigurării medicale	88
Citatul 6-2. Sursele de apă – principala problemă care afectează sănătatea în comunitățile de romi precum cea din Curtici	89
Citatul 6-3. Speranța scăzută de viață în comunitatea romă din Oșorhei	90
Citatul 6-4. Sănătatea ca simbol al statutului, în Sântana de Mureș	90
Citatul 6-5. Cazul Glod: lipsa apei și oferta precară de hrană	91
Citatul 6-6. Societatea de consum și nutriția în comunitățile rome: cazul localității Oșorhei	91
Citatul 6-7. O critică frecventă: comportamentul „cafea și țigări”, în cazul localității Mihail Kogălniceanu	92
Citatul 6-8. Automedicația improvizată ca administrare defectuoasă a informației, exemplul Sântanei	92
Citatul 6-9. Îngrijirea copiilor în condiții de precaritate: cazul localității Mihail Kogălniceanu	92
Citatul 6-10. Caracterul greoi al sistemului medical și aranjamentele informale din Sântana	93
Citatul 6-11. Conflict între romi și medic, într-un sat din apropierea localității Nușfalău	93
Citatul 6-12. Strategii de acces la serviciile de sănătate, înregistrate în Timișoara	94
Citatul 6-13. Percepția romilor asupra serviciilor medicale de urgență, înregistrată în Zăbrăuți	94
Citatul 6-14. Reacția spitalului la strategiile de adaptare ale romilor săraci, în Curtici	94

Citatul 6-15. Sentimentul de a fi discriminat de personalul medical și reacțiile emoționale la acest lucru, în Dolhasca	95
Citatul 6-16. Mediatorii sanitari și implicarea voluntară în Timișoara	95
Citatul 6-17. Greutăți în medierea sanitară, mărturisire făcută în Zăbrăuți	95
Citatul 6-18. Efectele secundare negative ale medierii sanitare, ca în cazul Timișoarei	95
Citatul 6-19. Obstacole în accesul la informații despre planificarea familială, înregistrate în Timișoara	96
Citatul 6-20. Studii anterioare referitoare la sănătatea femeilor rome	96
Citatul 6-21. Obstacole în accesul la informații despre planificarea familială și pericolele pe care le presupune, înregistrate în Timișoara	97
Citatul 6-22. Refuzul de a explica părinților romi bolile copilului, în Dolhasca	97
Citatul 6-23. „Blamarea victimelor” în satul Glod	98
Citatul 6-24. Minimalizarea responsabilității medicului de a explica procedura de vaccinare, în Mihail Kogălniceanu	98
Citatul 6-25. Religia medicului și accesul la informații despre planificarea familială, în Timișoara	99
Citatul 6-26. O perspectivă critică asupra strategiei naționale pentru sănătate	99
Citatul 7-1. Aglomerarea masivă într-un ghetou de locuințe sociale, precum Zăbrăuți	102
Citatul 7-2. Viața în ghetoul din Zăbrăuți și speranța de a avea o locuință mai bună	102
Citatul 7-3. Părerii contradictorii cu privire la istoria ghetoului din Lupeni	103
Citatul 7-4. Traectorii locative sfârșind în ghetoul Viitorului	104
Citatul 7-5. Instabilitatea și investițiile în apartamentele sociale în ghetoul Viitorului, Lupeni	104
Citatul 7-6. Cercul vicios al evacuărilor multiple, în Timișoara	105
Citatul 7-7. Responsabilitatea de a construi locuințe sociale în București	105
Citatul 7-8. Evacuările ca situație de conflict, în Timișoara	105
Citatul 7-9. Simbolurile de statut generatoare de conflicte în Timișoara	106
Citatul 7-10. Locuințele, proximitatea și conflictele interetnice în Mihail Kogălniceanu	106
Citatul 7-11. Arderea barăcilor și exercițiile democratice în cartierul Blascovics din Timișoara	106
Citatul 7-12. Istoria excluziunii formale și a evacuărilor, în Timișoara	107
Citatul 7-13. Statul legal incert al noilor construcții din cartierul Ladioș din Colțau	108
Citatul 7-14. Drepturi vagi de proprietate și vulnerabilitatea în fața evacuărilor, în Timișoara	108
Citatul 7-15. Discursuri contradictorii cu privire la drepturile de proprietate, în Mihail Kogălniceanu	108
Citatul 7-16. Vulnerabilitatea în fața evacuărilor în Timișoara	108
Citatul 7-17. Segregarea rezidențială în Curtici	115
Citatul 8-1. Motive pentru a fi șomer în Timișoara	119
Citatul 8-2. Influența educației asupra găsirii unui loc de muncă	119
Citatul 8-3. Diviziunea muncii în familiile rome din Colțau	120
Citatul 8-4. Responsabilitățile femeilor în gospodăriile rome din Sântana de Mureș	120
Citatul 8-5. Strategiile femeilor rome din Oșorhei pentru a câștiga bani	120
Citatul 8-6. Costul navetei la Lupeni	120
Citatul 8-7. Ineficiența proiectelor de ocupare a romilor în Timișoara	120
Citatul 8-8. Cursuri și practica muncii în Timișoara	121
Citatul 8-9. Percepția autorităților locale cu privire la muncă și la romi, în București	121
Citatul 8-10. Cercurile dependenței, din perspectiva autorităților locale, în București	121
Citatul 8-11. Ajutorul social pentru gospodăriile cu venituri informale din Modelu	122
Citatul 8-12. Viața nomadă ca sursă de conflicte locale în Oșorhei	122
Citatul 8-13. Imposibilitatea legalizării „profesiilor tradiționale” în Oșorhei	122
Citatul 8-14. Problema legalizării profesiilor tradiționale în Timișoara	122
Citatul 8-15. Lipsa educației ca impediment în obținerea autorizației în Timișoara	123
Citatul 8-16. Povestea unui fost miner după tranziție, în Lupeni	123
Citatul 10-1. Rolul controversat al educației	145
Citatul 10-2. Prinși între două lumi în școlile din Zăbrăuți, București	146
Citatul 10-3. Cauzele complexe ale hotărârii de a abandona școala, în Dolhasca	147
Citatul 10-4. Scăderea calității învățământului ca urmare a frecvenței mai ridicate, în Nușfalău	147
Citatul 10-5. Avantajele noilor tehnici de învățare	148
Citatul 10-6. Limba romani în școală – cazul localității Dolhasca	148
Citatul 10-7. Probleme de frecvență în Sfântu Gheorghe	149
Citatul 10-8. Costurile ridicate și beneficiile ulterioare scăzute ale educației, așa cum sunt percepute atât de romii, cât și de ne-romii din Colțau	149
Citatul 10-9. Atitudinea părinților față de învățământ în Cetate	150
Citatul 10-10. Traectorii școlare pentru elevii romi din Mihail Kogălniceanu	150
Citatul 10-11. Probleme sociale reflectate în comportamentul la școală în Zăbrăuți, București	150
Citatul 10-12. Relația părinților cu școala, în Zăbrăuți	151
Citatul 10-13. Probleme de comunicare între profesori și părinți, în Zăbrăuți	151
Citatul 10-14. Suspiciunile reciproce între părinți și profesori în Zăbrăuți, București	151
Citatul 10-15. Relațiile dintre școli și ONG-uri/programe în București	151
Citatul 10-16. Discrepanțe între valorile limbilor, înregistrate în Dolhasca	152
Citatul 10-17. Lipsa de exemple de mobilitate socială datorată educației, în Curtici	152

Citatul 10-18. Alternativele la educație, percepute ca fiind mai profitabile, în Nușfalău.....	152
Citatul 10-19. Așteptările de la viață și dezamăgirile provocate de educație romilor din Curtici	152
Citatul 10-20. Educația nu garantează bunăstarea, în Timișoara.....	152
Citatul 10-21. Eforturi de a oferi educație copiilor din gospodăriile sărace din Timișoara	153
Citatul 10-22. Importanța educației în Zăbrăuți, București	153
Citatul 10-23. Schimbare de perspectivă cu privire la valoarea educației, în Zăbrăuți, București	153
Citatul 10-24. Bunăstare economică imediată vs. carieră profesională pentru tinerii romi din Timișoara	154
Citatul 10-25. Eșecurile școlare ale părinților și motivațiile pentru o carieră profesională pentru muzicanții din Cugir	154
Citatul 10-26. Actorii implicați și asumarea responsabilității pentru educarea romilor	154
Citatul 10-27. Rolul-cheie al mediatorului școlar ca soluție imediată/pe termen scurt	155
Citatul 10-28. Mediatorul școlar care își depășește obligațiile în Zăbrăuți, București	155
Citatul 10-29. Propunerile bunicilor romi de îmbunătățire a nivelului de educație în rândul copiilor romi din Coltău	155
Citatul 10-30. Propuneri din partea profesorilor experimentați, în Oșorhei și Timișoara	155
Citatul 10-31. Avantajele claselor mixte, din experiența profesorilor din Lupeni	156
Citatul 10-32. Opinii împărțite despre școala segregată din Curtici	159
Citatul 10-33. Noul cadru legal și problema egalității de șanse	160
Citatul 10-34. O perspectivă optimistă asupra unei școli segregate din Mihail Kogălniceanu	161
Citatul 10-35. Școala ca bază pentru relații ulterioare, în Coltău	161
Citatul 10-36. Atitudinile față de clasele mixte, în Cugir	161
Citatul 10-37. Segregarea ca efect neintenționat al alegerilor individuale	162
Citatul 10-38. Educația segregată în anii '50 în Nușfalău.....	162
Citatul 10-39. Educația segregată în anii '90 în Nușfalău.....	162
Citatul 10-40. Educația segregată în anii '50 în Œkő	163
Citatul 10-41. Apariția educației segregate în Curtici.....	163
Citatul 10-42. Segregarea ca soluție în Babadag	163
Citatul 10-43. Stimulente economice pentru desegregare în Nușfalău	164
Citatul 10-44. Atitudini integraționiste în Nușfalău	164
Citatul 10-45. Atenție inegală în clasă în Coltău	165
Citatul 11-1. Munca în străinătate pentru romii din Timișoara	179
Citatul 11-2. Munca în străinătate pentru oamenii din Cugir	179
Citatul 11-3. Munca în străinătate pentru oamenii din Mihail Kogălniceanu	179
Citatul 11-4. Munca în străinătate pentru romii din Chinari, în Sântana de Mureș	179
Citatul 11-5. Probleme familiale și educaționale datorate migrației, în Curtici	180
Citatul 12-1. Interacțiunile cu primarul într-o localitate fără reprezentare	187
Citatul 12-2. Conducerea locală și medierea în Grădinari	187
Citatul 12-3. Conducerea formală și informală în Târgu Mureș	188
Citatul 12-4. Răspunderea politică în Sfântu Gheorghe.....	189
Citatul 12-5. Conducere și suspiciune în Cetățeni	190
Citatul 12-6. Conducere și suspiciune în Cugir	190
Citatul 12-7. Eșecul conducerii într-un proiect destinat comunității	190

16.4 Lista imaginilor

Imaginea 1. Fotografie din Sântana de Mureș (judeul Mureș) realizată de Gabriel Troc.....	1
Imaginea 2. Fotografie dintr-un album de familie, Ploiești (județul Prahova), culeasă de Ramona Gheorghe	21
Imaginea 3. Fotografie din Oșorhei (județul Bihor), realizată de Gábor Fleck	57
Imaginea 4. Fotografie din Voinești (județul Iași), realizată de un membru al comunității	80
Imaginea 5. Fotografie din Veseuș (județul Alba), realizată de Alina Silian	81
Imaginea 6. Fotografie din Bărbulești (județul Ialomița), realizată de un membru al comunității	101
Imaginea 7. Fotografie dintr-un album de familie, Sfântu Gheorghe (județul Covasna), culeasă de Gábor Kalamár	118
Imaginea 8. Fotografie din Veseuș (județul Alba), realizată de Alina Silian	130
Imaginea 9. Fotografie din Sfântu Gheorghe (județul Covasna), realizată de Gábor Kalamár.....	141
Imaginea 10. Fotografie din Ploiești (județul Prahova), realizată de Ramona Gheorghe	143
Imaginea 11. Fotografie din Ferentari (București), realizată de un membru al comunității	168
Imaginea 12. Fotografie din Babadag (județul Tulcea), realizată de Constantin Gătin.....	184
Imaginea 13. Fotografie din Sfântu Gheorghe (județul Covasna), realizată de Gábor Kalamár	185
Imaginea 14. Fotografie din Babadag (județul Tulcea), realizată de Constantin Gătin.....	191
Imaginea 15. Fotografie dintr-un album de familie, Veseuș (județul Alba), culeasă de Alina Silian.....	205
Imaginea 16. Fotografie din Prundu (județul Giurgiu), realizată de un membru al comunității	213

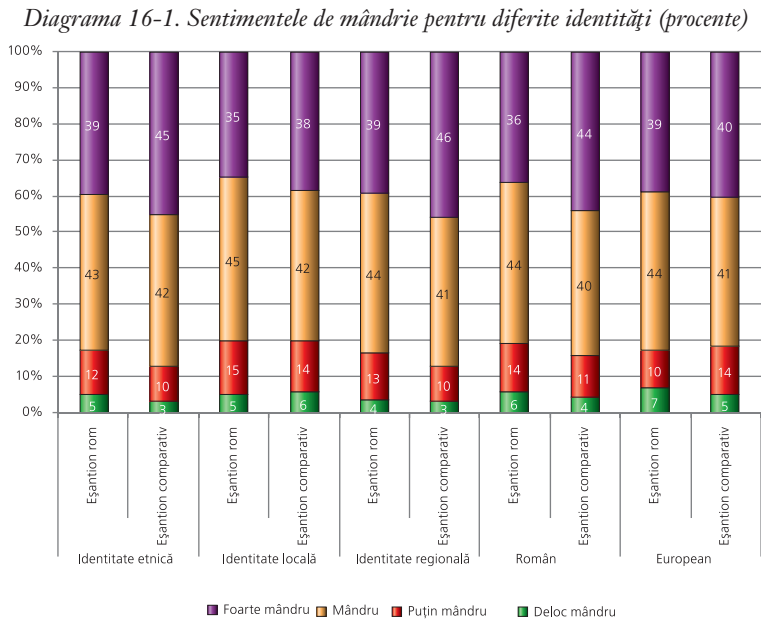
16.5 Tabele și diagrame

16.5.1 Informații metodologice

Tabelul 16-1. Lista comunităților pentru studiile de comunitate

Localitate	Județ	Cercetător	Perioada pe teren
ANINOASA	Argeș	Echipa OR	iulie-august 2007
BABADAG	Tulcea	Constantin Gătin	august-septembrie 2007
BĂRBULEȘTI	Ialomița	Ovidiu Isan	septembrie 2007
BATANI / comunitatea Herculian	Covasna	Dénes Kiss	iulie-august 2007
BUNEȘTI / comunitatea Viscri	Brașov	Ana Bleahu	august 2007
BUZESCU	Teleorman	Echipa OR	august-septembrie 2007
CETATE	Bistrița-Nasăud	Ovidiu Isan	iulie-august 2007
CLUJ NAPOCA / cartierul Iris	Cluj	Plainer Zsuzsa	august-septembrie 2007
COLTĂU	Maramureș	Iorga Alexandru	iulie-august 2007
CUGIR	Alba	Sasha Liviu	august-septembrie 2007
CURTICI	Arad	Mariana Goina	iulie-august 2007
DOLHASCA / comunitatea Gulia	Suceava	Veronica Lazăr	august-septembrie 2007
DUMITREȘTI	Vrancea	Echipa OR	iulie-august 2007
BUCUREȘTI, FERENTARI, Aleea Zăbrăuți	București	Miruna Tîrcă	septembrie 2007
GLOD	Dâmbovița	Ami Oteanu	august-septembrie 2007
GRĂDINARI	Olt	Echipa OR	august-septembrie 2007
JIDVEI / comunitatea Veseș	Alba	Alina Silian	iulie-august 2007
JILAVA	Ilfov	Elisabeta Ionescu	iulie-august 2007
LUPENI	Hunedoara	Geambașu Reka	august 2007
MIHAIL KOGĂLNICEANU	Constanța	Mihai Marcu	august-septembrie 2007
MODELU	Călărași	Ionuț Feraru	iulie-august 2007
NUȘFĂLĂU	Sălaj	Toma Stefánia	august-septembrie 2007
OȘORHEI	Bihor	Ana Pantea	iulie-august 2007
PLOIEȘTI	Prahova	Ramona Gheorghe	octombrie 2007
PRUNDU	Giurgiu	Ștefan Stancu	septembrie 2007
RACȘ	Brașov	Constantin Gătin	iulie-august 2007
SÂNTANA DE MUREȘ	Mureș	Gabriel Troc	iunie-iulie 2007
SEBEȘ	Alba	Alina Silian	iulie-august 2007
SF GHEORGHE	Covasna	Gabor Kalamár	iunie-iulie 2007
SIBIU	Sibiu	Streza Teodora Cristina	august-septembrie 2007
SÂNTANA	Arad	Călin Goina	iulie-august 2007
TIMIȘOARA	Timiș	Enikő Magyari-Vincze	august-septembrie 2007
TÂRGU MUREȘ	Mureș	Paul Cengher	iulie-august 2007
VALEA CRIȘULUI	Covasna	Tamás Kiss	iulie-august 2007
VALEA MARE	Vaslui	Luis Ciprian Turcitu	septembrie 2007
VOINEȘTI / comunitatea Slobozia	Iași	Alexandra Vasilache	iulie-august 2007

16.5.2 Diagrame și tabele pentru afilierea etnică

Tabelul 16-2. Recodificarea afilierii la subgrupuri

	căldărari	ciurari și alte afilierii frecvente (recodate)	de vatră	românizați	românești	romi maghiari	rudari	spoitori	ursari	alta	Total
căldărari	28										28
ciurari		5									
cortorari		13									13
de vatră			31								31
gabori cu pălărie		18									18
geambaș		11									11
lingurari		9									9
românizați				48							48
românești					35						35
de mătase		11									11
domnești		6									6
Romi maghiari						29					29
rostaș		9									9
rudari							32				32
spoitori								36			36
ursari									85		85
alta										42	42
Total	28	77	31	48	35	29	32	36	85	42	443

16.5.3 Modele de regresie logistică binară pentru afilierea etnică

Tabelul 16-3. Model de regresie logistică binară pentru afilierea la neoprotestantism; analiza pentru toți membrii gospodăriei

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Vecinătate romă	0,12	0,14	0,70	1,00	0,40	1,12
Folosirea limbii romani acasă	0,10	0,13	0,65	1,00	0,42	1,11
Cineva din gospodărie are experiența migrației	-0,49	0,17	8,17	1,00	0,00	0,61
A cumpărat bunuri de consum durabile în ultimul an	0,61	0,15	15,57	1,00	0,00	1,84
Are un automobil în gospodărie	0,79	0,17	22,14	1,00	0,00	2,20
Are un telefon mobil în gospodărie	-0,40	0,14	8,41	1,00	0,00	0,67
Domiciliu în mediul urban	-0,37	0,13	8,58	1,00	0,00	0,69
Vârsta	0,00	0,00	0,97	1,00	0,33	1,00
Absolvent de liceu	-0,46	0,22	4,46	1,00	0,03	0,63
Sexul	-0,16	0,12	1,86	1,00	0,17	0,85

Tabelul 16-4. Model de regresie logistică binară pentru afilierea etnică la subgrupuri tradiționale

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Absolvent de liceu	0,04	0,53	0,01	1,00	0,93	1,05
Angajat într-o organizație	-0,65	0,57	1,30	1,00	0,25	0,52
Are prieteni români sau maghiari	-1,41	0,63	5,02	1,00	0,03	0,24
Domiciliu în mediul urban	0,26	0,34	0,61	1,00	0,43	1,30
Folosește limba romani acasă	1,28	0,34	13,95	1,00	0,00	3,59
Bunuri de consum durabile	0,12	0,11	1,18	1,00	0,28	1,13
Vârsta	0,02	0,01	3,25	1,00	0,07	1,02
Sexul	-0,48	0,33	2,09	1,00	0,15	0,62

Tabelul 16-5. Model de regresie logistică binară pentru folosirea limbii romani acasă

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Afilieră tradițională	1,36	0,17	64,66	1,00	0,00	3,91
Absolvent de liceu	-1,36	0,32	18,50	1,00	0,00	0,26
Domiciliu în mediul urban	-0,16	0,16	1,07	1,00	0,30	0,85
Are în familie membri români sau maghiari	-1,08	0,17	40,33	1,00	0,00	0,34
Bunuri de consum durabile	-0,05	0,05	1,18	1,00	0,28	0,95
Vârsta	0,01	0,01	1,30	1,00	0,25	1,01
Sexul	0,30	0,16	3,56	1,00	0,06	1,35

Tabelul 16-6. Model de regresie logistică binară pentru a fi „foarte mândru” de etnia romă/țigănească

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Folosește limba romani acasă	0,63	0,16	15,12	1,00	0,00	1,87
Afilieră tradițională	0,40	0,16	6,46	1,00	0,01	1,50
Absolvent de liceu	0,13	0,27	0,23	1,00	0,63	1,14
Domiciliu în mediul urban	-0,01	0,15	0,00	1,00	0,95	0,99
Bunuri de consum durabile	0,03	0,05	0,31	1,00	0,58	1,03
Vârsta	-0,01	0,01	3,18	1,00	0,07	0,99
Sexul	0,21	0,15	1,93	1,00	0,17	1,23
Constantă	-0,83	0,26	9,78	1,00	0,00	0,44

Tabelul 16-7. Model de regresie logistică binară pentru predarea limbii romani în școli pentru toți elevii romi („dezacord total”)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Afilieră tradițională	-0,71	0,21	11,12	1,00	0,00	0,49
Folosește limba romani acasă	-0,39	0,20	3,75	1,00	0,05	0,68
Absolvent de liceu	0,37	0,30	1,54	1,00	0,22	1,45
Zonă romă omogenă	0,79	0,24	11,19	1,00	0,00	2,21
Domiciliu în mediul urban	-0,06	0,19	0,11	1,00	0,74	0,94
Are în familie membri români sau maghiari	-0,37	0,22	3,01	1,00	0,08	0,69
Bunuri de consum durabile	0,12	0,06	4,36	1,00	0,04	1,13
Vârsta	0,00	0,01	0,44	1,00	0,51	1,00

Tabelul 16-8. Model de regresie logistică binară pentru predarea istoriei și culturii romilor în școli, pentru toți elevii

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Afilieră tradițională	-0,65	0,24	7,43	1,00	0,01	0,52
Folosește limba romani acasă	-0,24	0,22	1,16	1,00	0,28	0,79
Absolvent de liceu	0,06	0,35	0,03	1,00	0,87	1,06
Zonă romă omogenă	1,01	0,28	12,72	1,00	0,00	2,75
Domiciliu în mediul urban	0,16	0,21	0,57	1,00	0,45	1,17
Are în familie membri români sau maghiari	-0,15	0,24	0,39	1,00	0,53	0,86
Bunuri de consum durabile	0,12	0,06	3,56	1,00	0,06	1,13
Vârsta	0,01	0,01	0,70	1,00	0,40	1,01
Sexul	-0,17	0,21	0,65	1,00	0,42	0,84

Tabelul 16-9. Model de regresie logistică binară pentru resimțirea discriminării etnice: variabile sociodemografice

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Folosește limba romani acasă	0,17	0,14	1,43	1,00	0,23	1,18
Absolvent de gimnaziu	0,14	0,15	0,86	1,00	0,35	1,15
Domiciliu în mediul urban	0,27	0,14	3,87	1,00	0,05	1,31
Bunuri de consum durabile	-0,10	0,04	5,85	1,00	0,02	0,90

Table 16-10. Model de regresie logistică binară pentru resimțirea discriminării etnice: variabilele interacțiunii sociale

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Angajat într-o organizație	0,61	0,21	8,29	1,00	0,00	1,84
Zonă romă omogenă	-0,46	0,16	8,78	1,00	0,00	0,63
Bunuri de consum durabile	-0,13	0,04	8,46	1,00	0,00	0,88

Tabelul 16-11. Model de regresie logistică binară pentru acceptarea persoanelor de etnie română ca membri ai familiei: variabile sociodemografice

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Afilierea tradițională	-0,43	0,17	6,60	1,00	0,01	0,65
Folosește limba romani acasă	-0,69	0,14	24,05	1,00	0,00	0,50
Absolvent de gimnaziu	0,32	0,14	4,93	1,00	0,03	1,38
Bunuri de consum durabile (nr.)	0,04	0,04	0,92	1,00	0,34	1,04
Domiciliu în mediul urban	0,30	0,13	5,20	1,00	0,02	1,35

Tabelul 16-12. Model de regresie logistică binară pentru acceptarea persoanelor de etnie română ca membri ai familiei: variabilele interacțiunii sociale

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Folosește limba romani acasă	-0,43	0,14	9,57	1,00	0,00	0,65
Angajat într-o organizație	1,13	0,24	21,85	1,00	0,00	3,10
Are în familie membri români sau maghiari	1,04	0,15	50,14	1,00	0,00	2,83

16.5.4 Modele de regresie logistică binară pentru influențele segregării rezidențiale

Tabelul 16-13. Model de regresie logistică binară pentru segregarea educațională

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Cartier rom	0,32	0,33	0,96	1,00	0,33	1,38
Cartier sărac	0,48	0,22	4,92	1,00	0,03	1,62
Vecinătate romă	-0,28	0,30	0,85	1,00	0,36	0,76
Vecinătate neîngrijită	0,93	0,23	15,56	1,00	0,00	2,53
Afilierea tradițională	-0,18	0,22	0,65	1,00	0,42	0,84
Folosirea limbii romani acasă	-0,14	0,21	0,47	1,00	0,49	0,87
Nr. de bunuri de consum	-0,14	0,07	3,82	1,00	0,05	0,87
Domiciliu în mediul urban	0,63	0,21	9,08	1,00	0,00	1,87

Tabelul 16-14. Model de regresie logistică binară pentru electricitate în gospodărie

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Cartier rom	-0,49	0,41	1,38	1,00	0,24	0,61
Cartier sărac	-0,20	0,26	0,55	1,00	0,46	0,82
Vecinătate romă	0,57	0,39	2,20	1,00	0,14	1,77
Vecinătate neîngrijită	-1,46	0,29	25,91	1,00	0,00	0,23
Afilierea tradițională	-0,32	0,26	1,56	1,00	0,21	0,72
Folosirea limbii romani acasă	0,08	0,27	0,09	1,00	0,77	1,08
Nr. de bunuri de consum	1,55	0,17	83,58	1,00	0,00	4,73
Domiciliu în mediul urban	-0,44	0,27	2,80	1,00	0,09	0,64
Vârsta	0,02	0,01	5,22	1,00	0,02	1,02
Absolvent de liceu	0,52	0,76	0,46	1,00	0,50	1,67

Tabelul 16-15. Model de regresie logistică binară pentru accesul la apă în afara casei sau a curții

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Cartier rom	0,54	0,26	4,20	1,00	0,04	1,71
Cartier sărac	0,44	0,19	5,20	1,00	0,02	1,55
Vecinătate romă	0,72	0,24	9,34	1,00	0,00	2,05
Vecinătate neîngrijită	1,02	0,19	30,03	1,00	0,00	2,77
Afilierea tradițională	-0,55	0,19	8,42	1,00	0,00	0,57
Folosirea limbii romani acasă	-0,16	0,19	0,72	1,00	0,40	0,85
Nr. de bunuri de consum	-0,36	0,07	29,06	1,00	0,00	0,70
Domiciliu în mediul urban	-0,73	0,18	16,29	1,00	0,00	0,48
Vârsta	-0,01	0,01	2,60	1,00	0,11	0,99
Absolvent de liceu	-0,91	0,38	5,91	1,00	0,02	0,40

Tabelul 16-16. Model de regresie logistică binară pentru faptul de a avea prieteni români sau maghiari

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Cartier rom	-1,35	1,18	1,31	1,00	0,25	0,26
Cartier sărac	0,02	0,74	0,00	1,00	0,98	1,02
Vecinătate romă	-0,81	0,99	0,68	1,00	0,41	0,44
Vecinătate neîngrijită	-0,12	0,75	0,03	1,00	0,87	0,89
Afilierea tradițională	-1,62	0,71	5,24	1,00	0,02	0,20
Folosirea limbii romani acasă	-0,16	0,72	0,05	1,00	0,82	0,85
Nr. de bunuri de consum	0,19	0,25	0,56	1,00	0,45	1,21
Domiciliu în mediul urban	-0,12	0,73	0,03	1,00	0,86	0,88
Vârsta	0,08	0,03	5,53	1,00	0,02	1,08
Absolvent de liceu	7,07	28,34	0,06	1,00	0,80	1170,93

Tabelul 16-17. Model de regresie logistică binară pentru experiența migrației

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Cartier rom	0,06	0,35	0,03	1,00	0,86	1,06
Cartier sărac	-0,29	0,32	0,79	1,00	0,37	0,75
Vecinătate romă	0,12	0,32	0,14	1,00	0,71	1,13
Vecinătate neîngrijită	-0,34	0,29	1,32	1,00	0,25	0,71
Afilieră tradițională	0,33	0,26	1,54	1,00	0,21	1,39
Folosirea limbii romani acasă	0,50	0,29	3,08	1,00	0,08	1,65
Nr. de bunuri de consum	0,41	0,08	29,74	1,00	0,00	1,51
Domiciliu în mediul urban	0,17	0,25	0,45	1,00	0,50	1,18
Vârsta	-0,02	0,01	5,01	1,00	0,03	0,98
Absolvent de liceu	0,50	0,36	1,89	1,00	0,17	1,64

Tabelul 16-18. Model de regresie logistică binară pentru intențiile de migrație pe termen scurt

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Vecinătate romă	0,52	0,24	4,67	1,00	0,03	1,68
Vecinătate neîngrijită	-0,04	0,21	0,04	1,00	0,85	0,96
Afilieră tradițională	0,30	0,20	2,19	1,00	0,14	1,35
Folosirea limbii romani acasă	-0,63	0,20	9,59	1,00	0,00	0,53
Nr. de bunuri de consum	0,05	0,06	0,69	1,00	0,40	1,05
Domiciliu în mediul urban	0,02	0,19	0,01	1,00	0,93	1,02
Vârsta	-0,04	0,01	27,46	1,00	0,00	0,96
Absolvent de liceu	-0,26	0,34	0,60	1,00	0,44	0,77

16.5.5 Nivelul de educație

Tabelul 16-19. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea liceului, eșantion rom

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Sexul	0,64	0,16	16,03	1,00	0,00	1,90
Vârsta 30-60	0,32	0,16	3,93	1,00	0,05	1,37
Domiciliu în mediul urban	0,09	0,16	0,31	1,00	0,58	1,09
Afilieră la neamurile tradiționale	0,39	0,17	5,12	1,00	0,02	1,48
Nr. de bunuri de consum durabile	0,38	0,04	73,36	1,00	0,00	1,46
Folosirea limbii romani acasă	-1,32	0,18	51,55	1,00	0,00	0,27
A repetat cel puțin un an de școală	-1,24	0,52	5,79	1,00	0,02	0,29

Tabelul 16-20. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea gimnaziului, eșantion rom

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Sexul	0,41	0,09	19,89	1,00	0,00	1,50
Vârsta 60 sau peste	-1,32	0,22	34,63	1,00	0,00	0,27
Domiciliu în mediul urban	0,09	0,09	1,00	1,00	0,32	1,10
Afilieră la neamurile tradiționale	-0,02	0,10	0,05	1,00	0,83	0,98
Nr. de bunuri de consum durabile	0,27	0,03	92,36	1,00	0,00	1,31
Folosirea limbii romani acasă	-0,78	0,10	64,32	1,00	0,00	0,46
A repetat cel puțin un an de școală	-0,15	0,18	0,69	1,00	0,41	0,86

Tabelul 16-21. Model de regresie logistică binară pentru absolvirea liceului, eșantion comparativ

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Sexul	0,55	0,09	34,02	1,00	0,00	1,73
Vârsta 60 sau peste	-1,64	0,11	228,65	1,00	0,00	0,19
Domiciliu în mediul urban	0,58	0,10	36,72	1,00	0,00	1,79
Nr. de bunuri de consum durabile	0,49	0,03	267,52	1,00	0,00	1,63
A repetat cel puțin un an de școală	-2,60	0,78	11,19	1,00	0,00	0,07

Tabelul 16-22. Nivelul de educație după afilierea la subgrupuri

	Nr. afilieri (procent)	Afilieri asimilată (procent)	Afilieri tradițională (procent)	Rudari (procent)
Neșcolarizat sau școală primară neterminată	31	29	38	12
Școală primară, gimnaziu neterminat sau școală specială	34	39	32	25
Gimnaziu sau liceu neterminat	28	23	22	37
Liceu sau mai mult	7	9	8	25
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Nr. de cazuri	1121	326	997	106

Tabelul 16-23. Model de regresie logistică binară pentru alfabetizarea elevilor (capacitatea de a scrie și de a citi); elevi romi cu vârste cuprinse între 6 și 18 ani

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Sexul	-0,21	0,35	0,36	1,00	0,55	0,81
Domiciliu în mediul urban	-0,43	0,35	1,54	1,00	0,21	0,65
Afilierea la neamurile tradiționale	0,78	0,40	3,89	1,00	0,05	2,19
Nr. de bunuri de consum din gospodărie	-1,28	0,35	13,40	1,00	0,00	0,28
Folosirea limbii romani acasă	-1,39	0,42	11,14	1,00	0,00	0,25
Majoritatea elevilor din clasă sunt romi	-1,62	0,36	20,49	1,00	0,00	0,20
A repetat cel puțin un an de școală	-0,43	0,49	0,80	1,00	0,37	0,65

16.5.6 Locuințele

Tabelul 16-24. Model de regresie logistică binară pentru locuirea într-o casă fără niciun fel de contract – eșantionul rom

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Domiciliu în mediul urban	-0,30	0,23	1,74	1,00	0,19	0,74
Vecinătate romă	0,86	0,29	8,63	1,00	0,00	2,37
Absolvent de gimnaziu	-0,63	0,26	5,80	1,00	0,02	0,53
Nu există bunuri de consum în gospodărie	1,12	0,23	23,25	1,00	0,00	3,08
Vârsta 60 sau peste	-1,02	0,36	8,10	1,00	0,00	0,36
Folosirea limbii romani acasă	-0,47	0,23	4,39	1,00	0,04	0,62
Constantă	-2,21	0,31	49,82	1,00	0,00	0,11

Tabelul 16-25. Model de regresie liniară pentru numărul de bunuri de consum durabile din gospodărie – eșantion rom

	Coeficienți nestandardizați		Coeficienți standardizați	t	Sig.
	B	Eroare standard	Beta		
Nr. de cicluri educaționale frecventate (de la 0 la 5) de către capul gospodăriei	0,56	0,05	0,34	11,22	0,00
„Vreun membru al gospodăriei dumneavoastră are experiență în munca/locuitul în străinătate?”	0,89	0,12	0,20	7,30	0,00
Capul gospodăriei este angajat într-o organizație	0,58	0,15	0,11	3,89	0,00
Localitate urbană	0,30	0,10	0,08	3,00	0,00
Numărul membrilor gospodăriei	0,05	0,02	0,08	2,82	0,00
Folosirea în gospodărie a limbii romani	-0,19	0,10	-0,05	-1,82	0,07
Vârsta capului gospodăriei	-0,01	0,00	-0,06	-2,23	0,03

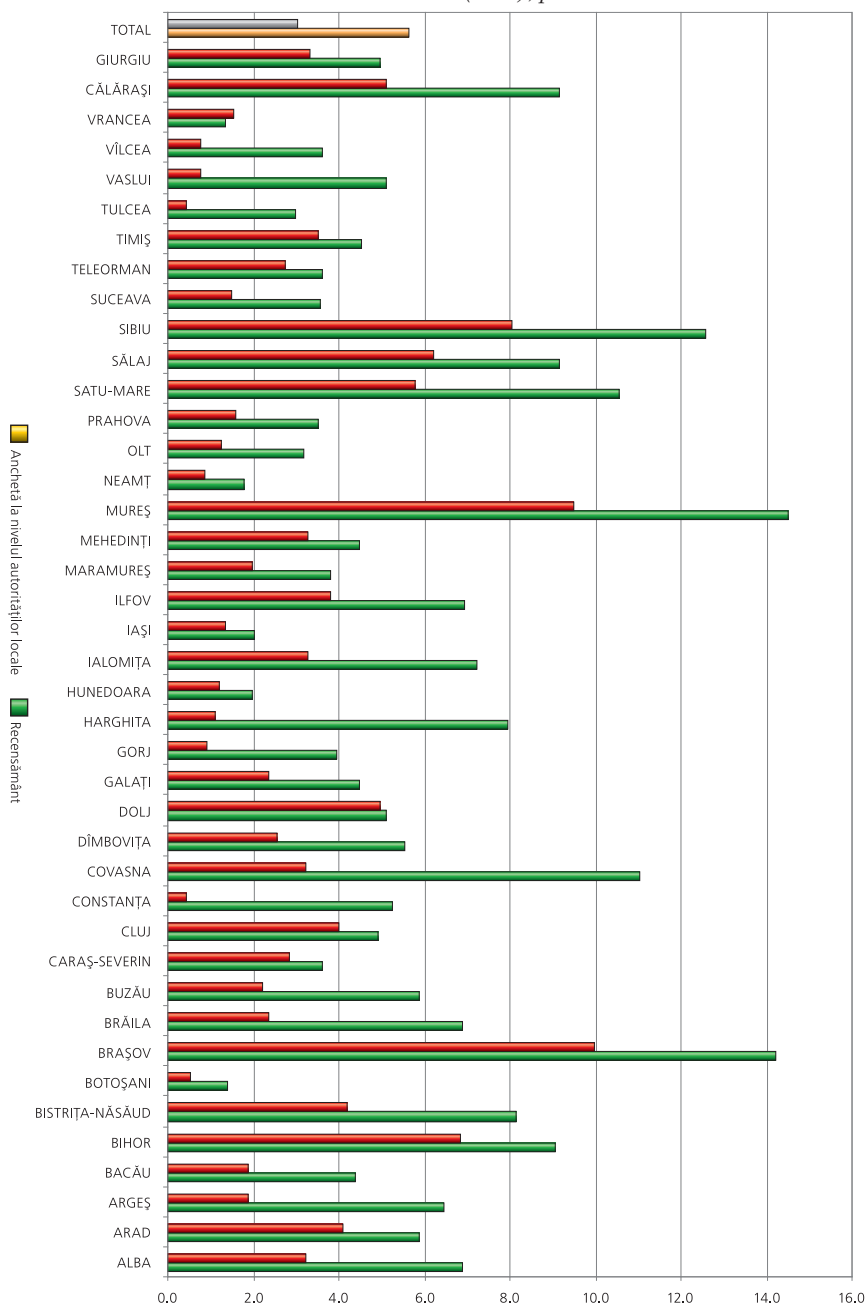
16.5.7 Sănătate

Tabelul 16-26. Model de regresie liniară pentru vârsta la prima naștere – toate femeile din eșantionul rom și din eșantionul comparativ

	B	Eroare standard	Beta	t	Sig.	Exp(B)
Categorii de educație	0,69	0,10	0,19	7,05	0,00	1,68
Numărul de bunuri de consum durabile din gospodărie	0,18	0,05	0,08	3,25	0,00	0,96
Etnie romă	-1,98	0,21	-0,23	-9,24	0,00	1,35

16.5.8 Ancheta sociologică în rândul autorităților locale

Diagrama 16-2. Procentul romilor pe județe în datele de la recensământul din 2002 și cele din ancheta la nivel local* (2007), procente

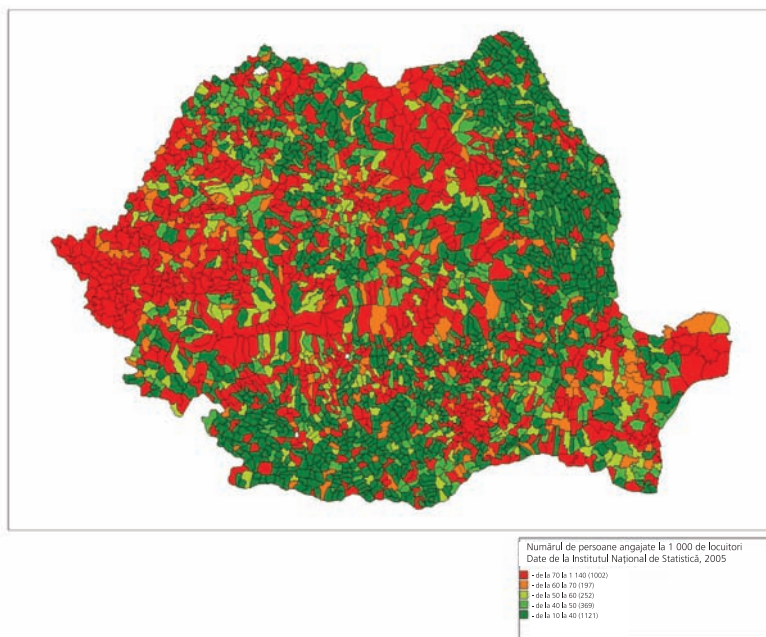
* Datele din ancheta la nivel local nu cuprind date de la autoritățile locale din București

Tabelul 16-27. Distribuția asistenței publice și a intervențiilor de dezvoltare în comunitățile de romi, coeficienți de corelație Pearson (baza de date din ancheta la nivel local)

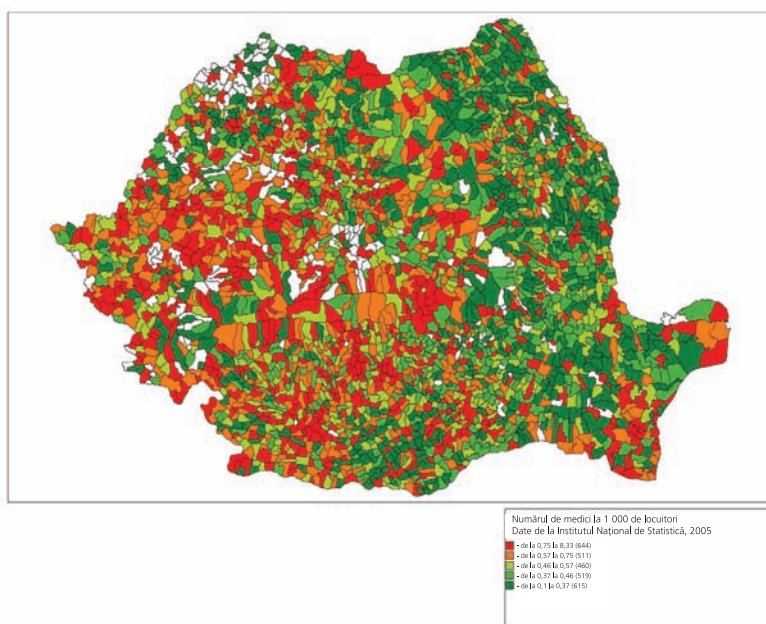
	Experți pe problemele romilor angajați la autoritatea locală	Au existat programe de cea mai bună practică care să îi implice pe romi?	Prima comunitate - % gospodării cu venit minim garantat
Experți pe problemele romilor angajați la autoritatea locală	1	0,295	
Au existat programe de cea mai bună practică care să îi implice pe romi?	0,295	1	
Prima comunitate – numărul de gospodării	-0,207	-0,177	
În ultimul an au existat conflicte legate de romi?		-0,091	
% gospodării racordate la electricitate			
% gospodării cu acces la propria sursă de apă			-0,144
% gospodării fără titluri de proprietate	0,144	0,155	
% gospodării cu acces la o sursă comună de apă	0,114		0,128
% persoane fără certificate de naștere		0,119	
Prima comunitate - % persoane analfabete cu vârsta de 16 ani și peste			0,161
Prima comunitate - % gospodării cu venit minim garantat			

Toți coeficienții incluși în tabel sunt semnificativi din punct de vedere statistic pentru $p = 0,05$. Coeficienții care nu erau diferiți din punct de vedere statistic de zero au fost șterși, pentru a facilita citirea tabelului

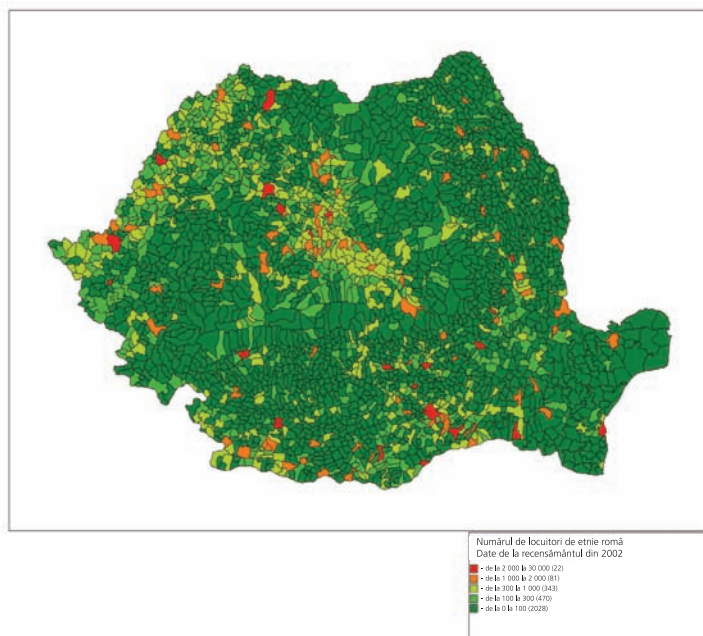
Harta 16-1. Numărul de persoane angajate la 1000 de locuitori (date INS, 2005)

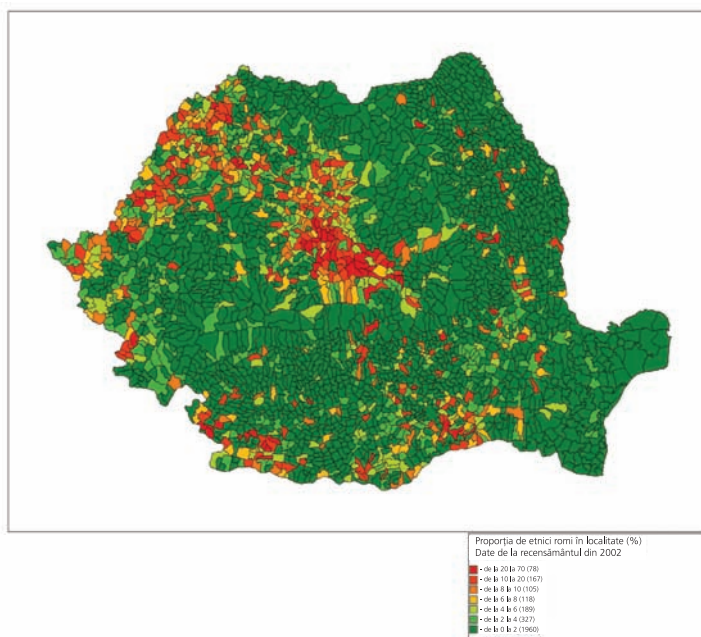
Harta 16-2. Numărul de medici la 1000 de locuitori (date INS, 2005)

Harta 16-3. Numărul de locuitori de etnie romă din localitate (numărul de persoane, date de la recensământ, 2002)

*Harta 16-4. Proporția locuitorilor de etnie romă în localitate
(procente, date de la recensământ, 2002)*

Vino mai aproape

*Incluziunea și excluziunea romilor
în societatea românească de azi*

Proiectul „Consolidarea Capacității Instituționale și Dezvoltarea de Parteneriate pentru Îmbunătățirea Percepției și Condițiilor Romilor” a fost finanțat de Uniunea Europeană prin Programul Phare 2004.

Editori: Gábor Fleck și Cosima Rughiniș

Martie 2008

Conținutul acestui material nu prezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene și a Guvernului României.

Pentru eventuale sesizări, contactați: cfcu.phare@mfinante.ro

Hilfswerk Austria

Împreună Agency
for Community Development

Business & Strategies
in Europe S.A.

European Centre for Minority Issues

Roma Center
for Social Intervention
and Studies